

# ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СРЪДЕЦЪ.

•  
— — — — —

РЕДАКТОРЪ В. Д. СТОЯНОВЪ.

Умъ царува,  
Умъ робува,

• • • • •

Нар. пословица.

КНИЖКА III.



СРЪДЕЦЪ

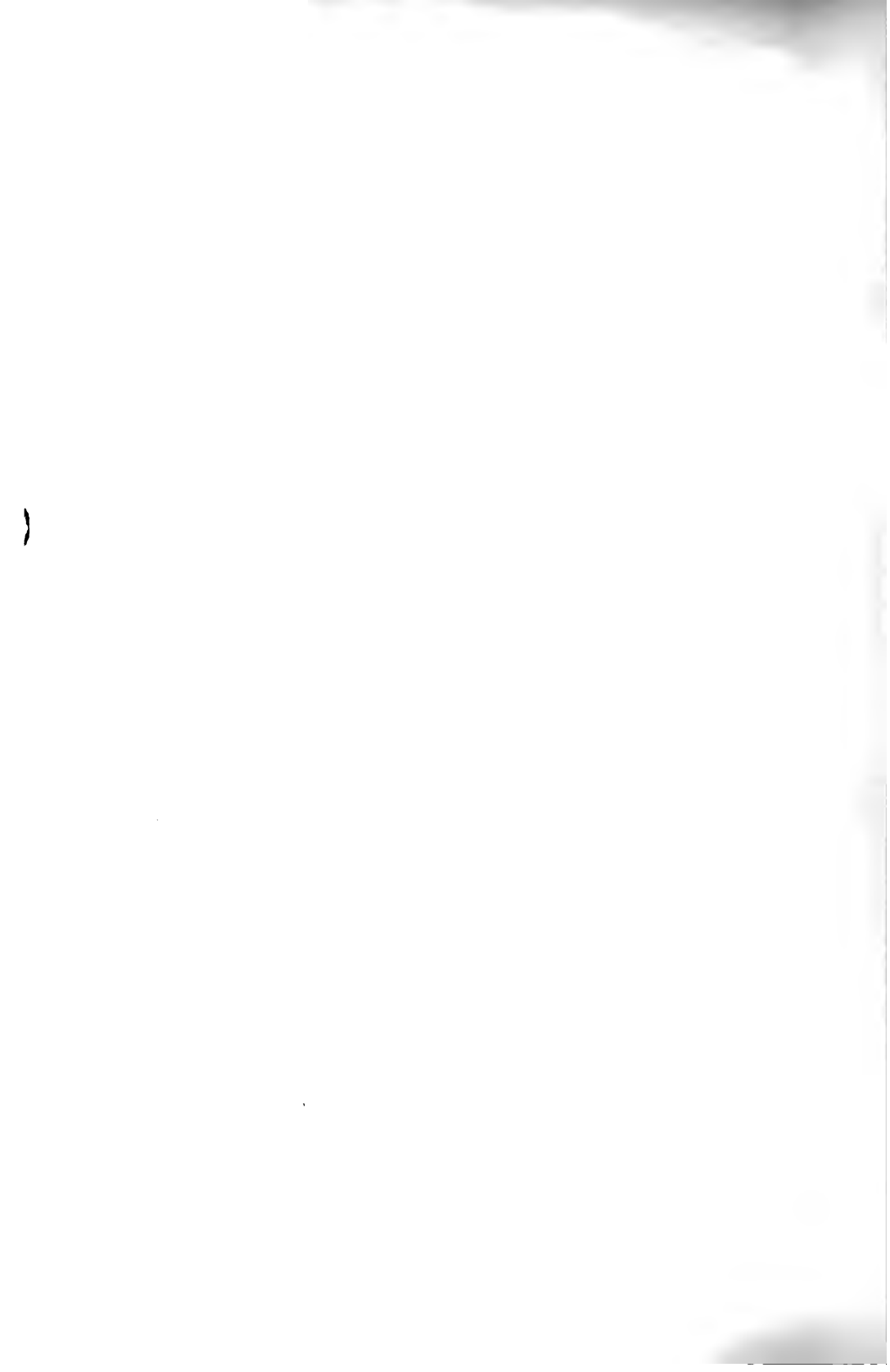
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1882.

# СЪДЪРЖАНИЕ.

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | Страница |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|
| I. Български летописенъ разказъ отъ края на XVII вѣкъ.<br>М. Дриновъ . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | 1        |
| II. Населението въ градоветъ Русе, Варна и Шуменъ. М. К. Сарафовъ . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | 20       |
| III. Стари пѣтешествия по България отъ 15—18 столѣтие.<br>Д-ръ К. Иречекъ . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | 60       |
| IV. Материяли по геологията и минералогията на България.<br>Г. Н. Златарски . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | 84       |
| V. Записъ отъ охридский патриархъ Прохоръ. М. Дриновъ . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | 132      |
| VI. Приносъ къмъ въпроса за българскитъ носовки. Отъ А. Т. Стояновъ . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | 142      |
| VII. Исторически материяли по нововъзражданieto на българ-<br>ский народъ. В. Д. Стояновъ . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | 146      |
| VIII. Стихотворения: а) Умъ, вкусъ, честность, свобода. Отъ<br>Хр. Бѣлчова . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | 167      |
| б) Закъснѣла нива, Прощаване на славея, лѣжливо<br>момче. Ц. Гинчова . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | 169      |
| IX. Народни приказки: 1, 2, 3, 4, 5. Отъ Ц. Гинчова . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | 173      |
| X. Народни пѣсни: а) Илия Смильданинъ и Бане Бугарине;<br>Стоянъ и майка му. Съобщава Иос. Ковачовъ . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | 176      |
| б) Изъ сборника на Г. П. Бояджиева. Съобщава Т.<br>Пѣйовъ . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | 180      |
| XI. Книжнина: а) Рецензия върху книгата „Пазете лѣсоветъ“.<br>Г. Н. Златарски . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | 190      |
| б) Кратки вѣсти отъ научний и книжовний свѣтъ —<br>за лѣтошното посѣщанье Сръдецъ отъ ученитъ мж-<br>же: профес. <i>Луи Леже</i> (френецъ), проф. <i>Тимотей</i><br><i>Д. Флоринский</i> (Русецъ), проф. <i>Д-ръ Иос. Панчичъ</i><br>(отъ Бѣлградъ) ентомологъ <i>Брунеръ фонъ Ватеницъ</i><br>(Нѣмецъ); новитъ учени трудове за България отъ<br>проф. <i>В. Г. Василевский</i> (Русецъ); седемдесетъ-годиш-<br>ний юбилей на проф. <i>Д-ръ Фр. Миклошича</i> (Сло-<br>венецъ); за съставянъето историята на българската<br>Армия отъ Военното Министерство . . . . . | 198      |
| XII. Височайше възвание къмъ българский народъ за въздиг-<br>ване храма Св. Александръ Невски въ престолний<br>градъ Сръдецъ . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | 202      |
| XIII. Некрологъ: Гюро Даничичъ . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | 209      |
| XIV. Книгописъ. Съобщава Никитовъ . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | 211      |
| XV. Къмъ българскитъ книгоиздатели и съчинители . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | 215      |





БЪЛГАРСКИ ЛѢТОПИСЕНЪ РАЗСКАЗЪ ОТЪ КРАЯ  
НА XVII ВѢКЪ.

(Като градивце за историята на българският езикъ)

Отъ М. Дринова.

Послѣдната четвъртина отъ XVII вѣкъ е едно много критическо вѣреме въ живота на Турското царство: отъ това вѣреме Турция захванѣ да пада, и разсипването ѝ тогава трѣгна само скоро, дѣто около 1689 год. самитѣ Турци бѣхѣ вече увѣрени, че е настанѣлъ послѣдний часъ на нхното господаруване въ Европа.

Султанъ Мухамедъ IV (1648—1687, † 1693) се намѣси въ работитѣ на малорусскитѣ Козаци и чрѣзъ това отвори война на Поляцитѣ (1672—1675), послѣ и на Руситѣ. Въ врѣмето на тая война Турцитѣ много злѣ опустошихъ Подолія и западна Украина, въ която достигахъ близо до Киевъ: изпогорихъ тамъ много села, разсипахъ градове, голѣма часть отъ тамошното (край-Днѣстровско) население прѣкарахъ въ България и го поселихъ въ прибалканскитѣ страни и около Ловенградъ, за да обработва турски *спахиъзци*. Но тия побѣди струвахъ на Турцитѣ нѣколко съсипителни за нихъ поражения, които имъ нанесохъ Поляцитѣ при *Хотинъ* (1673 г.)<sup>\*)</sup> и при *Лвовъ* (1675 г.),

\* Тия събития се потвърждават и сега и съ единъ нашъ съвремененъ акто-  
лардъ краткѣхъ по вѣрнѣхъ паметникѣхъ, вмѣстенъ отъ покойниѣхъ Раковски въ Гор-  
чи Платникѣхъ (У Новый Садъ 1857) на стр. 260, който гласи така: „писа погъ гер-  
манъ итъ село Коучанъ когнъ кеше време нѣужно и гладъ вѣлѣкъ по землѣ и кеше нѣужда  
итъ агарени по Доунавъ караѹхъ тѣмъкъси на воиска на лешкамъ землѣ та правехѹ мостъ на  
Доунавъ въ то време кеше жито скапо просено крашно по г (грѣша) ока, а чисто по д (гр.).  
Знае по н (гр.) ока. лѣкъ чирѣкъ по д. (гр.) и малъ колъ за фѣф. а киволъ фѣф.  
\*\* Окта фз тисичино р. н. н. (вмѣсто з. р. н. а. = 1673).

а Руситѣ при *Чигиринъ* (1677 и 1678 год.). Скоро слѣдъ свършванъето на тая война Султанъ Мухамедъ, подбуденъ отъ великий си везиръ Кара Мустафа, отвори война и на Германскій Императоръ Леополдъ I за да му отнеме австрийскитѣ земи заедно съ Виена. Прѣзъ пролѣтъта на 1683 г. Мухамедъ дойде въ Бѣлградъ, многобройна турска войска се натрупа въ Венгрия, отдѣто прѣзъ Юли нахлу въ владѣніята на Хабсбургцитѣ. Сѣверозападна часть на Венгрия, голѣма часть отъ Штирия, Долна Австрия станяхъ плевнъ и пожаръ: около четиредесетъ хиляди моми, млади жени и момци бидохъ поробени. На 14 Юли (н. с.) Кара Мустафа съ 200,000 войска стигна до Виена, която цѣлише и да прѣвземе, ако да не бѣше дошълъ въ време Полскій кралъ, Янъ Собѣскскій, къмъ когото Императоръ Леополдъ бѣше прибѣгналъ за помощъ. На 12 Септемврия Янъ Собѣскскій разби Кара Мустафа при Виена и го накара да се тегли назадъ. Заедно съ прѣводителъ на Нѣмската войска, Карла Лотарингскаго, Полскій кралъ още веднѣжъ разби Турцитѣ при Паркани (крѣпостъ на Дунава, срѣщу Гранъ). Слѣдъ Парканската битва султанъ Мухамедъ побърза да се върне въ Одринъ, отдѣто даде заповѣдь да погубятъ Кара Мустафа, който бѣше побѣденъ въ Бѣлградъ. Янъ Собѣскскій се завърна въ Полша, та па отъ тамъ захванъ да напада Турцитѣ въ Подоліа и въ Молдавія (1684—1687). Около това време и Венецианската республика отвори война на Турция. Прѣзъ есенъта на 1686 г. и Русія се присѣдини къмъ *свещенниъ сюзъ*. Всичко това много спомогна на Нѣмцитѣ, които за

---

На сжщата страница Раковски обяснява тойзи паметникъ по слѣдующий сѣмъ образенъ начинъ: „Село Бучанъ ѣ въ Видинское окръжіе. Тумбасъ казватъ Българи а по-богатія мѣжду си; нѣ какво значи тукъ тая рѣчь? — Тумба чловѣци, вмѣсто множество чловѣци, каважтъ по нѣгдѣ си. Тумба казватъ и за голѣмъ товаръ свързанъ. Тукъ трѣба да разумѣйи множество. „На лѣшкая земя на войскѣ и по Дунава правеху мостъ.“ Тукъ се разбира, че и на войскѣ ходили Българи и на подвода да правжтъ мостъ. Лѣшка земя е Полша.“ — Рѣчьта *Тумбаси* Хърватско значи гниль съ товаръ на рѣкитѣ.

Забѣл. ред.

хваняхъ лесно да прѣвзимать турскитѣ владѣния въ Венгрия. Прѣзъ Септември на 1686 г. Карлъ Лотарингскій прѣвзе и Будињъ, който до тогава сто и четиредесетъ и петъ годинъ държахъ Турцитѣ и който не безъ причини толко често се споменува въ нашитѣ народни пѣсни. Слѣдующата година, на 12 Августъ, Турцитѣ прѣтегнахъ при *Мохачъ* още едно голѣмо поражение, което ги докара до отчаяние. Турската войска тукъ се възбунтува противъ сераскирътъ си, великий везиръ Сюлейманъ, който се принѣди да бѣга въ Бѣлградъ, а отъ тамъ по Дунава прѣзъ Русчукъ въ Стамболъ. Бунтовниците, между които особно се отличавахе Егенъ Османъ паша, прѣдводителъ на анадолскитѣ баши-бозуци, си избрахъ новъ сераскиръ, Албанецътъ Сиявушъ паша, когото накарахъ да ги води на Стамболъ, дѣто като пристигнахъ, свалихъ Султана Мухамеда и го турихъ подъ затворъ, а брата му Сюлеймана провъзгласихъ за султанъ (Ноември 1687 г.). При това въ Стамболъ се извършихъ невидвани до тогава убийства и грабителства: всички по-прѣдни, по-влиятелни чиновници, креатюри на свалений султанъ и на неговий харемъ, бидохъ изпогубени, — нихнитѣ мѣста заехъ по-главнитѣ виновници на прѣврата. На Егенъ Османъ паша дадохъ румелийското беглербегство, столицата на което се намираше въ София. Новий беглербегъ биде назначенъ и сераскиръ на войната съ Нѣмцитѣ, срѣщу които той трѣбваше незабавно да излѣзе. Но *Егенъ* не бързаше съ тая работа, нито пакъ се покоряваше на заповѣдитѣ, които му идяхъ отъ Стамболъ. Непокорството на тоя силенъ паша стигна до тамъ, дѣто новий Султанъ трѣбваше да повдигне срѣщу него всичкото мѣстно население, както мохамеданско, така и християнско. Най-напаконъ Егенъ паша излѣзе противъ Нѣмцитѣ, но ги намѣри вече срѣщу Бѣлградъ, додѣто они, безъ да посрѣщнатъ нѣкаква особна опѣнка, бѣхъ пристигнали въ врѣмето на горѣказаннитѣ

турски смутове. На 30-й Юлия 1688 Нѣмцитѣ захванѣхъ да минуватъ Дунава за да обсадятъ и Бѣлградъ. Това като видѣ Егенъ, побърза да се оттегли прѣзъ Смедерево въ Нишъ, додѣто и Нѣмцитѣ не се замаяхъ да стигнатъ. слѣдъ като прѣвзехъ Бѣлградъ, Смедерево и пр. Въ сѣщото врѣме они и въ Босна, дѣто се отличаваше Людовикъ Баденский, прѣвзехъ Банялука, Зворникъ и други мѣста. Прѣзъ зимата на 1688—1689 год. Султанътъ назначи за София новъ беглербегъ, Реджебъ паша, който сполучи да изгони отъ тамъ Егенъ-Османа и да го пропѣди къмъ Ипекъ, дѣто му искрѣпихъ днитѣ. Но противъ Нѣмцитѣ и Реджебъ паша не можѣ да направи нищо. Есеньта на 1689 г. они взехъ Нишъ, Пиротъ и се спустяхъ чакъ до Драгоманъ (близу до София), на истокъ заехъ Кладово, Флорентинъ, Видинъ, дохождахъ и до кѣдѣ Никополъ. На югозападъ генералъ Пиколomini достигъ чакъ до Скопие; Куманово, Кочаникъ, Егри-дере се отървахъ отъ Турцитѣ, отъ които бѣше се отървала вече и по-големата часть отъ Сърбскитѣ земли.

При всичко, че тогава Турскитѣ сили бѣхъ вече много разнебитени, Австрийцитѣ пакъ на да ли щѣхъ да направятъ толко голѣмъ успѣхъ въ Сърбия и въ сѣсѣднитѣ български области безъ помощта на Сърбетѣ и на Българетѣ. Ние имаме въ рѣцѣ таки исторически документи, които доказватъ, че по онова врѣме Българетѣ не сѣ били до толко загубени, както до скоро мислѣхме за тѣхъ. Они и тогава много сѣ ламтѣли за освобождението си отъ турското иго и не сѣ пропуцали ни единъ сгоденъ случай безъ опитване да постигнатъ това си пламенно желание. Още прѣзъ 1673 год., когато Турцитѣ бѣхъ улигани въ войната си съ Полша, Българетѣ, както и Сърбетѣ (*i popoli orientali di Servia e Bulgaria, Tracia e Macedonia*) сѣ били нагласени съ господаретѣ на Влашко и Молдавия да се вдигнатъ срѣщу общий тиранинъ. Това го знаемъ

изъ една записка, подадена тогава на Венецианскій Дожъ отъ Маркианополскій архиепископъ Петъръ Парчевичъ, който е билъ родомъ изъ Чипоровецъ (копия отъ тая записка се намира у насъ). Сжщото се потвърждава и съ двѣ писма до Венец. Дожъ, пратени въ 1673 год.: едно отъ Молдавскій господарь Стефанъ Петричейко, друго отъ Софійскій католически архиепископъ Петъръ Диодато, който е прѣбивавалъ въ Чипоровецъ (отъ тия писма ние тѣкожде имаме копия). Пораженията, които прѣтърпѣхъ Турцитѣ при Хотинъ, Лвовъ, Чигринъ, Виена, Паркани още по-вече сж усилли българскитѣ надѣжди. Около 1686 г. въ Търново се стѣгахъ да направятъ голѣмо възстание, бѣше приготвенъ вече и български князь, но единъ Гъркъ вздеде работата на Турцитѣ, които много злѣ свирѣпствовахъ тогава въ Търновско и по други крайбалкански мѣста, особно въ Габровско, Троянско, Златишко и проч. Тия свирѣпства обаче не сж отчаяли Българетѣ, които при новитѣ турски несполуки въ Венгрия и по други мѣста още по-вече сж се насърчили. На 1687 год. много хиляди Българе въ Силистренско, Русчукско, Никополско, въоружени съ помощта на Влашкий господарь Щърбанъ II, сж очаквали сгоденъ часъ да ударятъ на Турцитѣ. Прѣзъ есенъта на 1688 г. Щърбанъ II подбуждаше Московскитѣ царѣ (Иоанна, Петра и София) да пратятъ по-скоро войска на Дунавъ, като ги увѣряваше, че щомъ нихната войска дойде, всичкото тамошно население ще възстане: „и соберется Сербовъ и Болгаръ съ 300,000, а Нѣмцамъ тѣ народы вовсе не ради“. Но Русия не можеше да прати войска на Дунавъ, прѣди да обюздае Кримскитѣ Татаре, които бѣхъ дѣсената рѣзка на Султана. А врѣмето не чакаше, Нѣмцитѣ бѣхъ вече тукъ и тържественно увѣрявахъ православната рая, че нѣма да ѝ кѣтнѣтъ вѣрата, обричавъ всѣкакви правдини и т. п. Сърбетѣ съ радость посрѣщавъхъ нѣмската войска и не малко ѝ спомогнахъ

при изгонването на Турците изъ Сърбия; така постъпи и българското население въ Пиротско и Видинско. Генералъ Пиколомини стигна до Скопие съ помощта на многобройно Сърбско и Българско опълчение, началникътъ на което Австрийците провъзгласиха за *Кочански краљ* съ очевидна цѣль да привлекатъ къмъ себе си населението на тие страни и на цѣла Македония. Въ 1689 г., когато Венецианците бѣхъ вече прѣвзели много турски владѣния въ Далмация, въ Албания, особно въ Гърция, а Русите бѣхъ притиснали Кримскитъ Татаре на полуострова имъ, Австрийците гледахъ вече на Сърбскитъ и Български земи, като на свое достояние. Но Френскій краљ Людовикъ XIV, комуто непонасяше такво усиляване на Хабсбургцитъ, побърза да отвори война на Императора Леополда, който трѣбваше да дърпне голѣма частъ отъ Дунавската си войска за да ѝ прати на Рейнъ. Турци се ободрихъ и малко по малко пропѣдихъ Нѣмцитъ задъ Сава и Дунавъ, па и отъ Венгрия сполучихъ да си възвърнатъ една частъ. Тая война, която бѣ възбудила такви голѣми надѣжди, свърши се съ Карловицкѣй миръ, свърши се печално за южното Словѣнство, което съ голѣмъ разсипъ и нови теглила трѣбваше да заплати за толко явно изказанното си тогава желание да се отърве отъ Турското иго. Голѣма частъ отъ Скопската и Кюстендилска областъ (Кочани, Куманово, Крива-рѣка, Кратово), Пиротско, Видинско, както и Сърбия бидохъ страшно съсипани, много свѣтъ избѣга въ Австрия, въ Влашко, въ Русия.

Изложеннитъ до тука редове ние написахме за разяснение съдържанието на лѣтописния разказецъ, който обнародваме по-долу, дѣто ще притуримъ, подъ текста, още нѣколко потрѣбни за това бѣлѣжки. Тоя разказецъ е писанъ отъ „ерея Петра“, който въ врѣмето на султана Мухамеда IV е попувалъ въ село Мирково (въ источната страна на Софійско окръжие, при южнитъ поли на Стара-

панина, около петъ километра на истокъ отъ село Стър-  
гелъ, при което се захваща Орханийскій проходъ). Попъ  
Петъръ е билъ съврѣменникъ на събитията, за които спо-  
менува въ разказа си, но понеже тия събития сж ставали  
повече далече отъ село Мирково, то той, разбира се, не  
е билъ добръ освѣдоменъ за нихъ. На освѣтъ това, като  
не е билъ яко много книжовенъ чловѣкъ, тоя селски све-  
щенникъ излага работитѣ не въ хронологически имъ вър-  
вежъ, а разбъркано. Но при всичкитѣ си недостатѣци,  
попъ-Петровий разказъ, който ние обнародваме най-много  
като градиво за историята на езика ни, и по съдържанието  
си заслужва особно внимание, като иде отъ такво врѣме,  
отъ което до сега ние нѣмахме никакви български извѣ-  
стия. Проницателний историкъ и отъ него може да извлѣче  
нѣщо за състоянието на нашия народъ въ края на XVII  
вѣкъ. Жално е само, че тоя разказецъ не се е завардилъ  
добръ, но е осакатенъ на нѣколко особно интересни мѣста.

Ние сме го намѣрили въ единъ български ръкописенъ  
сборникъ, който е писанъ, види се, още въ XVI вѣкъ и  
който за сега, приврѣменно, се намира у насъ.\*) Въ тоя  
сборникъ всичкитѣ листе сж исписани, бѣли листе нѣма  
въ него сега, нито пакъ е имало, види се, тогава, когато  
той се е намиралъ въ ръцѣтъ на попъ Петра. Това, види  
се, е накарало Мирковскій священникъ да напише разказа  
си по долнитѣ полета на запраздненнитѣ съ друго съдър-  
жание листе, като е вписвалъ по единъ редъ на всѣка  
страница. По тоя начинъ разказътъ се е протакалъ на  
много листе, отъ които изпослѣ нѣколко сж откъснати,  
въ разни мѣста, и сж се изгубили. Заедно съ тѣхъ сж се

\* Той принадлежи на Панагюрското училище. Съ дозволенieto на Панагюр-  
ската община ние го изнесохме, подъ расписка, отъ Панагюрище прѣди въстанието.  
Тамъ той се спаси отъ участъта, която постигна другитѣ Панагюрски ръкописи:  
тѣ всички сж изгорѣли заедно съ училището и църквитѣ. По съдържанието си тоя  
сборникъ е много важенъ и ние мислимъ въ скоро врѣме да го опишемъ подробно  
въ нѣкоя отъ книжкитѣ на „Периодическо Списание.“



изгубили и доста много редове отъ попъ Петровий разсказъ, който по тая причина е и осакатенъ въ нѣколко мѣста. Увардили сж се само 67 редове (на 34 листѣ), които привождаме тука редъ по редъ, слово по слово.

Пішемъ азъ ерей Петръ да се (знае),

въ какво врѣме вѣше<sup>1)</sup> попъ на село Мирково

и вѣше попъ Стоянъ, наедно дръжехе село

Мирково при злочѣстиваго цара Султана

Мехмеда, да го богъ убие и да го порази,

че тои расипа Христѣнске вѣре,

и велики цркви, и велики градове<sup>2)</sup>

. . . . .  
 . . . . .  
 . . . . .

вѣга честита земѣ Загоре.<sup>3)</sup>

Тапа се яви вайракъ от запатъ,

та доде до срѣдъ земле от Нечъ.

<sup>1)</sup> Бѣше намѣсто бѣхъ, както и въ слѣдующий редъ: *дръжехе* на мѣсто *држеме*.

<sup>2)</sup> Възможно е, че попъ Петъръ тукъ е подразумѣвалъ разоренията, които Турцитѣ правихъ на онова врѣме въ Малорусскитѣ области и въ Австрийскитѣ вѣдѣния. Силнитѣ думи, обаче, съ които тоя български селски свещеникъ въ *Султана Мехмеда* за расипването на християнската вѣра (народъ) и пр., даватъ да се мисли, че освѣн речениитѣ разорения, той тукъ е подразумѣвалъ други разорения, за които особно е боледувало сърдцето му и които трѣбва да сж ставали въ България. Въ такъвъ случай съ попъ-Петровий разсказъ, може би, се подтиква между друго и лѣтописната белѣжка, която ни е оставилъ *попъ Методи Драгиновъ* за потурчването на Цѣппинскитѣ Българи въ 1657, въ врѣмето на *сади* султанъ Мухамедъ IV. Въ Методиевата белѣжка между друго се говори, че *независно* слѣдъ потурчването на кметовѣтъ, поповѣтъ и на много други жители отъ Цѣппинскитѣ села Асанъ Ходжа „натера потурчиците, та расипаха сите цркви отъ Костъенецъ до Станимъка: 33 монастире и 218 цркви.“ Глед. у *Захаріева*: *Описаніе* на Т. Пазаржиска каза стр. 67, 68. Срав. и въ Българеката история на г-на *Црнкова* (рускій прѣводъ), стр. 583.

<sup>3)</sup> Тука липсватъ нѣколко редове, пагубването на които особно е жалко защото въ нихъ се е споменувало за нѣкакви Турски насилия, които сж прѣдизвикали разбѣгването на честита земѣ Загоре. Намъ се иска да вѣрваме, че въ тѣхъ изгубени редове попъ Петъръ е споменувалъ за ония върауванія, които Турцитѣ правихъ въ крайбалканскитѣ страни въ врѣмето на Търновското въстание въ 1686 год.

от Будимъ, от Инекъ, дори от Злате  
Иблъке;<sup>1)</sup> та се провървише Търци  
и Прѣзморци, Татаре и Катала-  
не<sup>2)</sup> и Хиньдие и Миньдие и опашата  
вѣра. Та ги двигнѣ царь Мехметъ  
на вонске и самси тръгнѣ  
и Кара Кеѣа<sup>3)</sup> мѹ ке везирь, та тръ-<sup>4)</sup>

Този лѣто изгине вонска турска,  
исбрахе<sup>5)</sup> ги латинска вонска;  
едва ѹтече царь Мехметъ и Кара  
Кеѣа назатъ. И да знае кои чете  
да види, че беше от Бога, че даде вогъ

<sup>1)</sup> За сега ние не можемъ да кажемъ, кой градъ се подразумѣва подъ името Злате Иблъке. Съ името *Янекъ* попъ Петъръ разумѣва Венгерский градъ Раабъ (по венгерски Djeŕ), който Сръбскитѣ лѣтописи наричатъ *Янокъ*. Глед. „летопис Матѣе Српске“ 1881 год. кн. 127, стр. 60 и у Шафарика: „Památky dějv. písemn.“ т. VI. Градъ *Янекъ*, както и Будинъ, и много други градове въ Венгрия сѣ били добѣ познати на нашитѣ предѣди въ XVI и XVII в. в., защото въ онова врѣме не единъ лѣтъ сѣ ходили татъкъ нашитѣ войници и много други Българе. Ние сега не сме причини да мислимъ, че и Турскитѣ спахии въ Венгрия сѣ „понуждавали“, както сръбски, така и български земледѣлци да се прѣселватъ тамъ за да обработятъ спахийцитѣ имъ. Па, види се, че и по тѣдѣвашинитѣ краища на Турската империя сѣ намирали тогава уточище много български емигранти: *хайдучи, краиш-бери*. Забѣлжително е, че единъ отъ Дунавскитѣ рѣкави при островъ св. Андрей сѣ сѣверъ отъ Будимъ, срѣщу Вайцентъ) Турцитѣ сѣ наричали *Буларъ-богазъ*. Хам-журъ: Geschichte des osmanischen Reiches VI, 435.

<sup>2)</sup> „Каталане“ (Испаници) не е имало тогава въ Турската войска, та се види, че това име тукъ е речено не въ правий си смисълъ, а метафорически. Българетѣ до сега, въ нѣкои мѣста, употрѣбляватъ името *Каталанинъ* въ смисълъ на *не-трѣно-мисловецъ, башибозукъ* („Каталански синъ!“) Това ми е казвалъ г. Н. Михайловъ. Такава слава си сѣ спечелили Католицитѣ въ България въ XIV вѣкъ, когато нѣколко пѣти върлувахъ въ нѣкои български области.

<sup>3)</sup> Подъ името *Кара-Кеѣа*, се разбира Кара-Мустафа. Той биде назначенъ великъ-везиръ въ 1676 г. слѣдъ смъртъта на Ахмедъ Кюпрюли, синътъ на знамени-тоу Мухамедъ Кюпрюли.

<sup>4)</sup> Ишеватъ нѣколко редове.

<sup>5)</sup> *Израхе*, може би, е написано по погрѣшка на мѣсто: „набихе.“

жито скъпо, сирене скъпо,<sup>1)</sup>

. . . . .

а на Загоре . . .<sup>2)</sup> ходеше гроше,

та беше зло и неволна и злини

зли; да не даде богъ веке такъвись

години зли въ лето (ѣѣѣѣѣ.<sup>3)</sup>)

Та пакъ излезе Ёень паша

от Прѣзморѣ, та доде на цари-

градъ при цара Мехмеда, та му

даде царь Мехмедъ Гофне да дръжи

пашалѣкъ. Та отиде Ёень на конске

на Бѣдимъ, та се би сасъ Яламанци

този лѣто, а тои нема цю да стори

на Яламанци, ами доде та събра

сете войскѣ турскѣ, та се връне

царю Мехмеду на Цариградъ, та

удари цара Мехмеда и Цариградъ,

та се стори чудо во въ Цари-

градъ: изгинехе Турци, аване

и тефтерѣдарѣ, и капниѣ, и боста-

ниѣ, и цара Мехмеда затвори.

а то стори брата му царь

Силиманъ.<sup>4)</sup> Та се стори жито

<sup>1)</sup> Тука липсватъ, види се, само два реда.

<sup>2)</sup> Три букви съ титла до толко сѣ извѣтрѣли, дѣто не могахъ да ги разберѣмъ.

<sup>3)</sup> *Лѣтото* тука е написано не вѣрно или по описка, или по погрѣшка. Така не вѣрно записване лѣтото отъ сътворения мира ние сме срѣщали и въ други български лѣтописни бѣлѣжки отъ XVI, XVII и XVIII в. в. Гладията за която споменува тукъ поплъ Петъръ слѣдъ бѣлѣжката си за бѣганъето на цари Мухамеда и на Кара-Мустафа, трѣбва да е била прѣвъ зимата на 1683-4 година. Не ще бѣде излишно, ако научимъ, че прѣвъ тая година Турското правителство бѣше издало заповѣдь по цѣлото царство, да съжътъ колкото се може по-вече. Вакуфскитѣ нивѣ, които оставахъ необработени, бидохъ раздадени на такви лица, които можѣхъ да даджътъ порѣчителство, че ще ги изоржътъ и посѣжътъ непрѣменно. *Хаммеръ* VI, 450.

<sup>4)</sup> За *Ёенъ* паша споменува и единъ сѣрбски лѣтописецъ, който такожде му отдава главната роля въ бунта на турската войска. Глед. у *Шафарика* стр. 87.

ТОЗИ ЛЕТО БЕРЕКЕТЪ.<sup>1)</sup> Я БЕНЬ ПАША СЕ  
ВРЪНЕ НА ГОФНЕ; ДОДЕ ДОДЕ НА ГОФНЕ,  
А ТОИ РАСИПА ЛВАНЕ, КАДЕ МИНЕ.

ТАЧЕ ДОДЕ НА ГОФНЕ, ТА СЕ ИСТРОВИХЕ  
ЛВАНЕ И КАДИЕ И МОЛЪЛАТА ОТ СТРАХОВЕ

БЕНОВИ.<sup>2)</sup> ТА СЕДЕ НА ГОФНЕ МЕСЕЦЪ.

ТА ЧЕ ПУСТИ ЦАРЬ СУЛИМАНЪ УЛАКА<sup>3)</sup>

ДО НЕГО ДА ИДЕ НА БЕЛЪГРАДЪ

ДА СЕ БИЕ, А ТОЙ НЕ ЦІЕ ДА ИДЕ.

Я ЦАРЬ СТОРИ НИФРАМЪ<sup>4)</sup> НА НЕГО,

ДА СЕ БИЕ, ТА ЗАТВОРИХЕ

КЛАСУРИТЕ И ДРУМОВЕТЕ

ДА ГО НЕ ПУСТЕТА. ТА СЕДЕХЕ ПО МЕСЕЦЪ

ПО ДЕРЪВЕНЕТЕ ТУРЦИ И РАПА И КАДИЕ,

ТА ДА НЕ УТЕЧЕ БЕНЬ ПАША. Я ТОИ

ТРЪГНЕ ТОГИСЬ НА БЕЛЪГРАДЪ

ДА ОТИДЕ, А ТО ДОДОХЕ ЯЛАМАНЪ-

ЦИ. ТА ПРЕЗЕХЕ БЕЛИГРАДЪ

И ОПРЕХЕ ДО НИШЬ. И БЕНЬ СЕ ЗАПРЪК

НА НИШЬ.<sup>5)</sup> Я ТИЕ ОТИДОХЕ НА БОСНЕ

ДА ПРЪКВЪЗЕМЕТЪ БОСНЕ, А БЕНЬ

ПУСТИ ВОИСКЕ ТА ОПЛЕНИ

КИПОРОВЕЦЪ И ИЗЪГУБИ И ПОРОВИ<sup>6)</sup>

<sup>1)</sup> Подъ „този лето“ попъ Петъръ, види се, тукъ е разумѣвалъ 1688 г., а не 1687, въ която биде сваленъ Султанъ Мухамедъ. Ние добръ знаемъ, че въ година 1687 не е имало *берекетъ*, а е билъ „гладъ великъ вело по вселеной“, както казва Илия Илия отъ Пловдивъ“ въ единъ свой записъ, писанъ по онова врѣме. Глед. и *Хаммера VI, 481.*

<sup>2)</sup> Тие подробности, за които, до колкото ние знаемъ, не се споменува другаде, а за които, види се, попъ Петъръ е билъ добръ осведоменъ, сж особно любуваха се.

<sup>3)</sup> Улакъ = Курниеръ.

<sup>4)</sup> Нифражъ = повдигане на мѣстното население срѣщу нѣкое опасно за правителството или за общественный редъ лице. Къмъ тая мѣрка често е прѣбѣгвало и Царското Правителство.

<sup>5)</sup> За това оттегляне на Егенъ паша по-подробно споменува Сърбский лѣтописъ у *Шафарика* стр. 87.

<sup>6)</sup> Съ последнитѣ два реда се допълнятъ досегашнитѣ наши кратки познания за разбиването на Чипоровецъ. Отъ тукъ ние сега се научаваме, че това дѣло

Тука се свършва разказаецътъ, който, види се, е написанъ скоро слѣдъ разсипването на Чипоровецъ, не по-късно отъ есенъта на 1688 год. Ето защо въ него не се срѣща никаква споменъ за поличбитѣ, които ставяхъ прѣзъ слѣдущата зима съ Егенъ-Османа въ Софийско, нито пакъ за по-нататъшнитѣ Австрийски движения въ Сърбскитѣ и Български области.

Попъ-Петровиѣй разказаецъ има особна важность, като градиво за историята на Българскиѣй езикъ. XVII-ѣй вѣкъ не е далече, но отъ това толко блиско до насъ врѣме ние нѣмахме до сега, токо речи, никакви писменни паметници, отъ които бихме могли да видимъ, какъвъ е билъ тогава народниѣй ни езикъ, приличалъ ли е на днешниѣй и проч. Познати сж нѣколко църковни книги, за които може да се мисли, че сж писани въ България, въ XVII вѣкъ. Но тѣ сж писани все съ църковенъ езикъ.<sup>1)</sup> Въ 1868 г. професоръ Ламанскиѣй подробно описа единъ български ръкописенъ сборникъ, който се намира въ Люблина и е писанъ съ простонароденъ езикъ, приличенъ на сегашниѣй. Почтенниѣй професоръ изказа мнѣние, че тоя „замѣчателниѣй рѣдчайшиѣй паметникъ Болгарской словесности“ е писанъ въ XVII или още въ XVI-ѣй вѣкъ.<sup>2)</sup> Това мнѣние, обаче, не е потвърдено съ нѣкакви необорими доказателства и

е станало по заповѣдъ на Егенъ-наша и е извършено прѣзъ Августъ или прѣзъ Септември на 1688 г., когато Егенъ бѣше побѣгналъ отъ Австрийцитѣ изъ Бѣградъ въ Нишъ. За вѣрно се знае, че той се е намиралъ въ Нишъ на 8 Септември (Нов. ст.). Глед. у *Хаммера* VI, 530. Жителетѣ на това село, около 4,000 дотогава бѣхъ все католици; тамъ, както имаме случай да забѣлжимъ, е прѣбивалъ и Софийскиѣй католическиѣй архиепископъ. Чипоровецъ бѣше едно отъ главниѣй глѣда на австрийскиѣй агитации въ България; това е побудило Егенъ-наша да постъпи съ него така жестоко.

<sup>1)</sup> Съ такъвъ езикъ е писанъ и любопитниѣй по съдържанието си Бѣлковскиѣй ръкописъ, който г. Славейковъ описа въ „Българскиѣй Книжници“ 1859 год., частъ II книжка I.

<sup>2)</sup> „Журналъ Министерстѣа Народнаго Просвѣщения“ 1869 год., Юнъ и Юли. Съ тоя паметникъ се е занимавалъ и Професоръ *Миклошичъ*, който такожде е отнесъ къмъ XVII вѣкъ, безъ да казва, на какво основание.

не може да се счита за съвсѣмъ вѣрно, толко по-вече, че иже сега познаваме нѣколко български ръкописни сборници, които и по съдържанието и по езика си приличатъ на Любянскій паметникъ, а сж писани въ XVIII-й вѣкъ. Въ 1877 г. профессоръ Петровскій обнародва подробно описание на една българска книга, която е „типаросалъ“ въ 1651 г. въ Римъ Филипъ Станиславовъ, „од Велике Българие Бискуп“. <sup>1)</sup> Филипъ Станиславовъ е билъ родомъ Българинъ, <sup>2)</sup> но като е живѣлъ, види се, много години между хърватскитѣ францисканци и се възпиталъ въ тогавашната хърватска богословска писменность, той до толко развѣсилъ бащиний си езикъ съ Хърватско-Сърбскій, дѣто въ реченната негова книга, която онъ „харизва свуюему народу Балгорскому“, българизмитѣ се срѣщатъ твърдѣ рѣдко, сж, така да кажемъ, *rari nantes*. Чисто български изроденъ езикъ срѣщаме въ лѣтописната бѣлѣжка, която е написанъ около 1657 г. „попъ Методие Драгиновъ отъ село Корова“ и която, както казахме по-горѣ, е обнародвалъ покойний Стефанъ Захариевъ. Но за голѣма жалость тая „достопамятна“ бѣлѣжка не е издадена съ потрѣбната филоложитѣ точность. <sup>3)</sup>

Такъва като сж познатитѣ до сега паметници на българскій езикъ отъ XVII вѣкъ, намъ се чини, че попъ-Петровскій разказецъ трѣбва да заеме между тѣхъ първо мѣсто. <sup>4)</sup>

<sup>1)</sup> „Славянскій сборникъ“, томъ II, С.-Петербургъ 1877. Отъ тая книга за сега сж повнати токо два екземпляра и то не цѣли: единъ (само петъ листѣ) се намира въ Москва въ библиотеката на покойний Чертковъ, който е доста много работилъ по българската история, а другий (отъ десетъ листѣ) е намѣрилъ г. Иренъ въ Виенѣ, въ Императорската Библиотека. Глед. Българската му история (рускій прѣводъ) стр. 596. Г-нъ Петровскій е видвалъ токо първий отъ тие екземпляре, а само него е и описалъ.

<sup>2)</sup> Той е повнать още и съ това, дѣто покатолочи Павликиянскитѣ села, които се намиратъ между Свищовъ и Никополю и които тогава сж били на брой 14. Глед. Православическо Списание на Бъл. Кн. Друж. кн. 2, стр. 65, 66.

<sup>3)</sup> Захариевъ: „Описание на Татаръ-Назарджиската кава“. Виена 1870 год., стр. 67, 68.

<sup>4)</sup> Ние го обнародваме вѣрно, както е написанъ, безъ да промѣнимъ нито една дума. Пропущаме само придихателнитѣ знакове, които се срѣщатъ твърдѣ рѣдко;

Нито въ езика, нито въ писмото (азбукето) на тоя паметникъ не се забѣлѣзва никакво чуждо влияние (сърбско или руско). Старобългарски традиции такожде не се срѣщатъ въ езика на попъ-Петра, който и отъ старобългарското азбукето изхвърга всички непотрѣбни вече за неговото врѣме букви: отъ *ероветѣ* употрѣблява токо единъ (ѣ), ѣ редомъ замѣнява съ и, само въ два случая, може би, съ ѣ; ѡ редомъ съ ѣ; і е турнѣлъ само въ думата *пишемъ*, и то краткостта ради; ж е написалъ въ нѣколко думи, но по-вечето на неговото мѣсто пише други букви. При всичко това, ние бързаеме да забѣлѣжимъ, че и попъ-Петровий разказецъ не може да ни развѣщае *напълно*, какъвъ е билъ Българскиятъ езикъ въ XVII вѣкъ: едно, защото тоя паметникъ е твърдѣ малъкъ, друго, защото ние въ него имаме примѣръ токо на едно отъ българскитѣ нарѣчия, които не само въ XVII вѣкъ, но и много по-прѣди сѣ вече съществували. Додѣто не се обнародватъ подобни (но по-голѣмички) примѣри и за другитѣ български нарѣчия, до тогава всѣ какви общи прѣсѣди за характера на Българскиятъ езикъ въ XVII вѣкъ, особно за отношенията му къмъ сегашнитѣ ни езикъ и къмъ старий, ще бѣдѣтъ безосновни. Ние ще се ограничимъ токо съ нѣколко частни бѣлѣжки за двѣ три отъ по-важнитѣ особности на попъ-Петровий езикъ въ който имаме примѣръ на Мирковский говоръ въ XV вѣкъ. Намъ тука особно се хвърга въ очи сѣлѣдующата фонетическа особность. Буква ж се срѣща токо четирѣ пѣти на старото си мѣсто: *двигнѣ. трѣгнѣ. „та съвра сѣте (сѣтѣ) воинскѣ турскѣ.“* Единъ пѣтъ намираме тая буква въ турската речъ *пашалѣкъ*. Въ думата *скѣпо*, която се срѣща два пѣти, на мѣсто ж, намѣрваме ѣ: *„жито скѣпо, сирѣ*

ударенія нѣма. Жално ни е, че не можѣхме да го обнародваме съ фотографическа точностъ за да се види, какво му е и писмото. Ще забѣлѣжимъ само, че той е сѣлъ съ бързописно, но ясно и доста хубаво писмо. Таково исто писмо ние сме сѣчили въ единъ кратъкъ записъ, писанъ въ 1673 г. отъ „даскалъ Пеѣо у село Вѣчешъ“ (Врачешъ), което се намира недалече отъ Мирково.

скапо.<sup>1)</sup> А пакъ въ много други мѣста, и все въ оконча-  
ния на думитѣ, на мѣсто ж, срѣща се ѳ, именно:

1) Глаголната наставка (суффиксъ) нж само два пѣти  
е написана съ ж, а четири пѣти съ ѳ: врънѳе, трѣнѳе, минѳе,  
изгнѳнѳе.

2) Глаголното окончание жтъ (3 лице, мн. ч., наст.  
вр.) е написано —ѳтъ: „а тнѳ отидоѳе да прѣвѣземѳ Боснѳ.“

3) Глаголното —хж редомъ е написано —хѳ: дръжѳе,  
проврѣхѳе, нсбрахѳе, изгнѳнѳе, истрохѳе, затворихѳе, седехѳе, дадохѳе,  
прѣзѳе, опрехѳе, отидоѳе.

4) Въ окончанията на съществителнитѣ и прилага-  
телни имена, на които именит. падежъ (ед. ч.) се свършва  
съ а (я), често се срѣща ѳ, което безъ всяко съмнѣние  
тукъ заема мѣстото на старий звукъ ж (ѳж). По-долу ние  
пакъ ще се повърнемъ къмъ тоя пунктъ, и тамъ ще при-  
ведемъ примѣритѣ, които се отнасятъ до него.

Това разнообразно замѣняване на старий звукъ ж  
тукъ не може да се отдаде на нѣкакъвъ произволъ и т.  
п. Попъ-Петъръ, който въ други случаи строго се държи  
така да речемъ, за фонетическото правописание, и въ тоя  
случай е ималъ фонетическо основание да пише на мѣстото  
на старий звукъ ж — нѣкога ж, нѣкога ѳ, а нѣкога ѳ: нѣма  
съмнѣние, че той трояко е изговарялъ тоя звукъ, та за  
тоя го е и писалъ трояко.<sup>1)</sup> Турската дума пашаѳжъ,  
която е написана съ ж, не оставя никакво съмнѣние, че  
съ тая буква попъ-Петъръ е изображавалъ глухъ паш-  
ѳѳъ звукъ; съ буква ѳ въ думата скапо, той, види се, та-  
кожде е изображавалъ глухъ звукъ, но такъвъ, който се  
отличавалъ отъ първий.<sup>2)</sup> Колкото за словетѣ, въ които

<sup>1)</sup> Подобно трояко изговаряне на старий звукъ ж въ единъ и сѣщия говоръ  
сега се срѣща въ много мѣста, на примѣръ въ *Дебърско*: рока, паднахѳе (рѳка,  
паднахѳе); въ *Кюстурско* (Корешча-Колъ): зѳмби, рѳка, падна (ѳжби, рѳка, падна).  
„Шриодич. Списание“ кн. XI—XII, стр. 159—164.

<sup>2)</sup> Че въ нашия езикъ има два и даже по-вече глухи звукове, това, иска ми  
да върватъ, фактически е доказано въ краткитѣ ми белѣжки за изговарянето



на мѣсто ж, намѣрваме ѳ, нѣма съмнѣние, че тие слогове Мирковеский свещенникъ така е и изговарялъ, сирѣчь съ ѳ.<sup>1)</sup> Такво любопитно замѣняване на ж съ ѳ и сега се срѣща въ нѣкои български говори. Въ Македония, особено на западъ отъ Вардаръ, въ глаголното окончание лтъ ж се изговаря като ѳ, напримѣръ: сѣт (сжтъ), или сѣ (-сж, безъ личното окончание).<sup>2)</sup> Въ сжщитѣ македонски страни и глаголното окончание хж изричатъ като хѳ, или по-право да кажемъ, като ѳ, защото тамъ х неизговарятъ сега, спр. пропусчатъ го.<sup>3)</sup> Изричанъето хѳ намѣсто хж, види се, е доста отдавнашно въ западна Македония: ние му сме срѣщали дирята още въ XVII вѣкъ, въ единъ тогавашенъ записъ,<sup>4)</sup> който е писанъ въ Прилепъ и въ който се намира глаголна форма потгърчихѳ. Освѣнъ споменжтитѣ случай, ние сега намѣрваме ѳ на мѣсто ж, ѳж и въ оконча-

на старосл. ж и ѳ въ новобългарский езикъ: „Archiv für Slavische Philologie“ V, 370—376. Читателетѣ, които сж се интересуваха съ тие ми бѣлѣжки, покорно моля да взематъ въ внимание и това, что се говори въ настоящий членъ за замѣняването на ж съ ѳ, за което (замѣняване) азъ съмъ забравилъ да споменж тамъ.

1) Това, дѣто поетъ Петъръ на едно мѣсто е написалъ трѣгж, конскж, а на друго мѣсто трѣгне, конске, показва, че и тия еднакви думи и форми той по нѣкогъ е изговарялъ съ глухъ звукъ, а по нѣкога съ в. Причината на това чудновато явление се крие, види се, въ ударението на слѣдующитѣ думи. Аналогични прѣмѣнъ често се срѣщатъ въ сегашнитѣ български говори.

2) Глед. въ „Предговора“ на Миладиновский сборникъ IV. Сетъ или сѣ на мѣсто приетата за сега въ писменний ни езикъ форма сж, редомъ сж писали нѣкои Македонски Българи, които въ своитѣ съчинения сж употребявали западно-македонското нарѣчие, на примѣръ покойний Живанѳовъ:

Френски дрехи вели,  
Вечъ сетъ Европейки,  
Сетъ Мадмазели.  
Хвѣрчитъ кринолино . . . .  
Голи имъ сетъ лакти. „Братски трудъ“, IV, 49.

3) Глед. въ „Период. списание“ XI—XII пѣсенята изъ Галечникъ:

Си слекое руво капитанско,  
Облекое руво за просене,  
Кинисае земля да шетае:  
Ми одее, шо ми поодее,  
Ми поидее во Едрене града. . . . стр. 161.

4) Записанъ е на единъ пергамененъ ръкописъ, който се намира въ Москва у г-на К. Станишева.

плето на дѣйствиелното причастие (наст. вр.): *ѿци*, *ѿки*, на мѣсто *ѿци* и *ѿки*. На примѣръ: *метесици* и *метееки гледещи* и *гледаеки*. въ Македония,<sup>1)</sup> *чметещици*, въ Шуменско,<sup>2)</sup> и пр. Па и мѣстоимеѣното *ѿ* сега по нѣкои мѣста се изговаря като *ѿ*.<sup>3)</sup> Нека припомнимъ още, че въ градецътъ Тетевене, който не е яко далече отъ Мирково, прѣвъ планината, въ коренътъ на думитѣ изговарятъ *ж*-то, като дѣлаго *ѿ*.<sup>4)</sup>

<sup>1)</sup> Въ Миладиновский сборникъ, стр. 126, 128, 242 и пр. и пр.

<sup>2)</sup> Съобщилъ покойний Войниковъ.

<sup>3)</sup> На примѣръ въ Панагюрище („Период. Спис.“ XI—XII, 149) и въ Шуменско (Войниковъ).

<sup>4)</sup> На примѣръ думитѣ: *мжжъ*, *мжка*, *кжца* изговарятъ — *меш*, *мека*, *кешта*. За тая любопитна особность на Тетевенското изговаряне ние взиемъ отъ Т. Пѣева.\*)

\*). За новобългарский говоръ въ градецъ Тетевенъ и въ други нѣколко близки отъ села намѣрваме сжщото фонетическо явление въ текста на лѣтотиснитѣ записки за *Кърджалиитѣ въ Тетевенъ*, изложени на стр. 148—9 въ кн. II. на Пер. Спис. на Бъл. Кн. Дружество отъ настоящата година, съ тая само разлика, че старобългарский звукъ *ж* не се замѣнява съ *ѿ* само въ коренътъ на думитѣ, както утвърждава г. Пѣевъ и съ него г. Дриновъ, но че сжщиятъ звукъ се замѣнява съ *ѿ* съ многочислени на думитѣ, както се види въ гореспоменатий текстъ: *тези* (вмѣсто *тези* = *тази*, ако е форма на вин. п. ед. ч.), *станежъ* вмѣсто *станъжъ* (= *станжъ*). . . въ вѣкога и *ж*, *а*, когато ударението е върху имъ, казва г. Васильовъ, получаватъ въ говорътъ звукъ, който е нѣщо срѣднѣо между *ѿ* и *ж*.“ (Вижъ забѣл. 4 на стр. 149 въ кн. II. отъ Пер. Спис.).

Колкото за случая, че *ж* и *а* се замѣнявали съ *ѿ*, кога пада ударението върху нѣкий утвърждаваме, че г. Васильовъ съвършенно се мамѣ, което се доказва отъ приведенитѣ му примѣри: *тези*, *станежъ*. Тукъ думата *тези* по-скоро можемъ да приемемъ за форма на род. п. ед. ч. жен. р., а не за форма на вин. п., защото тогава въ подирната дума слѣдъ *тези* не щеше да бжде година, но године, сирѣчь *тези години* (= *тези години*), ако е вѣрно, че старобългарский звукъ *ж* често се замѣнява въ Тетевенско съ просто *ѿ*. Въ Жеравна и до тосъ часъ увардило се е употреблението при тоя случай по-често на род. п. един. ч. отъ колкото на вин. п. На нѣкъда се виждатъ оной години (= *оной години*) и по-рѣдко *онъзи година* (= *онъзи години*) вмѣсто *оная година*, *миндлата година*. Слѣдователно е въ думата *тези години* звукъ не *ж* но *а*, което е съвършенно правилно почти на сждѣ въ новобългарскій езикъ.

Формата *станежъ*, упряво г. Васильовъ съ *стандъжъ* или *станажъ*, когато на думата правата ѣ стара форма е само *станжъ*, сирѣчь старобългарската вложка *станъжъ* глаголна форма не е на ами нѣ: *ста-ти*, *ста-нжъ-хъ*, и, слѣдователно форма *станежъ* се е образувала не отъ *станахъ*, но отъ *станжъ*.

Забѣл. ред.

И така, за да дойдемъ пакъ на рѣчъта сп, въ връмето на попъ-Петра въ Мирковскій говоръ е имало три различни замѣни за старий звукъ ж: двѣ отъ тѣхъ са били глухи или тѣни гласове, а една чисто е. На сегашно време, до колкото ние знаемъ, въ Мирково, както и изобщо въ источната частъ на Софийското окръжие, старий звукъ ж редомъ замѣняватъ съ чисто а. Това ни показва, че въ тоя случай прѣзъ послѣднитѣ двѣстѣ години тукъ се извършило доста голѣмо фонетическо промѣненне.

Въ попъ-Петровий езикъ ние срѣщаме и едно любопитно морфологическо явление, което се намѣрва въ свързанъ съ горѣизложенната фонетическа особнoсть. Имената съществителни и прилагателни, на които именителният падежъ отъ единств. число се свършва съ а. я, иматъ тукъ за винителний падежъ особно окончание е (единъ отъ р. флекситѣ на ж). Привождаме изъ попъ-Петровий разказъ всичкитѣ прѣдложения, въ които се срѣщатъ тие падежни форми:

а) *Именителенъ падежъ*. . . „Бѣга честита земѣ (ѣ-Загоре.“ „Та се провръвихе Турци и Прѣзморци и Опашатъ вѣра.“ „Изгине войска Турска, избрахе ги Латинска войска.“ „Бѣше злю и невола.“ „Излезе Еень паша отъ Прѣзморе.“ „Т се истровихе аване, и кадие, и мольмата.“ „Та седехе и деръвенете Турци и рата;“

б) *Винителенъ падежъ*. „Топ расипа Христѣнске вѣре.“ „Та му даде царъ Мехмедъ Гофие.“ „А Еень пусти войска та оплени Кипоровецъ.“ „А тие отидоше на Босне да прѣвземеть Босне.“ „Ами доде та събра сѣте (всѣхъ тѣхъ) войска Турска.“ „Та ги двигна царъ Мехъметъ на войске.“ „Т отиде на войске.“ „А Еень паша се врьне на Гофие, доде Гофие.“

Тие примѣри не оставятъ никакво съмнѣние, че около края на XVII вѣкъ въ Мирковскій говоръ винит. падежъ (ед. ч.) отъ имената на а строго и постоянно се е отл.

свалять по окончаніето си отъ именителный. До колкото знаемъ, такъво отлѣченіе вече не сѣществува въ тоя говоръ, въ който сега винителный падежъ отъ имената, за които ни е рѣчьта, редомъ се окончава съ чисто а, както и именителный. Това изравняваніе на винителный падежъ съ именителный тукъ се е извършило, слѣдователно, прѣзъ послѣднитѣ двѣстѣ години.<sup>1)</sup>

Харковъ, Юнія 1882.

---

<sup>1)</sup> Освѣтъ вин. падежъ, ние срѣщаме въ попъ-Петровый разказъ, въ два случая и родителенъ падежъ отъ имената на а, ш: до срѣда земае (в отъ а); от заате ишае (в отъ ш). Но за това, както и за нѣкои други особености, ние ще поговоримъ въ другъ мѣстъ.

---

## НАСЕЛЕНИЕТО ВЪ ГРАДОВЕТЪ РУССЕ, ВАРНА И ШУМЕНЪ.

Отъ М. К. Сарафовъ.

Въ първата книжка на подновеното „Периодическо Списание“ показахъ състава на нашето столично население. Сегашната ми студия трѣба да се счита като продължение на оная, и въ самото начало ще забѣлѣжжъ че сичкитѣ данни зети сж изъ дефинитивнитѣ резултати отъ преброяването народа въ Княжеството на 1 Януарий (в. с.) 1881-вата година, което преброяване ще остане, вѣроятно, за винаги изходна точка на сичкитѣ по-нататъшни статистически изучавания нашето население.

Насърчванията на нѣкои отъ нашитѣ учени мъже спомогнахъ много да се рѣшж да занимаж пакъ читателитѣ на „Периодическото Списание“ съ досадителни, може би, за много лица броеве; но нѣма съмнение че желанието ми да се приучи и нашия читающъ свѣтъ да проумѣва статистическитѣ броеве накаралъ ме да пиша по тоя предметъ. Та и бюджета на сѣка държава състои само отъ сухи досадителни цифри, а признато е че бюджета е огледалото на народното благосѣстояние и блазѣ на тия страни, които имжтъ хора да схвацатъ такива броеве и да ги държжтъ винаги въ съгласие съ народнитѣ материялни сили, съ народнитѣ потрѣбици. Според думитѣ на единъ знаменитъ въ историята мъжъ, статистиката е бюджета на пѣщата въ чловѣческия животъ, като такваж необходима е, разумѣва се, за сѣки обществень дѣятель, за сѣкиго който баремъ малко се интересу

сува за доброто и благодѣйствието на народа, на отечеството си. Тъзи е причината, щото, макаръ една отъ най-новитѣ науки, статистиката намѣри тѣй бързо толкова ласкавъ приемъ не само отъ учения свѣтъ, но и отъ самитѣ правителства, които наскоро я введохъ като научно-административенъ клонъ въ управлението. Не му е тука мѣстото да разправамъ какво се е направило до сега въ образованитѣ държави за урежданъето служебната статистика, за огромнитѣ сумми съ които се прикъсватъ тѣи париченитѣ Статистически Бюра, за уваженъето съ което тѣ на сѣбѣдѣ се ползуватъ; ще спомѣна само че и ние си имаме Статистическо Бюро, което, въ разстояние на двогодишенъ животъ, даде добъръ знакъ за своето съществуване, като введе въ научно отношение и младото ни Княжество въ реда на по-образованитѣ държави. Бюрото се намира вече въ сношение почти съ сичкитѣ подобни учреждения въ Европа, а библиотеката му краси въ замѣна пратената официална статистика на сички Европейски държави, на нѣколко голѣми европейски градове, а даже на нѣколко държави отвѣдъ океана. Отъ друга страна приятно е на сѣки родолюбецъ като чете въ западнитѣ статистически и други сродни списания разни статии и бѣлѣжки върху населението на Княжеството и като гледа, въ Петермановитѣ Съобщения<sup>1)</sup> за тѣзъ година, напечатани даже с чикитѣ наши общини съ повече отъ 2000 жители, извадени изъ публикацията на нашето Бюро. Забѣлѣжително е че, до като европейскитѣ и нестатистически списания съ радостъ посрѣщатъ тая първа публикация<sup>2)</sup> на Статистическото Бюро въ София и направихъ различни извѣщения отъ нея, то българската журналистика отсамъ отвѣдъ Балкана не счете за нужно баремъ да спомѣне

<sup>1)</sup> Petermann's Mittheilungen. Bevölkerung der Erde p. p. 43 117.

<sup>2)</sup> Предварителни резултати отъ преброяванъето населението на 1 Январий

г. Издава Статистическото Бюро, София 1882.

книжката. Но това не е първи път гдѣто ни тъй естивно цѣнимъ нашитѣ произведения и толкозъ хладнокрѣвно се отнасяме къмъ много полезни работи! Дѣо ще време и нѣ да искаме да се познаемъ само дано не бѣде кжено!

Но да оставимъ това за друго мѣсто. Обѣщахъ се да говорѣж за населението на нашитѣ най-големни градове и при първата крачка представя ми се дълбока яма. Предисичко трѣбало би да кажж какво значение имжтъ по насъ рѣчитѣ „градъ“, „градецъ“, „село“. Като работи административни Министерството на Вжтрѣшнитѣ Дѣла трѣбаше да ни поучи въ това отношение. Но напразно ще искате тамъ разяснение. И самитѣ административни чиновници титулиржтъ едно и сжщото мѣсто ту съ *градъ* ту съ *градецъ*, ту съ това послѣдното, ту съ *село*. Въ статията си „студия върху населението на гр. Сръдецъ“ спомѣнахъ нѣкои отъ по-битнитѣ бѣлѣзи измѣжду градското и селско население, но не се впускахъ въ опредѣления, защото това и сега не ми е възможно. Градоветѣ като сръдища на занаятъ, търговия, образование сбиржтъ въ себе си живата сила и интелигенцията на народа; посредствомъ умесненитѣ сношения и скупното живѣяне въ тѣхъ се упражнява до висша степенъ общинското самоуправление; като сборъ на мислящата масса тѣ сж представители или баремъ зачинатели на общественото мнѣние и като такива влияжтъ твърдѣ силно върху развитието на държавнит работи. Не сж рѣдки случантѣ гдѣто единъ само градъ да е преобразявалъ цѣла държава! Но колкото е по-лесно да се говори за бѣлѣзитѣ и свойствата на градското население, толкозъ е по-тѣжко да се потегли мѣждата и да се каже това е *градъ* а това е *село*. Въ нѣкои Европейски държави за отстранение тѣзи мжчнотия има законни опредѣления за названията *градъ*, *градецъ*, *пазарно мѣсто*, *село* и пр.; но такова нѣщо не само нѣма по насъ, а въ администрацията ни не сж помислили даже за нѣкое

като ръководство по тая работа. Такива бъркотии, разумѣва се, немогатъ да се търпятъ въ една отъ ексактнитѣ науки, за това и въ единъ интернационаленъ статистически конгресъ било рѣшено, щото населенитѣ мѣста съ по-вече отъ 2000 жители да се считатъ за градове. Така сж отстранени всичкитѣ двоумѣния и щомъ е познатъ точния брой на населението, може да се види градъ ли е или село населеното мѣсто, безъ да се гледа на административно раздѣление, законно опредѣление или индустриално състояние. Споредъ горното опредѣление, г. Бракели,<sup>1)</sup> като зема за 100 цѣлото население на сѣка държава, дава слѣдующитѣ броеве за градското население въ нѣколко европейски държави (броеветѣ въ скобки означаватъ датата за която е взето населението):

| Гр. нас. въ проц.<br>отъ цѣл. население |      | Гр. нас. въ проц.<br>отъ цѣл. население |      |
|-----------------------------------------|------|-----------------------------------------|------|
| Въ Холландия (1868) . . .               | 80·2 | Въ Нѣмското царст. (1871). . .          | 32·1 |
| „ Белгия (1869) . . .                   | 64·0 | „ Франция (1872) . . .                  | 31·1 |
| „ Вѣлико-Британія (1871) . . .          | 53·1 | „ Дания (1870) . . .                    | 22·0 |
| „ Италия (1871) . . .                   | 41·9 | „ Ромжия (1860) . . .                   | 16·3 |
| „ Швейцария (1870) . . .                | 39·2 | „ Русия (1867) . . .                    | 11·1 |
| „ Австро-Унгар. (1859) . . .            | 37·3 | „ Сърбия (1866) . . .                   | 7·7  |

Отъ тия броеве вижда се че Холландия има най-много градско население а Сърбия — най-малко; защото до като на 1000 д. въ Холландия живѣятъ 802 д. въ градове, въ Сърбии на толкова пакъ живѣятъ само 77 д. Другитѣ държави намиратъ се посрѣдъ тѣзи два крайни броя. Нашето Княжество, като страна земеделческа, гдѣто е необходимо потребно населението да е разпръснато по полето, разумѣва се, ще има мѣсто негдѣ между послѣднитѣ държави. Споредъ предварителнитѣ броеве за населението и ако сж зематъ само административнитѣ общини на градоветѣ и градовцетѣ, то въ тия послѣднитѣ живѣятъ около 17 проц. отъ цѣлото население, така щото Княжеството би

<sup>1)</sup> Dr. Hugo Franz Brachelli: Die Staaten Europa's.



заело, въ това отношение, мѣсто измѣжду Дания и Ромъния. Това става съвсѣмъ ясно ако спомѣнѣмъ че ние имаме по-вече отъ 15 града съ по-малко отъ 5000 жители, като напр. Балчикъ, Османъ-Пазаръ, Радомиръ, Орхание, Никополю. Провадия, Рахово, Трънъ, Царибродъ и др.; тринадесетъ града съ 5—10000 жители: Берковица, Добричъ (Хаджи-Оглу-Пазарджикъ), Горня-Орѣховица, Лѣсковецъ, Дупница, Кюстендилъ, Ловечъ, Троянъ, Ломъ-Паланка, Тетевенъ, Тутраканъ, Габрово и Севлиево; деветъ града съ 10—15000 жители: Впдинъ, Враца, Ески-Джумая, Плевенъ, Разградъ, Свищовъ, Силистра, Самоковъ и Търново; и четири града съ повече отъ 20000 жители. Любопитно е че въ Княжеството нѣма ни единъ градъ, който да би ималъ 15—20000 жители. Населението на нашитѣ най-голѣми градове прави само около 4·5 процента отъ цѣлото население. Тия градове сж: Руссе, Варна, Шуменъ и София. Тритѣ първи намирътъ се на-дълъжъ по желѣзницата която съединява западна Европа съ Цариградъ; единъ отъ тѣхъ е най-важното ни пристанище на Дунава а другия — единствената както трѣба и най-голѣма наша морска скеля. Че ние не е проста случайность, гдѣто градоветѣ, които лѣжатъ на сравнително най-добритѣ наши съобщителни средства, са и най-много населени, не трѣба и съмнѣние. Рѣстенъетъ на Руссе не ще датира по-рано отъ времето, когато то би иде избранъ за срѣдище на Дунавския Вилаетъ, а Варна сега вѣроятно захваща своето уголѣмяване. Колкото за София излишно би било и да се спомѣнува че избиранъето ѣ за столица, е главния двигателъ за съставянъетъ нейното население. Тѣзи ми сжждения ще намирътъ и потвѣржението си съ броеве.

Като се залавямъ за статистическото изучаванъе на меншитѣ градове, необходимо потрѣбно ми е да имамъ по-напрешни данни върху тѣхъ. Тамъ гдѣто нѣма сравнени нѣма и статистика. А точно въ това отношение ние

сѣби въпроси имаме голѣма оскѣдица и намѣсто точни издѣлвания принудени сме да правимъ описания, да приготвѣяме материялъ на ония които послѣ насъ ще работѣтъ. Слѣдъ три четири преброявания народа, нашата статистика ще разслаби малко веригитѣ които я стѣгатъ, но до тогава предлѣжжѣтъ мѣчни и неуморни трудове! Това трѣба да имѣтъ предъ видъ особено нѣкои господа, които мислѣтъ че доста е да имамъ броеве, за да напишешъ много и много страници, да правишъ голѣми и голѣми заключения.

Първото питанье, което си поставихъ като захващахъ издѣлването на нашитѣ най-населени градове, разумѣва се, бѣше: *колко е било населението на тия мѣста баремъ нѣколко години преди преброяването?* Колкото и да настоявахъ, нищо точно и положително не намѣрихъ. Познато е че турското правителство не се занимаваше много съ точни преброявания и регистрирания народа, а и колкото материялъ се намира незаслужава голѣмо довѣрие, споредъ фискалнитѣ нахѣрения съ които той е събиранъ. Така напр. въ Салнаметата (официална статистика) броя на нуфузитѣ намира се до рубриката на плащанната „военна откупнина“ (*бедели аскери*) и данѣка вергия; освѣнъ това отъ нигдѣ се не вижда какъ сѣ събирани свѣдѣнията за да може да се уцѣни тѣхната точностъ. Онова що се пакъ намира за нашето население у нѣкои западни списатели или пѣтници или е повърхностно пресмѣтанье или на-своє уцѣняване. до колкото самитѣ Салнамета не сѣ служили за изворъ. Некж спомѣнжъ показаніята само на двама западни статистици. Колѣвъ въ своята Сравнителна Статистика<sup>1)</sup> спомѣнува като най-важни градове въ Княжеството: *София* съ 20—30000 жители, *Руссе* съ 20—30000 ж., *Видинъ* съ 20—25000 ж., *Варна* съ 15—20000 ж., *Свищовъ* съ 12—22000 ж., *Шуменъ* съ 20000 жит., *Силистра* съ 15—20000 жит., *Търново* съ

<sup>1)</sup> G. Fr. Kolb: Handbuch der vergleichenden Statistik. Leipzig 1879. p. 379.

12—15000 ж., *Плѣвенъ* съ 15000 ж., *Разградъ* съ 10—15000 ж., *Никополъ* съ 6—10000 ж.. Бракели<sup>1)</sup> въ своята таблица за „европейскитѣ градове най-малко съ 30000 ж.“ споменува само *Шуменъ* съ 40000 ж., и *Руссе* съ 30000 жители. Отъ тука се вижда несъгласието на западнитѣ списатели: *Шуменъ* е при една два пѣтя по-населенъ отъ колкото при другия. А че тия цифри не могатъ да служатъ за статистически изследувания види се вече отъ далеко размислителнитѣ граници мѣжду които трѣба да се намиратъ селщинскитѣ броеве. За нѣкои градове неточността на показаното население е съвсемъ очевидна. Така напр. *Видинъ* споредъ *Колба* трѣбало би да има 20—25000 жители, а въ дѣйствителностъ той има само 13602 жители. *Никополъ* е означенъ съ 6—10000 жители а той има само 4652 ж. Като турски статистически изворъ азъ имамъ едно *Салнаме* за *Дунавския Вилаетъ* отъ 1290 год. хеджра. Така официална турска публикация обема сичкитѣ населени мѣста въ Вилаета сгруппирани на нахии, каази и санджаки; за сѣко населено мѣсто показанъ е броя на нуфузитѣ които сж раздѣлени само на Мусульмани и Немусульмани („мослимъ и гайримослимъ“) и количеството на „беделя“ и „вергията“. Въ другитѣ отдѣления има разни свѣдѣния върху Вилаета, като фабрики, рудокони, пѣтища, вапорски дружества и др. За четирь-тѣхъ най-населени наши градове намиратъ се слѣдующитѣ данни:

|                | Нуфузи     |          | Ес жици    |                    | Вергия   | Военна отбѣда |
|----------------|------------|----------|------------|--------------------|----------|---------------|
|                | Мусульмани | Немусул. | Мусульмани | Немусул.           | въ грош. | въ грош.      |
| Въ София . . . | 2625       | 4709     | 1363       | 1737               | 151563   | 88537         |
| « Варна . . .  | 2844       | 1359     | 1791       | 999                | 358950   | 85376         |
| « Руссе . . .  | 5483       | 4855     | 4308       |                    | 356157   | 103596        |
| « Шуменъ . .   | 4792       | 4838     | 3682       | 6470 <sup>2)</sup> | 279707   | 101473        |

<sup>1)</sup> По-горѣ спомѣняното дѣло. р. 81.

<sup>2)</sup> Така е печатано въ *Салнамето*, което вѣроятно е погрѣшка. Възможно е на мѣсто 6 трѣбало да бѣде 2 или 1.

До колко тая статистика е точна види се вече изъ сравнението на втория съ послѣдния стълбецъ. Познато е че военната откупнина трѣбаше да се плаща само отъ мъжкото немусульманско население, което вѣроятно е и показано въ втория стълбецъ. Справедливостта изисква щото сѣки мъжъ, билъ той въ кой и да е отъ горнитѣ градове, като гражданинъ на същата държава, да плаща еднакво. Но ако се пресмѣтне споредъ горнитѣ броеве то се пада въ София 18·8 гр., въ Варна 61·3 гр., въ Руссе 21·3 гр. а въ Шуменъ 20·9 гр. военна откупнина на единъ човекъ! За да могатъ горнитѣ броеве да се употребятъ по-рѣбно е, отъ друга страна, да се опредѣли значението на рѣчта *нуфузъ*. Че броя на нуфузитѣ не представлява броя на цѣлото население съвсѣмъ по себе си е ясно, щомъ се земе въ внимание маленкостта на тия броеве и щомъ се сѣтихъ че Турцитѣ не брояхъ женитѣ и дѣцата като население. Но че нуфузитѣ не представляватъ и мъжъетѣ — домакини, така щото нуфуза да би равнозначилъ съ нашето *домакинство*, види се, измѣжду другитѣ причини (р. таблицата на стр. 28), и отъ това че въ такъвъ случай би дошло въ една къща, въ сръденъ брой, да сж живѣвали по двѣ домакинства. Това заключение, особено за времето преди освобождението, азъ намирамъ твърдѣ невѣроятно. Не остава друго средство освѣнъ да приемемъ съ много други писатели че подъ нуфузъ трѣба да се разумѣва сѣко мъжско лице на 18—60 год. врѣстъ, което било длъжно да плаща военната откупнина. Споредъ Статистиката въобще мъжското население на тая врѣстъ има 48 до 50 процента отъ цѣлото население. За провѣряване азъ пресмѣтихъ изъ дефинитивнитѣ резултати за окръжитѣ Шуменскій, Разградскій, Ески-Джумайскій и Софійскій и намирамъ че населението на 18—60 годишна възраст съставлява 47·5, 47·7, 45·0 и 48·5 процента отъ цѣлото мъжско население. Така щото, като вземемъ сръд-

ния брой 47 процента, то на основание даннитѣ на Салнамето, добива се слѣдующата таблица. При това не трѣба да се забравимъ че е употребенъ най-долния срѣденъ процентъ, така щото и полученитѣ броеве ще бѣдѣтъ по възможности най-низкитѣ.

|                | Споредъ Салнамето отъ<br>1290 г. х. |        |                  | Споредъ преброяването на<br>1 Январ. 1881 г. |             |                  |
|----------------|-------------------------------------|--------|------------------|----------------------------------------------|-------------|------------------|
|                | Къщи                                | Нуфузи | Мажско население | Къщи                                         | Домакинства | Мажско население |
| Въ София . . . | 3100                                | 7334   | 15604            | 2968                                         | 3677        | 12169            |
| « Варна . . .  | 2790                                | 4203   | 8942             | 3740                                         | 4855        | 13890            |
| « Руссе . . .  | 4308                                | 10338  | 21995            | 4981                                         | 5721        | 14042            |
| « Шуменъ . .   | 10152                               | 9630   | 20489            | 4251                                         | 4759        | 12448            |

Отъ тука се види преди сичко че нуфуза и домакинството не могатъ да се земѣтъ за една и съща единица. Ако даннитѣ на Салнамето сѣ върни то четирѣтъ горни градове трѣба да сѣ претърпяли въ разстояние на послѣднитѣ 6-7 години слѣдующитѣ измѣнения: въ София броя на къщитѣ се намалилъ съ 5 проц. а мажското население спаднало съ 22 проц.; въ Варна броя на къщитѣ се уголѣмилъ съ 34 процента и населението съ 55 проц.; въ Руссе броя на къщитѣ се уголѣмилъ съ 15 проц. а населението се намалило съ 36 проц.; за Шуменъ броя на къщитѣ не поддържа никаква критика а населението спаднало съ 39 процента. Такова едно явление, особено като за града Руссе, би било твърдѣ чудно. Неотричамъ че политическитѣ промѣнения, които се случихъ на послѣднѣ въ нашето отечество, могли сѣ да повлияхъ за да докаратъ намаляване въ населението на по-голѣмитѣ градове но да произведѣтъ такива противорѣчия не би било възможно. Изсѣляването на Турцитѣ играе наистинна важна роля въ това отношение, но нежъ се забравя пъкъ отъ друга страна, че точно послѣ освобождението ни, градоветѣ за които е тука рѣчь, спечелихъ много пришло население (ср. таблицитѣ V). Та най-послѣ и съ на

сѣляванъето на Турцитъ не може да се разясни несъгласието на горнитъ броеве; защото, като се пресмѣтне отношението на мусулиманетъ къмъ немусулиманетъ споредъ Салнамето и като се земжтъ процентитъ на мохамеданцитъ споредъ нашето преброяване, то при предположението че тия отношения сж за женитъ сжщитъ както и за мъжбѣтъ, получаваме слѣдующето:

На сто души жители падатъ се:

Споредъ Салнамето      Споредъ преброяв.

|                | Мусулимане | Мохамеданци |
|----------------|------------|-------------|
| Въ София . . . | 35·8       | 6·1         |
| „ Варна . . .  | 67·6       | 33·0        |
| „ Руссе . . .  | 53·0       | 39·9        |
| „ Шуменъ . .   | 49·7       | 44·6        |

Споредъ това въ гр. Варна мусулиманското население се смалило най-много, а ние видѣхме че въобще населението на тоя градъ се уголѣмвило. За Руссе и Шуменъ разликата между нѣкогашното и сегашно мохамеданско население е 13·1 и 5·1 пр. а ни видѣхме че населението на тия градове трѣбаше да е смалено съ 36 и 39 проц.! Така щото броеветъ на Салнамето непоказватъ дѣйствиелността а издаватъ наклонността на Турското правителство да уголѣмжава броя на Мусулиманитъ въ щета на Немусулиманитъ.

Отъ направенитъ до сега опитвания види се ясно че изпразно ще бѣде да се търсжтъ точни статистически данни върху нашето отечество преди освобождението му. Като въ сѣко друго отношение, ни сме придружени и въ отношение на статистическото изучаване страната да започнемъ отъ начало. Преброяванъето народа на 1 Януарий 1881 год. ще бѣде първия основенъ камѣкъ на сѣко поштатъно изслѣдованъе, а като такова абсолютнитъ му броеве потрѣбни ще бѣджтъ винаги. Тѣзи е причината, която ме и кара, на мѣсто да се занимавамъ сѣмо съ по-

стотици, да печатамъ и таблицитѣ, изъ които тѣ сж избродени. Тия таблици читателя ще намѣри по-нататъкъ а азъ приминавамъ на студията си.

Споредъ абсолютния брой на населението и населенитѣ кѣщи най-голямъ градъ, по време на преброяването билъ е Руссе, послѣ него дохаждатъ Варна, Шуменъ и София. Това се види изъ слѣдующитѣ броеве

|                 | жители | насел. кѣщи | Домакинства |            | скупни жители |
|-----------------|--------|-------------|-------------|------------|---------------|
|                 |        |             | одночлени   | многочлени |               |
| Въ г. Руссе . . | 26156  | 4981        | 157         | 5508       | 56            |
| „ „ Варна . .   | 24561  | 3740        | 180         | 4600       | 75            |
| „ „ Шуменъ .    | 23098  | 4251        | 183         | 4546       | 30            |

За г. София броеветѣ сж показани въ първата книжка на Пер. Спис. Послѣдния стълбецъ обема ония населени здания които се населяватъ отъ лица не съединени по мѣждуси съ родственни и домакински отношения. По-важни отъ тѣхъ сж: хотели и ханища отъ които има въ Руссе 28, въ Варна 31, въ Шуменъ 15; за лѣкуване и гледане болни: въ Руссе и Шуменъ по 1, въ Варна 2; за възпитание и учене: въ Руссе и Варна по 1, въ Шуменъ 4; за военна цѣль: въ Руссе 12, въ Варна 4, въ Шуменъ 3; за поправяне и наказание: въ Варна и Шуменъ по единъ; за набожни цѣль има само въ Варна 1 заведение. Споредъ тия броеве София има най-много (85) гостинници и послѣ нея слѣдватъ Варна, Руссе и Шуменъ; но най-населени сж хотелитѣ въ Варна, защото тамъ въ единъ хотелъ, въ срѣднѣо число, живѣяли сж 16 души, въ София 10, а въ Руссе и Шуменъ по 9 души. Отъ горнитѣ цифри не се виждатъ още какъ е раздѣлено населението на домакинства и кѣщи. За това е потребно да се намѣри по колко души въ срѣднѣо число, сж живѣяли въ една кѣща и по колко падатъ на едно домакинство, като се земжтъ въ смѣтка, раззумѣва се, едночленнитѣ домакинства и скупнитѣ жилища или явни домакинства. Ето тия релативни броеве:

|                   | Въ една кѣща живѣятъ д. | На едно домакин. падатъ се д. |
|-------------------|-------------------------|-------------------------------|
| Въ г. Руссе . . . | 5·2                     | 4·6                           |
| „ „ Варна . . .   | 6·6                     | 5·1                           |
| „ „ Шуменъ . . .  | 6·1                     | 4·8                           |
| „ „ София . . .   | 6·9                     | 5·5                           |

Предположимъ ли че кѣщитѣ въ сичкитѣ градове сѣ еднакво голѣми, то изъ горнитѣ броеве би слѣдовало че въ София хората живѣятъ най-стиснато а въ Руссе сравнително най-удобно, та споредъ това и наемнината на квартиритѣ въ първия градъ би била много по-скѣпа отъ колѣкото въ втория. Но въ дѣйствиелностъ тѣзи размѣри трѣба да сѣ много по-голѣми, разумѣва се, въ недоволю за София отношение. Голѣмината на домакинствата намира се въ свръзка съ броя на жителитѣ въ една кѣща; защото колѣкото по-малко кѣщи за живѣяне има, толкова по-мѣчно е да се води отдѣлно домакинство. Това принуждава самичкитѣ личности да уголѣмяватъ състава на домакинствата а не тѣхния общъ брой. Тѣзи е вѣроятна причината щото въ София сръднѣното домакинство да има 5·5 души а въ Руссе само 4·6 д.

Сравнението на първия стълбецъ съ втория показва една съществена черта на нашия животъ. По насъ именно едно домакинство живѣе въ отдѣлна кѣща, а не както въ европейскитѣ голѣми градове гдѣто една кѣща е разделена мѣжду много домакинства, и обратно, една кѣща направена е за едно домакинство за това и нѣмаме голѣми кѣщи. Възможно е че съ направянѣто голѣми кѣщи това ще излезе, но не трѣба да се забравимъ че, на много мѣста у насъ, нѣманѣто своя кѣща се счита за най-голѣмо нещастие. Горѣспомѣнѣжтото, вижда се още по-добре изъ това обстоятелство че въ 100 кѣщи живѣжатъ сѣ: въ Руссе 115 домакинства, въ Варна 130 дом., въ Шуменъ 111 домак. и въ София 125 домак.. Така щото Варна, гдѣто има сравнително най-много чужденци има въ това отношение най-



големия брой а — Шуменъ най-малкия. Итъ сичко горѣизложено види се че София и Варна сега съставляватъ населението си а че навалищата нови жители не е посрѣщанята йоще съ потребния брой къщи за живѣжнѣе. Отъ друга страна при самото външно поглеждане на тия два града, заключава се че София се намира въ много по-неповолно отношение отъ колкото Варна.

*Родъ.* — Въ студията си върху нашето столично население спомѣнахъ нѣкои общи черти за отношението на родоветъ. Естествено нѣщо е че въ нашитъ голѣми градове, въ които преселяването има голѣмо влияние и въ които се намиратъ сравнително многобройни военни гарнизони, броя на мъжъетъ е по-голямъ отъ броя на женитъ. Но споредъ изработения до сега статистически материялъ види се че това отношение на родоветъ съществува, разумѣва се не въ толкова голѣмъ размѣръ, и въ цѣлото Княжество. За успокоение на нѣкои лица, които се стрѣскаха йоще при първото статистическо публикуване, отъ което се виждаше че броя на мъжъетъ надминава числото на женитъ, ще забѣлѣжж че това отношение често се срѣща при Латинитъ и Югославенитъ. И неж ми бѣде позволено да приведа за доказателство на това нѣколко данни.<sup>1)</sup> Така на 1000 мъжъе дохаждатъ жени:

|                              |      |                        |           |
|------------------------------|------|------------------------|-----------|
| Въ Португалия . . . . .      | 1088 | Въ Белгия . . . . .    | 995       |
| „ Швеция . . . . .           | 1067 | „ Италия . . . . .     | 989       |
| „ Великобритания . . . . .   | 1043 | „ Ромжия . . . . .     | 944       |
| „ Нѣмекото царство . . . . . | 1037 | „ Сърбия . . . . .     | 940       |
| „ Руссия . . . . .           | 1028 | „ Гърция . . . . .     | 933       |
| „ Австро-Унгария . . . . .   | 1024 | „ гр. Руссе . . . . .  | 862 (960) |
| „ само Унгария . . . . .     | 1002 | „ гр. Варна . . . . .  | 768 (890) |
| „ Франция . . . . .          | 1008 | „ гр. Шуменъ . . . . . | 855 (979) |
| •                            |      | „ гр. София . . . . .  | 684 (738) |

Броеветъ турени въ скобки за 4-тѣхъ града означаватъ колко жени дохаждатъ на 1000 мъжъе, като се из-

<sup>1)</sup> Brachelli: Die Staaten Europa's, p. 46.

важѣтъ изъ общитѣ броеве на послѣднитѣ войницитѣ изподъ тридесетата си година. Родното отношение по насъ споредъ горнитѣ броеве, види се че не е нѣкое осамотено явление, а наопаки показва се като съвсѣмъ естествено. При това нежъ се сѣтимъ че на много мѣста въ България съществувалъ е и съществува обичай щото момъка да плаща откупнина на родителитѣ за момата, която си избирагъ като бѣдѣща другарка. Това обстоятелство несомнено кара челѣка да си припомни познатото економическо правило: извѣстна потрѣбна стока е най-скѣпа тамъ гдѣто най-малко я има. Нѣкои искжтъ да кажжтъ че малкия брой на женитѣ въ Княжеството трѣба да се земе като потрѣшка на преброяванъето, защото Турцитѣ особено не записвали на драго сърце женитѣ си. Но споредъ направения опитъ азъ трѣба да отхвърля такова предположение, токозъ по-вече че точно за турското население, види ми се, женитѣ да сж по-много отъ колкото за българското. Съ това неискамы да утвърждавамъ че първото преброяване въ Княжеството е съвършено точно, но мисля че общитѣ размѣри не се отдалечаватъ много отъ истинната. За сега ще забѣлѣжимъ още че, споредъ табл. III. Гърцитѣ въ Варна и Арменцитѣ въ Шуменъ имжтъ по-вече жени отъ мѣжъе, че при Татаритѣ и Евреитѣ съвсѣмъ се нѣкакво стремление за изравняне на двата рода най-послѣ че отъ придонитѣ извѣнъ Княжеството Власи и Нѣмци (както и Маджаритѣ въ Руссе) женския родъ е многоброенъ отъ мѣжеския.

*Връстъ.* Придобиванъето точни данни върху годинитѣ на населението е доста мѣчна работа. Дакже и въ образованитѣ държави, въ които отдавна вече се правжтъ преброявания, не можжтъ да се похваляжтъ съ точна статистика на връстъта. На специалиститѣ позната е особено изложеностъта на населението къмъ кръглитѣ броеве т. е. сжтъ броеветѣ които свършжтъ съ нула и че въ това

отношение женитѣ грѣшѣтъ повече отъ мъжѣтъ. Така напр. г. Максъ Сайделъ смѣта за баварското преброяване на 1875 г., че броя на мъжкото население показано въ кръгли год. отклонява сж отъ дѣйствиелния брой за 12.1 на сто, а сжщото отклонение за женитѣ е 15.8 на стотѣхъ. Че и нашето преброяване има такива погрѣшки, и даже въ по-големъ размѣръ, нѣма съмнѣние; толкозъ повече че по насъ, при сегашното развитие на народа, не възможно е да се пита: *въ коя година си роденъ?* а трѣба да се задоволяваме съ питаньето: *на колко си години?* Недостаточното опредѣление годинитѣ пада съвсѣмъ въ очи при раздѣленъето лицата по години. Купчинкитѣ знония години които свършватъ съ нула сж твърдѣ големи а купчинкитѣ на-лѣво и на-дѣсно отъ тѣхъ сж твърдѣ малки. Даже и когато старостъта се сгрупира по петъ годишна връсть погрѣшката сѣ поще се съгледва, както показватъ слѣдующитѣ броеве. На 100 души отъ двата рода дохаждатъ отъ връстьта означена на-лѣво по

|               | Въ Руссе | Въ Варна | Въ Шуменъ | Въ София |
|---------------|----------|----------|-----------|----------|
| На 31—35 год. | 7.01     | 6.95     | 5.89      | 7.68     |
| „ 36—40 „     | 7.94     | 7.04     | 6.44      | 7.85     |
| „ 41—45 „     | 5.05     | 4.94     | 4.93      | 4.80     |
| „ 46—50 „     | 4.29     | 4.28     | 4.32      | 4.01     |
| „ 51—55 „     | 2.01     | 2.39     | 2.84      | 1.66     |
| „ 56—60 „     | 3.64     | 3.24     | 3.39      | 2.50     |

Ако при преброяваньето годинитѣ бѣхъ записани точно и съгласно съ дѣйствиелността, то бросетѣ въ стълбцѣтъ трѣбаше постепенно да се смаляватъ колкото връстьта става по-голема. Но това не е тъй при горнитѣ броеве. Види се явно че годинитѣ 40 и 60 упражняватъ нѣкакъ привлекателна сила върху населението и че връстьта 4 до 45 въобще се харесва и на хората имъ се ще да бждѣтъ по-вечето въ нея. Споредъ подобна една таблица и която съмъ раздѣлилъ населението и по родове види се

че на женитѣ никакъ имъ се неще да преминѣтъ 26—30 годишната врѣстъ, за която тѣ имѣтъ значителни проценти. Въобще разликата на групитѣ които имѣтъ нула и ония които нѣмѣтъ, за женския родъ е много по-голяма отъ колкото за мъжския. Съжалявамъ че мѣстото не ми позволява да печатамъ тая голяма таблица и на мѣсто нея нека служи слѣдующата таблица на стр. 36.

Отъ горнитѣ броеве вижда се какъ е съставено населението на нашитѣ градове и до колко тия привличатъ въ себе си способната за работа частъ отъ населението. Почти половината отъ жителитѣ, именно, намиратъ се на 21—50 годишна врѣстъ. Тъзи разлика е много по-голяма ако се земѣтъ родоветѣ отдѣлно, защото до като на 100 мъже въ горнитѣ градове по редъ се падатъ по 49, 52, 43 и 52 души на врѣстъ отъ 21—50 год. то за същата врѣстъ отговарѣтъ на 100 жени само по 41, 38, 39 и 43. Това произлиза, разумѣва се, отъ събранитѣ въ градинцата войници, и въобще отъ по-лесното преселяване на мъжете. Града Варна представлява най-голямата разлика а Шуменъ — най-малката. Присъствието на войницитѣ съглежда се и само на процентитѣ за врѣстѣта 21—30 год.; до като стълбцитѣ на женитѣ въобще падатъ колкото старостта става по-голяма, то стълбцитѣ на мъжете на това именно мѣсто правѣтъ изключение. Отъ друга страна колкото населението отъ срѣдня врѣстъ е сравнително по-голямо, толкова проц. на дѣцата изподъ 10-та г. е по-малкъ. Градоветѣ София и Варна, които имѣтъ най-много пришло население, имѣтъ на 100 души отъ двата рода само по 22 и 24 дѣца. Тия отношения, разумѣва се, несъмнѣно сѣтъ само въ нашитѣ градове а сѣ съществена черта на почти сѣки градъ.

Отъ четирѣ-тѣхъ града, Шуменъ има сравнително най-много стари хора, защото на 100 души въ него има 7 души а въ другитѣ по 6, 5 и 4 души по-стари отъ 60

# ИЛЮСТРАЦИИ ЖИТЕЛИ ДОХОДАТЪ:

| ИЗРАБОТКА         | ДЕНЕЖЕ  |          |           |          | ЖЕЛЕЗО  |          |           |          | ОТЪ ДВАТА РОДА |          |           |          |
|-------------------|---------|----------|-----------|----------|---------|----------|-----------|----------|----------------|----------|-----------|----------|
|                   | въ Русе | въ Варна | въ Шуменъ | въ София | въ Русе | въ Варна | въ Шуменъ | въ София | въ Русе        | въ Варна | въ Шуменъ | въ София |
| На 0 до 10 год.   | 22-89   | 21-81    | 24-22     | 19-51    | 26-63   | 27-79    | 25-22     | 27-73    | 24-62          | 24-41    | 25-14     | 22-35    |
| " 11 " 20 "       | 16-94   | 16-73    | 20-22     | 20-93    | 19-95   | 22-78    | 20-61     | 21-15    | 18-35          | 19-36    | 20-86     | 21-02    |
| " 21 " 30 "       | 23-11   | 26-44    | 21-61     | 26-39    | 18-81   | 17-50    | 16-95     | 19-81    | 20-12          | 22-55    | 19-45     | 23-72    |
| " 31 " 40 "       | 15-80   | 15-20    | 11-36     | 16-19    | 13-96   | 12-43    | 13-40     | 14-80    | 14-95          | 13-99    | 12-33     | 15-63    |
| " 41 " 50 "       | 10-49   | 10-19    | 9-91      | 9-83     | 7-99    | 7-93     | 8-48      | 7-33     | 9-34           | 9-22     | 9-25      | 8-81     |
| " 51 " 60 "       | 5-40    | 5-33     | 6-00      | 3-88     | 6-03    | 6-03     | 6-47      | 4-59     | 5-65           | 5-63     | 6-23      | 4-16     |
| " 61 " 70 "       | 3-61    | 3-00     | 4-40      | 2-10     | 4-17    | 3-58     | 4-30      | 2-82     | 3-88           | 3-25     | 4-35      | 2-39     |
| " 71 " 80 "       | 1-31    | 1-06     | 1-55      | 0-75     | 1-56    | 1-40     | 1-64      | 1-02     | 1-43           | 1-21     | 1-59      | 0-86     |
| " 81 " 90 "       | 0-30    | 0-17     | 0-56      | 0-21     | 0-56    | 0-40     | 0-68      | 0-54     | 0-42           | 0-27     | 0-61      | 0-35     |
| " 91 " 100 "      | 0-04    | 0-02     | 0-10      | 0-06     | 0-19    | 0-14     | 0-17      | 0-08     | 0-11           | 0-07     | 0-12      | 0-07     |
| Наповечетъ 100 г. | 0-01    | —        | 0-03      | 0-00     | 0-05    | —        | 0-07      | 0-01     | 0-03           | —        | 0-04      | 0-00     |
| Съ непознати год. | 0-10    | 0-05     | 0-04      | 0-15     | 0-10    | 0-02     | 0-01      | 0-12     | 0-10           | 0-04     | 0-03      | 0-14     |
|                   | 100-00  | 100-00   | 100-00    | 100-00   | 100-00  | 100-00   | 100-00    | 100-00   | 100-00         | 100-00   | 100-00    | 100-00   |

години. Процентитѣ на женитѣ по-стари отъ 60 години сѣ въобще по-големѣ отъ ония на мъжъетѣ. Така въ Руссе, Варна, Шуменъ и София на 10000 жени има по 65, 55, 69 и 45 ж. които сѣ преминѣли 60-тата си година а на толкова пакъ мъжъе има само по 43, 42, 66 и 31 м. които се намиратъ въ сѣщата старостъ. Това показва че и по насъ женитѣ въобще по-лесно стигатъ дълбока старостъ отъ мъжъетѣ.

*Женидбено отношение.* Изъ таблицитѣ II, които обематъ абсолютнитѣ броеве за разпредѣлението на жителитѣ по възраст и женидбено отношение, види се че има много лица твърдѣ рано оженени. Това ме накарѣ да потърсѣмъ какво е женидбенното отношение при сѣка отъ двѣтѣ наши главни народности — Българи и Турци и да видѣмъ да ли има нѣкоя вѣзка мѣжду народността и ранното женянье. Издирването направихъ само за двѣтѣ най-млади групи и само за два града — Шуменъ и Руссе. Ето получения резултатъ:

На 100 Турцини отъ 11—15-годишна възраст сѣ:

|            | въ Шуменъ | въ Руссе |
|------------|-----------|----------|
| Неоженвани | 90.5      | 94.3     |
| Оженени    | 8.8       | 5.7      |
| Удовѣли    | 0.5       | —        |
| Напуснѣти  | 0.2       | —        |

Сичкитѣ Българки за тая възраст и въ двата града сѣ неоженвани. По нататѣкъ:

На 100 жени отъ 16—20-годишна възраст сѣ:

|          | неоженвани |          | оженени   |          | удовѣли   |          | напуснѣти |          |
|----------|------------|----------|-----------|----------|-----------|----------|-----------|----------|
|          | въ Шуменъ  | въ Руссе | въ Шуменъ | въ Руссе | въ Шуменъ | въ Руссе | въ Шуменъ | въ Руссе |
| Българки | 78.2       | 69.4     | 21.5      | 28.5     | 0.3       | 1.5      | —         | 0.6      |
| Турцини  | 22.2       | 29.2     | 74.1      | 66.7     | 3.1       | 4.0      | 0.6       | 0.1      |

На 100 мъжъе отъ 16—20-годишна възраст сѣ:

|  | Българи | 92.0 | 95.6 | 7.9 | 4.3 | 0.1 | —   | — | 0.1 |
|--|---------|------|------|-----|-----|-----|-----|---|-----|
|  | Турци   | 93.3 | 92.5 | 6.7 | 6.1 | —   | 0.4 | — | —   |

Съ тия броеве, мислѣхъ, достатъчно се доказва че турското женско население, по нѣ въ градоветѣ Шуменъ и Руссе, стѣпва по-рано въ бракосъчетаніе отъ българското защото не може да се земе като проста случайностъ щото на 100 Българки отъ 16—20-годишна връсть 78 и 69 са бждѣтъ неомженвани а за сѣщия брой Туркини само 22 и 29 да не сѣ оженвани, при това йоще нетрѣба да се забравя и обстоятелството че отъ 100 Туркини на 11—15 г. връсть по 10 и 6 сѣ вече оженени! Колкото за мжжѣтъ видн се двѣтъ народности да се намиржѣтъ почти въ еднакво отношение. Че това заключение струва въобще за населението въ Княжеството твърдѣ е вѣроятнo, но се трѣба да се почака до публикуванѣто на общия материялъ отъ преброяванѣто.

Други важенъ въпросъ е да се намѣри реда по който женидбитѣ ставатъ въ сѣки отъ двата рода. Отговора на такова питанѣе би дали регистритѣ за забѣлѣжаванѣ женидбитѣ но и слѣдующитѣ броеве представляватъ много интересни нѣща.

На 100 души отъ сѣка връсть има неомженвани

| Връсть      | М ж ж ъ е |          |           |          | Ж е н и  |          |           |          |
|-------------|-----------|----------|-----------|----------|----------|----------|-----------|----------|
|             | въ Руссе  | въ Варна | въ Шуменъ | въ София | въ Руссе | въ Варна | въ Шуменъ | въ София |
| на 11—15 г. | 99·9      | 99·9     | 100·0     | 99·5     | 99·0     | 98·6     | 96·8      | 98·0     |
| „ 16—20 „   | 95·1      | 92·0     | 92·9      | 96·1     | 55·4     | 68·9     | 59·8      | 60·0     |
| „ 21—25 „   | 77·4      | 79·8     | 72·9      | 80·2     | 14·5     | 22·0     | 12·5      | 11·0     |
| „ 26—30 „   | 51·7      | 59·0     | 48·0      | 44·4     | 5·5      | 5·0      | 3·6       | 3·0      |
| „ 31—35 „   | 25·0      | 37·2     | 24·8      | 20·7     | 3·8      | 2·5      | 2·7       | 2·0      |
| „ 36—40 „   | 13·6      | 23·5     | 12·3      | 11·4     | 1·5      | 2·1      | 1·3       | 1·0      |

На първо поглеждане пада на челѣка въ очи бѣлината съ която броеветѣ въ стѣлбцитѣ на женитѣ се сличаватъ до 25-тата година. Така напр. въ Руссе измѣжду 100 жени на 11—15 годишна връсть 990 сѣ неомженвани, сѣщия брой на 16—20 год. връсть има 554 жени неомженвани

и за връстѣта 21—25 год. измѣжду 1000 ж. има сѣмо 145 неомженвани. За женитѣ слѣдователно като да има една градина на връстѣта която тѣ несмѣятъ да преминатъ неомженени. Броеветѣ въ стълбцитѣ на мъжѣтѣ наопаки, падатъ по-полека, така щото числото на неомженванитѣ жени на 21—25 год. връстъ постига се отъ мъжѣтѣ чакъ на 36—40 годишна връстъ. Съ други думи мъжѣтѣ въ споменѣтитѣ градове не бържатъ да се женижтъ, което е и естествено нѣщо, ако се сѣтимъ че съ оженванъето мъжа поема значителни материялни грижи. Неж забѣлѣжжъ още и това че въ София, гдѣто има сравнително най-малко жени (гл. стр. 32) неомженванитѣ отъ тѣхъ въ групата 21—25 сж най-малко. Отъ друга страна изъ самитѣ стълбци на мъжѣтѣ, види се че тия оставатъ сравнително по-много неомженени отъ колкото женитѣ. Това послѣднѣо явление изражено е още по ясно въ слѣдующия прегледъ:

На 100 жители дохаждатъ:

|          | М ж ж ѣ е |       |       |        | Ж е н и  |       |       |        | Отъ двата р. |       |       |        |
|----------|-----------|-------|-------|--------|----------|-------|-------|--------|--------------|-------|-------|--------|
|          | Неомжен.  | Ожен. | Удов. | Напус. | Неомжен. | Ожен. | Удов. | Напус. | Неомжен.     | Ожен. | Удов. | Напус. |
| Въ Руссе | 59-02     | 38-72 | 2-11  | 0-15   | 44-30    | 40-37 | 15-08 | 0-25   | 52-21        | 39-48 | 8-12  | 0-19   |
| Варна    | 63-09     | 34-74 | 2-07  | 0-10   | 49-64    | 36-10 | 14-16 | 0-10   | 57-25        | 35-33 | 7-32  | 0-10   |
| Шуменъ   | 60-85     | 37-38 | 1-65  | 0-12   | 44-87    | 41-59 | 13-21 | 0-23   | 53-52        | 39-31 | 7-00  | 0-17   |
| София    | 60-90     | 36-56 | 2-39  | 0-15   | 46-59    | 41-23 | 11-94 | 0-24   | 55-09        | 38-45 | 6-27  | 0-19   |

Така щото до като на 100 жени въ срѣднѣо число има 46 неомженвани, то на 100 мъжѣе има 61 неомженвани; наопаки на 100 мъжа дохаждатъ въ срѣденъ брой 37 оженени а на 100 жени 40 оженени. И въ четирѣ-тѣхъ града има почти седемъ пжти повече довици отъ колкото довици, които разумѣва се по-лесно повтарятъ и често съ недо-вици. Най-много довици има въ Руссе а въ София има най-много довици. Като разяснение трѣба да спомѣнжъ че отъ 4-тѣхъ градове Руссе сравнително най-много претегли въ послѣдната война и че турското население на тоя градъ не се е много населило. Любопитно е още да се забѣлѣжи че София, която има сравнително най-малко жени, има и



най-малко довици. Възможно е щото нѣманьето доста жени да улѣснява повторното оженване на довицитѣ.

Напуснати жени има въобще повече отъ напуснати мъже и то така щото на 10000 жени дохаждатъ 20 напуснати, а на толкозъ пакъ мъже дохаждатъ само 13 напуснати. Пó-голямата частъ на напуснатитѣ жени на мѣрва се изподъ 30-годишна врѣстъ, а пó-голямата частъ на напуснатитѣ мъже надминава тая врѣстъ. Най-послѣдъ и за двата рода има най-много напуснати въ градоветѣ Руссе и София. Изучаваньето населението въ цѣлото Княжество ще покаже, може би, причинитѣ по които ставатъ такива прекъсвания на брачното съединение.

*Вѣра.* — Таблицитѣ III б и в трѣба да допълнятъ съ това че за г. Варна въ рубриката „послѣдователи на разни други вѣри и непознати“ влизатъ: 9 души (5 м. и 4 ж.) протестанти, 1 жена липованка (старо-обрядка) и 4 души (3 м. и 1 ж.) съ непозната вѣра, а за г. Шуменъ същата рубрика обема: 34 д. (15 м. и 19 ж.) католици, 6 д. (4 м. и 2 ж.) протестанти и 2 мъжа съ непозната вѣра. Православната вѣра има почти половината население въ четирѣ-тѣхъ града а въ сѣки отъ тѣхъ отдѣлно православнитѣ съставляватъ пó-голямата частъ. Това се види особенно изъ слѣдующитѣ броеве.

На 100 души отъ двата рода дохаждатъ:

|            | Православни | Григориянци | Католици | Протестанти | Мохамедан. | Израелити | Непознати |
|------------|-------------|-------------|----------|-------------|------------|-----------|-----------|
| Въ Руссе . | 46·48       | 3·16        | 2·32     | 0·43        | 39·89      | 7·68      | 0·04      |
| « Варна .  | 58·09       | 5·72        | 0·80     | 0·04        | 32·99      | 2·34      | 0·02      |
| « Шуменъ.  | 47·93       | 4·00        | 0·15     | 0·02        | 44·62      | 3·27      | 0·01      |
| « София .  | 68·54       | 0·20        | 3·48     | 0·67        | 6·14       | 20·85     | 0·12      |

Споредъ тия цифри православни, израелити и католици има сравнително най-много въ София, мохамеданци — въ Шуменъ, а григориянци — въ Варна. Ако се зематъ за сравнение даннитѣ на официалното Салнаме за

1290 год. хедж., то излиза че предп 6—7 години на 100 жители въ горнитѣ градове е имало мюслими 53, 67, 49 и 39 души, а споредъ нашето преброяване имало е 40, 33, 45 и 6 души; така щото Варна би имала най-големъ гъбитъкъ — 34 на сто-тъхъ. При сичкото изселяване на Турцитѣ това намаляване мжно би се, мислж, разяснило и трѣба да се отдаде повече на неточността на турскитѣ данни а особено на стремлението на турското правителство да смалява броя на раята. Тритѣ най-големи градове отличаватъ се и по това че иматъ нѣщо григориянци, броя на които се уголѣмява като отиваме отъ Западъ на Истокъ.

Изъ таблицитѣ III види се йоще че Католицитѣ въобще имжтъ повече жени, сжщо и Григориянцитѣ въ Шуменъ. Колкото за православнитѣ и мохамеданцитѣ добиватъ се тия броеве:

На 1000 мъжъе за сѣка вѣра падатъ се жени:

|              | Православни | Мохамеданци |
|--------------|-------------|-------------|
| Въ Руссе . . | 752         | 958         |
| „ Варна . .  | 712         | 809         |
| „ Шуменъ .   | 822         | 846         |

Разумѣва се че присѣтственето на войницитѣ и други преселенци, които уголѣмяватъ сѣмо броя на православнитѣ мъжъе, сж до негдѣ причина да се смалява релативния брой на женитѣ; но предполагажъ че ще има и други причини за това гдѣто напр. въ Руссе 1000 мохамеданци мъжъе да имжтъ 958 жени а сжщото число православни мъжъе да имжтъ сѣмо 752 жени!

*Народностъ.* — На първи погледъ таблицитѣ IV представяватъ една малка неточность. Последнята рубрика именно има сравнително голѣми броеве. Причината на това е че въ нея влизжтъ освѣнъ показанитѣ въ по-долу слѣдующия прегледъ и по нѣколко души Араби, Кюрдин, Холандези и Финлянди. Въ тая рубрика влизжтъ йоще и нѣкои не-

точно опредѣлени народности като Славѣни, Славуни, Славони, Словѣни, които трѣбаше да се зематъ като непознати. За опредѣление народността служилъ е винаги говоримия езикъ записанъ като „матеренъ“ въ пребронителните листове. Разумѣва се че такава мѣрка не може да се употреби съвсѣмъ съ успѣхъ при нѣкои источни народности, непроникнати йоще съ народно чувство, но при нѣма нѣето други средства трѣбаше съ нея да се служж. За сега ще покажж какви сж размѣритѣ на разнитѣ народности въ нашитѣ градове а послѣ ще спомѣнж нѣкои не точности.

На сто души отъ двата рода дохождатъ:

|                                   | въ Руссе      | въ Варна      | въ Шуменъ     | въ София      |
|-----------------------------------|---------------|---------------|---------------|---------------|
| Българи . . . . .                 | 43·36         | 27·36         | 47·36         | 64·37         |
| Турци . . . . .                   | 39·20         | 36·25         | 42·64         | 2·61          |
| Евреи (Шпаньол.)                  | 7·43          | 2·20          | 3·20          | 20·22         |
| Гърци . . . . .                   | 1·11          | 21·85         | 0·20          | 1·20          |
| Арменци . . . . .                 | 3·22          | 4·81          | 3·90          | 0·34          |
| Цигани . . . . .                  | 0·30          | 1·38          | 0·24          | 3·84          |
| Татари . . . . .                  | 0·28          | 3·41          | 1·58          | —             |
| Нѣмци . . . . .                   | 1·82          | 0·54          | 0·10          | 1·60          |
| Власи . . . . .                   | 0·88          | 1·10          | 0·17          | 1·10          |
| Русси . . . . .                   | 0·65          | 0·31          | 0·17          | 0·78          |
| Сърбо-Хървати .                   | 0·43          | 0·10          | 0·03          | 1·10          |
| Маджари . . . . .                 | 0·29          | 0·05          | 0·03          | 0·32          |
| Талянци . . . . .                 | 0·22          | 0·17          | 0·00          | 0·81          |
| Французи . . . . .                | 0·22          | 0·09          | 0·01          | 0·36          |
| Чехи . . . . .                    | 0·06          | 0·01          | 0·02          | 0·37          |
| Поляци . . . . .                  | 0·06          | 0·04          | 0·03          | 0·13          |
| Арнаути . . . . .                 | 0·08          | 0·15          | 0·15          | 0·19          |
| Персийци . . . . .                | 0·07          | 0·05          | 0·05          | 0·04          |
| Английци . . . . .                | 0·12          | 0·01          | —             | 0·05          |
| Разни и съ непознатата народность | 0·20          | 0·12          | 0·12          | 0·44          |
|                                   | <u>100·00</u> | <u>100·00</u> | <u>100·00</u> | <u>100·00</u> |

Отъ тия броеве слѣдува че въ София има сравнително най-много Българи, защото въ тоя градъ на 100 души

жители 64 души говорижтъ като матеренъ езикъ българския до като въ источнитѣ градове българския елементъ не съставлява нито половината отъ населението, а въ Варна той се приближава даже къмъ четвъртината. За българския политикъ и администраторъ тоя фактъ не може да е отъ малка важностъ, особено ако се сътимъ че тия градове лѣжжтъ на желѣзния пѣтъ мѣжду Дунава и Черно Море и че Варна е единственната точка гдѣто се по море срѣщаме съ търговския свѣтъ. Турския елементъ не постига нити въ единъ градъ 50 на сто-тѣхъ, но въ Шуменъ и Руссе той се тъкми съ българския ако го и ненадминава. Въ тия градове има наистинна на 100 жители по 43 и 47 д. Българи а по 39 и 42 д. Турци, но нежж забравяме че военнитѣ гарнизони сж съставени повечето отъ Българи. Когато говориж за званията азъ ще се повърнѣ пакъ на това питанье, а тука нежж продължаваме съ другитѣ народности. Евреитѣ, Гърцитѣ и Арменцитѣ завземжтъ по 12, 29, 7 и 22 процента отъ населението на четирѣ-тѣхъ града. Въ София на 100 души има 20 д. Евреи а въ Варна на толкозъ пакъ има 22 д. Гърци. Интересно е да се спомѣне йоще че като отиваме отъ Руссе къмъ Варна броя на Арменцитѣ расте а броя на Евреитѣ пада: тия двѣ народности като да неможжтъ да се помирижтъ и една друга се изключаватъ. Най-първото българско пристанище има толкозъ Българи колкото Гърци и Арменци заедно; процента на първитѣ заедно съ тамшнитѣ войници е 27.36 а на вторитѣ — 26.66 при който брой трѣба да се притури йоще 0.91 за Арменцитѣ записани съ матеренъ езикъ турски, както ще видимъ по-долу. Азъ се отказвамъ да правиж изъ тия факти заключения за нашата търговия, за нашата економическа бѣднотностъ; ще забѣлѣжж само че е врѣме да се помислимъ за провдиганьето на българския елементъ въ тоя градъ.

Въ града Варна има една неточностъ въ опредѣлението народноститѣ. Процентитѣ на Турцитѣ, Циганитѣ,

Татаритѣ, Арнаутитѣ и Персийцитѣ зети заедно трѣба да бѣдѣтъ еднакви съ процента за Мохамеданцитѣ. Но това не е тъй въ дѣйствителностъ. Причината сѣ Арменцитѣ и Гагаузитѣ записани при преброяването съ матеренъ езикъ Турски. За това и неவிждаме Гагаузитѣ да фигурирайтѣ отдѣлно въ прегледа за народноститѣ; но тѣхния процентъ може да се намѣри приблизително. Отъ опита направенъ при обработването статистиката на г. Шуменъ слѣдува че твърдѣ малка погрѣшка се направя ако считаме сички които имѣтъ матеренъ езикъ български, грѣцки, влашки, руски и сръбски за православни. Но процента на тия народности излиза въ Варна на 50·72 а на стр. 40 имаме процента на православнитѣ съ 58·09 отъ който като извадимъ предиджия брой получаваме приблизително 7·37 на сто за Гагаузитѣ, които сѣ както е познато православни. До сжщия почти брой доажаваме и на други начинъ. Ако сберемъ процентитѣ на Турцитѣ, Циганитѣ, Татаритѣ, Арнаутитѣ и Персийцитѣ, които съставляватъ цѣлото мохамеданско население, добиваме 41·24. Но процента на мохамеданцитѣ е 32·99, така щото оставатъ 8·25 на сто-тѣхъ, за лица които говорѣтъ турски а не сѣ мохамеданци. Както се вижда отъ преброителнитѣ листове мѣжду тия лица влизатъ и нѣщо Арменци записани съ матеренъ езикъ Турски. За това послѣдния брой за да представлява процента на Гагаузитѣ трѣба да се смаляе още съ разницата измѣжду процента на Григориянитѣ и процента на Арменцитѣ а така добиваме 7·34 на сто-тѣхъ който брой различава се отъ по-горѣ намѣрения само съ 3 стотинки отъ единъ процентъ. Че и тоя нѣтъ за опредѣленieto броя на Гагаузитѣ може да се употреби доказва се отъ това обстоятелство, гдѣто ако търсимъ отъ процентитѣ на народноститѣ процента на Мохамеданцитѣ въ гр. Руссе и Шуменъ намѣрваме 39·94 и 44·66 а въ прегледа (на стр. 40) за върнитѣ имаме 39·89 и 44·62. Разликата измѣжду

тия броеве два по два трѣба да се отдаде вѣроятно, за гр. Шуменъ на Арменцитѣ записани съ матеренъ езикъ турски а за Руссе на Циганитѣ — православни.

Тука му е мѣстото да спомѣнѣмъ още че многото Влахи въ Варна не сж може би преселенци, а просто сж войници изъ Видинския и Раховския окръгъ, дружинитѣ на които сж се намираше по време на преброяванъето въ тоя градъ. Колкото за Татаритѣ, които въ другитѣ градове се срѣщатъ малко или нищо, тѣ сж повечето преселенци изъ Кримъ. Тия и уголѣмяватъ тѣй много броя на варненскитѣ жители родени въ Русия, както ще видимъ по-послѣ, кога говорѣмъ за родното мѣсто на населението.

Най-послѣ нежъ обърнемъ вниманието на читателя още върху едно нѣщо. Отъ вредъ се вика че България била наводнена съ Руси, а въ горния прегледъ се види че ония които виждатъ най-много надминаватъ Русситѣ бѣлино по два и три пѣтя. Така напр. въ Руссе на 10000 жители дохаждатъ 65 Русси и 185 Нѣмци, въ София — 18 Русси и 160 Нѣмци а само въ Шуменъ има повече Русси отъ колкото Нѣмци. При това не трѣба да се забравя че преброяванъето станѣ зимно време, когато съобщенията ни съ западна Европа не сж толкова удобни, и слѣдователно бѣи на Нѣмцитѣ е билъ минималенъ. Освѣнъ това като точно преглѣдѣтъ таблицитѣ IV, вижда се че Нѣмцитѣ посѣтъ бѣлѣгъ на постоянно живѣяне въ страната, защото руснитѣ врѣсти сж почти еднакво представлявани, а руситѣ на Руситѣ имѣтъ голѣми броеве само за врѣстѣта 21—40 години, т. е. оная именно врѣстъ, която имѣтъ и нѣмцитѣ привременни инструктори на нашата войска. И другитѣ чужди народности представляватъ най-голѣми броеве за врѣстѣта 21—40 год. причината на това разяснява се въ студията си върху Софийското население.

(Слѣдва).

| Възраст              | Въ гр. Руссе |        |        | Въ гр. Варна |        |        | Въ гр. Шуменъ |        |        |
|----------------------|--------------|--------|--------|--------------|--------|--------|---------------|--------|--------|
|                      | мъже         | жени   | сичко  | мъже         | жени   | сичко  | мъже          | жени   | сичко  |
| На 0 до 5 години     | 1.649        | 1.646  | 3.295  | 1.532        | 1.497  | 3.029  | 1.580         | 1.456  | 3.036  |
| " 6 " 10 "           | 1.564        | 1.580  | 3.144  | 1.497        | 1.469  | 2.966  | 1.434         | 1.337  | 2.771  |
| " 11 " 15 "          | 1.231        | 1.219  | 2.450  | 1.084        | 1.216  | 2.300  | 1.313         | 1.239  | 2.582  |
| " 16 " 20 "          | 1.147        | 1.198  | 2.345  | 1.241        | 1.215  | 2.456  | 1.201         | 1.032  | 2.233  |
| " 21 " 25 "          | 1.790        | 1.029  | 2.819  | 2.290        | 895    | 3.185  | 1.778         | 868    | 2.646  |
| " 26 " 30 "          | 1.456        | 1.249  | 2.705  | 1.382        | 972    | 2.354  | 912           | 937    | 1.849  |
| " 31 " 35 "          | 1.007        | 827    | 1.834  | 1.081        | 626    | 1.707  | 658           | 703    | 1.361  |
| " 36 " 40 "          | 1.212        | 864    | 2.076  | 1.030        | 700    | 1.730  | 765           | 724    | 1.489  |
| " 41 " 45 "          | 879          | 440    | 1.319  | 805          | 408    | 1.213  | 717           | 422    | 1.139  |
| " 46 " 50 "          | 594          | 528    | 1.122  | 611          | 439    | 1.050  | 515           | 482    | 997    |
| " 51 " 55 "          | 306          | 231    | 537    | 348          | 239    | 587    | 360           | 295    | 655    |
| " 56 " 60 "          | 452          | 499    | 951    | 392          | 404    | 796    | 387           | 395    | 782    |
| " 61 " 65 "          | 250          | 228    | 478    | 211          | 184    | 395    | 296           | 228    | 524    |
| " 66 " 70 "          | 257          | 279    | 536    | 205          | 198    | 403    | 251           | 230    | 481    |
| " 71 " 75 "          | 99           | 76     | 175    | 87           | 73     | 160    | 116           | 86     | 202    |
| " 76 " 80 "          | 85           | 113    | 198    | 60           | 77     | 137    | 77            | 89     | 166    |
| " 81 " 85 "          | 23           | 23     | 46     | 11           | 18     | 29     | 39            | 36     | 75     |
| " 86 " 90 "          | 19           | 45     | 64     | 13           | 25     | 38     | 30            | 36     | 66     |
| " 91 " 95 "          | 2            | 9      | 11     | 2            | 7      | 9      | 8             | 10     | 18     |
| " 96 " 100 "         | 4            | 13     | 17     | 1            | 7      | 8      | 3             | 7      | 10     |
| На повече отъ 100 г. | 2            | 6      | 8      | —            | —      | —      | 3             | 7      | 10     |
| Непознати на кодако  | 14           | 12     | 26     | 7            | 2      | 9      | 5             | 1      | 6      |
| Сичко .              | 14.042       | 12.114 | 26.156 | 13.890       | 10.671 | 24.561 | 12.148        | 10.650 | 23.098 |

## Преглѣдъ на масленото въ пр. Русе по жанданно отзашене.

| Врътъ              | Населеніе |       |        | Одѣженіе |       |        | Удѣленіе |       |       | Населеніе |      |       |
|--------------------|-----------|-------|--------|----------|-------|--------|----------|-------|-------|-----------|------|-------|
|                    | мъжъ      | жени  | сичко  | мъжъ     | жени  | сичко  | мъжъ     | жени  | сичко | мъжъ      | жени | сичко |
| На 0 до 5 год.     | 1,649     | 1,646 | 3,295  | —        | —     | —      | —        | —     | —     | —         | —    | —     |
| " 6 " 10 "         | 1,564     | 1,580 | 3,144  | —        | —     | —      | —        | —     | —     | —         | —    | —     |
| " 11 " 15 "        | 1,230     | 1,195 | 2,425  | —        | 24    | 25     | —        | —     | —     | —         | —    | —     |
| " 16 " 20 "        | 1,091     | 664   | 1,755  | 54       | 502   | 556    | 1        | 27    | 28    | 1         | 5    | 6     |
| " 21 " 25 "        | 1,385     | 150   | 1,535  | 402      | 625   | 1,227  | 3        | 49    | 52    | —         | 5    | 5     |
| " 26 " 30 "        | 756       | 69    | 825    | 683      | 1,068 | 1,751  | 16       | 104   | 120   | 1         | 8    | 9     |
| " 31 " 35 "        | 252       | 31    | 283    | 733      | 715   | 1,448  | 15       | 79    | 94    | 7         | 2    | 9     |
| " 36 " 40 "        | 165       | 13    | 178    | 1,009    | 672   | 1,681  | 33       | 176   | 209   | 5         | 3    | 8     |
| " 41 " 45 "        | 88        | 6     | 94     | 760      | 320   | 1,080  | 30       | 111   | 141   | 1         | 3    | 4     |
| " 46 " 50 "        | 46        | 1     | 47     | 512      | 318   | 830    | 33       | 206   | 239   | 3         | 3    | 6     |
| " 51 " 55 "        | 18        | 1     | 19     | 266      | 122   | 388    | 22       | 108   | 130   | —         | —    | —     |
| " 56 " 60 "        | 17        | 1     | 18     | 399      | 168   | 567    | 34       | 329   | 363   | 2         | 1    | 3     |
| " 61 " 65 "        | 1         | —     | 1      | 229      | 72    | 301    | 19       | 156   | 175   | 1         | —    | 1     |
| " 66 " 70 "        | 10        | —     | 10     | 205      | 48    | 253    | 42       | 231   | 273   | —         | —    | —     |
| " 71 " 75 "        | 1         | —     | 1      | 82       | 15    | 97     | 16       | 61    | 77    | —         | —    | —     |
| " 76 " 80 "        | 2         | 1     | 3      | 66       | 11    | 77     | 17       | 101   | 118   | —         | —    | —     |
| " 81 " 85 "        | —         | —     | —      | 19       | 2     | 21     | 4        | 21    | 25    | —         | —    | —     |
| " 86 " 90 "        | —         | —     | —      | 11       | 5     | 16     | 8        | 40    | 48    | —         | —    | —     |
| " 91 " 95 "        | 1         | —     | 1      | 1        | —     | 1      | —        | 9     | 9     | —         | —    | —     |
| " 96 " 100 "       | —         | —     | —      | 2        | —     | 2      | 2        | 13    | 15    | —         | —    | —     |
| Наповечеотъ 100 г. | —         | —     | —      | 1        | —     | 1      | 1        | 6     | 7     | —         | —    | —     |
| Съ непознати год.  | 12        | 9     | 21     | 2        | 3     | 5      | —        | —     | —     | —         | —    | —     |
| Сичко .            | 8,288     | 5,367 | 13,655 | 5,437    | 4,890 | 10,327 | 296      | 1,827 | 2,123 | 21        | 30   | 51    |



| Връсть            | Изобилствани |       |        | Ожениени |       |       | Удовѣли |       |       | Попуснети |      |       |
|-------------------|--------------|-------|--------|----------|-------|-------|---------|-------|-------|-----------|------|-------|
|                   | мъжъ         | жени  | сичко  | мъжъ     | жени  | сичко | мъжъ    | жени  | сичко | мъжъ      | жени | сичко |
| На 0 до 5 год.    | 1,532        | 1,497 | 3,029  | —        | —     | —     | —       | —     | —     | —         | —    | —     |
| " 6 " 10 "        | 1,497        | 1,469 | 2,966  | —        | —     | —     | —       | —     | —     | —         | —    | —     |
| " 11 " 15 "       | 1,083        | 1,200 | 2,283  | 1        | 16    | 17    | —       | —     | —     | —         | —    | —     |
| " 16 " 20 "       | 1,143        | 837   | 1,980  | 97       | 354   | 451   | —       | 24    | 25    | —         | —    | —     |
| " 21 " 25 "       | 1,829        | 198   | 2,027  | 454      | 655   | 1,109 | 1       | 40    | 46    | —         | —    | —     |
| " 26 " 30 "       | 816          | 49    | 865    | 530      | 844   | 1,374 | 6       | 77    | 89    | —         | —    | —     |
| " 31 " 35 "       | 402          | 16    | 418    | 638      | 548   | 1,206 | 12      | 60    | 81    | —         | —    | —     |
| " 36 " 40 "       | 243          | 15    | 258    | 756      | 551   | 1,307 | 21      | 132   | 161   | —         | —    | —     |
| " 41 " 45 "       | 89           | 3     | 92     | 685      | 284   | 969   | 29      | 120   | 147   | 2         | 2    | 4     |
| " 46 " 50 "       | 53           | 5     | 58     | 522      | 250   | 772   | 27      | 182   | 217   | 4         | 1    | 5     |
| " 51 " 55 "       | 24           | —     | 24     | 306      | 125   | 431   | 35      | 114   | 132   | 1         | —    | 3     |
| " 56 " 60 "       | 21           | 4     | 25     | 336      | 136   | 472   | 18      | 264   | 298   | —         | —    | —     |
| " 61 " 65 "       | 11           | —     | 11     | 177      | 49    | 226   | 34      | 135   | 158   | 1         | —    | 1     |
| " 66 " 70 "       | 8            | 1     | 9      | 160      | 29    | 189   | 23      | 168   | 204   | —         | —    | —     |
| " 71 " 75 "       | 5            | 1     | 6      | 65       | 5     | 70    | 36      | 67    | 84    | —         | —    | —     |
| " 76 " 80 "       | 1            | 1     | 2      | 44       | 4     | 48    | 17      | 72    | 87    | —         | —    | —     |
| " 81 " 85 "       | —            | —     | —      | 5        | 1     | 6     | 15      | 17    | 23    | —         | —    | —     |
| " 86 " 90 "       | —            | —     | —      | 7        | —     | 7     | 6       | 25    | 31    | —         | —    | —     |
| " 91 " 95 "       | —            | —     | —      | 1        | —     | 1     | 6       | 7     | 8     | —         | —    | —     |
| " 96 " 100 "      | —            | —     | —      | —        | —     | —     | 1       | 7     | 8     | —         | —    | —     |
| Съ непознати год. | 6            | 1     | 7      | 1        | 1     | 2     | —       | —     | —     | —         | —    | —     |
| Сичко .           | 8,763        | 5,297 | 14,060 | 4,825    | 3,852 | 8,677 | 288     | 1,511 | 1,799 | 14        | 11   | 25    |

Таб. II. Прегледъ на населението въ гр. Шуменъ по жилищно отношение.

| Възраст              | Населението |       |        | Семейство |       |       | Удовѣли |       |       | Население |      |       |
|----------------------|-------------|-------|--------|-----------|-------|-------|---------|-------|-------|-----------|------|-------|
|                      | мъжъ        | жени  | сичко  | мъжъ      | жени  | сичко | мъжъ    | жени  | сичко | мъжъ      | жени | сичко |
| На 0 до 5 год.       | 1,580       | 1,456 | 3,036  | —         | —     | —     | —       | —     | —     | —         | —    | —     |
| " 6 " 10 "           | 1,434       | 1,337 | 2,771  | —         | —     | —     | —       | —     | —     | —         | —    | —     |
| " 11 " 15 "          | 1,313       | 1,229 | 2,542  | —         | 37    | 37    | —       | 2     | 2     | —         | 1    | 1     |
| " 16 " 20 "          | 1,116       | 617   | 1,733  | 84        | 400   | 484   | 1       | 13    | 14    | —         | 2    | 2     |
| " 21 " 25 "          | 1,297       | 109   | 1,406  | 470       | 707   | 1,177 | 9       | 44    | 53    | 2         | 8    | 10    |
| " 26 " 30 "          | 438         | 34    | 472    | 463       | 842   | 1,305 | 9       | 54    | 63    | 2         | 7    | 9     |
| " 31 " 35 "          | 158         | 19    | 177    | 490       | 615   | 1,105 | 9       | 67    | 76    | 1         | 2    | 3     |
| " 36 " 40 "          | 94          | 10    | 104    | 661       | 597   | 1,258 | 9       | 114   | 123   | 1         | 3    | 4     |
| " 41 " 45 "          | 56          | 3     | 59     | 648       | 318   | 966   | 12      | 100   | 112   | 1         | 1    | 2     |
| " 46 " 50 "          | 33          | 9     | 42     | 466       | 310   | 776   | 14      | 163   | 177   | 2         | —    | 2     |
| " 51 " 55 "          | 18          | —     | 18     | 321       | 193   | 514   | 18      | 102   | 120   | 3         | —    | 3     |
| " 56 " 60 "          | 13          | 2     | 15     | 340       | 168   | 508   | 33      | 225   | 258   | 1         | —    | 1     |
| " 61 " 65 "          | 12          | 4     | 16     | 270       | 94    | 364   | 13      | 130   | 143   | 1         | —    | 1     |
| " 66 " 70 "          | 6           | 1     | 7      | 218       | 59    | 277   | 27      | 170   | 197   | —         | —    | —     |
| " 71 " 75 "          | 2           | —     | 2      | 99        | 21    | 120   | 15      | 65    | 80    | —         | —    | —     |
| " 76 " 80 "          | —           | 2     | 2      | 62        | 17    | 79    | 14      | 70    | 84    | 1         | —    | 1     |
| " 81 " 85 "          | —           | 1     | 1      | 27        | 5     | 32    | 12      | 30    | 42    | —         | —    | —     |
| " 86 " 90 "          | —           | —     | —      | 24        | 4     | 28    | 6       | 32    | 38    | —         | —    | —     |
| " 91 " 95 "          | —           | —     | —      | 4         | —     | 4     | 4       | 10    | 14    | —         | —    | —     |
| " 96 " 100 "         | —           | —     | —      | 3         | —     | 3     | —       | 7     | 7     | —         | —    | —     |
| На повече отъ 100 г. | —           | —     | —      | 2         | 1     | 3     | 1       | 6     | 7     | —         | —    | —     |
| Съ непознати год.    | 4           | 1     | 5      | 1         | —     | 1     | —       | —     | —     | —         | —    | —     |
| Сичко .              | 7,574       | 4,834 | 12,408 | 4,653     | 4,388 | 9,041 | 206     | 1,404 | 1,610 | 15        | 24   | 39    |

| Връсть          | Православни |       |        | Католици |     |     | Протестанти |    |     | Григоринци |     |     | Мохамеданци |       |        | Изraelити |       |       | Непознати |
|-----------------|-------------|-------|--------|----------|-----|-----|-------------|----|-----|------------|-----|-----|-------------|-------|--------|-----------|-------|-------|-----------|
|                 | м.          | ж.    | сичко  | м.       | ж.  | с.  | м.          | ж. | с.  | м.         | ж.  | с.  | м.          | ж.    | сичко  | м.        | ж.    | сич.  |           |
| На 0 до 5 г.    | 716         | 739   | 1,455  | 37       | 30  | 67  | 7           | 8  | 15  | 58         | 39  | 97  | 674         | 646   | 1,320  | 157       | 184   | 341   | —         |
| " 6 " 10 "      | 660         | 717   | 1,377  | 24       | 22  | 46  | 8           | 5  | 13  | 56         | 43  | 99  | 643         | 610   | 1,253  | 173       | 183   | 356   | —         |
| " 11 " 15 "     | 594         | 616   | 1,210  | 15       | 13  | 28  | 5           | 3  | 8   | 40         | 33  | 73  | 455         | 410   | 865    | 120       | 141   | 261   | —         |
| " 16 " 20 "     | 731         | 595   | 1,326  | 19       | 36  | 55  | 1           | 2  | 3   | 24         | 32  | 56  | 300         | 427   | 727    | 72        | 106   | 178   | 2         |
| " 21 " 25 "     | 1294        | 480   | 1,774  | 17       | 40  | 57  | 9           | 10 | 19  | 36         | 33  | 69  | 383         | 399   | 782    | 51        | 67    | 118   | —         |
| " 26 " 30 "     | 798         | 517   | 1,315  | 38       | 43  | 81  | 4           | 8  | 12  | 38         | 55  | 93  | 486         | 538   | 1,024  | 92        | 88    | 180   | —         |
| " 31 " 35 "     | 485         | 340   | 825    | 38       | 40  | 78  | 5           | —  | 5   | 30         | 29  | 59  | 388         | 352   | 740    | 61        | 66    | 127   | —         |
| " 36 " 40 "     | 560         | 334   | 894    | 40       | 43  | 83  | 8           | 3  | 11  | 39         | 29  | 68  | 491         | 393   | 884    | 74        | 62    | 136   | —         |
| " 41 " 45 "     | 351         | 172   | 523    | 25       | 12  | 37  | 6           | 3  | 9   | 33         | 23  | 56  | 400         | 198   | 598    | 64        | 32    | 96    | —         |
| " 46 " 50 "     | 227         | 186   | 413    | 21       | 8   | 29  | 3           | 1  | 4   | 15         | 16  | 31  | 284         | 283   | 567    | 44        | 33    | 77    | —         |
| " 51 " 55 "     | 101         | 93    | 194    | 12       | 8   | 20  | 3           | 1  | 4   | 18         | 13  | 31  | 147         | 99    | 246    | 25        | 17    | 42    | 1         |
| " 56 " 60 "     | 156         | 149   | 305    | 7        | 4   | 11  | —           | 1  | 1   | 12         | 17  | 25  | 254         | 309   | 563    | 23        | 19    | 41    | —         |
| " 61 " 65 "     | 74          | 92    | 166    | 2        | 2   | 4   | 2           | —  | 2   | 12         | 13  | 21  | 144         | 113   | 257    | 16        | 8     | 24    | —         |
| " 66 " 70 "     | 98          | 98    | 196    | —        | 1   | 1   | —           | —  | —   | 7          | 14  | 21  | 145         | 155   | 300    | 7         | 10    | 17    | 1         |
| " 71 " 75 "     | 35          | 30    | 65     | 2        | 2   | 4   | —           | —  | —   | 4          | 4   | 4   | 58          | 38    | 96     | 4         | 2     | 6     | —         |
| " 76 " 80 "     | 29          | 24    | 53     | —        | —   | —   | 1           | —  | 1   | 3          | 4   | 7   | 52          | 83    | 135    | 1         | 1     | 2     | —         |
| " 81 " 85 "     | 11          | 8     | 19     | 1        | 1   | 2   | —           | —  | —   | 1          | 1   | 2   | 10          | 13    | 23     | —         | —     | —     | —         |
| " 86 " 90 "     | 6           | 8     | 14     | —        | —   | —   | —           | —  | —   | —          | 5   | 5   | 13          | 29    | 42     | —         | 3     | —     | —         |
| " 91 " 95 "     | 2           | 5     | 7      | —        | —   | —   | —           | —  | —   | —          | —   | —   | —           | 4     | 4      | —         | —     | —     | —         |
| " 96 " 100 "    | 3           | 4     | 8      | —        | —   | —   | —           | —  | —   | —          | —   | —   | 1           | 7     | 8      | —         | 1     | —     | —         |
| Пов. отъ 100 г. | 2           | 4     | 6      | —        | —   | —   | —           | —  | —   | —          | 1   | 1   | —           | —     | 1      | —         | —     | —     | —         |
| Съ неп. г.      | 8           | 5     | 13     | 1        | 2   | 3   | 5           | 2  | 7   | —          | —   | —   | —           | —     | —      | —         | 1     | 1     | 2         |
| Сичко.          | 6,941       | 5,217 | 12,158 | 299      | 307 | 606 | 66          | 48 | 114 | 422        | 404 | 826 | 5,328       | 5,107 | 10,435 | 984       | 1,024 | 2,008 | 2         |

| Възраст,        | Православни  |              |              |           | Католици   |            |            | Григориянци |             |              | Мохамедани   |              |            | Израелити  |            |          | Непознати |           |
|-----------------|--------------|--------------|--------------|-----------|------------|------------|------------|-------------|-------------|--------------|--------------|--------------|------------|------------|------------|----------|-----------|-----------|
|                 | мъж.         |              | жен.         |           | м.         | ж.         | с.         | м.          | ж.          | с.           | м.м.ж.       | жен.         | сич.       | м.         | ж.         | с.       | м.        | ж. с.     |
|                 | м.м.ж.       | жен.         | сич.         | с.        |            |            |            |             |             |              |              |              |            |            |            |          |           |           |
| На 0 до 5 г.    | 863          | 878          | 1741         | 17        | 7          | 10         | 17         | 95          | 88          | 183          | 504          | 481          | 985        | 60         | 39         | 99       | 3         | 1 4       |
| " 6 " 10 "      | 804          | 827          | 1631         | 7         | 3          | 7          | 10         | 91          | 86          | 177          | 562          | 507          | 1069       | 37         | 42         | 79       | —         | —         |
| " 11 " 15 "     | 642          | 737          | 1379         | 1         | 4          | 5          | 54         | 54          | 82          | 136          | 349          | 356          | 705        | 38         | 37         | 75       | —         | —         |
| " 16 " 20 "     | 869          | 787          | 1656         | 7         | 31         | 38         | 82         | 38          | 72          | 110          | 309          | 296          | 605        | 18         | 29         | 47       | —         | —         |
| " 21 " 25 "     | 1703         | 489          | 2192         | 15        | 14         | 29         | 62         | 62          | 58          | 120          | 475          | 306          | 781        | 34         | 26         | 60       | 1         | 2 3       |
| " 26 " 30 "     | 818          | 498          | 1316         | 14        | 13         | 27         | 78         | 78          | 48          | 126          | 445          | 383          | 828        | 27         | 30         | 57       | —         | —         |
| " 31 " 35 "     | 614          | 315          | 929          | 7         | 6          | 13         | 76         | 76          | 47          | 123          | 357          | 239          | 596        | 24         | 19         | 43       | 3         | — 3       |
| " 36 " 40 "     | 570          | 369          | 939          | 12        | 8          | 20         | 60         | 60          | 38          | 98           | 363          | 271          | 634        | 25         | 13         | 38       | —         | 1 1       |
| " 41 " 45 "     | 411          | 214          | 625          | 6         | 2          | 8          | 37         | 37          | 33          | 70           | 334          | 153          | 487        | 16         | 6          | 22       | 1         | — 1       |
| " 46 " 50 "     | 297          | 236          | 533          | 7         | 3          | 10         | 35         | 35          | 37          | 72           | 259          | 156          | 415        | 13         | 6          | 19       | —         | 1 1       |
| " 51 " 55 "     | 178          | 124          | 302          | 4         | 3          | 7          | 19         | 19          | 21          | 40           | 138          | 82           | 220        | 9          | 8          | 17       | —         | 1 1       |
| " 56 " 60 "     | 194          | 200          | 394          | 7         | 3          | 10         | 16         | 16          | 28          | 44           | 173          | 169          | 342        | 2          | 4          | 6        | —         | —         |
| " 61 " 65 "     | 102          | 102          | 204          | 3         | —          | 3          | 17         | 17          | 17          | 34           | 88           | 63           | 151        | 1          | 2          | 3        | —         | —         |
| " 66 " 70 "     | 111          | 88           | 199          | —         | —          | —          | 17         | 16          | 16          | 33           | 74           | 93           | 167        | 3          | 1          | 4        | —         | —         |
| " 71 " 75 "     | 49           | 30           | 79           | —         | 1          | 1          | 8          | 13          | 13          | 21           | 30           | 27           | 57         | —          | 2          | 2        | —         | —         |
| " 76 " 80 "     | 38           | 50           | 88           | —         | —          | —          | 2          | 4           | 4           | 6            | 18           | 22           | 40         | 2          | 1          | 3        | —         | —         |
| " 81 " 85 "     | 6            | 10           | 16           | —         | —          | —          | 2          | 3           | 3           | 5            | 3            | 5            | 8          | —          | —          | —        | —         | —         |
| " 86 " 90 "     | 10           | 14           | 24           | —         | —          | —          | —          | 4           | 4           | 4            | 3            | 7            | 10         | —          | —          | —        | —         | —         |
| " 91 " 95 "     | 2            | 4            | 6            | —         | —          | —          | —          | 2           | 2           | 2            | —            | 1            | 1          | —          | —          | —        | —         | —         |
| " 96 " 100 "    | 1            | 5            | 6            | —         | —          | —          | —          | —           | 1           | 1            | —            | 1            | 1          | —          | —          | —        | —         | —         |
| Съ непозн. год. | 6            | 2            | 8            | —         | —          | —          | —          | —           | —           | —            | —            | —            | —          | 1          | —          | 1        | —         | —         |
| <b>Сичко .</b>  | <b>8.288</b> | <b>5.979</b> | <b>14267</b> | <b>93</b> | <b>105</b> | <b>198</b> | <b>707</b> | <b>698</b>  | <b>1405</b> | <b>4.484</b> | <b>3.618</b> | <b>8.102</b> | <b>310</b> | <b>265</b> | <b>575</b> | <b>8</b> | <b>6</b>  | <b>14</b> |

## Прегледъ на населението въ гр. Шуменъ по възра.

| Изрѣстъ           | Православни |       |        | Григорянци |      |      | Мюсюлмани |       |        | Берекети |     |     | Непознати |    |    |
|-------------------|-------------|-------|--------|------------|------|------|-----------|-------|--------|----------|-----|-----|-----------|----|----|
|                   | мъжъ        | жени  | сичко  | мъж.       | жени | сич. | мъж.      | жени  | сич.   | м.       | ж.  | с.  | м.        | ж. | с. |
| На 0 до 5 г.      | 728         | 695   | 1.423  | 65         | 45   | 110  | 706       | 649   | 1.355  | 79       | 66  | 145 | 2         | 1  | 3  |
| " 6 " 10 "        | 624         | 634   | 1.258  | 51         | 74   | 125  | 690       | 578   | 1.268  | 69       | 49  | 118 | —         | 2  | 2  |
| " 11 " 15 "       | 604         | 742   | 1.346  | 48         | 74   | 122  | 607       | 414   | 1.021  | 53       | 38  | 91  | 1         | 1  | 2  |
| " 16 " 20 "       | 750         | 595   | 1.345  | 35         | 40   | 75   | 392       | 360   | 752    | 22       | 34  | 56  | 2         | 3  | 5  |
| " 21 " 25 "       | 1.253       | 418   | 1.671  | 23         | 31   | 54   | 468       | 372   | 840    | 33       | 40  | 73  | 1         | 7  | 8  |
| " 26 " 30 "       | 458         | 391   | 849    | 37         | 36   | 73   | 387       | 475   | 862    | 25       | 33  | 58  | 5         | 2  | 7  |
| " 31 " 35 "       | 302         | 312   | 614    | 22         | 24   | 59   | 308       | 321   | 629    | 24       | 31  | 55  | 2         | 2  | 4  |
| " 36 " 40 "       | 325         | 298   | 623    | 25         | 24   | 49   | 388       | 378   | 766    | 25       | 21  | 46  | 2         | 3  | 5  |
| " 41 " 45 "       | 256         | 175   | 431    | 36         | 23   | 59   | 407       | 217   | 624    | 18       | 7   | 25  | —         | —  | —  |
| " 46 " 50 "       | 203         | 186   | 389    | 16         | 24   | 40   | 281       | 256   | 537    | 12       | 16  | 28  | 3         | —  | 3  |
| " 51 " 55 "       | 126         | 125   | 251    | 16         | 18   | 34   | 205       | 146   | 351    | 13       | 6   | 19  | —         | —  | —  |
| " 56 " 60 "       | 162         | 145   | 307    | 13         | 16   | 29   | 204       | 226   | 430    | 8        | 8   | 16  | —         | —  | —  |
| " 61 " 65 "       | 88          | 80    | 168    | 18         | 21   | 39   | 180       | 122   | 302    | 9        | 5   | 14  | 1         | —  | 1  |
| " 66 " 70 "       | 90          | 92    | 182    | 8          | 8    | 16   | 151       | 126   | 277    | 2        | 4   | 6   | —         | —  | —  |
| " 71 " 75 "       | 40          | 29    | 69     | 6          | 9    | 15   | 68        | 48    | 116    | 2        | —   | 2   | —         | —  | —  |
| " 76 " 80 "       | 37          | 38    | 75     | 1          | 3    | 4    | 37        | 47    | 84     | 2        | 1   | 3   | —         | —  | —  |
| " 81 " 85 "       | 14          | 14    | 28     | 2          | 9    | 11   | 22        | 13    | 35     | 1        | —   | 1   | —         | —  | —  |
| " 86 " 90 "       | 11          | 16    | 27     | 1          | 1    | 2    | 18        | 19    | 37     | —        | —   | —   | —         | —  | —  |
| " 91 " 95 "       | 1           | 2     | 3      | 2          | 3    | 5    | 5         | 5     | 10     | —        | —   | —   | —         | —  | —  |
| " 96 " 100 "      | 1           | 3     | 4      | —          | —    | —    | 2         | 4     | 6      | —        | —   | —   | —         | —  | —  |
| Напов. отъ 100 г. | 1           | 4     | 5      | —          | 2    | —    | —         | 1     | 3      | —        | —   | —   | 2         | —  | 2  |
| Съ неизп. год.    | 3           | 1     | 4      | —          | —    | —    | —         | —     | —      | —        | —   | —   | —         | —  | —  |
| Сичко.            | 6.077       | 4.995 | 11.072 | 425        | 498  | 923  | 5.528     | 4.777 | 10.305 | 397      | 359 | 756 | 21        | 21 | 42 |

Прегледъ на населението въ градоветъ: Руссе, Варна, Шуменъ и София по подданство.

| Подданици       | Въ г. Руссе   |               |               | Въ г. Варна   |               |               | Въ г. Шуменъ  |               |               | Въ г. София   |              |               |
|-----------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|--------------|---------------|
|                 | мъже          | жени          | сичко         | мъже          | жени          | сичко         | мъже          | жени          | сичко         | мъже          | жени         | сичко         |
| Български . . . | 12.905        | 11.291        | 24.196        | 11.902        | 10.048        | 21.950        | 12.230        | 10.586        | 22.768        | 11.111        | 7.739        | 18.850        |
| Турски . . . .  | 70            | —             | 70            | 1.223         | 259           | 1.482         | 84            | 23            | 107           | 60            | 20           | 80            |
| Сърбски . . . . | 48            | 24            | 72            | 5             | 6             | 11            | 2             | 2             | 4             | 53            | 27           | 80            |
| Ромънски . . .  | 86            | 135           | 221           | 124           | 73            | 197           | 12            | 19            | 31            | 39            | 35           | 74            |
| Австрийски . .  | 212           | 256           | 468           | 60            | 59            | 119           | 15            | 19            | 34            | 221           | 173          | 394           |
| Русски . . . .  | 165           | 48            | 213           | 89            | 42            | 131           | 36            | 7             | 43            | 106           | 54           | 160           |
| Гръцки . . . .  | 115           | 48            | 163           | 370           | 128           | 498           | 12            | 1             | 13            | 39            | 24           | 63            |
| Французки . .   | 27            | 24            | 51            | 14            | 5             | 19            | —             | —             | —             | 32            | 22           | 54            |
| Германски . . . | 16            | 13            | 29            | 1             | 1             | 2             | 1             | —             | 1             | 35            | 14           | 49            |
| Швейцарски . .  | 4             | 5             | 9             | 1             | —             | 1             | —             | —             | —             | 2             | 1            | 3             |
| Холландски . .  | 7             | 7             | 14            | —             | —             | —             | —             | —             | —             | 3             | 4            | 7             |
| Талиански . . . | 39            | 20            | 59            | 17            | 10            | 27            | 1             | —             | 1             | 70            | 19           | 89            |
| Персийски . . . | 15            | —             | 15            | 23            | 2             | 25            | 7             | 2             | 9             | 6             | —            | 6             |
| Английски . . . | 8             | 7             | 15            | 2             | 1             | 3             | —             | —             | —             | 5             | 4            | 9             |
| Черно-Горски .  | 11            | 2             | 13            | 8             | 1             | 9             | 2             | —             | 2             | 17            | 1            | 18            |
| Белгийски . . . | 2             | —             | 2             | 2             | 2             | 4             | —             | —             | —             | 5             | 2            | 7             |
| Непозн. поддан. | 312           | 234           | 546           | 49            | 34            | 83            | 46            | 21            | 67            | 365           | 193          | 558           |
| <b>Сичко .</b>  | <b>14.042</b> | <b>12.114</b> | <b>26.156</b> | <b>13.890</b> | <b>10.671</b> | <b>24.561</b> | <b>12.448</b> | <b>10.650</b> | <b>23.098</b> | <b>12.169</b> | <b>8.332</b> | <b>20.501</b> |

## Прегледъ на населението въ

Табл. IV а)

| Врѣстѣ                | Български |      |       | Турски |      |       | Шпаньолски<br>(сарак) |     |      | Арменски |     |      |
|-----------------------|-----------|------|-------|--------|------|-------|-----------------------|-----|------|----------|-----|------|
|                       | м.        | ж.   | сичко | м.     | ж.   | сичко | м.                    | ж.  | сич. | м.       | ж.  | сич. |
| На 0 — 5 год. . . .   | 689       | 711  | 1400  | 663    | 636  | 1299  | 152                   | 179 | 331  | 61       | 39  | 100  |
| " 6 — 10 " . . . .    | 646       | 696  | 1342  | 626    | 603  | 1229  | 172                   | 176 | 348  | 58       | 43  | 101  |
| " 11 — 15 " . . . .   | 586       | 604  | 1190  | 448    | 402  | 850   | 120                   | 138 | 258  | 41       | 33  | 74   |
| " 16 — 20 " . . . .   | 706       | 553  | 1259  | 296    | 420  | 716   | 72                    | 104 | 176  | 24       | 32  | 56   |
| " 21 — 25 " . . . .   | 1203      | 423  | 1626  | 374    | 393  | 767   | 48                    | 64  | 112  | 36       | 33  | 69   |
| " 26 — 30 " . . . .   | 691       | 454  | 1145  | 474    | 529  | 1003  | 87                    | 80  | 167  | 43       | 56  | 99   |
| " 31 — 35 " . . . .   | 429       | 314  | 743   | 374    | 346  | 720   | 56                    | 66  | 122  | 30       | 29  | 59   |
| " 36 — 40 " . . . .   | 491       | 310  | 801   | 469    | 392  | 861   | 71                    | 62  | 133  | 38       | 29  | 67   |
| " 41 — 45 " . . . .   | 309       | 158  | 467   | 392    | 197  | 589   | 58                    | 31  | 89   | 38       | 23  | 61   |
| " 46 — 50 " . . . .   | 204       | 180  | 384   | 278    | 278  | 556   | 40                    | 33  | 73   | 15       | 16  | 31   |
| " 51 — 55 " . . . .   | 94        | 89   | 183   | 147    | 100  | 247   | 24                    | 15  | 39   | 18       | 13  | 31   |
| " 56 — 60 " . . . .   | 147       | 140  | 287   | 251    | 304  | 555   | 21                    | 19  | 40   | 11       | 18  | 29   |
| " 61 — 65 " . . . .   | 67        | 85   | 152   | 143    | 113  | 256   | 16                    | 9   | 25   | 12       | 13  | 25   |
| " 66 — 70 " . . . .   | 95        | 94   | 189   | 143    | 153  | 296   | 7                     | 10  | 17   | 7        | 14  | 21   |
| " 71 — 75 " . . . .   | 34        | 30   | 64    | 57     | 38   | 95    | 5                     | 2   | 7    | —        | 4   | 4    |
| " 76 — 80 " . . . .   | 27        | 22   | 49    | 51     | 83   | 134   | —                     | 1   | 1    | 3        | 4   | 7    |
| " 81 — 85 " . . . .   | 10        | 8    | 18    | 11     | 13   | 24    | —                     | —   | —    | 1        | 1   | 2    |
| " 86 — 90 " . . . .   | 6         | 8    | 14    | 13     | 29   | 42    | —                     | 3   | 3    | —        | 5   | 5    |
| " 91 — 95 " . . . .   | 1         | 5    | 6     | —      | 4    | 4     | —                     | —   | —    | —        | —   | —    |
| " 96 — 100 " . . . .  | 3         | 4    | 7     | 1      | 7    | 8     | —                     | 1   | 1    | —        | —   | —    |
| " повече отъ 100 г. . | 2         | 4    | 6     | —      | 1    | 1     | —                     | —   | —    | —        | —   | —    |
| Съ неповнати години . | 6         | 4    | 10    | —      | —    | —     | —                     | 1   | 1    | —        | —   | —    |
| Сичко .               | 6446      | 4896 | 11342 | 5211   | 5041 | 10252 | 949                   | 994 | 1943 | 436      | 405 | 841  |

## Прегледъ на населението въ

Табл. IV б)

| Врѣстѣ                | Български |      |      | Турски |      |      | Гръцки |      |      | Татарски |     |      |
|-----------------------|-----------|------|------|--------|------|------|--------|------|------|----------|-----|------|
|                       | м.        | ж.   | сич. | м.     | ж.   | сич. | м.     | ж.   | сич. | м.       | ж.  | сич. |
| На 0 — 5 год. . . .   | 398       | 366  | 764  | 533    | 588  | 1121 | 330    | 348  | 678  | 74       | 54  | 128  |
| " 6 — 10 " . . . .    | 352       | 331  | 683  | 583    | 563  | 1146 | 334    | 371  | 705  | 69       | 61  | 130  |
| " 11 — 15 " . . . .   | 309       | 273  | 582  | 412    | 430  | 842  | 229    | 347  | 576  | 32       | 35  | 67   |
| " 16 — 20 " . . . .   | 600       | 292  | 892  | 337    | 384  | 721  | 162    | 364  | 526  | 12       | 21  | 33   |
| " 21 — 25 " . . . .   | 1242      | 180  | 1422 | 513    | 326  | 839  | 250    | 227  | 477  | 17       | 40  | 57   |
| " 26 — 30 " . . . .   | 435       | 202  | 637  | 475    | 404  | 879  | 269    | 201  | 470  | 37       | 52  | 89   |
| " 31 — 35 " . . . .   | 301       | 110  | 411  | 373    | 241  | 614  | 243    | 145  | 388  | 37       | 36  | 73   |
| " 36 — 40 " . . . .   | 258       | 130  | 388  | 401    | 315  | 716  | 232    | 163  | 395  | 35       | 24  | 59   |
| " 41 — 45 " . . . .   | 173       | 79   | 252  | 322    | 172  | 494  | 187    | 98   | 285  | 48       | 16  | 64   |
| " 46 — 50 " . . . .   | 129       | 85   | 214  | 275    | 189  | 464  | 120    | 110  | 230  | 17       | 8   | 25   |
| " 51 — 55 " . . . .   | 77        | 45   | 122  | 143    | 89   | 232  | 73     | 64   | 137  | 17       | 10  | 27   |
| " 56 — 60 " . . . .   | 76        | 73   | 149  | 167    | 183  | 350  | 94     | 89   | 183  | 19       | 24  | 43   |
| " 61 — 65 " . . . .   | 40        | 28   | 68   | 91     | 66   | 157  | 41     | 57   | 98   | 10       | 9   | 19   |
| " 66 — 70 " . . . .   | 50        | 18   | 68   | 81     | 106  | 187  | 47     | 48   | 95   | 6        | 6   | 12   |
| " 71 — 75 " . . . .   | 17        | 6    | 23   | 35     | 34   | 69   | 25     | 18   | 43   | 2        | 3   | 5    |
| " 76 — 80 " . . . .   | 17        | 13   | 30   | 13     | 28   | 41   | 21     | 28   | 49   | 3        | 2   | 5    |
| " 81 — 85 " . . . .   | 3         | 3    | 6    | 3      | 8    | 11   | 2      | 4    | 6    | 1        | —   | 1    |
| " 86 — 90 " . . . .   | 4         | 1    | 5    | 3      | 11   | 14   | 6      | 9    | 15   | —        | —   | —    |
| " 91 — 95 " . . . .   | 1         | 1    | 2    | 1      | 2    | 3    | —      | 3    | 3    | —        | —   | —    |
| " 96 — 100 " . . . .  | 1         | 1    | 2    | —      | 2    | 2    | —      | 3    | 3    | —        | —   | —    |
| Съ неповнати години . | —         | 1    | 1    | 1      | —    | 1    | 4      | 1    | 5    | —        | —   | —    |
| Сичко .               | 4483      | 2238 | 6721 | 4762   | 4141 | 8903 | 2669   | 2698 | 5367 | 436      | 401 | 837  |



## гр. Руссе по матеренъ езикъ.

| Нѣмски |     |     | Гръцки |     |     | Влашки |     |     | Русски |    |     | Сърбски |    |     | Маджарски |    |    | Разни язици и непознати |     |     |
|--------|-----|-----|--------|-----|-----|--------|-----|-----|--------|----|-----|---------|----|-----|-----------|----|----|-------------------------|-----|-----|
| м.     | ж.  | с.  | м.     | ж.  | с.  | м.     | ж.  | с.  | м.     | ж. | с.  | м.      | ж. | с.  | м.        | ж. | с. | м.                      | ж.  | с.  |
| 36     | 26  | 62  | 9      | 11  | 20  | 7      | 7   | 14  | 4      | 1  | 5   | 1       | 1  | 2   | 4         | 5  | 9  | 23                      | 30  | 53  |
| 18     | 26  | 44  | 10     | 12  | 22  | 3      | 3   | 6   | 3      | 4  | 7   | —       | —  | —   | 3         | 5  | 8  | 25                      | 12  | 37  |
| 15     | 15  | 30  | 6      | 7   | 13  | 2      | 6   | 8   | 1      | 3  | 4   | 1       | —  | 1   | 2         | 1  | 3  | 9                       | 10  | 19  |
| 11     | 31  | 42  | 14     | 7   | 21  | 6      | 26  | 32  | —      | 3  | 3   | 6       | 6  | 12  | 2         | 4  | 6  | 10                      | 12  | 22  |
| 13     | 35  | 48  | 30     | 15  | 45  | 24     | 28  | 52  | 21     | 9  | 30  | 14      | 5  | 19  | 3         | 3  | 6  | 24                      | 21  | 45  |
| 20     | 32  | 52  | 24     | 15  | 39  | 12     | 29  | 41  | 66     | 6  | 72  | 9       | 14 | 23  | 2         | 9  | 11 | 28                      | 25  | 53  |
| 32     | 34  | 66  | 22     | 5   | 27  | 8      | 13  | 21  | 14     | 4  | 18  | 9       | 4  | 13  | 2         | 2  | 4  | 31                      | 10  | 41  |
| 28     | 23  | 51  | 28     | 9   | 37  | 14     | 11  | 25  | 11     | —  | 11  | 12      | 3  | 15  | 7         | 11 | 18 | 43                      | 14  | 57  |
| 18     | 11  | 29  | 16     | 5   | 21  | 7      | 6   | 13  | 10     | 1  | 11  | 8       | —  | 8   | 1         | 2  | 3  | 22                      | 6   | 28  |
| 14     | 3   | 17  | 11     | 4   | 15  | 5      | 2   | 7   | 2      | 2  | 4   | 7       | 1  | 8   | 1         | 2  | 3  | 17                      | 7   | 24  |
| 8      | 7   | 15  | 5      | 3   | 8   | —      | —   | —   | —      | 1  | 1   | 2       | —  | 2   | 1         | 2  | 3  | 7                       | 1   | 8   |
| 4      | 4   | 8   | 7      | 5   | 12  | 2      | 2   | 4   | —      | —  | —   | 1       | 2  | 3   | 1         | —  | 1  | 7                       | 5   | 12  |
| 2      | 1   | 3   | 2      | 4   | 6   | —      | —   | —   | 1      | 1  | 2   | 3       | 1  | 4   | 1         | —  | 1  | 3                       | 1   | 4   |
| —      | 1   | 1   | 2      | —   | 2   | —      | 2   | 2   | 1      | 2  | 3   | —       | —  | —   | —         | —  | —  | 2                       | 3   | 5   |
| 1      | 1   | 2   | —      | —   | 1   | —      | —   | 1   | —      | —  | —   | —       | —  | —   | —         | —  | —  | 1                       | 1   | 2   |
| 1      | 1   | 2   | 1      | —   | 1   | —      | 2   | 2   | —      | —  | —   | 1       | —  | 1   | —         | —  | —  | 1                       | —   | 1   |
| 1      | 1   | 2   | —      | —   | —   | —      | —   | —   | —      | —  | —   | —       | —  | —   | —         | —  | —  | —                       | —   | —   |
| —      | —   | —   | —      | —   | —   | —      | —   | —   | —      | —  | —   | —       | —  | —   | —         | —  | —  | —                       | —   | —   |
| —      | —   | —   | 1      | —   | 1   | —      | —   | —   | —      | —  | —   | —       | —  | —   | —         | —  | —  | —                       | —   | —   |
| —      | —   | —   | —      | —   | —   | 1      | 1   | —   | —      | —  | —   | —       | —  | —   | —         | —  | —  | —                       | —   | —   |
| —      | —   | —   | —      | 1   | 1   | —      | —   | —   | —      | —  | —   | —       | —  | —   | —         | —  | —  | —                       | —   | —   |
| 1      | 2   | 3   | —      | —   | —   | 1      | —   | 1   | —      | —  | —   | 1       | 1  | 2   | —         | —  | —  | 5                       | 4   | 9   |
| 223    | 254 | 477 | 188    | 103 | 291 | 92     | 138 | 230 | 134    | 37 | 171 | 75      | 38 | 113 | 30        | 46 | 76 | 258                     | 162 | 410 |

## гр. Варна по матеренъ езикъ.

| Арменски |     |      | Испаньолски (евреи) |     |     | Влашки |    |     | Цигански |     |     | Нѣмски |    |     | Разни язици и непознати |    |     |
|----------|-----|------|---------------------|-----|-----|--------|----|-----|----------|-----|-----|--------|----|-----|-------------------------|----|-----|
| м.       | ж.  | с.   | м.                  | ж.  | с.  | м.     | ж. | с.  | м.       | ж.  | с.  | м.     | ж. | с.  | м.                      | ж. | с.  |
| 81       | 64  | 145  | 56                  | 37  | 93  | 7      | 4  | 11  | 39       | 22  | 61  | 7      | 9  | 16  | 7                       | 5  | 12  |
| 81       | 68  | 149  | 37                  | 43  | 80  | 1      | 3  | 4   | 31       | 20  | 51  | 3      | 4  | 7   | 6                       | 5  | 11  |
| 46       | 71  | 117  | 37                  | 36  | 73  | —      | 1  | 1   | 12       | 15  | 27  | 1      | 3  | 4   | 6                       | 5  | 11  |
| 34       | 57  | 91   | 17                  | 26  | 43  | 50     | 16 | 66  | 11       | 16  | 27  | 5      | 25 | 30  | 13                      | 14 | 27  |
| 65       | 47  | 112  | 30                  | 21  | 51  | 136    | 13 | 149 | 9        | 18  | 27  | 5      | 14 | 19  | 23                      | 9  | 32  |
| 64       | 34  | 98   | 24                  | 30  | 54  | 8      | 5  | 13  | 18       | 18  | 36  | 6      | 11 | 17  | 46                      | 15 | 61  |
| 65       | 42  | 107  | 21                  | 20  | 41  | 5      | 3  | 8   | 9        | 13  | 22  | 5      | 3  | 8   | 22                      | 13 | 35  |
| 45       | 35  | 80   | 23                  | 11  | 34  | 1      | 3  | 4   | 12       | 5   | 17  | 6      | 9  | 15  | 17                      | 5  | 22  |
| 33       | 27  | 60   | 15                  | 6   | 21  | 1      | 1  | 2   | 10       | 7   | 17  | 4      | —  | 4   | 12                      | 2  | 14  |
| 32       | 33  | 65   | 11                  | 5   | 16  | 4      | 1  | 5   | 8        | 4   | 12  | 4      | 2  | 6   | 11                      | 2  | 13  |
| 18       | 15  | 33   | 8                   | 6   | 14  | 1      | —  | 1   | 5        | 4   | 9   | —      | 2  | 2   | 6                       | 4  | 10  |
| 11       | 21  | 32   | 4                   | 5   | 9   | 3      | 1  | 4   | 7        | 5   | 12  | 1      | 2  | 3   | 10                      | 1  | 11  |
| 18       | 17  | 35   | 1                   | 2   | 3   | —      | —  | —   | 3        | 5   | 8   | 2      | —  | 2   | 5                       | —  | 5   |
| 12       | 12  | 24   | 2                   | 1   | 3   | —      | —  | —   | 3        | 6   | 9   | —      | —  | —   | 4                       | 1  | 5   |
| 8        | 9   | 17   | —                   | 2   | 2   | —      | —  | —   | —        | —   | —   | —      | —  | —   | —                       | 1  | 1   |
| 1        | 4   | 5    | 2                   | 1   | 3   | —      | —  | —   | 2        | 1   | 3   | —      | —  | —   | 1                       | —  | 1   |
| 2        | 3   | 5    | —                   | —   | —   | —      | —  | —   | —        | —   | —   | —      | —  | —   | —                       | —  | —   |
| —        | 4   | 4    | —                   | —   | —   | —      | —  | —   | —        | —   | —   | —      | —  | —   | —                       | —  | —   |
| —        | 1   | 1    | —                   | —   | —   | —      | —  | —   | —        | —   | —   | —      | —  | —   | —                       | —  | —   |
| —        | 1   | 1    | —                   | —   | —   | —      | —  | —   | —        | —   | —   | —      | —  | —   | —                       | —  | —   |
| —        | —   | —    | 1                   | —   | 1   | 1      | —  | 1   | —        | —   | —   | —      | —  | —   | —                       | —  | —   |
| 616      | 565 | 1181 | 289                 | 252 | 541 | 218    | 51 | 269 | 179      | 159 | 338 | 49     | 84 | 133 | 189                     | 82 | 271 |



## Прегледъ на населението въ

Табл. IV а)

| Връстъ                        | Български |      |       | Турски |      |      | Арменски |     |      | Шпаньолски (евреи) |     |      |
|-------------------------------|-----------|------|-------|--------|------|------|----------|-----|------|--------------------|-----|------|
|                               | м.        | ж.   | сичко | м.     | ж.   | сич. | м.       | ж.  | сич. | м.                 | ж.  | сич. |
| На 0 — 5 год. . . . .         | 727       | 690  | 1417  | 667    | 613  | 1280 | 64       | 44  | 108  | 77                 | 64  | 141  |
| " 6 — 10 " . . . . .          | 625       | 635  | 1260  | 666    | 550  | 1216 | 47       | 69  | 116  | 65                 | 47  | 112  |
| " 11 — 15 " . . . . .         | 602       | 742  | 1344  | 581    | 398  | 979  | 48       | 73  | 121  | 53                 | 38  | 91   |
| " 16 — 20 " . . . . .         | 745       | 588  | 1333  | 376    | 356  | 732  | 34       | 40  | 74   | 22                 | 34  | 56   |
| " 21 — 25 " . . . . .         | 1231      | 405  | 1636  | 439    | 351  | 790  | 22       | 31  | 53   | 33                 | 38  | 71   |
| " 26 — 30 " . . . . .         | 419       | 385  | 814   | 369    | 455  | 824  | 37       | 35  | 72   | 25                 | 33  | 58   |
| " 31 — 35 " . . . . .         | 289       | 306  | 595   | 284    | 314  | 598  | 24       | 38  | 62   | 24                 | 30  | 54   |
| " 36 — 40 " . . . . .         | 319       | 295  | 614   | 369    | 368  | 737  | 23       | 23  | 46   | 25                 | 21  | 46   |
| " 41 — 45 " . . . . .         | 251       | 175  | 426   | 385    | 205  | 590  | 35       | 22  | 57   | 18                 | 7   | 25   |
| " 46 — 50 " . . . . .         | 501       | 186  | 387   | 262    | 247  | 509  | 15       | 24  | 39   | 12                 | 15  | 27   |
| " 51 — 55 " . . . . .         | 123       | 124  | 247   | 196    | 139  | 335  | 16       | 18  | 34   | 13                 | 6   | 19   |
| " 56 — 60 " . . . . .         | 158       | 145  | 303   | 196    | 219  | 415  | 13       | 16  | 29   | 6                  | 8   | 14   |
| " 61 — 65 " . . . . .         | 88        | 80   | 168   | 173    | 115  | 288  | 18       | 21  | 39   | 9                  | 5   | 14   |
| " 66 — 70 " . . . . .         | 89        | 93   | 182   | 147    | 122  | 269  | 9        | 8   | 17   | 2                  | 4   | 6    |
| " 71 — 75 " . . . . .         | 40        | 29   | 69    | 66     | 49   | 115  | 6        | 8   | 14   | 2                  | —   | 2    |
| " 76 — 80 " . . . . .         | 36        | 38   | 74    | 33     | 48   | 81   | 1        | 1   | 2    | 2                  | 1   | 3    |
| " 81 — 85 " . . . . .         | 14        | 14   | 28    | 21     | 15   | 36   | 2        | 7   | 9    | 1                  | —   | 1    |
| " 86 — 90 " . . . . .         | 11        | 16   | 27    | 17     | 19   | 36   | 1        | 1   | 2    | —                  | —   | —    |
| " 91 — 95 " . . . . .         | 2         | 2    | 4     | 5      | 5    | 10   | 1        | 3   | 4    | —                  | —   | —    |
| " 96 — 100 " . . . . .        | 1         | 3    | 4     | 2      | 4    | 6    | —        | —   | —    | —                  | —   | —    |
| повече отъ 100 г. . . . .     | 2         | 4    | 5     | 2      | 1    | 3    | —        | 2   | 2    | —                  | —   | —    |
| Съ неповнати години . . . . . | 3         | 1    | 4     | —      | —    | —    | —        | —   | —    | —                  | —   | —    |
| Сичко . . . . .               | 5985      | 4956 | 10941 | 5256   | 4593 | 9849 | 416      | 484 | 900  | 389                | 351 | 740  |

## Прегледъ на населението въ

Табл. V а)

| Връстъ             | Р о д е н и в ъ : |      |       |            |     |      |                           |     |      |       |    |     |           |    |  |
|--------------------|-------------------|------|-------|------------|-----|------|---------------------------|-----|------|-------|----|-----|-----------|----|--|
|                    | Гр. Руссе         |      |       | Окр. Руссе |     |      | Другитѣ части на Княжест. |     |      | Тракя |    |     | Македония |    |  |
|                    | м.                | ж.   | сичко | м.         | ж.  | сич. | м.                        | ж.  | сич. | м.    | ж. | с.  | м.        | ж. |  |
| На 0 — 5 год.      | 1495              | 1508 | 3003  | 33         | 26  | 59   | 54                        | 58  | 112  | 5     | 1  | 6   | —         | —  |  |
| " 6 — 10 "         | 1354              | 1361 | 2715  | 55         | 74  | 129  | 89                        | 87  | 176  | 4     | 6  | 10  | 5         | 2  |  |
| " 11 — 15 "        | 941               | 952  | 1893  | 97         | 125 | 222  | 104                       | 77  | 181  | 18    | 11 | 29  | 11        | 5  |  |
| " 16 — 20 "        | 549               | 867  | 1416  | 133        | 77  | 210  | 269                       | 118 | 387  | 51    | 20 | 71  | 50        | 5  |  |
| " 21 — 25 "        | 472               | 708  | 1180  | 284        | 60  | 344  | 756                       | 112 | 868  | 42    | 10 | 52  | 62        | 1  |  |
| " 26 — 30 "        | 690               | 888  | 1578  | 84         | 70  | 154  | 277                       | 125 | 402  | 40    | 8  | 48  | 120       | 1  |  |
| " 31 — 35 "        | 498               | 590  | 1088  | 75         | 57  | 132  | 152                       | 88  | 240  | 31    | 3  | 34  | 55        | 2  |  |
| " 36 — 40 "        | 654               | 634  | 1288  | 95         | 60  | 155  | 180                       | 64  | 244  | 34    | 14 | 48  | 34        | 4  |  |
| " 41 — 45 "        | 514               | 325  | 839   | 65         | 35  | 100  | 114                       | 35  | 149  | 27    | 4  | 31  | 26        | —  |  |
| " 46 — 50 "        | 331               | 385  | 716   | 43         | 34  | 77   | 82                        | 56  | 138  | 19    | 7  | 26  | 26        | 1  |  |
| " 51 — 55 "        | 184               | 164  | 348   | 20         | 25  | 45   | 42                        | 18  | 60   | 12    | 2  | 14  | 5         | 1  |  |
| " 56 — 60 "        | 309               | 387  | 696   | 28         | 39  | 67   | 50                        | 33  | 83   | 9     | 3  | 12  | 5         | 4  |  |
| " 61 — 65 "        | 174               | 168  | 342   | 22         | 21  | 43   | 14                        | 18  | 32   | 4     | —  | 4   | 1         | —  |  |
| " 66 — 70 "        | 168               | 208  | 376   | 27         | 24  | 51   | 40                        | 28  | 68   | 6     | 3  | 9   | 2         | 4  |  |
| " 71 — 75 "        | 63                | 57   | 120   | 10         | 6   | 16   | 11                        | 6   | 17   | 2     | —  | 2   | 3         | —  |  |
| " 76 — 80 "        | 50                | 90   | 140   | 12         | 8   | 20   | 8                         | 7   | 15   | 1     | —  | 1   | 2         | —  |  |
| " 81 — 85 "        | 15                | 15   | 30    | 2          | 2   | 4    | 5                         | 2   | 7    | —     | —  | —   | —         | —  |  |
| " 86 — 90 "        | 14                | 41   | 55    | 1          | 1   | 2    | 3                         | 2   | 5    | —     | —  | —   | —         | —  |  |
| " 91 — 95 "        | —                 | 8    | 8     | 1          | —   | 1    | —                         | 1   | 1    | —     | —  | —   | —         | —  |  |
| " 96 — 100 "       | 1                 | 11   | 12    | 2          | —   | 2    | —                         | 1   | 1    | —     | —  | —   | —         | —  |  |
| На пов. отъ 100 г. | 2                 | 4    | 6     | —          | 1   | 1    | —                         | 1   | 1    | —     | —  | —   | —         | —  |  |
| Съ неповнати год.  | 2                 | 4    | 6     | —          | —   | —    | 4                         | —   | 4    | —     | 1  | 1   | —         | —  |  |
| Сичко .            | 8480              | 9375 | 17855 | 1089       | 745 | 1834 | 2254                      | 937 | 3191 | 305   | 93 | 398 | 407       | 30 |  |

г. Шуменъ по матеренъ езикъ.

| Татарски |     |      | Цигански |    |      | Гръцки |    |      | Руски |    |      | Романски |    |      | Разни язѣци и непознати |    |      |
|----------|-----|------|----------|----|------|--------|----|------|-------|----|------|----------|----|------|-------------------------|----|------|
| м.       | ж.  | снѣ. | м.       | ж. | снѣ. | м.     | ж. | снѣ. | м.    | ж. | снѣ. | м.       | ж. | снѣ. | м.                      | ж. | снѣ. |
| 38       | 36  | 74   | 1        | 3  | 4    | —      | 4  | 4    | 2     | 1  | 3    | 1        | —  | 1    | 3                       | 1  | 4    |
| 19       | 29  | 48   | 4        | 2  | 6    | —      | —  | —    | —     | —  | —    | 4        | 2  | 6    | 4                       | 3  | 7    |
| 17       | 14  | 31   | 1        | 2  | 3    | 3      | 1  | 4    | —     | —  | —    | —        | —  | —    | 8                       | 1  | 9    |
| 7        | 3   | 10   | 3        | 1  | 4    | 3      | —  | 3    | —     | 2  | 2    | 1        | 5  | 6    | 10                      | 3  | 13   |
| 7        | 20  | 27   | 18       | 2  | 20   | 6      | 1  | 7    | 3     | 1  | 4    | 12       | 7  | 19   | 7                       | 12 | 19   |
| 14       | 20  | 34   | 1        | 2  | 3    | 1      | 2  | 3    | 22    | 1  | 23   | —        | 1  | 1    | 14                      | 3  | 17   |
| 14       | 10  | 24   | 5        | —  | 5    | 4      | 2  | 6    | 5     | —  | 5    | —        | 1  | 1    | 9                       | 2  | 11   |
| 15       | 12  | 27   | —        | —  | —    | 4      | 1  | 5    | —     | —  | —    | 1        | —  | 1    | 9                       | 4  | 13   |
| 18       | 10  | 28   | —        | 1  | 2    | 4      | —  | 4    | —     | 1  | 1    | 1        | —  | 1    | 4                       | 1  | 5    |
| 15       | 6   | 19   | 1        | 1  | 2    | 1      | —  | 1    | 1     | —  | 1    | —        | 1  | 1    | 9                       | 2  | 11   |
| 7        | 6   | 13   | —        | 1  | 1    | 3      | 1  | 4    | —     | —  | —    | —        | —  | —    | 2                       | —  | 2    |
| 4        | 5   | 9    | 1        | 1  | 2    | 3      | —  | 3    | 1     | —  | 1    | 2        | —  | 2    | 3                       | 1  | 4    |
| 3        | 3   | 6    | 1        | 1  | 3    | —      | —  | —    | —     | —  | —    | —        | —  | —    | 3                       | —  | 3    |
| 2        | —   | 2    | —        | —  | 1    | —      | —  | —    | —     | —  | —    | —        | —  | —    | —                       | —  | —    |
| 2        | 1   | 3    | —        | —  | —    | 1      | —  | 1    | —     | —  | —    | —        | —  | —    | 2                       | —  | 2    |
| 1        | —   | 1    | —        | —  | —    | —      | —  | —    | —     | —  | —    | —        | —  | —    | —                       | —  | —    |
| 1        | —   | 1    | —        | —  | —    | —      | —  | —    | —     | —  | —    | —        | —  | —    | —                       | —  | —    |
| —        | —   | —    | —        | —  | —    | —      | —  | —    | —     | —  | —    | —        | —  | —    | —                       | —  | —    |
| —        | —   | —    | —        | —  | —    | —      | —  | —    | —     | —  | —    | —        | —  | —    | 2                       | —  | 2    |
| 185      | 181 | 366  | 39       | 17 | 56   | 33     | 12 | 45   | 34    | 6  | 40   | 22       | 17 | 39   | 89                      | 33 | 122  |

градъ Руссе по родно мѣсто.

| Р о д е н и в ъ :        |    |     |        |    |     |         |     |     |         |     |     |        |    |     |        |    |     |                              |    |     |
|--------------------------|----|-----|--------|----|-----|---------|-----|-----|---------|-----|-----|--------|----|-----|--------|----|-----|------------------------------|----|-----|
| Др. г. тати<br>на Турция |    |     | Сърбия |    |     | Романия |     |     | Австрия |     |     | Руссия |    |     | Гърция |    |     | Разни държави<br>и непознати |    |     |
| м.                       | ж. | с.  | м.     | ж. | с.  | м.      | ж.  | с.  | м.      | ж.  | с.  | м.     | ж. | с.  | м.     | ж. | с.  | м.                           | ж. | с.  |
| 7                        | 12 | 19  | 4      | 2  | 6   | 26      | 25  | 51  | 11      | 8   | 19  | 4      | 3  | 7   | 4      | —  | 4   | 6                            | 3  | 9   |
| 6                        | 8  | 14  | 2      | —  | 2   | 30      | 28  | 58  | 9       | 8   | 17  | 4      | 5  | 9   | 3      | —  | 3   | 3                            | 1  | 4   |
| 20                       | 2  | 22  | 1      | 3  | 4   | 21      | 27  | 48  | 9       | 3   | 12  | 5      | 3  | 8   | 3      | 8  | 11  | 1                            | 3  | 4   |
| 29                       | 10 | 39  | 4      | 3  | 7   | 32      | 42  | 74  | 16      | 44  | 60  | 4      | 7  | 11  | 4      | 1  | 5   | 6                            | 4  | 10  |
| 43                       | 17 | 60  | 11     | 5  | 16  | 33      | 54  | 87  | 23      | 34  | 57  | 34     | 15 | 49  | 18     | 6  | 24  | 12                           | 7  | 19  |
| 54                       | 21 | 75  | 8      | —  | 8   | 30      | 47  | 77  | 28      | 59  | 107 | 88     | 16 | 104 | 19     | 3  | 22  | 18                           | 11 | 29  |
| 55                       | 2  | 57  | 14     | 7  | 21  | 33      | 32  | 65  | 33      | 31  | 64  | 34     | 11 | 45  | 8      | 2  | 10  | 19                           | 2  | 21  |
| 62                       | 5  | 67  | 21     | 3  | 24  | 20      | 19  | 39  | 40      | 43  | 83  | 31     | 5  | 36  | 18     | 5  | 23  | 23                           | 8  | 31  |
| 25                       | 2  | 30  | 7      | —  | 7   | 23      | 17  | 40  | 29      | 12  | 41  | 24     | 6  | 30  | 9      | 2  | 11  | 13                           | 2  | 15  |
| 16                       | 3  | 19  | 8      | 1  | 9   | 21      | 20  | 41  | 29      | 13  | 42  | 8      | 5  | 13  | 6      | 1  | 7   | 5                            | 2  | 7   |
| 6                        | 4  | 10  | 2      | —  | 2   | 10      | 6   | 16  | 9       | 6   | 15  | 7      | 2  | 9   | 5      | —  | 5   | 4                            | 3  | 7   |
| 4                        | 5  | 9   | 2      | 3  | 5   | 12      | 9   | 21  | 6       | 6   | 12  | 7      | 7  | 14  | 6      | 2  | 8   | 4                            | 1  | 5   |
| 8                        | 4  | 12  | 3      | —  | 3   | 13      | 9   | 22  | 6       | 4   | 10  | 2      | 1  | 3   | —      | 3  | 3   | 3                            | —  | 3   |
| 3                        | 1  | 4   | —      | —  | —   | 5       | 8   | 13  | —       | —   | —   | 4      | 2  | 6   | 1      | —  | 1   | 1                            | 1  | 2   |
| 1                        | 2  | 3   | —      | —  | —   | 7       | 3   | 10  | 1       | 1   | 2   | —      | —  | —   | —      | —  | 1   | 1                            | 1  | 2   |
| 1                        | 1  | 2   | —      | —  | —   | 4       | 6   | 10  | 1       | 1   | 2   | 4      | —  | 4   | 1      | —  | 1   | 1                            | —  | 1   |
| —                        | —  | —   | —      | —  | —   | 1       | 1   | 2   | —       | —   | —   | —      | —  | —   | —      | —  | —   | —                            | —  | —   |
| —                        | —  | —   | —      | —  | —   | —       | —   | —   | —       | —   | —   | —      | —  | —   | —      | —  | —   | —                            | —  | —   |
| —                        | 1  | —   | —      | —  | —   | —       | —   | —   | —       | —   | —   | —      | —  | —   | —      | —  | —   | —                            | —  | —   |
| 1                        | 1  | —   | —      | —  | —   | —       | 1   | 1   | —       | —   | —   | —      | —  | —   | —      | —  | —   | —                            | —  | —   |
| —                        | —  | —   | —      | —  | —   | —       | —   | —   | —       | —   | —   | —      | —  | —   | —      | —  | —   | —                            | —  | —   |
| —                        | —  | —   | —      | —  | —   | —       | —   | —   | —       | —   | —   | —      | —  | —   | —      | —  | —   | —                            | —  | —   |
| —                        | —  | —   | —      | —  | —   | 1       | 1   | 2   | 1       | 1   | 2   | —      | —  | —   | —      | —  | —   | 6                            | 5  | 11  |
| 43                       | 99 | 454 | 87     | 27 | 114 | 322     | 358 | 680 | 252     | 275 | 527 | 260    | 88 | 348 | 105    | 33 | 138 | 126                          | 54 | 180 |

Табл. V б)

## Прегледъ на населението въ

| Връстъ                | Р о д е н и в ъ: |      |       |            |     |       |                           |     |       |        |     |       |
|-----------------------|------------------|------|-------|------------|-----|-------|---------------------------|-----|-------|--------|-----|-------|
|                       | Гр. Варна        |      |       | Окр. Варна |     |       | Другитѣ части на Княжест. |     |       | Тракия |     |       |
|                       | м.               | ж.   | сичко | м.         | ж.  | сичко | м.                        | ж.  | сичко | м.     | ж.  | сичко |
| На 0 — 5 год. . . .   | 1326             | 1335 | 2661  | 91         | 56  | 147   | 36                        | 26  | 62    | 16     | 13  | 29    |
| " 6 — 10 " . . . .    | 1181             | 1208 | 2389  | 156        | 116 | 272   | 33                        | 43  | 76    | 27     | 20  | 47    |
| " 11 — 15 " . . . .   | 752              | 942  | 1694  | 123        | 112 | 235   | 51                        | 49  | 100   | 53     | 31  | 84    |
| " 16 — 20 " . . . .   | 330              | 867  | 1197  | 128        | 88  | 216   | 478                       | 68  | 546   | 91     | 36  | 127   |
| " 21 — 25 " . . . .   | 391              | 539  | 930   | 249        | 92  | 341   | 1123                      | 49  | 1172  | 127    | 44  | 171   |
| " 26 — 30 " . . . .   | 467              | 539  | 1006  | 125        | 126 | 251   | 176                       | 55  | 231   | 139    | 44  | 183   |
| " 31 — 35 " . . . .   | 399              | 365  | 764   | 85         | 55  | 140   | 95                        | 32  | 127   | 74     | 27  | 101   |
| " 36 — 40 " . . . .   | 378              | 432  | 810   | 92         | 77  | 169   | 94                        | 29  | 123   | 79     | 30  | 109   |
| " 41 — 45 " . . . .   | 338              | 241  | 579   | 80         | 41  | 121   | 67                        | 22  | 89    | 60     | 22  | 82    |
| " 46 — 50 " . . . .   | 240              | 266  | 506   | 83         | 53  | 136   | 48                        | 23  | 71    | 41     | 25  | 66    |
| " 51 — 55 " . . . .   | 126              | 138  | 264   | 38         | 25  | 63    | 30                        | 18  | 48    | 23     | 8   | 31    |
| " 56 — 60 " . . . .   | 148              | 251  | 399   | 48         | 39  | 87    | 25                        | 22  | 47    | 35     | 26  | 61    |
| " 61 — 65 " . . . .   | 99               | 121  | 220   | 28         | 20  | 48    | 20                        | 6   | 26    | 11     | 12  | 23    |
| " 66 — 70 " . . . .   | 99               | 137  | 236   | 29         | 19  | 48    | 16                        | 10  | 26    | 15     | 9   | 24    |
| " 71 — 75 " . . . .   | 44               | 50   | 94    | 13         | 6   | 19    | 7                         | —   | 7     | 9      | 5   | 14    |
| " 76 — 80 " . . . .   | 31               | 56   | 87    | 4          | 7   | 11    | 3                         | 4   | 7     | 10     | 4   | 14    |
| " 81 — 85 " . . . .   | 8                | 13   | 21    | 1          | 1   | 2     | —                         | —   | —     | 1      | 2   | —     |
| " 86 — 90 " . . . .   | 8                | 18   | 26    | 3          | 4   | 7     | 1                         | —   | 1     | —      | —   | —     |
| " 91 — 95 " . . . .   | 1                | 6    | 7     | 1          | —   | 1     | —                         | —   | —     | —      | —   | —     |
| " 96 — 100 " . . . .  | 1                | 6    | 7     | —          | —   | —     | —                         | —   | —     | —      | —   | —     |
| Съ непознати години . | 2                | 1    | 3     | 1          | —   | 1     | 1                         | —   | 1     | 1      | —   | —     |
| Сичко .               | 6369             | 7531 | 13900 | 1378       | 937 | 2315  | 2304                      | 456 | 2760  | 815    | 358 | 1173  |

Табл. V в)

## Прегледъ на населението въ

| Връстъ                | Р о д е н и в ъ: |      |       |             |     |       |                           |     |       |        |    |       |
|-----------------------|------------------|------|-------|-------------|-----|-------|---------------------------|-----|-------|--------|----|-------|
|                       | Гр. Шуменъ       |      |       | Окр. Шуменъ |     |       | Другитѣ части на Княжест. |     |       | Тракия |    |       |
|                       | м.               | ж.   | сичко | м.          | ж.  | сичко | м.                        | ж.  | сичко | м.     | ж. | сичко |
| На 0 — 5 год. . . .   | 1511             | 1399 | 2910  | 37          | 34  | 71    | 17                        | 14  | 31    | 5      | 1  | 6     |
| " 6 — 10 " . . . .    | 1305             | 1239 | 2544  | 74          | 49  | 123   | 37                        | 32  | 69    | 6      | 6  | 12    |
| " 11 — 15 " . . . .   | 997              | 1141 | 2138  | 175         | 53  | 228   | 109                       | 55  | 164   | 13     | 7  | 20    |
| " 16 — 20 " . . . .   | 523              | 898  | 1421  | 142         | 48  | 190   | 505                       | 57  | 562   | 16     | 7  | 23    |
| " 21 — 25 " . . . .   | 474              | 748  | 1222  | 142         | 43  | 185   | 1095                      | 39  | 1134  | 17     | 9  | 26    |
| " 26 — 30 " . . . .   | 587              | 804  | 1391  | 81          | 55  | 136   | 159                       | 51  | 210   | 14     | 5  | 19    |
| " 31 — 35 " . . . .   | 461              | 601  | 1062  | 63          | 49  | 112   | 62                        | 32  | 94    | 23     | 7  | 30    |
| " 36 — 40 " . . . .   | 589              | 612  | 1201  | 54          | 65  | 119   | 57                        | 24  | 81    | 22     | 6  | 28    |
| " 41 — 45 " . . . .   | 560              | 352  | 912   | 59          | 28  | 87    | 53                        | 27  | 80    | 7      | 3  | 10    |
| " 46 — 50 " . . . .   | 392              | 419  | 811   | 43          | 34  | 77    | 36                        | 11  | 47    | 11     | 8  | 19    |
| " 51 — 55 " . . . .   | 281              | 271  | 552   | 31          | 13  | 44    | 20                        | 3   | 23    | 6      | 8  | 14    |
| " 56 — 60 " . . . .   | 290              | 334  | 624   | 33          | 28  | 61    | 26                        | 21  | 47    | 6      | 4  | 10    |
| " 61 — 65 " . . . .   | 217              | 197  | 414   | 35          | 19  | 54    | 24                        | 10  | 34    | 9      | 2  | 11    |
| " 66 — 70 " . . . .   | 193              | 189  | 382   | 39          | 25  | 64    | 9                         | 12  | 21    | 4      | 2  | 6     |
| " 71 — 75 " . . . .   | 95               | 76   | 171   | 11          | 5   | 16    | 8                         | 3   | 11    | 2      | 1  | 3     |
| " 76 — 80 " . . . .   | 60               | 77   | 137   | 8           | 6   | 14    | 5                         | 3   | 8     | 1      | 1  | 2     |
| " 81 — 85 " . . . .   | 32               | 35   | 67    | 3           | 1   | 4     | 2                         | —   | 2     | —      | —  | —     |
| " 86 — 90 " . . . .   | 25               | 33   | 58    | 3           | 2   | 5     | 2                         | —   | 2     | —      | —  | —     |
| " 91 — 95 " . . . .   | 7                | 9    | 16    | —           | —   | —     | 1                         | 1   | 2     | —      | —  | —     |
| " 96 — 100 " . . . .  | 3                | 6    | 9     | —           | 1   | 1     | —                         | —   | —     | —      | —  | —     |
| " повече отъ 100 г. . | 3                | 6    | 9     | —           | —   | —     | —                         | —   | —     | —      | —  | —     |
| Съ непознати години . | 2                | 1    | 3     | —           | —   | —     | 1                         | —   | 1     | —      | —  | —     |
| Сичко .               | 8607             | 9447 | 18054 | 1033        | 558 | 1591  | 2228                      | 395 | 2623  | 163    | 73 | 236   |

Градъ Варна по родно мѣсто.

| Р о д е н и я :           |     |       |     |         |     |       |        |     |       |        |     |       |                              |     |       |     |
|---------------------------|-----|-------|-----|---------|-----|-------|--------|-----|-------|--------|-----|-------|------------------------------|-----|-------|-----|
| Другия части<br>на Турция |     |       |     | Романия |     |       | Гърция |     |       | Руссия |     |       | Разни държави<br>и непознати |     |       |     |
| м.                        | ж.  | сичк. |     | м.      | ж.  | сичк. | м.     | ж.  | сичк. | м.     | ж.  | сичк. | м.                           | ж.  | сичк. |     |
| —                         | 1   | 34    | 36  | 70      | 24  | 19    | 43     | 1   | 3     | 4      | 3   | 8     | 11                           | —   | 1     | 1   |
| —                         | 5   | 49    | 45  | 94      | 28  | 28    | 56     | 7   | 4     | 11     | 10  | 5     | 15                           | 1   | —     | 1   |
| —                         | 19  | 44    | 52  | 96      | 20  | 17    | 37     | 15  | 6     | 21     | 7   | 3     | 10                           | —   | 4     | 4   |
| —                         | 24  | 132   | 60  | 192     | 16  | 33    | 49     | 19  | 13    | 32     | 14  | 26    | 40                           | 6   | 24    | 30  |
| —                         | 61  | 218   | 50  | 268     | 28  | 19    | 47     | 31  | 12    | 43     | 44  | 77    | 121                          | 18  | 13    | 31  |
| —                         | 64  | 215   | 52  | 267     | 17  | 27    | 44     | 44  | 18    | 62     | 119 | 96    | 215                          | 16  | 15    | 31  |
| 4                         | 67  | 209   | 33  | 242     | 10  | 11    | 21     | 41  | 6     | 47     | 93  | 82    | 175                          | 12  | 11    | 23  |
| 1                         | 50  | 171   | 39  | 210     | 16  | 13    | 29     | 41  | 11    | 52     | 88  | 58    | 146                          | 22  | 10    | 32  |
| 2                         | 33  | 90    | 32  | 122     | 8   | 5     | 13     | 33  | 5     | 38     | 84  | 36    | 120                          | 14  | 2     | 16  |
| —                         | 27  | 72    | 25  | 97      | 9   | 6     | 15     | 24  | 8     | 32     | 55  | 30    | 85                           | 12  | 3     | 15  |
| 1                         | 22  | 40    | 20  | 60      | 9   | 3     | 12     | 17  | 4     | 21     | 41  | 18    | 59                           | 3   | 4     | 7   |
| —                         | 11  | 47    | 14  | 61      | 6   | 5     | 11     | 19  | 2     | 21     | 44  | 45    | 89                           | 9   | —     | 9   |
| —                         | 5   | 14    | 6   | 20      | 3   | —     | 3      | 7   | 5     | 12     | 22  | 14    | 36                           | 2   | —     | 2   |
| —                         | 4   | 16    | 2   | 18      | 3   | 1     | 4      | 4   | 3     | 7      | 15  | 17    | 32                           | 4   | —     | 4   |
| —                         | —   | 3     | 3   | 6       | —   | 1     | 1      | 2   | 1     | 3      | 9   | 6     | 15                           | —   | 1     | 1   |
| —                         | 2   | 3     | 2   | 5       | —   | —     | —      | 2   | 1     | 3      | 4   | 3     | 7                            | 1   | —     | 1   |
| —                         | —   | —     | —   | —       | —   | —     | —      | —   | —     | —      | 1   | 2     | 3                            | —   | —     | —   |
| —                         | 1   | —     | 1   | 1       | —   | —     | —      | —   | —     | —      | —   | 2     | 2                            | —   | —     | —   |
| —                         | —   | —     | —   | —       | —   | 1     | 1      | —   | —     | —      | —   | —     | —                            | —   | —     | —   |
| —                         | —   | —     | 1   | 1       | —   | —     | —      | —   | —     | —      | —   | —     | —                            | —   | —     | —   |
| 1                         | 1   | 2     | —   | 2       | —   | —     | —      | —   | —     | —      | —   | —     | —                            | —   | —     | —   |
| 9                         | 397 | 1359  | 473 | 1832    | 197 | 189   | 386    | 307 | 102   | 409    | 653 | 528   | 1181                         | 120 | 88    | 208 |

## Шуменъ по родно мѣсто.

[illegible]

## СТАРИ ПЪТЕШЕСТВИЯ ПО БЪЛГАРИЯ ОТЪ 15- СТОЛѢТИЕ.

Съобщава Др. Еконст. Ивчевъ.

Въ една отъ послѣднитѣ книжки на „Периодическо Списание“ говорихъ по-на-пространно за географическитѣ изслѣдвания въ България отъ началото на нашия вѣкъ сега, и изброихъ всичкитѣ по-знаменити пътописания, дадени въ това врѣме отъ разни учени изслѣдователи въ българскитѣ страни. Но съ това предметътъ ни още е исчерпанъ. Преди тази нововѣковна пътешественна литература е предшествовала друга една не по-малко любопитна географическа книжовностъ, която въ нашитѣ дни мина е позната само на малцина людие и която отъ дълго време първа въ послѣднитѣ години пакъ е изнесена на светлината отъ дълбокото забвение, въ което бѣше паднала. Това старитѣ пътешествия по българскитѣ земи отъ 15, 16, 17 и 18 столѣтие.

Тия стари книги не сж писани съ научна цѣль и малко отъ тѣхъ даже не сж съчинени съ намѣрението бждатъ напечатани, а сж само частни бѣлѣжки и дневници на разни пътници. Авторитѣ имъ не сж били учени хора, които да сж посветили живота си изключително на науката, а сж били най-повече мжже отъ чисто практическый животъ, посланници на разни държави, които сж вахж за всѣкакви работи при Портата въ Цариградъ. Секретари и лѣкари на такива посланници, или рицари на държавни людие, които отъ любопитностъ сж пътували по свѣта или отъ набожностъ сж се отправяли къмъ

ий Гробъ. Въ съчиненията на много отъ тѣхъ се види, че смъртта имъ е била по-срещи отъ колкото перото. За-вѣд това нѣкои сж забѣлѣжвали твърдѣ много, други зърдѣ малко, та има и такива дневници, които не съоб-рватъ нищо освѣнъ единъ сухъ списѣкъ на конаци, гдѣто атникътъ кондисалъ, та и нѣколко кратки бѣлѣжки и общи думи, като на пр.: „Je ne vis rien de considérable que l'état misère du pays“ — невидѣхъ нищо забѣлѣжително вънъ крайна сиромашия на страната.

Почти всичкитѣ езици на западна Европа иматъ си представители въ тая по-стара пѣтешественна книжнина и Балканскитѣ страни. Най-важнитѣ книги обаче сж пи-ши на латинский езикъ, който тогава бѣше общий кни-жовенъ и политический езикъ на западна Европа, както та е френский; има ги и на италиянски, френски и нѣм-ски. Много отъ тия съчинения вече тогава сж били печат-ни и често препечатвани и превождани, защото всичкитѣ западни християни бѣхж любознателни за турскитѣ работи; има и такива, които чакъ дълго врѣме слѣдъ смъртьта на авторитѣ имъ сж били изнесени на явѣ изъ бѣлѣж-китѣ имъ.

Нововѣковнитѣ пѣтници на XIX вѣкъ кръстосвахж Балканский полуостровъ почти къмъ всѣко направление търсихж нарочно да вникнатъ въ по-отдалечени и по-пристъпни мѣста. Ония стари пѣтници обаче минжали почти всичкитѣ по голѣмиятъ пѣтъ, който е съединя-валъ Цариградъ съ западна Европа — презъ Одринъ и Бѣградъ. Само малцина сж отивали на Цариградъ презъ Македония и Босна, и нѣкои презъ Влашко и Одринъ. Поради това съдържанието на списанията имъ отчасти много еднообразно и май досадно, защото онова, което си челъ е у одного, повторява се и у другиго.

Тия пѣтешествия не сж до тамъ важни за географи-ката наука, защото пѣтниците не сж събирали мате-

риялъ за правение карти, а сж си бълѣжлики най-повечѣ нѣща отъ политическа или икономическа важность. Но голѣма имъ е цѣната за историята. Отъ тѣхъ може да се узнае какво е било вжтрѣшното състояние на османската империя въ епохата на най-голѣмата ѣ сила и слава, как сж живѣли християнитѣ въ неж по ония врѣмена, как е била тогавашната търговия, земледѣлие, промишленность, какви сж биле правитѣ, политическитѣ въззрѣния и стрѣления, черковнитѣ работи и пр.

За историята на Българетѣ тѣзи вѣхти книги има една огромна цѣна. Отъ тѣхъ може да се узнае, какво било положението на страната въ врѣмето отъ падението на старата българска държава до пробужданието на новия родний духъ. При всичко това цѣната на тия пжтописания въ това отношение е твърдѣ разнообразна. Най-малко пжтници обръщатъ вниманието си почти само къмъ сподаритѣ на страната, къмъ Турцитѣ, и твърдѣ малко се съзирали и къмъ поробенитѣ народи, къмъ вѣсточни християни.

Съ настоящето пристѣпваме къмъ единъ редъ прѣдметъ и изводи отъ тие пжтописания. Разбира се, че ще се изрече само най-любопитнитѣ и най-драгоцѣннитѣ, и че ги съобщаваме въ хронологически порядъкъ, начинаващи отъ най-старитѣ и слѣдващицѣ до най-новитѣ. Яснѣ чърти отъ старовизантинскій и старотурскій животъ, писани отъ рицарското перо на Французина Бертранда дела Брокиеръ още двадесетъ години преди падението на Цариградъ, краткитѣ пжтни бълѣжки на Словенеца Рипешича и Италиянеца Рамберти (и двамата около 1570) обширниятъ и особно за Българетѣ крайно любопитен дневникъ на Нѣмеца Гермаха (1573—8), интереснитѣ бълѣжки на Французина Бонгарсия (1585) за Руссе и Польшавъ, забълѣжителнитѣ наблюдения на Англичанина Покеръ уна (1669) за Скопие, Прилѣпъ, Лѣринъ и други и

донски градове, както и много други такива френски, италиански и нѣмски разкази, нѣма съмнѣние, че съставяватъ единъ редъ важни обяснения за българската народна история.

Нѣколко пѣтници отъ 16 и 17 столѣтие принасятъ и подробни описания и даже изображения на народнитѣ костюми, каквито сж се носили по тия врѣмена покрай голѣмия пѣтъ отъ Бѣлградъ до Цариградъ въ българскитѣ срани, особно въ Пиротско, Софийско и Хаскойско. Ще се потрудимъ да представимъ на нашата публика и вѣрни копии на тие драгоцѣнни паметници за историята на българския народъ.<sup>1)</sup>

## І. Бертрандонъ де ла Брокиеръ.

(1433).

Редътъ на пѣтниците по турскитѣ владѣния въ Европа захваща френский рицаръ Бертрандонъ де ла Брокиеръ (Bertrandon de la Brocquière), родомъ отъ Гиенското войводство (Guienne), господаръ на Vieux Château, единъ отъ дворцовитѣ съвѣтници и сановници на славний френски боляринъ Филипъ Добрий, войвода Бургундский. Той предприе въ год. 1432 и 1433 едно пѣтешествие въ Ерусалимъ и споредъ бѣлѣжки, направени по пѣтъ, съчини на френски едно пѣтописание (voyage d'outremer), забѣлѣжително по богатото си съдържание, ясный стилъ и остроумна наблюдателность на автора, което останало въ ръкопись до началото на нашето столѣтие, до гдѣто го намѣри въ Парижската народна библиотека Легранъ д'Осси (Legrand d'Aussy) та го издаде въ Mémoires de l'Institut national des sciences et arts, sciences morales et politiques, tome V (Paris, Bachelidor, an XII—1804), стр. 469—637.

<sup>1)</sup> За тая пѣтописна литература изобщо вижъ моята Herstrasse стр. 117—122, а за книжка Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien im Mittelalter стр. 62 и обширнитѣ расправи на проф. Матковича въ загребский Rad jugoslavenske Akademije (за Курипешича, Рамберти и др.).



Бертрандонъ дошелъ отъ Гентъ (въ Белгія) презъ Туринъ и Римъ въ Венеция, тръгналъ отъ тамъ на 8 Май 1432 по море, посрѣлъ се въ Пола, Задеръ и Шибеникъ въ Далмация, и послѣ се упѣтилъ презъ Корфу и Кандия къмъ светитѣ мѣста. Тамъ посѣтилъ Ерусалимъ, Бейрутъ и другитѣ сирийски пристанища, Назаретъ, планината Таборъ и два пѣти Дамаскъ, единъ пѣтъ отъ Бейрутъ, други пѣтъ презъ Либанонъ отъ Тибериядското езеро.

Въ Дамаскъ френскій пѣтникъ намѣрилъ единъ керванъ, който се е връщалъ отъ Мекка, имащицъ до три хиляди камили. Въ него била и една турска госпожа, роднина на Султана. Между слугитѣ ѝ Бертрандонъ се запозналъ съ единъ робъ потурченъ, родомъ Българинъ, на име Хайолдула, което ужъ на турски значило „слуга Божий“; той вече три пѣти билъ ходилъ въ Мекка и говорѣлъ нѣщо италиански, та заради това Бертрандонъ се събиралъ съ него често денемъ и ноцемъ и внимателно слушалъ приказкитѣ му за светитѣ мѣста на мусуلمانетѣ.

Съ сѣщия керванъ Бертрандонъ стигналъ предрѣшенъ за Турчинъ слѣдъ много чудни приключения отъ Дамаскъ презъ Караманія въ Брусса. Отъ тамъ въ дружество на нѣколко генуезски търговци стигналъ въ Цариградъ, гдѣто слѣзълъ въ Цера, която бѣше населена отъ Генуези, Гърци, Евреи и разни други чужестранни търговци, най-повече отъ Италия. Това е било на края на 1432 год. Собственния Цариградъ споредъ разказитѣ му билъ единъ градъ огроменъ по пространството си, но вече доста пустъ. Двѣ хубави палати царски стоели празни като развалини и вътрѣ въ града имало доста много пусти мѣста. За Гърцитѣ пѣтникътъ, както и всѣхнитѣ други по-стари западни писатели, се изражава много лошо: казва, че у Турцитѣ имало много по-вече честность и искренность, отъ колкото у Гърцитѣ, които мразили единъ латинскій християнинъ по-вече отъ единъ мусулавинъ.

Бертрандонъ бързалъ да посѣти прочутия храмъ на св. София, който направилъ на него едно огромно впечатление, та билъ честитъ да види въ него и единъ славенъ молебень, отслуженъ отъ самага патриарха въ присутствието на тогавашний царъ Йоанъ Палеологъ, на братя му, Дмитрия, деспотъ Морейский, и на майка имъ Ирина, дъщеря на деспота Константина, господаря на Кратово, Щипъ и Кюстендилъ. Французинътъ много билъ любопитенъ да види и царицата Мария. „Царицата, пише той, дъщеря на Трапезунтский царъ (Алексей Комнинъ), видѣше ми се една лъскава хубавица. Като неможяхъ да ѝ се удамъ освѣнъ отъ далеко, искахъ да ѝ видѣмъ отъ поблизу, и бѣхъ много любопитенъ да знамъ, какъ се въскочила тя на конь, защото бѣше дошла така въ черквата, придружена само отъ двѣ госпожи, отъ трима старци и отъ трима такива човѣци, на каквито Турци повѣрватъ стражата на женитѣ си. Но когато излѣзе отъ св. София, тя излѣзе въ една близка палата да обѣдва тамъ, и тъй бѣхъ принуденъ да чакамъ цѣль день, безъ да ямъ и безъ да пижъ. Най-подирѣ тя излѣзе. Донесохъ ѝ едно столче, на което тя се въскочи. До столчето тя заповѣда да ѝ доведатъ нейнъ конь, който бѣше великолѣпенъ и покриванъ съ едно прекрасно седло. Тогавя единъ отъ старците взе дългиятъ плащъ, който тя носеше, та минжъ отъ дясната страна на коня, като държеше дрехата въ ръцѣтъ въ болкото можеше по-високо. Между тѣмъ царицата турна на коня си въ зенгията и въскочи се на коньтъ съвсѣмъ като мажкетъ<sup>1)</sup>, и когато бѣше върху седлото, старецътъ ѝ върна дрехата върху плещитѣ. Послѣ той ѝ подаде единъ високъ клобукъ (шапка, капела) съ остъръ връхъ, който ги носятъ въ Гърция, до върха на когото бѣхъ златни пера, които ѝ прилѣгахъ много хубавѣ. Азъ

<sup>1)</sup> Това било много чудно за Бертрандона, защото западно-европейскитѣ госпожи не смѣли да седатъ още и сега на конь съ краката само отъ една страна.

бѣхъ тѣй близу до нежъ, че ми казахъ, да отстѣпѣхъ малко нѣщо; но пакъ можяхъ съвършено добрѣ да ѝ гледамъ. Имаше на ушитѣ си обици плоски и широки, украсени съ драгоцѣнни камънѣе, особно съ рубини. Видѣше ми се млада, бѣла и още пѣ-хубава отъ колкото въ самата черква; съ една дума азъ нещѣхъ да можъ да укорявамъ нѣщо върху нежъ, освѣнъ дѣто лицето ѝ бѣше боядисано, отъ което тя наистина нѣмаше нужда. И двѣтѣ нейни госпожи въскачихъ се същеврѣменно на конѣе; и тѣ бѣхъ хубави и носѣхъ също плащъ и клобукъ. Всѣката дружина се върнѣ въ Влахернскій палатъ“.

Предъ св. София простираше се една голѣма площада оградена съ стѣни, старий ипподромъ (сега Атмейданъ), и която Френскій рицаръ видѣлъ деснота, брата на царя какъ съ дваесетъ болѣри въздѣлъ наоколо на конѣе и хвѣлъ лѣлъ стрѣли върху клобуци, подхвъргани високо въ въздуха — една турска игра. Пѣ-далече Бертрандонъ гледалъ една бронзена статуа на царя Константина Великия на конѣ, разни антически писани стѣлбове, черкви, монети на светии и пр.

Отъ чужденцитѣ най-голѣмото влияние тогава имали Венециянитѣ съ тѣхний *баило* (консулъ). И Турцитѣ които държѣли вече Скутари отерѣща на азиатскій брѣгъ на Босфора, имали въ Цариградъ единъ постояненъ чиновникъ, и властѣта имъ била тѣй голѣма, щото Византийцитѣ били принудени да имъ върщатъ всѣки рожество християнинъ, който би побѣгналъ въ града. Гърцкѣи цѣла плащаль на Султана единъ данѣкъ отъ 10.000 жълтици годишно и не владѣлъ пѣ-вече отъ Цариградъ и Сицилия; дваесетъ години послѣ и това паднѣ въ ръцѣта на Турцитѣ, и византийската империя престанѣ да съществува.<sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Три мѣсеца преди да падне Цариградъ (1453 г.), Византийцитѣ имали рождѣтѣ си още и Месемврия и Анхиялъ. Ср. Бѣлг. История стр. 475.

Рицаръ Бертрандонъ билъ кондисалъ у единъ испанскій (каталанскій) търговецъ въ Пера. Царътъ, като се извѣстилъ за неговото дохождане, испроводилъ одного отъ дворянетъ си, да го попита, каква е била истинската история на Орлеанската дѣвица († 1431), която тогава била удивила всички западни свѣтъ съ своитъ юначески подвиги, и Гърцитъ много се зачудили, когато Бертрандонъ имъ разказалъ всичко за трагическата кончина на тая чудна личность. Послѣ той видѣлъ още нѣколко черковни тържества и една конска игра (tournois) въ палата, която му се показала смѣшна, защото конниците се играли на конѣ безъ оружия и не въ брони и съ кония, като въ Франция.

На 23 Януарий 1433 Бертрандонъ тръгналъ отъ Цариградъ заедно съ Бенедето де Фурлино, посланикътъ на Миланскій войвода, Филипъ Мария Висконти, върховенъ господаръ и покровителъ на Генуезитъ, който билъ испратенъ до турскій султанъ. Дружината на посланика била отъ осѣмъ души; освѣнъ това имало е десетъ конѣ съ товари, особено за храната.

Пътътъ отъ Цариградъ до Одринъ минавалъ презъ плодородни мѣста, които изобилствували съ вода, но лишавали се отъ гора и отъ жители и били съвършено опустошени отъ многобройнитъ гръцко-турски войни. Първо мѣстото отъ Цариградъ било „Ригори“, *Ῥίγιον* на Гърцитъ, двескашното Кючюк-Чекмедже; тамъ имало единъ мостъ презъ приморското езеро (лиманъ) и край него едно гръцко село и една кула, разорена отъ Турцитъ. Отъ тамъ пътниците стигнали къмъ второто езеро при сегашното Бююк Чекмедже, гдѣто тогава стоялъ единъ разоренъ градъ „Тирасъ“ (*Ῥάσσα*) съ голѣми разрушени кули, които защищавали пристѣпътъ къмъ тамкашния мостъ отъ двѣтъ страни. Всичката околна страна принадлежала още на гръцкый царъ, но въ неж нѣмало нищо освѣнъ нѣколко опустошени и сиромашни села. Първий населенъ и укрѣ-

пленъ градъ, въ който влѣзнали пѣтницитъ, билъ Силиврия (Salubrie, Σηλυμβρία), който Турцитъ до тогава не можали да превзематъ и който ималъ крѣпки стѣни и едно пристанище.

Отъ Силиврия захващали турскитъ предѣли. Чорлу (Chourleu, Τζούρουλον) било разорено и населено отъ Турци и Гърци; все още се познавало, че нѣкога е било градъ по-значителенъ. Въ укрѣплення градецъ „Мистерно“ (Μετρήνη при Кариштиранъ) гърцкитъ жители се намирани подъ властѣта на единъ Турчинъ, комуто Султанътъ билъ подарилъ това мѣсто. Въ „Пиргаси“, днешний Люле-Бургасъ и древнята Аркадиополисъ, градскитъ стѣни били развалени и вѣтрѣ намѣрвало се само Турци. Около единъ разоренъ градецъ „Замбри“ (нейдѣ близу до Хафса) пѣтницитъ пристигнали въ шесть денье пѣтъ отъ Цариградъ въ голѣмия градъ „Андринополи“ (Одринъ), гѣсто населенъ и расположенъ при една голѣма рѣка „Марица“ (Марица). Султанътъ въ него градъ най-обичалъ да живѣе; сѣщо седѣлъ тамъ и управителятъ на Гърция (румелийскиятъ беглербегъ). Въ града се срѣщали и чужди търговци, Венецианци, Каталанци, Генуези и Флорентинци. За нататѣшното пѣтувание ще приведемъ собственитъ дума на Бертрандона.

„Турчинътъ<sup>1)</sup> бѣше въ *Сѣръз* (Lessère), голѣмъ градъ въ Епиръ, близу до онова мѣсто на Тессалия, гдѣто била битката между Цезара и Помпея,<sup>2)</sup> и господинъ Бенедето (сирѣчь Миланскій посланикъ) унѣти се за тамъ да го стигне. Минѣхме Марица на канци и не далеко отъ рѣката срѣщнахме петдесетъ жени на Турчина, придру-

<sup>1)</sup> Сирѣчь султанътъ, когото Италианцитъ обикновено наричаха престо „Gran Turco“ (великий Турчинъ).

<sup>2)</sup> Понятія за Епиръ и Тессалия, разбира се, сѣ довольно забъркани, каже въобще отъ срѣдовѣковнитъ списатели неможе да се иска голѣма точностъ въ древнята география.

дени отъ шестнайстина евнуси, които ни казахъ, че ги водятъ за въ Одринъ и че и самия господаръ мисли на скоро да се завърне тамъ. Дойдохъ въ *Димотика* (Dymotique), единъ добъръ градъ, обиколенъ съ двойни стѣни: отъ една страна е укрѣпенъ отъ рѣката, отъ другата отъ една голѣма и силна крѣпость (château), съградена върху единъ хълмъ почти кръгълъ, който въ оградата си може добръ да обнема три сто къщи. Крѣпостъта има единъ ширгъ (donjon), въ който Турчинътъ — тъй ми казахъ — държи съкровището си. Отъ Димотика стигнахъ въ *Ипсала*<sup>1)</sup>, единъ градъ доста голѣмъ, но съвсѣмъ разоренъ, гдѣто минахъ Марица вторий пѣтъ. Страната тука насѣдѣ е благоденствата и мѣчна за коньетѣ. *Айне*<sup>2)</sup>, оттаткъ Ипсала, лежи до морето при устието на Марица, която на това мѣсто може да има добръ до двѣ мили<sup>3)</sup> ширина. Въ врѣмето на старата Троя (Troie le Grand) това е било единъ силенъ градъ, който имаше и свой кралъ; сега му е господаръ братъ на господаря на Метелинъ, който дава данъкъ на Турчина“.

При Еносъ рицаръ Бертрандонъ минахъ Марица на единъ голѣмъ корабъ и дошелъ въ приморский градъ *Макри*, населенъ отъ Гърци и Турци, също съ слѣди на пѣкогашна голѣмина; всичко било разорено освѣнъ една частъ на крѣпостъта. На срѣща лежалъ въ морето островъ „*Самандра*“ (Самотраки), тогава притежание на казанитѣ метелински князове.

*Комисинъ* (Κομνηνός на Византийцитѣ, сега Гюмюрджина) въ която се дохожда, когато се мине една планина, има добри стѣни, които ъж правятъ една крѣпость

<sup>1)</sup> Кипселла на Византийцитѣ.

<sup>2)</sup> *Еносъ*. Той принадлежеше тогава на италианскитѣ князове отъ фамилията Гателузио, които бѣхъ господари на островъ Метелинъ. Мухамедъ II равори царството на Гателузиовцитѣ скоро слѣдъ превземанieto на Цариградъ (1462).

<sup>3)</sup> Милитѣ на Бертрандова ще бѣждатъ старитѣ италиански морски мили (miglia) по 1 $\frac{1}{2}$  километръ.

сила, макаръ че е малка. Тя се намира до единъ потокъ, въ единъ предѣлъ хубавъ и равенъ, затворенъ отъ други планини отъ къмъ западъ, и този предѣлъ се простира на петъ или шесть денъе пѣтъ, чакъ до Сѣръ. *Мисси*<sup>1)</sup> едно врѣме било сѣщо така едно мѣсто твърдо и добрѣ затворено, но сега една частъ отъ стѣнитѣ му е съборена; всичко въ него е разорено, та нѣма жители въ него. *Периторъ*, единъ градъ старъ и нѣкогажъ знаменитъ, лежи при единъ заливъ, който влиза въ земята на четирдесетъ мили далеко, като се дохожда отъ Света Гора (Monte Santo), гдѣто има тѣй много калугери. Живѣжтъ въ него Гърци и за защита има добри стѣни, но и тѣ сж разбити съ голѣми отвори (brêches)<sup>2)</sup>

Бертрандонъ не можилъ да стигне до Сѣръ. Вече близу до рѣката Места срѣщилъ Султана въ селото *Енибазаръ* (Yangbatsar), основано отъ Турцитѣ. Султанътъ ималъ една червена дреха съ кожухъ и върху главата си единъ червенъ клобукъ; съ него вървѣли 400 до 500 конници, най-много соколари и крагуяри (faconniers et autoursiers). Той нерачилъ да приеме тука посланика и заповѣдалъ, нека цѣла напрѣдъ въ Одринъ и тамъ нека чака. Пѣтешествието само било много мъчно. „Никждѣ не се намира, дѣ да се кондиса, никждѣ не се намира храна освѣтъ въ голѣмитѣ градове, и по пѣтя всѣки трѣба да носи съ себе си всичко, което му е нужно.“ Обикновенно се ношуваше подъ чадъри. Между Гюмюрджина и Димотика пѣтниците на връщане ударихж по другъ единъ пѣтъ. Слѣдъ Гюмюрджина имашж една клисура между високи скали край единъ потокъ. Въ клисурата се виждахж развалинитѣ на една малка

<sup>1)</sup> Сега развалини Мессинъ-Калеси при Гюмюрджина, Maximianopolis на Римлянитѣ, Мосинополисъ и по-късно Мессина на Византийцитѣ.

<sup>2)</sup> Издателятъ пише Pérítog; въ ръкописа мислж, че било писано Pérítog. Градътъ се воевалъ Περιθώριον, словѣнски Периторъ, сега развалини *Бурукале* при Лагосскиятъ заливъ. Тука е погивалъ 1345 родопскиятъ юнакъ Момчилъ войвода въ борбата съ царя Кантакузина (Бълг. История стр. 399).



крѣпостъ *Кулони*; жителитѣ на околнитѣ гористи планини бѣхъ хора лопи и разбойници. Отъ тамъ стигнахъ пѣти-цѣтъ недалеко отъ днескашниятъ Деде Агачъ до развалинитѣ на древниятъ Траянополисъ, до сега добръ познатъ, при които Бертрандонъ говори нѣщо за цара Траяна и забѣлѣва една приказка, която е едно смѣсване на преданията за Траяна съ грѣцкия митосъ за цара Мидаса. „Тѣй стигнахъ до *Траянополи*, градъ съграденъ отъ единъ царъ нареченъ Траянъ, който билъ направилъ много достопамятни нѣща. Той бѣше синъ на ония царъ, който основа Адрианополи.<sup>1)</sup> Сарацинитѣ (сирѣчь мусулманитѣ, Турцитѣ) приказватъ, че той ималъ овчи уши. Градътъ му, който бѣше твърдъ голѣмъ, е въ сѣждество съ морето и съ рѣка Марица. Не се вижда нищо освѣнъ развалини и нѣколко жители.<sup>2)</sup> Има една планина кадѣ истокъ и морето кадѣ югъ. Една отъ банитѣ му се вика света вода.“

По-далече е *Вири*, стара крѣпостъ разрушена на много мѣста.<sup>3)</sup> Единъ Гръкъ ми каза, че въ църквата ѝ е имало триста каноници;<sup>4)</sup> хорътъ на църквата съществува още, и Турцитѣ направили отъ него една джамия. Тѣ съградили около крѣпостята единъ голѣмъ градъ, населенъ сега отъ тѣхъ и отъ Гръци. Той лежи върху една планина близу до Марица. На излизание срѣцнахъме управителя на Гърция (сирѣчь румелийскій беглербегъ), който отиваше къмъ Турчина (Султана) споредъ заповѣдта му съ една дружина отъ 120 конѣе. Той е единъ хубавъ човѣкъ, родомъ изъ България. Бѣше робъ на господаря си, но като имаше

1) Въ истината Адрианъ бѣше наследникъ на Траяна, който го бѣше приелъ за синъ.

2) Градътъ запустѣлъ чакъ въ послѣднитѣ византийски времена.

3) *Вири* (сега *Фере*), съ голѣмъ мѣнастирь, въ византийскитѣ времена е било едно твърдѣ значително мѣсто.

4) Каноници (*chanoines*) се викатъ въ латинската черква духовни сановници, поддържавани при голѣми черкви отъ особенни фондове.



способността да ще добръ,<sup>1)</sup> господарьтъ му даде утвърдението на Гърция съ 50.000 жълтици доходъ. Димотиза, въ която се върнахъ, виждаше ми се още по-хубава и по-голяма отъ колкото при първото ми минаване. и ако е истина, че Турчинъ тука държи съкровището си, той си има съвършено право.“

Въ Одринъ посланикьтъ на Миланскій войвода чакалъ Султана още единайсеть денье. Най-подиръ господаря на турската империя, предъ която трепереше тогавашничкото източно и западно християнство, стигнахъ и Бертрадонъ ималъ по-вече възможность да го изучи, отъ колкото при първата срѣща до Енибазаръ. Споредъ описанието му Амуратъ II (1421—1451) билъ единъ младъ владѣтель отъ 28 до 30 години, но при всичката младостъ вече дебелъ и тежъкъ. Тѣлото му било кжсо и едро, лицето татарско, широко и отъ тъмна боя, съ джуки дебелъ, носъ голѣмъ и кривъ, очи малки и брада кржгла. За характеръ му приказвали, че е миренъ, добъръ и щедъръ. Годишния доходъ на Султана въскачвалъ се на два и половина милиони жълтици (ducats). Говорѣло се, че необичалъ водилъ а че любимитѣ му занятия били ловъ и пиянствование. За ловъ ималъ хилядо хъртки и загари и двѣ хиляди соколи и крагун отъ най-различни видове. Вино обичалъ тѣй много, че испивалъ по десетъ или дванадесетъ стомни на веднжжъ, сирѣчь шестъ или седмъ *кварты* отъ тогавашната френска мѣра. Когато се опивалъ, ставалъ щедъръ и тогава най-много правѣлъ голѣми милости и подаръци. Заради това дружината му всѣкога се радвала когато го видѣла че пие. Единъ пътъ дошелъ единъ имаминъ „Мауръ“ (Африканецъ) за да обясни на Султана, че това пиянствование е забранено отъ пророка и че който пие

<sup>1)</sup> Между синоветѣ и най-близкитѣ наследници на Баязида I имаше силни пиеници, при всичкитѣ запрѣщени на Алкорана. Вижъ разказа на Бертрада малко по-долу.

не е добъръ мусу.иманинъ; но Султанътъ въ мѣсто отговоръ изповѣдва да затворятъ човѣка въ тъмницата и послѣ го изпраща отъ всичкитѣ си предѣли. Жени ималъ Амуратъ до триста, но по-вече обичалъ триесетѣтъхъ свои юноши. Туркнитѣ всички ѣздили на конѣе, като седѣли на хубави седла сѣщо като мъжѣе. Алмазитѣ и другитѣ украшения на султанскитѣ жени оцѣнявахъ се на единъ милионъ жълтици. При дворътъ имало е до петъ хиляди човѣци пѣши и конници. На пътешествията Султанътъ и другитѣ Турци неупотрѣблявали кола, а само конѣе, мулета и камили.

Управлението е било въ рѣцѣтъ на трима везири или министри, вѣрни другари на Султана въ пиянството. Всичкото дѣло било раздѣлено на двѣ части, на „Гърция“ (Европейска Турция) и на „Турция“ (Мала-Азия). Отъ „Гърция“ Султанътъ е можялъ да събере една войска отъ 20—30.000 мъжѣе, въ краенъ случай и до 120.000, но отъ тия по-сѣднитѣ по-големата частъ е била пѣшна и лошо оборъжена. Отъ „Турция“ можялъ да дигне всѣки часъ сѣщо до 30.000 войници. „Между робитѣ, пише Бертрандонъ, има много християне. Има ги много и между гърцкитѣ войски (сирѣчь въ войскитѣ отъ Европейската Турция), един Албанци, други Българе или отъ други предѣли. Тѣи имало е и въ послѣдната войска три хиляди дуншанинци отъ Сърбия, които деспотътъ на тая страна билъ изпращалъ подъ началството на одного отъ синоветѣ си. Малко е, че всички тие люде дохаждатъ да служатъ на Турчина, и че неможтъ да му откажтъ.“

Бертрандонъ подробно описва начина, какъ сѣ приели на портата посланика на Миланскій войвода. Въ двора нахвъртали се до двадесетъ болѣри отъ Влашко, които живѣли тука като поръчителн, и единъ босенскій велможъ, който искалъ помощъ отъ Турцитѣ за да може да приеме босенската корона, за която си приписвалъ законно право.

Султанътъ, придруженъ отъ трощата везири, сѣдѣлъ въ салата на палата върху единъ високъ миндеръ. Посланикътъ се приближилъ къмъ него съ дълбоки поклонения. Султанътъ станжалъ, приближилъ се къмъ посланика и уловилъ го за ржката; Бенедето искалъ да цѣлува ржката на Султана, но той не му далъ а го питалъ чрезъ единъ терджуманинъ Евреинъ, който зналъ турски и италиански, какъ е здравнето на добрия му братъ и сѣсѣдъ. войвода Миланский. Посланикътъ отговаря нѣщо и слѣдъ това билъ поканенъ да се отдръпне малко назадъ. Сѣднали султанътъ, посланикътъ и всичката дружина, те захванжали да принасятъ ястието, месо и пилавъ, но безъ хлѣбъ и нищо за пиение. Султанътъ само гледалъ, защото той споредъ обичаятъ явно никога неядѣлъ и непиялъ и послѣ излѣзжалъ. Слѣдъ отиванieto му музиканти починали да удрятъ нѣкакви си инструменти съ струни и да пѣятъ юнашки пѣсни за турските побѣди.

Споредъ всичко това се види, че дворътъ на първите султани — завоеватели преди превзиманieto на Цариградъ билъ доста примитивно нѣщо и че приличалъ по-скоро на двороветъ на разни номадически владѣтели въ сръдня Азия отъ колкото на полу-византийскій блестящъ палатъ на посетненитѣ горди и силни Султани, които сѣдѣли вели въ Стамболъ при Златний Рогъ.

Посланикътъ ималъ да иска отъ Султана, послѣдния да остави на нѣмскій царъ и венгерскій кракъ Сигмундъ Влашко, България до София, босенското кралевство и Албания, сирѣчь да непростира върховната си властъ върху тие земн, които отчасти имали още свои владѣтели (като Влашко и Босна, сжщо и Сърбия). Но Султанътъ заново далъ да му отговорятъ напийтъ много учтиво, че е много расположенъ да слуша съвѣтитѣ на брата си, Миланскій войвода, но че настоящето му прошение никакъ не било умно и че турските войски никога не сж сръщали съ Сиг

ица, безъ да не го видятъ да бѣга, както го знаахъ и  
и свѣтъ.

Отъ Одринъ Миланскій посланикъ заедно съ нашия  
франскій рицаръ се отправили въ Венгрия. Тая частъ на  
пътешествието за насъ е най-любопитна. Ето какво пише  
Бертрандонъ де ла Брокиеръ:

„Тръгнѣхме отъ града на 12 Мартъ (1433), водени  
отъ единъ робъ, който отъ Султана бѣше отреденъ да  
придружава посланика. Този човѣкъ много ни бѣше по-  
важенъ по пътя, особено за квартири, защото дѣто и да  
поискаше нѣщо за насъ, тогчасъ прибѣрвахъ да ни го да-  
ватъ.“

„Първий день пътувахме презъ единъ хубавъ пре-  
вѣтъ, като слѣдѣхме течението на Марица, която минѣхме  
въ каньтъ. Вторий день, макаръ че вървѣхме по добри пъ-  
тища, все минавахме презъ гори. Най-подирѣ влѣзнихме  
въ една страна, която се вика Македония.<sup>1)</sup> Тамъ намѣ-  
тахъ едно поле между двѣ планини, което можеше добръ  
да има 40 мили ширина, и е овлажено отъ Марица. Тука  
набѣднихъ петнайсетъ мъже и десетъ жени съ вериги на  
руцѣтъ; тѣ бѣхъ жители на босенското кралевство и Тур-  
ци ги бѣхъ уловили при едно нашествие, което бѣхъ  
отправили въ тая страна. Двама Турци водихъ тие човѣци  
къ Одринъ за проданъ.“

„Малко подиръ това стигнахъ въ *Филиппополи*, сто-  
ница на Македония, съградена отъ краля Филиппа. Тя е  
при Марица, въ една голѣма равнина и въ една превъ-  
ходна страна, гдѣто се намиратъ всички видове храна, и  
евтино. Отпреди градътъ билъ знаменитъ, та още е и  
сега. Той обнема три върха, отъ които два сж къмъ югъ  
и единъ въ срѣдата. На този послѣдний била съградена

<sup>1)</sup> Македония викахъ въ византийскитѣ врѣмена и цѣлата Тракия съ Плов-  
дивъ даже съ Одринъ. Царъ Василий I „Македонянинъ“ бѣше отъ Одринско. Ср.  
Heerstasse стр. 94.

една голѣма крѣпость (château) въ видѣ на дѣлгнестъ и лумѣсецъ, но сега е съборена.<sup>1)</sup> Показахъ ми мѣстотъ гдѣка бѣше палатътъ на краля Филиппа, който сѣга е разрушенъ, но стѣнитѣ стоятъ още. Филиппополи е и по-голѣмата си частъ населенъ отъ Българе, който се прѣдържватъ къмъ гръцкый законъ (сирѣчь православнѣто, loi grégoise).“

„На излизанне отъ тамъ миняхъ Марица на единъ мѣстъ и въздихъ цѣлъ единъ день презъ онова поле, за което говорихъ; полето свършва при една планина дѣлга 16 20 мили и покрита съ гора. Това мѣсто отпреди било обитано и покоявано отъ разбойници и твърдѣ опасно за минаване. Турчинътъ заповѣдалъ, щото всѣкой, който би се намиралъ тамъ, да бѣде свободенъ и въ послѣдствие на тоа въздигнали сж се тамъ двѣ села, населени отъ Българи, отъ които едното е на границата между България и Македония. Нощувахъ въ първото отъ тия села.“<sup>2)</sup>

„Когато се мине планината, вѣтзва се въ едно нѣколку мили дѣлго и двѣ широко, послѣ въ една гора, която може да има до шестнайсетъ мили дѣлжина, после пакъ въ друго едно голѣмо поле, съвсѣмъ обиколено отъ планини, добръ населено отъ Българи и въ което има и се минава една рѣка.<sup>3)</sup> Най-послѣ слѣдъ три дѣне стигнахъ въ единъ градъ нареченъ *София*, който едно врѣме билъ твърдѣ значителенъ, както се види споредъ остатѣцитѣ отъ стѣнитѣ му, съборени до земята, и който до днесъ още е най-добриятъ градъ въ България. Има една малка и

<sup>1)</sup> Тази стара византийска крѣпость съ римски основи намѣрвала се на върха на Джамбазъ-Тепе.

<sup>2)</sup> Берtrandонъ миналъ отъ лѣвата страна на горня Марица. Татаръ-Иджикъ тогава още несѣществуваше; него основа султанъ Баязидъ 1485. Български населени като пазители на проходите (*дербенджии*: Бѣлг. История стр. 585) живѣли въ Ветренъ и Вакарелъ. Нашия пѣтникъ е нощувалъ, види се, въ Ветренъ.

<sup>3)</sup> Малкото поле е Ихтиманското, голѣмата гора е около Вакарелъ, голѣмото поле е Софийското и рѣката въ него, разбива се, е Искъръ.

и намира се доста близу до една планина, която е южната му страна, но лежи при началото на едно голямо поле, до шестдесет мили дълго и десет широко. Жителитѣ на града сѫ най-повече Българе, и сѫщо така по селата. Турцитѣ не сѫ освѣнѣ въ едно твърдѣ малко село, едно нѣщо, което на другитѣ дава едно голямо желание да се отхърватъ отъ робството, ако могатъ да ги вържатъ, кой да имъ спомогне въ това.“<sup>1)</sup>

Видѣхъ Турци, които дохождахъ отъ едно разбойническо нашествие, направено въ Венгрия. Единъ Генуезецъ, който се намираше въ града, на име Никола Сиба, признаше ми, че е видѣлъ сѫщо и други, които се върщали отъ Дунавъ и че между десетъ отъ тѣхъ нѣмало нито единъ и съ лѣкъ и съсь сабя. И отъ тие, които самъ видяхъ, по-вече-то имахъ или само сабя или само лѣкъ, и планина имахъ двѣтъ оржия заедно. Най-добръ въоръженъ бѣхъ, които имахъ единъ малкъ щитъ отъ дърво. Истината за християнството е една голяма срамота, нѣма съвѣние, че дава да се поробява отъ такива хора. Тѣ сѫ много по-долни отъ колкото се мисли.“

Слѣдъ излизанieto отъ София вървѣхъ петдесетъ мили по онова поле, за което споменѣхъ. Страната е добръ населена и жителитѣ сѫ православни Българе. Послѣ влѣзахъ въ една планиниста страна, която обаче бѣше добра копѣетъ; слѣдъ това намѣрихъ въ една долина единъ твърдѣ малкъ градецъ нареченъ *Пиротъ* (Pirotte), положенъ при Нисава (Nissave). Той не е укрѣпленъ, но има една малка крѣпостъ, която отъ една страна е оградена

<sup>1)</sup> Ето старата София съ вопиивенни и свободолюбиви жители Българе въ година, 40 години слѣдъ падението на българското царство! Десетъ год. послѣ тя пострада съвѣмъ при походѣтъ на краля Владислава и Хуняда и тогава се, сѫ се населени въ нея по-вече Турци (Бълг. Истории стр. 473). Малката крѣпостъ е била вънъ отъ града на Ломскитъ пѣтъ, гдѣто сега още се виждатъ нейни слѣди.

съ рѣката, отъ другата съ едно блато; на сѣверъ съ една планина. Нѣма жители освѣнъ нѣколцина Турци.

„Оттатѣкъ Пиротъ пакъ има планински мѣста, но сѣ пакъ се дохожда къмъ Нисава, която протича презъ една хубава долина между двѣ доста високи планини. Подъ политѣ на едната бѣше градъ *Извурьеръ* (*Ysvourière*) днеска съвършено разрушенъ и съ стѣнитѣ си.<sup>1)</sup> После се слѣдва рѣката въ долината и минава се втора една планина, преходѣтъ презъ която е мѣченъ, макаръ че турците ходятъ кола. Най-подирѣ се дохожда въ една приятна долина, която се орошава пакъ отъ Нисава, и като се минава рѣката презъ мостъ, влѣзе се въ *Нинъ* (*Nisse*). Този градъ който имаше една хубава крѣпостъ, принадлежеше на сръбскій деспотъ; Турчинътъ го превзе насилъ преди неговини и разори го съвсѣмъ; той е въ единъ приятенъ предѣлъ, който произвежда много оризъ.“

„Оттатѣкъ Нинъ слѣдвахъ рѣката. Страната, все съ хубава, е добръ снабдена съ села. Най-подирѣ миняхъ на каикъ.<sup>2)</sup> Отъ тамъ наченватъ планини. Имахъ да мина една дълга блатиста гора и десетъ дѣне слѣдъ излизанieto отъ Андринополъ стигнахъ въ *Корсебешъ* (*Corsebeu* сир. *Крушевацъ*), малъкъ градъ една миля отдалеченъ отъ Морава (*Mogave*). Морава е една голѣма рѣка, която дохожда отъ Босна,<sup>3)</sup> и раздѣлява България отъ Россия (*Russie*) или Сърбия, страна, която има тие двѣ имена, и която Турчинътъ си подчинилъ отъ шестъ години насамъ. Корсебешъ имало една малка крѣпостъ, сега разваленъ има още двойна ограда отъ стѣни, но горнята частъ е с

<sup>1)</sup> Тази *Ysvourière* никдѣ другагѣ не се спомена. Името, види се, не е дописано; може би, че е било *Изворъ*. Градецътъ бѣше на мѣстото на днешната Бѣла Паланка.

<sup>2)</sup> Бертрандонъ е минѣлъ, види се, не Нишавъ, а источната Морава въ правление къмъ Крушевацъ.

<sup>3)</sup> Сирѣчь западната Морава, която дохожда отъ планинитѣ между Сърбия и Херцеговина.

борена до подъ зъбците (créneaux). Тамъ намѣрихъ Сепашинъ-бей, капитанинътъ на тия пространни погранични предѣли, които се простиратъ отъ Влахия чакъ до Славония (Esclavonie).<sup>1)</sup> Една частъ отъ годината той прекарва въ този градъ. Казахъ ми, че той е родомъ Гъркъ, че не пие вино, както другитъ Турци, и че е единъ уменъ и храбъръ човѣкъ, който си знае да си спечели почетъ и страхъ. Турчинътъ му повѣрилъ началството на тоя предѣлъ и той държи една голѣма частъ отъ него като свое притежание (seigneurie, феудална земя). Той не позволява да минуватъ рѣката други хора освѣнъ тие, които ги знае той и които носятъ писма отъ господаря му или, въ отсъствието му, отъ управителя на Гърция.“

„Тамъ видѣхме една хубава жена, една болярка отъ венгерското кралевство, положението на която ни се показва много жално. Единъ венгерскій потурченецъ, човѣкъ отъ вѣрно-дошно произхождение, бѣше ъз грабнѣлъ и държеше ъз за жена. Когато ни видѣ, тя се обли съ сълзи, защото не бѣше се още отказала отъ вѣрата си.“

„Подъ Корсебенъ минѣхъ Морава съ канкъ и стѣпихъ въ земитъ на рашскій или сърбскій деспотъ, една страна хубава и добръ населена. Каквото има отгатакъ рѣката, е негово, а страната отсамъ рѣката е на Турчина, то деспотътъ му плаща годишно единъ трибутъ отъ 50.000 жытици (дукати).“

Бертрандонъ расправя послѣ за богатий градъ Ново Бърдо (между Враня и Прищина) съ златни и сребърни рудници, които давали на деспота годишно до 200.000 жытици. Послѣ пише, че е съгледалъ на десно разваления градъ *Сталачъ*, който се въздига на мѣстото, гдѣто се сливатъ двѣтъ Морави и гдѣто Турцитъ тогава дър-

<sup>1)</sup> Slavonia викахъ Венецианцитъ и други Италианци сръдовѣковната Сърбия, особено приморскитъ ѣ части (Бока Которска и пр.).



имали 80—100 канци за препасяние войските. Пътятъ въ Сърбия билъ приятенъ, страната хубава и пълна съ жителни, само тукъ-тамъ имало въ гората блатисти преходи презъ рѣкитѣ; по пътя се намирало храна и всичко по-требно въ многобройнитѣ села.

Между днескашнитѣ градове Крагуевацъ и Смедерево, въ градецътъ *Некудимъ*, който споредъ изслѣдваніята на г-на Миличевича лежалъ близу до Паланка при мѣстото, гдѣто се сливатъ рѣчкитѣ Ясеница и Кубършница, французскій рицаръ видѣлъ и самия сърбскій деспотъ, славящия *Георгій Бранковичъ* (1427—1456), който държеше още една доста голѣма страна. Предѣлитѣ на държавата му захващали при венгерскій тогава Бѣлградъ, облемахъ Смедерево и достигалъ на югъ чакъ до Шаръ-планина, съ Прищипъ, Ново Бърдо и Призренъ. Къдѣ югозадъ тогавашната Сърбия допиралаше до самото море, гдѣто ѝ принадлежахъ Бар (Антивари) и Будва. Послѣ, въ 1440 г. Турцитѣ завоевали всичката държава на деспота, но той 1443 г. слѣдъ побѣдоносний първий походъ на венгерскій кралъ Владиславъ пакъ я обнови, само безъ Приморнето. Въ 1455 г. Турцитѣ взехъ втори пътъ Ново Бърдо и Призренъ, и на деспота останалъ само сѣвернитѣ предѣли съ столицитѣ му, Смедерево и Рудникъ; но вече въ слѣдующата година (1456) той умрѣ. Смъртъта му бѣше и край на сърбската държава. Бертрандонъ видѣлъ този знаменитъ владѣтель още въ врѣме на силата му и съобщава много любопитни нѣща за него.

„Дойдохъ до единъ градъ или по-добрѣ до една лѣтня къща, наречена Никодемъ (Nichodem). Тука деспотътъ остановилъ пребивашието си, защото земята е добра и защото тука има гори, рѣки и всичко, каквото му трѣбало за увеселение, за ловъ особно съ соколи, които той много обича. Той бѣше на ловъ по нивята съ соколи, придруженъ отъ около 50 конници, трима свои синове и от

Турчинъ, който бѣше дошелъ отъ господаря си, за  
иска, деспота да испроводи сина си съ опредѣлениятъ  
отрядъ войници. Освѣнъ трибутътъ това е едно отъ усло-  
вията, които му сж наложени. Всѣкога когато Турчинтъ  
му заповѣда, той е длъженъ да му праща хилядо или  
по-малко стотинъ конници подъ началството на втория му  
синъ. На турский царь той бѣше далъ и една отъ щер-  
ките си за жена, но при всичко това нѣма день, гдѣто  
той да не се бои, да му се неотнематъ държавитѣ. Азъ  
самъ чухъ, че сж казали на Турчина да го направя, но  
той отговорилъ: „Азъ имамъ тѣй повече полза, отъ колкото  
да държа самъ тие земн. Ако да ги вземъ, трѣба да ги  
дамъ на единъ отъ робитѣ си и самъ нещъ да имамъ  
нищо отъ това.“ Войскитѣ, които сега се събирахъ, бѣхъ  
предѣлени за въ Албания. Вече бѣхъ испроводени за  
самъ десетъ хиляди, и ето причината защо Турчинтъ  
имаше тѣй малко хора при себе си, когато го срѣщнахме  
на връщанне отъ Съръ; но тази първа войска бѣше раз-  
бита.

Господинъ деспотъ е единъ човѣкъ голѣмъ и хубавъ  
отъ 58 до 60 години; има петъ дѣца, три момчета и двѣ  
дѣвки. Отъ синоветѣ му единъ има двадесетъ, други шест-  
надесетъ, третия четърнайсетъ години, и всички иматъ като  
баща си една много приятна вънкашность. Отъ щеркитѣ  
двата е женена за Султана, другата за графъ Цилский, но  
азъ не съмъ ги виждалъ и немогъ нищо да кажъ за тѣхъ.  
Когато го срѣщнахме по нивята, както казахъ, посланни-  
ци и азъ уловихме го за ржката и азъ я цѣлувахъ, за-  
щото тѣй е обичаятъ. Другий день ходихме да го поздра-  
вимъ у дома му. Дворътъ му бѣше доста многочисленъ  
съставенъ отъ твърдѣ хубави мжъе съ дълги косми и  
дълги бради, всички отъ православна вѣра. Въ града  
имаше и единъ владика и единъ докторъ на богословието,  
които пътувахъ за Цариградъ и които бѣхъ испроводени

като посланници до (гръцкии) царь отъ светиятъ концилъ (черковний съборъ) въ Базилеа.<sup>1)</sup>

Отъ Крушевацъ до Некудимъ Бертрандонъ пътувалъ два дѣне. Половинъ дѣнь отъ Некудимъ пѣтинцитѣ стѣнажи въ Бѣлградъ, който до 1428 билъ въ сѣрбски ръцѣ, но слѣдъ смъртъта на деспота Стефана Лазаревича пѣлъ се повържъ на Венгритѣ. Той тогава е билъ най-главната крѣпость на християнството сръцу Турцитѣ. Въ укрѣпленията му имаше мѣсто за 5—6000 конѣ; огромни кули украшавахъ стѣнитѣ му къмъ водата и къмъ земята. Вънъ отъ хендекътъ простирание се отъ Дунавъ до Сава сѣрбското отворено подградие, гдѣто Бертрандонъ на Великъ дѣнь чулъ литургията на словѣнски езикъ (en langue esclavonne). Вътрѣ въ крѣпостьта намираще се и малко едно пристанище за двацѣтъ военни кораби. Стѣнитѣ бѣхъ снабдени съ артиллерия; особно любопитни бѣхъ три тона отъ металъ (bombardes) за хвърляне камѣна отъ които единиятъ имаше отворъ широкъ 42 дюйми (pouces). Началникъ на гарнизона бѣше единъ словѣнски юнакъ гражданинъ рагузански (Дувровчанинъ), прочутъ въ цѣлѣ рията, на име графъ Матия.

Бертрандонъ свършва своитѣ бѣлѣжки за турскитѣ земи съ едно подробно описание на военнитѣ обичаи и Турцитѣ и съ съвѣти, какъ трѣба да се воюва успѣшно сръцу този неприятель на християнството. Описва дрехитѣ, храната, конѣтъ, седлата, оружията и всичкия строй въ Турцитѣ въ врѣме на военни походи. Между другитѣ нѣмъ хвалиш редътъ, който владѣе въ войскитѣ на Турчина: десет хиляди Турци, каже, правятъ по-малко шумъ отъ сто войници християни отъ западна Европа. Разказътъ си свършва съ съвсѣмъ практически проекти, гдѣто особено об-

<sup>1)</sup> Въ това врѣме ставахъ много преговори за уния, за да се спаси Цариградъ отъ турската погибель. Базилеа (нѣм. Basel, францески Bâle) лежи въ Швейцария при р. Рейнъ.

унива разликата между тежкото въоръжение на тогавашните западни християне и легкото оръжие и слѣдователно по-голямата подвижност на Турците.

Отъ Бѣлградъ нашиятъ пътникъ вѣзжалъ въ Венгрия, за която съобщава разни любопитни нѣща, и стигналъ презъ Сегединъ и презъ венгерскитѣ степи, пълни съ диви конѣ, въ Будимъ и Пеща, гдѣто тогава вече се развиваше една цвѣтуща търговия. Тамъ той се отдѣлилъ отъ другаря си, Миланскій посланикъ, и тръгналъ за Виенна, гдѣто биле много приятелски приетъ отъ самиятъ войвода (послѣ царь) Албрехтъ. Отъ тамъ той се върналъ презъ южна Германия въ своето отечество, гдѣто се представилъ предъ войвода Филиппъ Бургундскій съ сѣщій конь и въ сѣщитѣ турски дрехи, съ които бѣше направилъ венчкото пътешествие отъ Дамаскъ дору до Франция.

# МАТЕРИЯЛИ ПО ГЕОЛОГИЯТА И МИНЕРАЛОГИЯТА НА БЪЛГАРИЯ.

ОТЪ Г. Н. ЗЛАТАРСКИ.

(Продължение отъ II. кн.).

## Магнетитъ (Magnétite).

Въ Българското Княжество, измѣжду до сега познатитѣ полезни руди, най-изобилно се намира магнетитното желязо или Магнетита. Въ малки незначителни октаедри като пѣсчени дръбни зърна, срѣща се почти въ всички еруптивни камъни въ западната частъ на Отечеството ни. Всѣдни се намира изобилно, въ други съвсѣмъ малко. Магнетита примѣсенъ съ Фелдшпатъ, Хорнбленде, Слюда и нѣщо Кварцъ, съставлява доста богати серни отъ габбро-онарни грѣмади, прекъснати и непрекъснати въ Витошкия масивенъ комплексъ. По-малко се намира въ непрекъснати жили.

Алувияния (нанесения) пѣсѣкъ, който се намира въ юго-источното подножие на Витоша, до толкова е пълненъ съ микроскопически кристали и сдробени магнетитни зрънца, щото се лъщи на слънцето. Рудата е сивкаста, по-вечето черна като въгленъ; привлича магнетитната игла, безъ разлика на пола, и твърдѣ рѣдко се случва да е поларенна. На нѣкои мѣста Магнетита е придруженъ съ Хематитъ. Последната руда е прѣстена или кристализирана.

Въ сѣверната частъ на Витоша намѣрихъ както ланита така също и тѣзи година, прекрасни магнетитни кристали. Тѣзи се срѣщатъ тамъ, съвършенно правилно израсли

въ една пукнатина; по-вечето сж зарасли помежду си. Между тяхъ се намиратъ и свободни, но има и такива, които сж прорасли съ турмалинови черни кристали. Цвѣта на магнетитнитѣ кристали е сиво-черъ, блѣсъкъ иматъ полуметаленъ, а твърдина 6. Праха имъ е черъ; магнетични сж. Величината на кристалитѣ е разна: има ситни, дребни и намиратъ се и доста голѣми. Нѣкои отъ тяхъ иматъ съвършена величина. Най-голѣмия октаедъръ има единъ антисиметръ. Стѣнитѣ на кристалитѣ сж равни, гладки, но има и малко грапави. Освѣнъ октаедри, забѣлѣзватъ и още ясни, правилни ромбододекаедри; послѣднитѣ по-рядко се намиратъ.

Витопската магнетитна руда, освѣнъ желѣзо и кислородъ, съдържа още и Титанъ. Драшъ (H. Ritter v. Drasche) анализиралъ тѣзи руда въ Лабораториума на Царския руски политехнически Институтъ и намѣрилъ въ проценти: 1)

FeO . . . . . 14.37

Fe<sub>2</sub>O<sub>3</sub> . . . . . 84.34

TiO<sub>2</sub> . . . . . 2.48

Сичко 101.19

Въ околноститѣ на Самоковъ води се желѣзо още отъ прѣи врѣмена. Нѣкои искатъ да кажтъ, че магнетитна руда се е събирала тамъ, преди още паданieto на Българското Царство. До колко може това да се потвърди, не се увѣримъ отъ нѣкои исторически данни. Г-нъ Дръ Пречекъ пише въ едно свое дѣло така: „желѣзенъ магнетитенъ пѣсъкъ измива се въ Елшдере (Т. Пазарджишко) подъ Рила Планина при Самоковъ; въ това послѣдне дѣло старата желѣзна индустрия никога не е преставала, още въ XVI столѣтие е била по-значителна отъ колкото сега.“<sup>2)</sup> Въ друго съчинение на сжия авторъ, привождатъ

<sup>1)</sup> Jahrbuch der K. K. Geolog. Reichsanstalt. 1872. Bd. XXII, p. 338.

<sup>2)</sup> Dr. Const. Jirecek, Die Heerstrasse etc. etc. p. 39.

се съвѣдения изъ едно ръкописно италянско съчинение на Болица 1614, за пътя отъ Которъ до Цариградъ, дето е казва: „*че въ Самоковъ има 21 воденица (molino) които коватъ желѣзото*“.<sup>1)</sup> И Турския историкографъ Хаджи Калъфа споменъва Самоковскитѣ рудници. Той казва че тамъ коватъ желѣзни произведения, като Анкори и други.<sup>2)</sup> Че желѣзо се вади откогѣ врѣме около Самоковъ, потвърждаватъ и огромнитѣ купища сгория които се намиратъ въ околността.

Искаме се да вървамъ, споредъ намѣренитѣ остатъци че и на други още мѣста се е вадила желѣзна руда.

По-богата на желѣзо отъ Самоковската сгория, намирахъ лани въ Владая (въ сѣверо-западната страна на Витоша). Тукъ селенитѣ ми разказвахъ, че преди 20 и повече години имало видни, които принадлежели подъ Самоковскитѣ и че изваждали хубаво желѣзо, подобно на Самоковското, отъ владайскитѣ мадини. Азъ обаче неможахъ да намѣря никакви руини отъ видни, за това се съмнявамъ за разработването на желѣзнитѣ рудници въ такова кратко врѣме. Трѣба да е било това по-рано, защото не сж доволни 20 год. да изгледятъ сичкитѣ сѣдмъ на виднитѣ. И самата сгория твърдѣ разсеяно се намира нийдѣ неможихъ да видя купища, както това може сѣкѣ да забѣлѣжи около Самоковъ.

Въ края на 1880. година, когато пътувахъ съ Протоула (Toula) по западна България, видяхъ при Управителя на Славинската митница, единъ доста голѣмъ расвачъ (кюлче) откисено (редуцирано) желѣзо. Този расвачъ по величина еднакъвъ на Самоковскитѣ, билъ намѣренъ недалечно отъ сѣщия пунктъ въ Комския Балканъ. Сж щем ми разказваше, че тамъ се намирала и сгория. Можехъ да съвѣдователно да се съмняваме, че въ гранитно-сиенитни

<sup>1)</sup> *Jireček* Die Handelstrassen etc. p. 71, бѣлѣзница 237.

<sup>2)</sup> *Пречекъ*, Исторія България стр. 594.

комплексъ на Стара-Планина се намиратъ жили съ магнетитно желязо подобни на Витошкитѣ? Тръбать ли ни дадени доказателства отъ тѣзи, че тамъ не се е вадило нѣкога желязо?

Цѣвтѣна е едно врѣме желязната индустрия и въ Етрополе. Сѣкый единъ, който е посѣтилъ този градъ, трѣба да е забѣлявалъ тамъ разхвърлената сгория. При Етрополе се намиратъ мѣстата на 36 съборени видни; отъ тѣхъ виждашъ днесъ само прости, засипани ями, около които сръщашъ черна сгория. Сичкитѣ тѣзи ями сж разположени покрай Етрополската рѣка. Отъ тѣхъ 30 се простиратъ отъ Ажга до Етрополе, а останалитѣ — отъ града до прохода на Балкана. Ами Буе въ своето дѣло „La Turquie d'Europe“ като спомѣнува за желязната индустрия въ Етрополе, казва: че драгоцѣнния металъ вадилъ отъ нѣкаква желязна оксидирано-хидратирана руда, която тамъ се намира въ единъ варовитъ камък.<sup>1)</sup> Това обаче неможихъ азъ да констатирамъ въ неотдавнашното си пребиванне въ Етрополе. Рудата отъ която тамъ сж извадилъ желязо била е магнетитна, и сж ѝ пренасяли отъ Самоковъ. Това добрѣ помнятъ нѣкои старци, които самъ распитахъ; тѣ казватъ още, че виднитѣ работили до преди 40 години и че изваденото желязо носяли въ Свищовъ да продаватъ. Както при Самоковъ така и тука, циганитѣ събиратъ изхвърлената сгория и вадятъ отъ нея добро желязо.

И въ Троянския Балканъ, покрай р. Черни Осъмъ, вадило се е нѣкога желязо. Недалеко отъ хематитната руда, която недавно намѣрихъ по брѣговетѣ на единъ високъ хълмъ, нахожда се разпрѣсната желязна сгория. Тука ваденето на метала трѣба да е било въ преминалитѣ столѣтия, защото населението отъ околнитѣ колиби непомни

<sup>1)</sup> A. Boné. La Turquie d'Europe. Paris 1840, t. I, p. 375.



нищо подобно; а и слѣдитѣ на виднитѣ сж избърсани отъ врѣмсто.

За желѣзни видни, подобни на Етрополскитѣ, споменува Буче въ источната частъ на България, на Западъ отъ Варна въ Балкана. Тѣ носяли името малѣкъ Самоковъ или Самоковджикъ. За тѣзи му говорилъ нѣкой си „Дервини“ ефенди; той самъ не ги е видѣлъ.<sup>1)</sup>

Желѣзни руди (възможно магнетитни) има при Пешрокопъ, при Бѣлово до крайната станция на Румелийската желѣзница.<sup>2)</sup> Въ Чипровецъ ми приказваха, че тамъ и въ желѣзна до недавна вадили желѣзна руда.

Освѣтъ вънаведенитѣ мѣстности, Магнетитъ се намира още като второстепенна руда въ Гранита при Св. Никола, въ Диорита при Бѣлоградчикъ, въ Липарита при Ковачница, въ Сиенита и Диорита витошки, въ Сиенита, Диорита, Андезита и Сиенитъ-Порфира берковски, въ Меланфиро подъ Зоронино и въ много други еруптивни камъни.<sup>3)</sup>

Нека видимъ сега по обстоятелствено, какъ се намира желѣзната руда въ Самоковъ, на кой начинъ се експлоатира и какви металургически процеси употрѣбаватъ за вадение на чисто желѣзо.

Магнетитното желѣзо, както по-горѣ казахъ, намира се ганглионарно распредѣлено въ витошкия Сиенитъ. Тѣзи ганглии сж изпълнени съ Гнайсъ-Сиенитъ, въ който най-изобилно се нахожда рудата. Отъ такива камъни съставени сж по-вечето хълмове, лежащи измѣжду рѣкитѣ: Искъръ, Панагрия и Желѣзница. Сжитѣ сж намиратъ и на дѣситѣ брѣгъ на Искъръ, недалеко София, но въ по-малѣкъ размѣръ. Тѣзи сж селата, около които събиратъ желѣзната магнетитна руда: Калково, Горни и Долни Околий, Широка

<sup>1)</sup> *A. Boué*. Loc. cit., t. III, p. 64.

<sup>2)</sup> *Jireček*, Die Heerstrasse etc. etc. p. 39.

<sup>3)</sup> *Toula*, Geologische Untersuchungen im westlichen Theile des Balkans und den angrenzenden Gebieten. LXXIX Bd. der Sitzb. der K. Akad. der Wissenschaften.

дъгъ, Раїово, Рельово, Алино, Попояне, Ковачевци, Ярдъво, Драгошиново, Злакучени и Чамурлий.

Както сички камъни, тако сѣщо Сиенита и Гнайсъ-Сиенита, подъ влиянието на въздуха, влагата, дъждоветѣ, сѣбговетѣ, мразоветѣ, ледоветѣ и други, препукватъ се и распадатъ. Водитѣ, които винаги се стремятъ да завзематъ най-низкитѣ мѣста, повличатъ съ себе си този материятъ, дробятъ и измиватъ по легкитѣ му частици и ги носятъ съ себе си въ видъ на глина и пѣсъкъ. Магнетита като по-тежкъ отъ водата и пѣсъка, пада въ по-низкитѣ и дълбоки мѣста, дето се и събира. Отъ тука околното население събира тѣзи руда и премива въ оградени като горита мѣста. Когато се случи суша, искуството припомага на природата. Челѣпката ржка разравя и преорава хълмоветѣ и така отваря пътъ на атмосферилитѣ да дѣйствуватъ по-енергически за разрушение.

Като се доволно измие рудата, пренася се въ фабрикатѣ, дето почева металургическия процесъ. Операцията се подраздѣля така:

а) Въ *Виднитѣ*; б) въ *Маданитѣ*; и в) подъ *Самоковитѣ*.

Виднитѣ или нещитѣ приличатъ много на Каталонскитѣ. Тѣ сѣ малки и ниски, направени отъ разни камъни и замазани съ глина. Долния диаметръ на нещитѣ не надминава 0.5 метъръ; горния има само 25 — 35 с. м. Тѣ са високи 1.5-2.5 метра; близо до тѣхъ, се намиратъ доста голѣми мѣхове за распалване на горивото. Мѣховетѣ се свиватъ и распуцатъ съ помоща на крилати оси, които въртятъ отъ коелата. Движението на послѣднитѣ произвежда стърмо падающата вода.

Отъисваннето на рудата става така: нагълватъ най-първо виднята съ дървени въглища и пуцатъ мѣховетѣ съ дѣйствие. Като се разгори и слегне добрѣ горивото, дурятъ изново въглища и дървени прѣти; послѣ пълнятъ пещта съ кюжуръ. Рудата изново премита и очистена до

определенъ степенъ, мокрятъ и като тесто хвърлятъ отъ горѣ въ виднитѣ. Надъ нежъ трупатъ пакъ въглища и прѣти, а надъ тѣзи пакъ руда; това се продължава така нѣколко врѣме. После 6 часа, понеже откисването трае толкова, испущатъ да истече сгорията, а желѣзото съ цинпината, като расвачъ (кюиче) остава въ виднята.<sup>1)</sup> Щомъ охладнее малко расвача, изважда се и очуква до като горѣщъ. На този начинъ отъ 360 оки или единъ вост руда, добива се расвачъ отъ 120 оки сурово желѣзо съ цинпината заедно.

Първата операция е вече свършена, расвачитѣ се пренасятъ въ мадана.

Направата на маданитѣ, не се различава много отъ виднитѣ. И тѣ сж единъ видъ пенци. Тука съ помощта на въглищата и мѣховетѣ, направени по сжщия начинъ както и онѣзи при виднитѣ, преобрѣща се суровото желѣзо въ ковко и се приготвява за Самоковитѣ.

Расвача, подложенъ на втората операция, смалява се отъ 120 на 60 оки, чисто желѣзо.

Що сж Самоковитѣ? — Самоковитѣ сж огромни железни чукове, сѣкий по 150 — 200 оки тежкъ. Тѣхъ на дига и спуща водата, която като пада съ голѣма бързина презъ доста високъ и стѣрмъ улей, върти едно колело, това съставлява механизма за движението на Самоковитѣ. Горѣнци още, расвачитѣ са пренасятъ подъ Самоковитѣ извличатъ на прѣти и тесни плочи.

Третята и последня операция е вече свършена.

Първоначалнитѣ видни и мадани биле сж много несьвършени отъ колкото настоящитѣ. Тѣ сж биле съ прости пенци и нищо по-вече. Остатъци отъ тѣхъ намиратъ се и днѣсь още около Чамъ-Кория.

<sup>1)</sup> Думитъ цинпина, расвачъ, видня, маданъ както и други технически думи, които тукъ сжмъ си служилъ, употребяватъ се отъ таишното население.

Въ Самоковско сѣчатъ видни въ Турско врѣме биле съ до 72, а маданитъ до 18. Послѣ дохожданието на рускитъ войски, много видни и мадани биле развалени; дѣлъсь има тамъ повече отъ 32 видни и 16 мадани. И тъй въ Княжеството има само 10 видни и 3 мадани здрави и способни за работа, а въ Источна Румелия 15 видни и 1 мадани.

Ако сравнимъ числото на виднитъ съ онова на маданитъ ще видимъ, че виднитъ надминаватъ 4 пѣти повече числото на вторитъ. Причината състои въ това, дето 4 подобни видни сѣ нужни да приготвятъ желѣзо за единъ маданъ.

Желѣзнитъ фабрики около Самоковъ неработятъ постоянно презъ цѣла година. Ако изключимъ работното врѣме на полето и зимскитъ мразове, тогава кога замръзне водата, виднитъ и маданитъ работятъ само 3 — 5 мѣсеца въ годината.

За да представя по-ясно въ какво положение се намира нашето желѣзно производство, ще приведа слѣдующата таблица. Изложенитъ цифри, нека бждѣтъ мѣрка не само за важноста на желѣзото, но и за благосъстоянието, индустрията и моранната сила на държавитъ.

Въ година 1877 произвело се е желѣзо:

|                                       |           |       |
|---------------------------------------|-----------|-------|
| Въ Велика Британія . . . . .          | 6,608,000 | тона. |
| - Съединенитъ Амер. държави . . . . . | 2,360,000 | "     |
| - Германия . . . . .                  | 1,540,000 | "     |
| - Франция . . . . .                   | 1,520,000 | "     |
| - Белгія . . . . .                    | 420,000   | "     |
| - Росія . . . . .                     | 415,000   | "     |
| - Австрія . . . . .                   | 470,000   | "     |
| - Швеція . . . . .                    | 374,000   | "     |

Сичко 13,707,000 тон.<sup>1)</sup>

<sup>1</sup> Mulhall, The progress of the World, second édit. London 1880, p. 61.

Сравни още отъ сѣщия авторъ Balance-sheet of the World. London 1881.

Сравнимъ ли тѣзи бройеви, на първъ погледъ ще увѣримъ, че Англия произвежда почти толкова желязо колкото другитѣ държави; за това и никой на свѣта не може да конкурира съ английската желязна индустрия. Желязото и каменнитѣ въглища подигнали сж Англия до днѣшното ѝ благосъстояние, иначе тя би била непозната на свѣта.

До като напоменатитѣ държави показватъ колосални цифри, нашето Княжество заедно съ посестримата си Южна България (Источна Румелия), която добива желязната суровина отъ руда изъ околноститѣ на Самоковъ, могатъ да произведатъ годишно около 1,154,222 килограма, и то Княжеството 309,666 кил. а Румелия 844,556, пѣщо съвсѣмъ незначително въ сравнение съ другитѣ държави.

Желязната производителностъ на Самоковъ може значително да се увеличи, ако се запустне владѣющия тамъ първобитенъ начинъ. Историята на индустрията най-блѣзко доказва, че само съ въвеждането на високи цени могла е желязната промишленостъ да постигне днѣшното си съвършенство и днѣшния си напредѣкъ.

На много мѣста около Самоковъ лежи огромно количество сгория. Тя съдържа значителенъ процентъ неостатъчно желязо. Циганитѣ задоволни само съ сгорията, която безплатно събиратъ, правятъ втори металургически процесъ и вадятъ за потрѣбата си желязо отъ тѣзи сгория. Направили се само една висока цена, съгласно съ законитѣ на металургията, изхвърления материялъ изново може да се претопи и очисти.

Рудата принадлежи на селенитѣ. Тѣзи я събиратъ миятъ и премиватъ, сѣкий въ територията си, и пренасятъ въ виднитѣ дѣто я продаватъ за незначителна цѣна. Единъ возъ руда (360 оки) продава се въ виднитѣ 20—25 г. Селенитѣ ми приказвахъ, че много отъ тѣхъ чакатъ припитанцето си отъ желязната руда. Тѣ могатъ въ истинната смисълъ на рѣчта да се нарѣкжтъ рудари.

Въ Турско време ступанитѣ на виднитѣ и маданитѣ сѣе исклучително Турци и нѣщо Евреи. Слѣдъ освобождението ни, послѣднитѣ откупили отъ Турцитѣ желѣзнитѣ фабрики, тъй щото тѣ принадлежатъ на тозъ часъ само на Евреитѣ. Единъ само Българинъ отъ Самоуѣвъ е притежателъ на единъ маданъ съ нѣколко видни, което той купилъ въ послѣдне време.

Такова е положението на желѣзната индустрия у насъ.

### Каситеритъ (Cassitérite).

Този богатъ на калай (Stannum) минералъ намира се и въ България. Придруженъ съ Бакроносенъ Пиритъ, наопада се разсеянъ въ тънки жилци до 5 м. м. дебели въ единъ зеленкастъ еруптивенъ камъкъ при върха на Етрополския Балканъ. Тъзи руда съдържа 78—79 на % калай и 21—22% кислородъ. Колкото и малко да е намѣрена калаената руда, тя показва сичкитѣ свойства на Каситерита. Намира се въ кристали, но по-вечето е ситно зърниста. Цвѣтъ има кафеянъ а прахъ сивкасто-бѣлъ. Непрозрачна е рудата. Блѣщи се диамантно. Доволна е твърда и тежка като желѣзо.

Каситерита се намира най-вече въ жили, въ кристалнитѣ камъни на старитѣ формации. Най-изобилно се намира въ Гранита и Гнайса. На нѣкои мѣста срѣща се въ жели Кюрити и Порфири. Напоконъ изобилно се намира въ пѣськъ и въ нѣкои водонанесенини, станали отъ распрощението на еруптивнитѣ камъни въ които се намира Каситеритъ.

Малкитѣ екземпляри, които се намиратъ въ сбирката на намѣрени сѣ близо караула, къмъ върха на прохода, който води отъ Етрополе за Пирдопъ. Сичкитѣ мои усилія, за намѣря коситровата руда въ изобилно състояние излѣзла напусто. Аутахъ се тамъ цѣлъ единъ день, качихъ се по брѣговетѣ, чухихъ камънитѣ и неможихъ да намѣря въ дебели жици отъ 5 м. м. Етрополския Балканъ въ

блжжщитѣ ми изслѣдванія ще бжде единъ отъ главнитѣ мои предмети за подробно изучаваніе. Въ него има надѣжда да се откриятъ много нѣща.

### **Миниумъ (Minium).**

Миниумъ намира се като желто-червенъ прѣстенъ цвѣтъ съ Галенита въ Етрополския Балканъ. Тъзи руда, безсмысленно е станала отъ окисването на Галенита. Стопленъ Миниума предъ духалката пожелтява, сгрянъ по-вече рудата топява се и дава оловно зрънце. Намира се въ малки количества.

Тъзи руда която носи въ търговията името червено олово, прави се по-вечето искусственно.

### **Манганитъ (Manganite).**

Цвѣта на тѣзи руда е черно-желязна, на нѣкои мѣста пепеляно-сива. Блѣсъкъ има металенъ, а прахъ тъмно-червенъ (кестениянъ). Манганита е непрозраченъ. Твърдинъ има 3·5. Отъ желязния воденъ окисъ, който се намира въ него повърхността на рудата е раждѣсала.

Намѣрени въ България Манганитъ не е кристалъ; той е наслаганъ (седиментаренъ). Въ южния дялъ на Варненския окръгъ, виждаме рудата въ доста дебелъ пластъ.

Манганита съдържа обикновенно 62—63% Манганъ, 27—28% кислородъ, а останалото е вода. Ето резултатъ на пирогностическата анализа: на ситно сдробенъ не се топи предъ духалката; силно калциниранъ, губи отъ кислородъ си и нѣколко процента вода, която най-добре се вижда въ тънка затворена цѣвчица. Праха на рудата погълтъ симпурния киселина и размѣсенъ съ малко готварска солъ дава не много кюръ. Същия прахъ стопленъ съ сода сапунъ на платинена плочка дава характеристични свойства само на мангановитѣ руди — зелена боя, която се топи въ вода. Бораксовата и фосфорова бисерка (пер-

съсѣмъ ясно се боядисва тамянужено (аметистно), а губи цвѣта си въ откъсающия пламъкъ.

Освенъ споменатитѣ бѣлѣзи въ мангановата руда, ясни и характеристични сѫ реакциитѣ и на желѣзо; това показва, че значителенъ процентъ желѣзовъ сескиоксидъ има въ нея. Въ бисерната може добръ да се забѣлѣжи и реакцията на послѣдния металъ. Растворената руда, стоплена съ малко азотна киселина и размѣсена съ малко само фероцианъ-калий, дава синя таложнина; сжцата растворена руда съ амониякъ произвежда пухтияно (джелатинозенъ) кафявъ талогъ, — знакъ че има желѣзо.

Манганита се намира въ Кара-дере измѣжду Куру-киой и Абди-киой (Варненско). Кара-дере лежи точно, само четирѣ километра отъ първото село и недалеко отъ Черното море. Пластовитѣ почти вертикално положени, простиратъ се отъ Истокъ къмъ Западъ. Тѣ сѫ раздѣлени съ много-слобни, тънки като книга, шарени глинени слоеви, напосени съ манганова руда. Дебелината на руднитѣ жици често се измѣнява. Има ги 2—5 д. м. дебели. Азъ открихъ тука 6 такива жици. Въ тъмно-шарената глина, която на жета има 1—1.5 метъръ дебелина, намиратъ се тънки поростепенни жлѣчици. Рудата се не открива само тука; тя излиза на видѣло и северо-западно, на два километра отъ открититѣ жици, въ една нива, която лежи 50 метра широко надъ главното мѣстонахождение.

Успоредно съ напоменатитѣ шестъ манганитни жици, трѣба още нѣколко да се намѣрятъ. Между тѣмъ юго-западно, нема нито слѣда отъ тѣзи руда. Тукъ трѣба дълго да лежатъ руднитѣ жици, ако ги въобще има. Рудата, слѣдователно, доста изобилно се намира тука; тя може да се експлоатира и пренася твърдѣ лесно по море.

Отъ мангановитѣ руди невадятъ обикновенно Манганъ. Потрѣбаватъ ги по-вечето за приготовление на калоръ и окислородъ. Важна роля играятъ въ стакларството; съ тѣхъ



красятъ тамянужено (аметистно) стаклата. Употрѣбаватъ ги още при сѣщата индустрия, за омищоженіе на недобритѣ бон. Мангановитѣ руди иматъ практическо употребленіе и въ гранчарството; тѣ служатъ, примѣсени съ глечъ (alquifoux) за полировка и пр.

### Лимонитъ (Limonite).

Лимонитъ намѣренъ е въ Пацанецъ при Елена. Това е тъмно-червенъ; праха му е желто-червенъ; твърдина измѣна 4—5. Прѣстения характеръ на рудата и случайнитѣ примѣси, които въ него се намиратъ като глина, пѣсьма и слюда, даватъ на рудата посредственно мѣсто измѣждъ Лимонита и Окра. Намѣрената, слѣдователно, руда е самиятъ вѣриететъ отъ чистия Лимонитъ.

Рудата се намира въ тънки до 1 с. м. пластови въ младитѣ уталожнини. Тѣзи сж тоже обагрени (боюдпсани) желто и червено отъ желѣзова окисъ и могатъ като прекрасенъ окъръ да се употребятъ. Нема съмненіе, че този Лимонитъ, както и окра, който около се намира, сж произвѣденіе на други руди: Пирити, Сидерити и други минерални видове (Слюда, Аугитъ, Хорибленде и пр.), които съдържатъ желѣзо като протоксидъ. Водитѣ които текатъ въ земната кора, разнасятъ растопено желѣзото, като карбонатенъ или сулфатенъ протоксидъ въ карбонатнитѣ води. Съ извѣтряванието на въгленната киселина тѣ таложатъ минералнитѣ частници, които най първо плаватъ като мѣлена тънка ципица върху мирнитѣ води, и слѣдъ окисняването, като по-тежки, падатъ на дъното, дето се насобиаватъ. Водитѣ на около иматъ почти сички червенъ цвѣтъ и сж стипчеви. Това твърдѣ добръ се забѣлѣзва въ Пацанецъ и на много други мѣста въ Княжеството дето случва този процесъ като въ Тетевенския Балканъ (Дичово, Боровецъ), Брѣзникъ, Челопечъ, Етрополски Балканъ и пр. пр.

Лимонитът се намира и въ Етрополския Балканъ, недалече отъ Киселешкия долъ. Тука рудата има сивкасто-жълтъ цвѣтъ и е въ компактно състояние.

### Окъръ (Ocre).

Както Пирита, така и Окъръ е твърдъ распространенъ въ България. Последната като епигенетична руда придружава първата. Окъръ е пръстенъ Лимонитъ, който съдържа нѣколко проценти глина и други. Дава същите химически реакции както и лимонита и различава се отъ последния по физическите си знакови. Тъмно до светло червенъ Окъръ изобилно се намира въ Лѣсковъ долъ при Бръзникъ. Твърдъ богатъ на желязо, този Окъръ има дребни бѣли или жълти конкреции, които по величина надминаватъ грахово зърно; по нѣщо е шупливъ. Бръзничкия Окъръ до толкова е чистъ, щото безъ голѣми приготовления може твърдъ лесно да се употреби за червена боя. Отъ него може да се извади и превъсходно желязо.

Побѣденъ на желязо е пръстения Лимонитъ или Окъръ изъ Челопечъ. Този до толкова е изпълненъ съ конкреции и жгласти кварцитни късове, щото съ пълно право можемъ го нарече бречастъ Окъръ. Цвѣта му се сменява отъ тъмно до светло червенъ и отъ жълто-червенъ до бледо-жълтъ. Макаръ компактенъ и добръ циментирани, въ него лесно се разпознаватъ ситните пори, които се премрежаватъ. Цѣлата грѣмада показва разноцвѣтенъ и разнозърниастъ прекрасенъ мозаикъ. Побѣстия Окъръ употребява околното население за боядисване на домоветъ си.

Хубавъ Окъръ съ Галенитъ се намира близо Етрополе. Чистенъ, свободенъ отъ конкреции и доста приятно на цвятъ (жълто-червено) Окъръ има при Гебедже (Варненско). Въ него се виждатъ тъмни и тънки 2 — 3 м.-м. жили Лимонитъ.

Бледъ и сиромашенъ на желѣзна руда Окъръ се намира на много мѣста въ България. Има го въ Софийско, Бръннишко, Берковско, Ломско, Раховско, Плевненско, Еленско, Златишко, Варненско и пр.

### Псиломеланъ (Psilomelane).

Кристализиранъ Псиломеланъ не е още никдѣ намеренъ. Намира се по-вечето въ массивно, компактно състояние, както това добръ може да се забѣлѣжи въ околности на Гебедже. Тукъ рудата се намира примѣсена съ желѣзовъ окисъ измѣжду пѣсечивитѣ камъни. Въ тѣзи пори намиращъ желтъ, червенъ Окъръ примѣсенъ съ пѣськи или пакъ само ситѣкъ чистъ бѣлъ ситенъ пѣськъ. Руденосния камъкъ не се ограничава само на едно мѣсто; той се простира далеко на юго-истокъ отъ село Гебедже, отъ дето селянитѣ, кога орятъ или копаятъ, изваждатъ голѣми бавани манганова руда.

Цвѣта на рудата е сивкасто-черъ, а праха червенкастосивъ. Псиломелана има полуметаленъ блѣсъкъ; съвършенъ е непрозраченъ. Той има по-голѣма специфична тѣжестъ отъ Манганита — 5.5.

Рудата показва само слѣди отъ Барий; има и само малко Калій а съдържа още желѣзо и кремнѣкъ. Освенъ тѣзи, сичкитѣ други реакции, споменати при Манганитъ забѣлѣзватъ се и при тѣзи руда. По съставъ, Псиломеланъ съдържа по-вече Манганъ отъ колкото Манганита.

### Вадъ (Wad).

Колкото и малко да е запознатъ чловѣкъ съ природата, кога пътува отъ Клисуре за Петро-ханъ (Берковско Балканъ), несъмнено той е забѣлѣзалъ къмъ срѣдата на Балкана, отъ лѣва страна на прохода, нѣкаква кафява черна прѣстъ, напоена по-вечето съ вода. Тѣзи прѣстъ ако и да е съставена отъ сѣщия материялъ, както и около находящата се, тя е обаче по-ситна, сбита и напос

съ манганова руда, която ѝ доставя кафеянь цвѣтъ. Тъзи руда, по мое мнение, е Вадъ.

Рудата не е на сѣко мѣсто еднакво распредѣлена; на едни мѣста иде по-изобилно събрана, на други по-оскъдно. Това зависи най-много отъ руднитѣ манганови жици, които изпресичахъ сиенитния комплексъ на Балкана както и отъ подземнитѣ извори, които презъ тяхъ текжтъ. Последнитѣ изнасятъ растопена мангановата руда на повърхността и напояватъ прѣста презъ която минаватъ. Тамъ дето е сухо, жилацитѣ на мангановата руда твърдѣ добръ се виждатъ. Тѣ сж тънки — само нѣколко с.-м. — разнo наклонени и распредѣлени отъ Ю З.—С И. въ шарения Сиенитъ.

#### Кварцъ (Quartz).

На много мѣста въ България намираме Кварцъ. Изобилно го има въ пѣсечевитѣ камъни около София дето дребнитѣ му зърна сж слепени съ варовито или желѣзно сполцо (Саранци-Ташкесенъ), или пъкъ съставлява дебелы пѣсечиво-рохави, сипки, слоеви, както това добръ се вижда въ Варненско, Силистренско, Софийско и пр. Този минералъ е единъ отъ най-сжщественитѣ елементи на Гранита въ св. Никола, Бѣлоградчикъ, Рабишъ, Берковски Балканъ и др.; намираме го като зърна въ нѣкои наши Сиенити — Етрополски и Берковски; распрѣснатъ е въ малки кристали, въ голѣмъ брой Порфири — измѣжду Берковица и Враца; той се вижда въобще почти въ сипки български еруптивни камъни.

Въ хубави самостоятелни кристали и правилни обикновенни комбинации — призма съ пирамида, намираме Кварцъ на много мѣста въ отечеството ни. Отъ Витоша, отъ Етрополски и Берковски Балканъ, както и отъ околността на Кюстендилъ имамъ доста хубави екземпляри. По-вечето сж нормално израсли, но намиратъ се и развѣдени и въ посока на главната ось. Освѣтъ безцвѣтни и

прозрачни срещатъ се най-вече тамянужени (морави); по-рядко се намиратъ желти.

Въ массивно състояние съ бѣлъ захаровиденъ слогъ, намира се Кварцъ въ Чупетлово, недалеко София. Мѣстото не ми е познато, но споредъ казването на одного изъ Перникъ, дамаритъ на кварца или по добръ кварцита, съ положени хоризонтално и завзематъ твърдъ голѣмо пространство. Този Кварцъ има стъкленъ блѣсъкъ, на мѣста се забѣлѣзва и маргаритенъ; съвсѣмъ чистъ и бѣлъ е; той нема слѣдователно никакви други примѣснини.

Червенъ кварцитъ, намира се на Юго-Истокъ отъ София, на пѣтя, който води отъ този градъ за Самоковъ. Тука той е грѣмаденъ и има голѣма дебелина. Цвѣта му е бледо-тамянуженъ (бледо-моравъ), премреженъ е на много мѣста съ бѣли кварцитни жилчици, съдържа дребни бѣли плочици слюда и има ситнозърнистъ слогъ. Този кварцитъ не е друго освѣнъ зърнистъ Кварцъ, на който зърната до толкова сж растопили отъ топлината, щото сичко се премѣнило въ кварцовъ камъкъ.

Като минералъ, Кварца е съвършенно безцвѣтенъ; повечето е обогренъ въ разни степени бѣло, сиво, жълто, кафяно, червено, синио, тамянужено и черно. Много отъ тѣзи сж названи споредъ цвѣта си.

*Аметистъ* (Améthyste), въ голѣми кристали твърдъ често се намира на Витоша. Той има моравъ или по-добрь тамянуженъ цвѣтъ; познатъ е на Софианци като *Витошки камъкъ*. Отъ този Витошки камъкъ забѣлѣзващъ въ много госпожи прѣстени и други украшения въ София. Аметистъ е слѣдователно отъ давна познатъ по тия страни. Въ монтъ ржце се намира единъ хубавъ Аметистенъ кристалъ отъ извънредна величина. Три форми въ него сж съединени (комбинирани): основна призма, основенъ и негативенъ ромбодъръ ( $\infty R. R. - R.$ ). Върху този кристалъ се намиратъ други по-малки прирасли кристали. Сичкитъ иматъ усно

редни главнитѣ си оси. Стенитѣ на призмата сж малко гънати, а на ромбоедритѣ гладки, блѣстящи. Въ малкитѣ прирасли, кристали стенитѣ на ромбоедритѣ сж неправилно напукани, въ главния кристалъ само двѣ сж въ подобно състояние. Ако би билъ цѣлъ израсълъ кристала, тогава дължината му би била 6·7 с.-м.; сега е само 5·5 с.-м. Диаметра му износя 4·6 с.-м.

За цвѣта на Аметиста мисли се различно. Пô-вечето отдаватъ тамянужената боя на мангана. Хайнцъ (Heintz), който голѣмо число анализи е направилъ върху Аметиста отъ разни страни, казва, че въ нѣкои нито слѣда отъ манганъ е намѣрилъ; той иска да каже, че цвѣта на Аметиста произлиза отъ желѣзо и сода и никакъ отъ манганъ. Сѣкъкъ това може да се потвърди и тука. Въ околността е намѣренъ Аметиста, не се е намѣрила — поне за сега, манганова нѣкоя руда. Тукъ има желѣзни руди — Магнетитъ, Хематитъ и на вѣрно тѣ сж главната причина за обогрението на кварца. Деклоазо съ нѣколко още минералози предполага, че цвѣта на Аметиста произтича отъ тѣкое органическо вещество.

*Червенъ Кварцъ* (Quartz rouge) заедно съ Магнетитъ, въ малки хубави кристалчета намѣрихъ неотдавна на Витоша. Формата имъ е една отъ най-обикновеннитѣ; тя прилича много на Аметиститѣ. Фухсъ (Fuchs) мисли че цвѣта на червения кварцъ произлиза отъ титанова киселина. Споредъ направената анализа на Витошкия Магнетитъ въ него има до 2·5% титанова киселина. Тя е слѣдователно обогрила червения кварцъ.

Хубави, тънко-дългнесты, кристалчета *желтъ Кварцъ* (ф. jaune) намѣрихъ въ единъ екземпляръ испроводенъ отъ Кюстендилъ. Този Кварцъ прилича на желтия Топазъ; той се различава отъ него по кристалографскитѣ си форми и по немание на прецѣпъ.

И *Калцедонъ* (Chalcédoine) се намира въ малки количества въ Витоша. Това можихъ да съгледамъ въ нѣколко малки геоди въ восъчения Опалъ, който тамъ въ жили се намира. Той е синкаво-млъчно-бѣлъ, прозраченъ и аморфенъ. Освѣтъ този, намира се и нечистъ калцедонъ въ сѣщия локалитетъ. Последния съставлява стенитъ на една голѣмичка геода, въ която лежатъ хубави кварцови кристали.

*Агатъ* (Agate) се намира въ концентрирани неправилни и разнообразени слоеви въ опалнитъ жици на Витоша. Колкото и малко да го има, азъ считамъ за дължостъ да го спомена.

*Кремъкъ* (Flint) се намира като неправилни заоблени късове или въ тънки легла на много мѣста въ България. Повърхността му е бѣла или белизнява отъ кредата въ която се той нахожда, но вътрѣшността му черна или сива. Този кремъкъ съдържа голѣмо изобилие остатки отъ Инфузории, Спонгии, Ехиниди и др. Нахожда се въ кредата при Плъвенъ, Бѣла, Шуменъ, Никополи и пр.

Червенъ, желтъ, бледъ, сивъ *Ясписъ* (Jaspis) или нечистъ и непрозраченъ Кварцъ намиращъ на много мѣста въ Силистренско, Шуменско, Варненско, Плъвенско и пр.

### Опалъ (Opal).

Въ тънки жили 2—5 с.-м. восъченъ Опалъ намира се сѣверо-западно отъ Владая на Витоша. Излома му подпъхнотойскостъ (конхоналенъ), цвѣта восъчено желтъ а праха съвършено бѣлъ. Въ тънки парчета вижда се слабо млъчностъ, прозраченъ е. Въ него и на него азъ намѣрихъ многобройни, разни величини израсли и прорасли Турмалинови кристали. Този Опалъ е станалъ отъ топлинѣ извори, които сж съдъжали растопена кремenna киселина или пакъ отъ воденитъ кремenni пари, които минавали презъ пукнатинитъ, като оставали кремennата си киселина и сичко щото сж носили.

**Аугитъ (Augite).**

Аугитъ или Пироксенъ е руда отъ групата на Амфиболъ. Намира се най много въ еруптивнитъ кристалини камъни. По съставъ тѣсно е свързанъ съ правия Хорнбленде; различава се отъ послѣдния по формата на кристалитъ си, съдържа по-малко кремикъ, има по-голямъ специфическа тѣжина и по-лесно се топи отъ него. Съставлява една отъ главнитъ примѣсенни почти на сички Диабази.

Въ хубави призми виждаме Аугитъ въ Диабаза при Владайската рѣка, въ Аугитъ-Андезита, юго-источно отъ същата рѣка предъ Перникъ и пр.

**Амфиболъ (Amphibol).**

Твърдъ обикновенъ и распространенъ минералъ въ голѣмъ брой еруптивни камъни. Амфиболоа изобилно влиза въ състава на много Гранити, Спелити, Кварцъ-Спелити (Витоша, Етрополски Балканъ), Андезити, Амфиболъ-Андезити (Берковски Балканъ), Диорити (Витоша, Етрополски Балканъ), и други.

Цвѣта почти на сички намѣрени екземпляри е черъ или тъмно-зеленъ. По-вечето се вижда въ дълги призматически кристали. По-мекъ е отъ кварца и фелдшпата, но по-тежкъ и отъ двата. Сгрѣнъ дава особена миризма; топи се по-лесно отъ Аугита. Листастата структура и малката му твърдина различаватъ го отъ черния Турмалинъ, въ който лесно може да се замѣни.

**Слюда (Mica).**

По своя металически сръбърень блѣсъкъ, по своята прозрачностъ и свършенна цѣпчивостъ, Слюдата е позната на сѣкиго. Намира се като главна примѣсенна въ Гранита при Килеура (Берковско), св. Никола, Бѣлоградчикъ и др.; въ Бѣшетника (Micascchiste) при Златица и въ други кри-



сталинни камъни. Като второстепенна смѣса, произлизающа отъ раздробението на еруптивнитѣ камъни, Слюдата се намира примѣсена съ глина и пѣськъ въ много седиментарни (наслоени) пластови. Такава земя се свети на слънцето като сребърна и лѣжи много окото. Въ подобно състояние намира се на много мѣста въ България, повече въ Западната отъ колкото въ Источната частъ. Слюда се вижда още, почти въ всички Днадо-Тринадични и кредни песченици въ Княжеството.

Минаралогическитѣ варietetи на Слюдата сѣ познати подъ името Биотитъ, Лепидолитъ, Мусковитъ и др. Първата Слюда (Биотита) е черна или кестенияно-черна; тя се намира въ кристалиннитѣ камъни на Берковския Балканъ (Гранитъ, Порфиритъ, Сиенитъ — Порфиръ, Диоритъ и др.) и въ Сиенита Витошки.

Мусковита или бѣлата Слюда въ голѣми луспи се вижда въ Златишкия и Пирдопския Блѣстникъ и въ пѣсечливитѣ слюдни наслаги при Саранци и пр.

#### Фелдшпатъ (Feldspath).

Въ западния дѣлъ на Българското Княжество, на много мѣста се намира Фелдшпатъ. Въ повечето еруптивни камъни, които разсеяно се срѣщатъ въ нашето Отечество, Фелдшпата съставлява единъ отъ главнитѣ и съществени елементи. Въ други той се намира като второстепенна руда.

Като Ортокласъ, цѣпивъ Фелдшпатъ, намѣрихъ и Витоша, юго-западно отъ Владая. Структурата на рудата е испрецапена. Чертитѣ на цѣпивоста се секатъ подъ правъ ъгълъ, така щото цѣлата руда изгледва като да е съставена отъ правоъгълници. Споредъ Щелцнера (Stelzner) посоката на едни черти е успоредна съ Орто —, а на други съ Клино-Пинакоида. Това е характеристично само за мивния Ортокласъ; рѣдко се забѣлѣзва същото явление при малкитѣ кристали, находящи се въ камънитѣ.

Екземпляритѣ които пазя иматъ меснатъ цвѣтъ, който не е еднакво распредѣленъ. На едни мѣста червенината е по-силна а на други заменява се съ блѣо-синкава. Блѣсъка имъ е стѣкленъ, а маргаритенъ тамъ, дето прецѣпа е успореденъ съ клинопинакоида ( $\infty P \infty$ ).

Освенъ Ортокласъ, намира се Олигокласъ, Лабрадоръ, Абиѣтъ въ разни плутонически камъни.

Растворението на Фелдшпата и преобразованието му въ единъ видъ глина, наричаме *Каолинизирание* а производението *Каолинъ*. Да се разяснимъ: Ортокласа, който ще донесе за примѣръ, като основенъ елементъ на сички гранитни камъни е двоенъ силикатъ отъ Алумина и Калий. Подъ влиянието на влагата, по-вечето камъни, които го съдържатъ въ значителни количества (като Пегматитъ, Гранитъ, Гнайсъ, Порфиръ и др.), распадатъ се малко по-малко. Калиева силикатъ растворя се лесно и разнася съ дъждовнитѣ води. Алюминиева силикатъ малко или много цвѣтъ, малко или много смѣсенъ съ Кварцовъ пѣськъ, освенъ и други минерали, споредъ естеството на камъка, остава самъ въ видъ на блѣа глина. Тъзи глина е порцеланова прѣстъ. Обикновено каолинизацията е само на повърхността; по нѣкога тя продира и доста дълбоко, отъ което въ видъ на каменоломи (кариери) експлоатиратъ порцеланена глина.

Вредъ по насъ, дето ес намиратъ плутонически камъни а дето растрошението на Фелдшпата се забѣлѣзва, нахожда въ малки количества Каолинъ. Не съмъ още намѣрилъ нѣмъи легла отъ порцеланена прѣстъ. Тъзи трѣба да търсимъ въ членоветѣ на нѣкоя отъ преминанитѣ формации.

#### Турмалинъ (Tourmaline).

Въ разстояние на 4—5 километра, сѣверо-источно отъ Владая, разсеяни по брѣговетѣ на малкитѣ Витошки

хълмове, намѣрихъ въ края на миналата година голѣмо богатство Турмалинови кристали. Измѣжду тѣхъ се видѣхъ нѣкои съ исключителни величини. Най-голѣмия кристалъ има диаметръ 2·7 с.-м., периметръ 8·5 с.-м. и дължина 5 с.-м. Дължината му обаче не може да се земе за вѣрна, понеже едната половина на кристала — тѣзи която е била зарасла не е никакъ развита. Има други кристали съ по 2 с.-м., 0·5 с.-м. и 1 с.-м. диаметръ. Последните преобладаватъ.

Въ сичкитѣ почти намѣрени кристали, отъ най-малкитѣ до най-голѣмитѣ, съ малки измѣнения, намѣрихъ само тѣзи четири форми съединени (комбинирани). Два ромбоедра: основенъ и тѣпъ негативенъ; двѣ призми: трижгълна хемипризма и девтеро-призма хексагонална ( $+R$  —  $\frac{1}{2}R$   $\infty R$   $\infty P2$ ). При едни първата призма ( $\infty R$ ) подпъленъ е развита и тогава третѣ нейни измѣнливи стѣни сж по широки отъ другитѣ; кристалитѣ въ този случай иматъ трижгъленъ видъ. При други се вижда противното. Сичкитѣ кристали се свършватъ съ по два ромбоедра; едни основенъ остъръ, другия тѣпъ негативенъ.

Измѣжду многобройнитѣ кристали неможихъ да намѣря нито единъ, който би ималъ развита другата си половина. Сички безъ исключение иматъ една и сжща форма една и сжща комбинация съ незначителни измѣнения. Видѣхъ да се само антилогнитѣ полови; аналогнитѣ като сродни немогле да се развиятъ. Подобни на Витошкитѣ Турмалинови кристали намѣрватъ се въ Цейланъ (Ceylan) Соненбергъ близо Андреасбергъ въ Харцъ, дето ги наричатъ *Афризитъ* (Aphrizite); има ги и въ Норвегия.

Стѣнитѣ на ромбоедритѣ ( $+R$  —  $\frac{1}{2}R$ ) сж гладки блестящи; при нѣкои негативни се забѣлѣзватъ и успоредни черти съ рѣба на основния ромбоедъръ. Призматичнитѣ стѣни ( $\infty R$   $\infty P2$ ), освенъ нѣкои, набраздени сж на дълъгъ. Сичкитѣ безъ исключение кристали сж хемиедрични.

При измѣрението на жглитѣ намѣрихъ тѣзи броеви:

$$\begin{array}{l|l} R \wedge - \frac{1}{2}R = 142^\circ & \sim P_2 \wedge - \frac{1}{2}R = 113^\circ 20' \\ -\frac{1}{2}R \wedge - \frac{1}{2}R = 133^\circ 30' & \sim P_2 \wedge + R = 128^\circ 30' \\ \sim P_2 \wedge \sim P_2 = 120^\circ & \sim P_2 \wedge \sim R = 151^\circ 30' \end{array}$$

Освенъ жгъла измѣжду девтеропризма и протопризма рѣзба е изѣденъ, сичкитѣ други доста добри се слагатъ съ пресмѣтнатитѣ жгли.<sup>1)</sup> Нѣкои даже съвсѣмъ сжигани.

Успоредно съ тѣпия ромбодъръ и съ девтеропризмата рѣзба на рудата е несвършенъ а излома неравенъ. Турмалина е подгълно непрозраченъ, има стъкленъ блѣсъкъ и цвѣтъ свършенно черъ. Праха му е сивкасто-зеленкастъ; твърдина има 7.5; съвсѣмъ слабо показва пироелектрическо свойство.

Предъ духалката съ якъ пламъкъ топи се Турмалина прахъ, дава черна сивкасто-зелена сгория. Растопенъ въ флуоритъ и бисулфатъ калиевъ, показва двойбенъ характеръ за бариумъ; пропорцията на този елементъ види се да е малка. Съ спектроскопа двойбено е присѣтствието на Литиумъ.

Ако се силно калцинира праха на рудата преобрѣща се въ емайлъ; това показва че Витошкия Турмалинъ спада измѣжду онѣзи вариетети които съдържатъ Литиумъ.

Направенната сухимъ путемъ качественна анализа на Турмалина, показва ми, че освенъ алуминиевъ силикатъ съ жорна киселина се намира въ него още: желѣзовъ протопризма, магнезия, натрий, нѣщо кальций и слѣди само отъ Литий.

На Витоша, Турмалина се намира въ пукнатинитѣ и в пещенята. Кристалитѣ съвсемъ свободни, срасли съсъ безъ кварцъ, лѣжатъ на фелдшпатна масса. На нѣкой кристали се виждатъ други малки игличасти кварцови кри-

<sup>1)</sup> Des Cloiseaux, Manuel de Minéralogie t. I. p. 504, 505.

пълното израсване на кристала, пирамидата е неясна. Намиратъ се и сраслеци.

Намъренитѣ кристали иматъ разни величини. Има малки до 1 с.-м.; най голѣмия е 7 с.-м. На този послѣдния освѣтъ пирамидата, сичко е ясно. Маргаритния блѣсъкъ на пинакоида и стѣкления на призмата, превъсходно се виждатъ. Кристалитѣ сѣ прозрачни, чисти и бѣли. Въ нѣкои се виждатъ и малки сиви петна, които по-вечето сѣ събрани около главната ось на кристала.

Интересно е мѣстонахождението на тѣзи кристали. Малкия потокъ, който тече въ Лѣсковъ долъ, има водата си кисело-горчивичка отъ разтворението на Пирита, който се нахожда въ Високи-Брѣгъ. Тѣзи вода, окиселена съ симпорна киселина, растопява варовика на камънитѣ през които минава и твори на този начинъ Гипса. Въ благоприятни обстоятелства Гипса се кристализира и прави стѣпнове, вертикално положени въ малкото корито, презъ което тече напомената вода. Такава е генезата на кристалитѣ.

На други мѣста, тамъ дето обстоятелствата не сѣ съдѣйствували за пълната кристализация на Гипса, тамъ рудата се намира влакняста, кораста и нечиста. Послѣдния случай може добръ да се види върху стърминитѣ въ Високи Брѣгъ, недалеко отъ първото мѣсто.

На сѣверъ, два километра далечъ отъ с. Курило (Сѣверно-Финско), явява се подъ чернозема, въ дълбочина 50—80 с.-м., една мазна хума (Terre à Foulon). Въ тѣзи хума се намира хубавъ, съвършено прозраченъ, чистъ, кристализиранъ Гипсъ. По-вечето кристали сѣ срасли въ близина и иматъ почти същата форма, както и ония, които се копаятъ около Парижъ. Има и пипчести като леща кристали. На едни мѣста, но по-рѣдко, виждатъ се и иглесты кристали; тѣ сѣ обикновено концентрично поредени и иматъ ясна форма. Дребнитѣ кристали по-изобилно се намиратъ отъ колкото едритѣ.

Хумата е мазна като сапунъ. Селенитъ отъ Курило твърдъ добръ умѣли да я приведжтъ въ употрѣбение на домашния животъ. Съ нея тѣ пержтъ и бѣлятъ дрехитѣ си. Тука твърдъ рѣдко употрѣбаватъ сапунъ. Хумата нѣма на сѣко мѣсто еднакво много Гипсъ; на едни мѣста изобилно се намира, а на други никакъ. Това зависи най-повече отъ водитѣ, които напояватъ тѣзи хума. Ако водата носи по-вече растопенъ материялъ, то и по-вече Гипсъ ще се кристализира.

Гипсъ се прави въ Курило и въ настояще врѣме отъ витриолнитѣ води, които тамъ съвязатъ презъ бѣлитѣ пѣсченици. Тѣ минаватъ презъ сивкасто-доломитни камъни, растварятъ ги, съединяватъ се съ вара, оставатъ водното окисено желѣзо, като Лимонитъ и Окъръ, а Гипса пренасятъ въ хумата, дето той се кристализира.

Въ Терциарната долина на Плъвенъ, въ една клисаво-мазна, бѣлизнява, възжелта или червенкаста глина се намиратъ хубави гипсови кристали. Рудата лѣжи само въ горнитѣ пластови, именно въ тегеля (tegel), който по състава си и окамененоститѣ, които въ него има, не се различава много отъ Баденския и Феслауския тегель. Такава земя особено благоприятствува за прѣуспѣването на лозята и дава урядно вино. Гипса е тукъ кристализиранъ въ голѣми и малки кристали, въ най-обикновенни форми и комбинации. Около Плъвенъ се намира и влакнастъ Гипсъ; този исплъва, въ тънки жилчици до 2 с.-м. неправилнитѣ пукнатини на прѣста дето се нахожда. Най-високо Гипсъ събиржтъ тука отъ с. Ясеново (пр. Плазичъ), Десивица и Търнина.

Близо Гебедже (Варненско), единъ километъръ далеко отъ с. Дереккой, въ брѣга който стърмо се издига надъ езеро Девна, намира се тоже хубавъ, чистъ Гипсъ. Рудата е кристализирана или влакнаста. Въ послѣдния случай намира се въ жици 10—20 с.-м. дебели, хоризонтално,

вертикално или косо положени въ сивата глина. Споредъ нахожданието си, този Гипсѣ е станалъ така сжщо, както и Плъвненския. Той е епигенетиченъ т. е. станалъ отъ растрошението на други руди, които съдържатъ елементитѣ на Гипса.

Въ подобно състояние Гипса се намира на много общи мѣста край Варна.

### Калцитъ (Calcite).

Общото име на кристализирания варовикъ е Калцитъ. Този минералъ твърдъ е изобиленъ въ природата. Въ сичви почти геологически формации, които до сега сж открити въ България, срѣща се Калцитъ. Обаче най-хубавитѣ кристали, обикновено, придружаватъ другитѣ руди, въ металоноснитѣ жици.

Въ разни кристални форми, едро и ситно-зърнастъ, съвсѣмъ чистъ или обогренъ съ нѣкои чужди примѣси, намира се Калцитъ на много мѣста въ Княжеството. Въ хубави бѣли, чисти скаленоедри и ромбоедри, намираме го въ Блъсковци при Елена. Кристалитѣ, ако и малки, показватъ разнообразни форми; тѣ сж съвършено правици. По-хубави и по-едри калцитни кристали намѣрихъ и надъ Балчикъ, въ терциарния варовикъ, послѣ на истокъ отъ Плъвенъ, въ Ловчанско, Троянско, Търновско, Разградско, Шумненско, Варненско, Силистренско и пр. Въ западниятъ дѣлъ на Княжеството има го при Осеновакъ и, Аръвиница, измѣжду Орхане и Тетевенъ; на пѣтя отъ Враца за Рахово, послѣ въ Батовци, Берковица, Рупски долъ, Етрополски Балканъ, Рилска планина и пр. Напоменатия Калцитъ намира се, или въ тънки жици, или въ пукнатини или геоди, или пъкъ на повърхноста на варовититѣ камъни, които въ тѣзи страни преобладаватъ.

Чистъ прозраченъ Калцитъ или *Исландски шпатъ* (Spat d'Islande) намира се тоже въ България, но локалитета не

м. е познатъ. Този Калцитъ има свойство, да показва сички предмети, които презъ него гледаме, двойно. Отъ него правятъ разни оптически апарати.

И *мермера* (marbre) е единъ видъ Калцитъ. Той състои отъ кристалилни зърна, които мѣняватъ както величината си, така и цвѣта си. Ситно-зърнистъ мермеръ не съмъ още намѣрилъ въ България; ний имаме по-едро-зърнистъ при Берковица и въ Рилската планина. Споредъ цвѣта имъ, дѣлимъ ги на бѣли или безцвѣтни, сини, желти, червени, зелени, черни или шарени. Почти отъ сичкиятъ тѣзи имаме въ България.

Найпѣтъ стари твърдѣ добръ познавали употребенето на мермера. Тѣ умѣли да го вадятъ, обработватъ и приготвятъ за монументални здания. Сичкия мермеръ, който украсява днесъ Рилския мѣнастиръ е мѣстенъ. Тамъ може челоуѣкъ да види, събранъ като въ музей, мермера на Рилската планина. И Берковския Балканъ е далъ довольно материятъ. Въ ново врѣме, много хубавъ мермеръ воятъ отъ тамъ за Княжеския дворецъ въ София. Този мермеръ се вади въ доста голѣми балвани и добръ се работи. Той обаче мѣчно може да се употребѣи за статуи, защото: а) не е съставенъ отъ ситни зърна и б) въ голѣмитѣ балвани, които се вадятъ, винаги се намиратъ пукнатини, които пречатъ въ изработването на статуитѣ. Берковския мермеръ може твърдѣ добръ да се употребѣи за други украшения; той се дѣла, изглажда и полирова превъсходно. Нѣщо особено ще бѣде великия гербъ на новия дворецъ, който се приготвя тука отъ Берковския, меснато червенъ, мермеръ.

Твърдъ, *компактенъ варовикъ* (calcaire compacte), окрашенъ съ разни цвѣтове, отъ битуминозни вещества и желязенъ окисъ, намираме на много мѣста въ България. Употребява се за построение на домове и здания, по-най-вече въ источната часть на Княжеството.



Хубава бѣла, червенкаста, възжелта, мазна, прѣстена *креда* (тебеширъ — Craie) има въ Плъвненско, Никополско, Шумненско и другдѣ. Кредата е съставена отъ дребни, ситни, невидими кжички на единъ видъ микроскопически животинки — Фораминифери (Foraminifera).

*Оолитенъ варовикъ* (calcaire oolitique), съставенъ отъ окръгли дребни зрънца, слепени заедно съ варовито спло, намираме при Чипровецъ (Берковско).

*Сталактити* и *Сталагмити* (Stalactites et Stalagmites) намираме вредъ въ пещеритѣ на варовититѣ канари. На мѣста тѣ сж малки и незначителни, а на други велики, дебели и колосални. Хубави сталактити има въ варовититѣ пещери при Гинци (Софийско), въ Каялъка при Плъвень, въ Габровския и Етрополския мѣнастиръ, въ Кишилово и др. Сталактититѣ сж камено-варовити стълпове, които се спущатъ отъ кубето на пещеритѣ, а сталагмити — ония, които се издигатъ отъ пода на сжщитѣ. По нѣкога едни съ други се съединяватъ и творятъ дебели, прекрасни стълпове.

Като хубавъ и якъ материялъ за зидание, употребява се и *Травертинъ* (Travertin), *варовита туфа* или *бигоръ*. Отъ него сж построени въ Етрополе черковата, много джамии и стари домове. Отъ сжщия камъкъ е създаанъ и варовитникия мѣнастиръ при Етрополе. На този Травертинъ е издига споменатия мѣнастиръ. Варовитата туфа, намираща се на това мѣсто въ голѣмо изобилие; тя се твори тука отъ вѣкове непрекъснато. Водитѣ които излизатъ отъ косо положенитѣ варовити слоеви, носятъ съ себе си много вълно количество растопенъ варовитенъ карбонатъ. Тѣ падатъ и се распрѣскватъ; въглената киселина извѣтрява въ видъ на карбонатъ, инкрустира ония предмети — трева, дървени гранцици и пр., върху които пада тѣзи водни

Травертинъ, съдържавающа много растителни остатъци — листове, дървени гранки, намираме и при Студена, 3 ча

юго-западно отъ София. Този е тоже твърдъ, порозенъ и червено обаяренъ. Въ него се виждатъ и рѣбати кжсови доломитенъ варовикъ.

По-мекъ Травертинъ, измѣсенъ съ глина и пѣськъ, но богатъ на растителни остатъци, намираме на югъ отъ Ловечъ, въ брѣга надъ Абланския ханъ.

### Доломитъ (Dolomite).

Кристализиранъ Доломитъ, само въ малки кристали съмъ намѣригъ въ България. По-вечето се срѣща компактенъ или зърнастъ. При Студена (Софийско), Доломита е сивкастъ и едрокристализиранъ. Въ шуплинитѣ и пукнатинитѣ на този Доломитъ, забѣлѣзваме малки ромбоедрични кристали; тѣзи сж толкова дребни, щото едвамъ могатъ да имъ се разпознаватъ формитѣ. Добрѣ се вижда прецѣпа на кристалитѣ; той е свършенъ и успореденъ съ основния ромбоедъръ. Рудата има стъкленъ блѣсъкъ, а цвѣтъ сиво-бѣлъ. Кристалитѣ сж прозрачни.

Формата на доломитната скала, която до 100 и повече метра се издига на югъ отъ село Студена, свършенно е неправилна. Причината на това сж атмосферилитѣ; тѣзи растопяватъ ония части на Доломита, които съдържатъ по-вече варовитенъ карбонатъ, отъ колкото магнезиевъ. Въ долнитѣ части, Доломита е ситно-зърнастъ, сбитъ и сивкастъ; цѣпи се неправилно и дробни въ малки бѣлѣсти кжсове. Сдробенъ слабо се топи въ студена кнелнина; ако се стопи, разтворението се показва съ вренне, подобно на Калцита.

Доломитъ намираме още при Курило — сѣверно отъ София, при Пѣвненъ, Габрово въ Троянския Балканъ и на други мѣста въ България.

### Арагонитъ (Aragonite).

Името на тѣзи руда произлиза отъ Арагония въ Испания, дето въ хубави, голѣми, двойни кристали се намира

измѣжду Гипса. Арагонита и Калцита, ако и да иматъ сѣщия химически съставъ, различаватъ се по кристалнитѣ си форми, по молекулярната си структура, а малко или много по физическитѣ и химическитѣ си свойства.

Кристалитѣ на Арагонита рѣдко сѣ осамотени. Тѣ сѣ обикновенно срасли и прорасли, както това потвърждава прекрасния екземпляръ, който се намира въ сборката мѣ. Кристалитѣ сѣ ромбически; тѣ сѣ многосложни. Главнитѣ индивидуи така сѣ положени, щото стѣнитѣ на двѣ призми или стѣнитѣ на призма сѣ брахи-пинакондѣ, малко много се опиратъ, като оставятъ вдабени и испъкнали жгли; при едни жглитѣ сѣ седемъ а при други десетъ. Азъ можихъ да премеря и единъ отъ испъкналитѣ жгли и намѣрихъ  $127^{\circ}15'$ . Жгъла, който затваря стѣнитѣ на брахи-домата, има  $108^{\circ}30'$ . Желаяхъ да произведа и други по деликатни кристалографически опити, но средствата за сѣга ми недонущатъ.

Арагонита блѣщи като стъкло, полу-прозраченъ е; въ малки парчета е чистъ и бѣлъ, а въ голѣми блѣдо-желтъ. Въ пламъка се не топи, добива само млѣчна боя; въ голѣма температура се распуква, а повърхноста му малко раздробява. Распрѣснатитѣ частици нематъ правилни форма, по-вечето сѣ жгльсти и рѣбати.

И безъ спектроскопъ може ясно да се види въ пламъка пурпурно-червената боя на Стронция. Въ нашия, слѣдователно, Арагонитъ има и доста стронциевъ карбонатъ.

Този Арагонитъ намѣренъ е въ Сливненския Балканъ, но кадѣ, какъ и на кое мѣсто, не ми е извѣстно.

Бѣхъ вече написалъ горнето, когато единъ господинъ ми донесе другъ, тоже хубавъ екземпляръ Арагонитъ, намѣренъ близо Т.-Пазарджикъ. Кристалитѣ сѣ срѣдня величина и се виждатъ самостоятелно израсли върху една обща плоха; има сѣщия цвѣтъ, както и Сливненския Ара-

тонитъ, дава иститъ негови реакции, като показва и доволно богатство на Стронций.

### Церуситъ (Cérussite).

Прекрасни, малки кристали Церуситъ или оловни карбонатъ се намира въ Етрополския Балканъ заедно съ Галенита. Ромбичнитъ кристали на рудата, восъчено-желто нашарени (бойдисани), иматъ голѣмо подобие съ кристалитъ на Арагонита. По-вечето сж бѣли, прозрачни съ диямантенъ блѣсъкъ. Церуситнитъ кристали изпълватъ геодитъ на Галенита, отъ които сж станали; намиратъ се и самостоятелно, но зарасли съ Калцитъ.

Галенита е билъ преобърнатъ най-първо въ сулфатъ — Англезитъ и посредствомъ калцевана бикарбонатъ, промѣненъ е сулфата въ карбонатъ.

### Малахитъ (Malachite).

На пѣтя, който води отъ Брѣзникъ презъ Лилинъ Планина за София, единъ часъ далечъ отъ престолницата, намирихъ въ Октомврий год. 1880. двѣ парчета Тимацитъ (диоритенъ камъкъ), покрити съ зелена корица. Камънитъ сж почти разѣдени отъ атмосферилитъ, но въ тѣхъ лесно може да се распознай Фелдшпата и Амфибола. Въ прѣсенъ изломъ, хубаво се види структурата на камъка. Магмата му е фелдшпатно-компактна (Petrosiliceuse), пепельно сива, туку тамъ пепельно-зелена. Въ тѣзи магма ясно се видятъ фелдшпатни кристали, черъ Амфиболъ, нѣщо кофейно-черна слюда (Биотитъ) и желѣзенъ окисъ.

Малахита, който случайно на повърхността и въ пукатинитъ на Тимацита е распрѣснатъ, показва, че този камъкъ може да бѣде металоносенъ. Цвѣта на рудата е зѣмрюдено-зелена, а блѣсъка на-полъ стъкленъ; цѣпи се на тънки листове и дава когато се сгрей бакърено зърно. Праха му е зеленкасто-бѣлъ или ябълчастъ а излома ской-

кастъ (раковинастъ). Въ останалото сичките му реакции отговарятъ напълно на Малахита.

Съ сичка вѣроятностъ мога да кажъ, че бакроносни руди се намиратъ въ Лилинѣ Планина; обаче въ какъвъ размѣръ и съ какъвъ процентъ остава по обстоятелствено да се испита.

Подобни еруптивни, тоже бакроносни камъни, намиратъ се, споредъ Брайтхаупта и въ Сърбия при Гамзиградъ, на рѣката Велики Тимокъ.<sup>1)</sup> Хайдингеръ споменува сжщитѣ камъни въ долината Козелинскъ, на сѣверъ отъ Шемницъ въ Унгария, въ Хенгулъ и Бистрица (Трансильвания) и Нагубаня (Унгария).

Тимацита споредъ структурата и състава си спада въ зеленцитѣ (Grünstein) и е сроденъ съ Диорита и Днабаза.

Малахитъ се намира още въ Етрополския Балканъ въ Плакалница (Врачанско) при Кюстендилъ и въ Лѣсковъ долъ. Този е станалъ отъ растрошението на Халкопирита, който се намира разсѣянъ въ камънитѣ на тѣзи страни. На други мѣста въ България не ми е още познатъ.

### **Азуритъ (Azurite).**

Азурита придружава почти сички бакърени руди. У насъ той се намира съ Малахита при Кюстендилъ, въ Плакалница (Врачанско) въ Лѣсковъ долъ при Брѣзникъ, въ Етрополския Балканъ и др. Цвѣта му е бледо-синъ, съдържа по-малко вода отъ Малахита. Дава сжщитѣ реакции както и тоя. Азурита е произведение на Халкопирита. Количеството му е малко и незначително.

### **Камени въглища (Charbon de terre).**

Подъ това название разбираме една твърдъ отдѣлна и характеристична фамилия въ Минералогията, която обхваща нѣколко видове: Антрацитъ, обикновенни или битуминозни.

<sup>1)</sup> Berg und Huttenmanische Zeitung, 1861, 51.

мнозини каменни въглища, сурп въглища (Braunkohle) или Лигнитъ и Торфъ. Каменнитъ въглища състоятъ битно отъ въглеродъ, съединенъ въ разни пропорции съ водородъ, кислородъ и нѣщо азотъ, т. е. отъ такива вещества, които съставляватъ тканитъ на растенията. Въ тѣхъ намираме още малко или много други вещества, които оставатъ послѣ изгарянieto на въглищата. Въ пепелта имъ намираме обикновенно: кремъкъ (silice), малко потасъ и сода, по нѣкога алумина, често желязовъ окисъ и Пиритъ. Сичкитъ тѣзи вещества намиратъ се въ днѣшнитъ растения, най-повече въ тайнобрачните (Cryptogamia).

Споредъ състава си, а по нѣкога и вътрешната си структура, каменнитъ въглища показватъ че произлизатъ отъ растителни вещества. И наистина кога разгледаме съ микроскопъ Лигнита, ний ще видимъ растителнитъ ткани и клетки на растенията, отъ които сж станали каменнитъ въглища. При Антрацита и чернитъ каменни въглища (Houille) дето минерализацията е била съвършена, това неможе винаги да се забѣлѣжи, защото сѣки вънкашни бѣлѣтъ, за органическото имъ происхождение, съвършено е унищоженъ. Даусонъ (Dawson) сполучилъ е да види съ микроскопъ, състава на нѣкой черни въглища. Той казва че споритъ и спорангитъ (spores et sporanges) на плауновитъ растения (Lycopodiaceae) твърдѣ ясно могатъ да се разбератъ въ много каменни въглищни вариетети.<sup>1)</sup> Съ търпеливото изучаване на пепелта, дошле сж много учени до убеждение, че въ въглищата се намира голѣмо количество сладководни Диатомеи (Diatomaceae); морскитъ Диатомеи по-рѣдко се срѣщатъ.<sup>2)</sup> Ако има, слѣдовтелно, нѣщо, което би дѣлало растителнитъ вещества отъ каменнитъ въглища, то е че, първитъ съдържатъ по-вече газови и

<sup>1)</sup> Dana-Manual of Geology, Third edit. New York, 1880, p. 318.

<sup>2)</sup> Castracane — Att. dell. Accad. dei nuovi Lincei, Rome, 48 71.

испарителни вещества отъ вторитѣ; различаватъ се тоже и по външността си.

И тъй въглищата сж произведение растително. Остава сега въ кратко да разгледаме какъ и на кой начинъ сѣ тѣ станали. Първото нужно условие, за да може произведението да се запази е, щото промѣнението да стане въ заключѣ отъ въздуха и то така, щото по-големата частъ на въглерода да остане събранъ и сбитъ въ тѣхъ, сжщо както става при творението на Торфа. Пожелаеме ли да си съставимъ понятие — като какъ сж станали въглищата, нека само погледнемъ въ какво положение ги намираме: растителнитѣ остатки сж събрани и натрупани или въ езерски вътрѣшни корита, или пакъ въ велики заливи (лагуни), които морето е посѣщавало отъ врѣме на врѣме.

До недавна се е мислило, че растенията, които сж дали материялъ за въглищата, слѣдъ като сж израсли и порасли, нападали сж и натрупали на мѣстата си, както това бива въ ония мѣста, дето днѣсъ се прави Торфъ. Геолозитѣ сж преписвали твърдѣ дълъгъ периодъ, за да може на този начинъ отъ тревитѣ и дърветата да се направи единъ пластъ камен. въглища. Споредъ тѣхното пресмѣтване трѣбвало е около 1000 години за наслагването на единъ слой въглища отъ единъ метъръ дебелина. За цѣля въглищенъ складъ, който се намира въ юго-западна Англия (South Wales), казва Професоръ Хълъ (Hull), трѣбвало е не по-малко отъ 640,000 години.<sup>1)</sup> Подобни предположения и изчисления не могатъ да се взематъ за истински, защото материяла на нѣколко дѣйствиелни лѣсове, постепенно засиани на сжщото мѣсто, не би могли да произведжтъ по-вече отъ нѣколко дециметра дебелъ пластъ, компактни въглища.

<sup>1)</sup> H. Woodward — The Geology of England and Wales. London 1876, p. 93.



На основание специалнитѣ изслѣдванія на Грандъ-Юри (Grand'Eury),<sup>1)</sup> на Файола (Fayol)<sup>2)</sup> и други въ ново време, въпроса за каменнитѣ въглища се рѣшава по единъ естественъ и логиченъ начинъ. Растенията, отъ които сж станали въглищата, биле сж по-вечето континентални, а не водни. Континенталнитѣ растения биле въ низкитѣ мѣста, тамъ дето водитѣ лесно можели да ги поплавятъ. Тѣхнитѣ подножия често се покривали отъ водитѣ, а коренитѣ имъ твърдѣ легко разсаждали въ тинята и пѣська. Не трѣба и това да забравяме, че вегетацията е имала тропически характеръ. Водитѣ, които се спущали отъ съседнитѣ малки бърда, потегляли съ паданieto си стѣблата, листицата и листоветѣ на дърветата и ги отнасяли въ най-низкитѣ мѣста, дето бързината на поронтѣ била опшитожена. Тука се събирали и трушали, дето сгѣдъ разни химически и механически процеси, тѣ се преобразили въ едн. въглища. Споредъ Грандъ-Юри, за направата на въглищитѣ пластови не е трѣбало по-вече време, отъ колкото трѣба за наслагването на нѣкои глинени пластови съ сжщата дебелина.

Не отдавна прочутия френски химикъ Фреми (Frémy) направи нѣкои опити, които хвърлиха свѣтлина върху въпроса за промѣненieto на растителнитѣ остатки въ каменни въглища.<sup>3)</sup> Сгѣдъ като подложилъ на топлина и притискъ (pression) захаръ, скорбела и разни гуми или подобни улмична киселина (acide ulmique), той добилъ нѣщо черно, твърдѣ подобно на въглищата. Добитото вещество, било сжщитѣ реакции както и въглищата. Подъ сжщитѣ физически дѣйствия, той немощилъ да получи сжщото нѣщо отъ целулоза, листове и дървета, биле тѣ прѣсени или сухи. Въ такъвъ случай ний трѣба да предположимъ, че

<sup>1)</sup> Revue scientifique, 1877, p. 1254. — Assoc. française, 1877, p. 517.

<sup>2)</sup> Comptes rendus, XCIII, p. 160.

<sup>3)</sup> Comptes rendus, LXXXVIII, p. 1048.



преди да се образуватъ въглищата, нѣкъква дезорганизация или ферментация става въ растителната материя, която разорива тканитѣ, давайки улмична киселина.

Каменнитѣ въглища сж станали слѣдователно отъ напаянето и отъ натрупването на растенията, които сж имали тропически характеръ и сж били богати на скорбелна и разни растителни масти. Тѣхното растворение е станало подъ водата, на исти начинъ, както днесъ се преобразуватъ Мъховетѣ (*Muscineae*) въ Торфъ, въ умѣрения и студения поясъ. Тукъ нетрѣба да забравимъ, че сичко е станало въ текуща и не въ мирна вода.

Понеже дѣйствиата на природата сж еднообразни и непрестанни, то за това въ сички почти периоди на земното развитие, ний намираме въглища. Антрацитъ има въ Силурската и Девонската формация; черни битуминозни кам. въглища отъ Карбонъ до Юра; сури въглища (*Braunkohle*) или Лигнитъ въ Кредната и Терциарната, а Торфъ въ настоящата формация. Въ България познати сж само битуминозни кам. въглища, сури въглища (*Braunkohle*) или Лигнитъ и Торфъ, който и днѣсъ се прави въ влажнитѣ мѣста на Витоша отъ *Sphagnum* и др. Антрацитъ не е още намѣренъ у насъ.

#### Битуминозни или черни каменни въглища (*Houille*).

Хубави черни въглища сж открити въ Турско врѣме на западъ отъ Бѣлоградчикъ въ долината на рѣка Стайковци. Професоръ Фр. Тоула <sup>1)</sup> посѣтилъ това мѣсто, къмъ края на 1875 год., когато правилъ геологически студни по тѣхни страни. Тукъ той намѣрилъ копани галерии съ добъръ боаажъ, но запуснати. Споредъ направенитѣ отъ него изслѣдвания, дебелината на кам. въглищнитѣ пластовъ била слаба. Най-дебелата жилка немала по-вече отъ 50 с. ч.

<sup>1)</sup> Ein geologisches Profil von Osmanieh am Arçer, über den Sveti-Nicola Bal. nach Akpalanka an der Nišava, p. 10.

II тъй, споредъ показанията на помянатия геологъ количеството на тия въглища е незначително и разработването имъ невъзможно.

Бѣлоградчишкитѣ въглища цѣпятъ се въ квадратни форми, твърдѣ сж битуминозни и горятъ превъзходно съ силенъ пламъкъ. Тѣ сж прави каменни черни въглища. Въ тѣхъ е намѣрилъ проф. Тоула добри спазени растителни остатки. Въ тѣхъ се намиратъ *Calamites*, *Xenacanthus*, *Annularia*, *Odontopteris* и други които сж характеристични за формацията долний Диасъ. Чернитѣ слѣдователно битуминозни въглища при Бѣлоградчикъ сж станали въ тѣзи периода и сж сродни въ много отношения съ карбоновитѣ.

#### Сури въглища (*Braunkohle*) или Лигнитъ (*Lignite*).

Не е право дѣто имената сури въглища или Лигнитъ твърдѣ често се замѣняватъ. Подъ Лигнитъ разумѣваме ония въглища, които сж задържали фермата на оригиналното дърво. Това обаче не важдаме при Браунколе, тукъ незабѣлѣвавшъ вече слѣдитѣ на дърветата и въобще на растенията, отъ които сж станали въглищата, въ тѣхъ е сичко сбито и изличено. За да не ставатъ недоумѣния, азъ ще давамъ точни подробности за еднитѣ и другитѣ, за да може читателя ясно да разбере върху кои именно искамъ да говоря.

Този видъ въглища явяватъ се у насъ най-първо въ сивосинкаститѣ, песечиво-глинени пластови на кредната формация. Дебелината имъ е малка, слаба и незначителна; по-дебели пластови отъ 4—5 с. м. не съмъ намѣрилъ.

Въ долината на рѣка Искъръ при Кунино се виждатъ добри спазени коритѣ на дърветата, отъ които е станалъ Лигнитъ. Подъ коритѣ сичко е промѣнено на въгленъ. Тѣзи растителни остатки спадатъ въ реда на дикотиледовитѣ, иматъ голѣмо подобие съ сега живущитѣ растения

и съвършено се отличаватъ отъ карбонската флора. Проф. Д<sup>ръ</sup> А. Корнхуберъ (Prof. Dr. A. Kornhuber), който сравнително е изслѣдвалъ единъ отъ тѣзи екземпляри казва че тѣзи лигнитни стѣбла много приличатъ на *Abies pectinata*. Г. Обербергратъ Д. Щуръ (Oberberggrath D. Stur) мисли другоаче; той предполага, че тѣзи дървени остатъци отговарятъ по-вече на нѣкой новъ видъ *Pinus*. Мѣжду тѣмъ въпроса остава още нерѣшенъ.

Сжщитѣ лигнитни въглища намиратъ се при с. Осленъ Криводолъ (Врачанско), послѣ въ Залковското дере, при с. с. Мирашъ, Катунецъ, Курумаслийтъ и Калиникъ (Ловчанско). Въ потока при Пърдилово, южно отъ Плъвенъ. тамъ дѣто водата е измизла и издълбала каменнитѣ пластови, откриватъ се тоже сжщитѣ въглища. Въ вертикално положени пластови намиранъ ги при Троянския мѣнѣстиръ. послѣ въ Севлиевско, Дръновско, Ески-Друмалийско и пр. Въ сръдне креднитѣ песченици, като продължение на първитѣ, намиратъ се подобни въглища и въ Керселникъ — близо границата къмъ Котелъ, въ долината на единъ малкъ, безименъ потокъ. Дебелината на послѣднитѣ се мѣнява отъ 1—5 с. м. но качествено се сравняватъ съ предидущитѣ. Никъква слѣда отъ кора, плодъ или друго що не намѣрихъ въ този Лигнитъ. По причина на сиромашното имъ нахождение, тѣзи въглища нѣматъ никаква практическа цѣна; тѣ не могатъ да се разработватъ.

Сичкитѣ тѣзи въглища сж почти сжщитѣ. Тѣ сж правъ Лигнитъ; черни сж и лъщятъ като смола. Праха имъ е обаче кестениянъ. Горятъ съ голѣмъ свѣтливъ пламъкъ, даватъ много димъ и се показватъ твърдѣ богатъ на битуми. Слѣдъ изгарянието си, тѣ оставатъ рохавъ бѣлъ пепелъ.

Въ бжджщитѣ геологически изслѣдвания на България азъ се надѣя да се откриятъ още много други подобни тънки легла съ лигнитъ въ сивопѣсечивитѣ слоеви на

кредната формация. Тъзи формация завзема твърдъ голѣмо пространство отъ истокъ къмъ западъ въ Княжеството.

Терциарнитѣ въглищни басейни добръ сж развити въ отечеството ни. Тѣ затварятъ на много мѣста въ пластовитѣ си по нѣколко метра дебели слойени кам. въглища (Braunkohle). На мене сж познати само двѣ такива корита съ въглища; останалитѣ не съмъ изслѣдвалъ още.

Мошинското корито, находящи се юго-западно отъ София, опасно е на сѣверъ отъ Висока и Лилинѣ Планина а на истокъ отъ Витоша; заслонено е на югъ отъ Голо-Бърдо и отворено на западъ. Намѣренитѣ въглища въ Владая, Бучино, Раѣево, Мошино, Калкасъ и въ околноститѣ на Перникъ, спадатъ по моему на сжщото корито. Споредъ изчисленията ми, повърхността на това езерско въглищно корито не ще бѣде по-малко отъ 150 четвъртити километра.

Другото мени познато въглищно корито е Самоковското; намира се въ Джупанова ливада, само четири километра юго-западно отъ града. Това езерско корито лежи измѣжду кристалинни камъни и изгледва като да е особѣнно малко.

Сури въглища намиратъ се още при политѣ на Влашка Планина въ Вълча шума (Трънско), послѣ при Поганово, отъ дѣто Г-нъ С. Христовъ изъ Царибродъ има добрината да ми донесе единъ малъкъ екземпляръ. Поганскитѣ въглища приличатъ много на първитѣ и чини ми се да сж отъ сжщото корито. Въ послѣдне врѣме испроводиха ми терциарни въглища и отъ Кюстендилско, намѣрени при село Горно Уйно.

Единъ господинъ ми приказваше, че измѣжду Радомиръ и Дубница — близо село Поповъ долъ, вадили още 1874. год. твърди, хубави въглища. Намѣрения тамъ пластъ билъ въ една могилна и показвалъ доволна дебелина (1—1.5 метръ). Тъзи въглища биле до толкова добри, щото Цига-

нитъ и ковачитъ безъ никакви припятствия мога да ги употребятъ въ желъзната индустрия. Види се да сж лишени отъ симпоръ и симпорни руди.

Трѣвненскитъ въглища не сж опредѣлени още окончателно нито по староста си, нито пакъ по количеството си. Преди 11 години Турското правителство повика Австрийския геологъ Шрьокенщайна (Schröckenstein), за да изслѣдва богатството на тѣзи рудници. Въ първитъ си изслѣдвания този геологъ ги опредѣли като Юрски (Ливесъ), но когато подиръ три мѣсеци повторно посѣти тѣзи страни, той отблъсна нѣкои отъ първитъ си заключения — най-повече за староста на пластовитъ, и пребърза да исправи писаното въ органа на царското виенско геологическо заведение<sup>(1)</sup>. Шрьокенщайнъ ако и да не намѣри тамъ никакви органически остатки — необходимо нуждни за опредѣление староста на формацийтъ, пожела да искаже мнение, че въглищата които въ Трѣвненско се намиратъ, както и ония при Селце (Южна България) сж карбонски. Споредъ него надъ въглищнитъ пластови имало Доломитъ и Пѣсченикъ отъ долний Диасъ (Rothliegendes), а надъ тѣзи — Доломитъ и Варовикъ отъ горний Диасъ (Zechstein). Сжщия австрийски геологъ казва, че тѣзи въглища се намиратъ въ голѣмо изобилие и че могатъ съ най-голѣмъ успѣхъ да се разработватъ. Този въпросъ, ако и пълненъ съ интересъ, остава за мене още не рѣшенъ. Азъ се каня да се помѣча идущата година съ неговото разрѣшение, не само защото е отъ велика научна цѣна, но и отъ голѣма практическа полза за нашето младо Княжество.

Нашитъ въглищни басейни, не могатъ ни пздалеко да се сравнятъ било по пространство или дълбочина, било по вътрѣшния си съставъ или вънкашния изгледъ съ английскитъ, американскитъ или белгийскитъ. Нашитъ въглища сж много по-млади; тѣ сж терциарни, Лигнитъ или

(1) Jahrbuch der K. K. geolog. Reichsanstalt. Bd. XXI und XXII, p. p. 273, 235

по-право сури въглища. Това потвърждават и направените анализи: топятъ се съвършено въ азотна киселина, въ хидрохлорната по-слабо; боядисватъ блѣдо-жълто алкалните, паятъ се лесно и горятъ съ пламъкъ като испаряватъ черъ димъ и даватъ битуминозна миризма. Тѣ съдържатъ малко или много симпуръ, който твърдѣ добръ се забѣлява при гореннето на тѣзи въглища.

Въ сички почти въглищни корита, даже и въ сжщитѣ слоеви, качеството на въглищата семенява. Има черни, свѣтли, твърди, сбити, безъ слѣда на стратификация, чисти отъ чужди примѣси, горятъ превъсходно и оставатъ 2—5% рохавъ бѣлъ пепелъ. Подобни въглища, намиратъ се въ тънкитѣ 30—40 с. м. пластови, лежащи подъ дебелата жила на Мошино. Сжщитѣ се явяватъ неправилно въ компактни маси и въ главната жила. Въ видѣ на твърди като дърво, съ особенна характеристична черна боя въглища (Jayet), намиратъ се, но твърдѣ рѣдко, въ сжщото корито. Главната мошинска въглищна жила състои по-вечето отъ наслагани сури въглища, които се цѣпятъ вертикално на пластовитѣ и дробятъ въ ситенъ прахъ. Този родъ въглища съдържа най-много симпуръ. Почти въ сичкитѣ познати мѣстонахождения намиратъ се и ламеларни (листичави) въглища, състоящи отъ тънки, като книжена кора пластови, които се распадатъ въ прахъ, по причина че съдържатъ симпуръ. Нашитѣ слѣдователно въглища преминаватъ въ текстурно отношение сички градации, отъ най-простия Лигнитъ до минералнитѣ компактни въглища на старитѣ формации.

Предъ 15—20 години турското правителство отвори първата въглищна рудница въ Тръвна. По причина на неправилното разработване, на недобритѣ пѣтища и на скъпия транспортъ, отворенитѣ галерии въ Пранаря, Бѣлно-гърхъ и Марковъ топъ, напуснаха се преди още пристиганнето на рускитѣ войски. Въ врѣмето на окупацията

откриха се и мошинскитѣ кам. въглища. Разработващиятъ имъ почева въ мѣсецъ Августъ 1879. год. Тѣ се експлоатиратъ доста мъдро отъ българското правителство. Тѣзи въглища сж отъ голѣма благодать за нашата престолнина. Въ София консумацията на въглищата расте несравнено бързо. Ето свидѣтели за това: год. 1879. извадено е отъ мината около 500 тона; слѣдующата 1880. година повече отъ 1500, а миналата (1881.) около 3400 тона.

Като изключимъ нѣколко стотини тона за дружината въ Радомиръ, както и за фабрицитѣ около града, сичво останало се гори въ София. Бързия ненормаленъ напредѣкъ въ развитието на престолницата може най-добруъ да се види отъ употребението на кам. въглища. До като въ начало само дружинитѣ и фабрикантитѣ консумираха въглищата, тѣ продиратъ днесъ безразлично въ домоветѣ на сички. И какъ не би, когато даватъ 4—5 пѣти по-вече топлина отъ дървата, и когато по-ефтино падатъ въ сравнение съ тѣхъ. Азъ съмъ напълно увѣренъ, че послѣ 10 години, само града София ще консумира по-вече отъ 20,000 тона.

Да кажиж сега по обстоятелственно за мошинската рудница и за нейното богатство.

Мошинското каменно въглишно, сладководно, езерско корито е терциарно. Намира се измѣжду политѣ на Витоша, Лилинѣ планина и Голо-Бърдо; лѣжи юго-западно отъ София. Рѣката Струма, въ сѣверния си дѣлъ, съ два свои клона кваси това корито. Формата на суро-въглищния бассейнь е трапезоedрична, а повърхността му вълнообразна. На много мѣста въ него се издигатъ доста високи могили и бърда. Както и по-горѣ споменахъ, повърхността му не е по-малка отъ 150 квадратни километра. Пѣтя за Радомиръ прецѣпва въ двѣ нееднакви половини това корито.

Суритѣ въглища, които се простиратъ въ тънки неправилни жили въ земята, не сж на сѣко мѣсто еднакви

дълбоко изподъ повърхността Въ Калкасъ, Райлово и Бу-  
чино стоятъ плитко, въ други мѣста доста дълбоко се на-  
миратъ. Главната жила въ Мошино дължи 11 метра дъл-  
боко подъ повърхността, въ Калкасъ само 3—4 метра, а може  
и по-плитко. При плитѣ и въ стърминитѣ на планината,  
въглищата сж покрити съ гръмадакъ и съ равновиденъ  
неправилно расхвърленъ митериялъ; въ по-низскитѣ мѣста  
и къмъ срѣдата — съ черна хумозна земя, превъсходна за  
обработка. Тамъ дѣто лежатъ въглищата по-наплитко,  
въ пролѣтно врѣме прѣста бива покрита съ бѣла като  
соль руда, която добитѣка съ най-голямъ удоволствие  
бѣше. Тѣзи руда е Мелантеритъ, непосредно произведение  
на Пирита, който инпрегнира особено горнитѣ слоеви  
на въглищнитѣ глинени пластови.

Мошинската мина е отворена при подножието на едно  
бърдо въ истоименното село. Галерийтѣ сж отворени хо-  
ризонтално и достигатъ въ една дълбочина до 350 метра.  
При устата на рудницата височината надъ морската по-  
върхностъ е около 820 метра. Галерийтѣ сж отворени на  
сѣточната страна на бърдото, а простиратъ се къмъ западъ.  
Пластовитѣ на въглищата изгледатъ като да сж хоризон-  
тални, но тѣ се наклоняватъ къмъ Ю.-З. подъ единъ твърдѣ  
калъкъ жгълъ; извънъ мината тѣ затварятъ съ хоризонта  
отъ 3—5° само, а вътрѣ тѣ сж наклонени до 18°. Главната жила отива съвършено правилно къмъ югъ;  
къмъ сѣверъ тя се смялява.

Отъ тритѣ главни галерии Дружинна, Начовичъ и  
Дѣвненъ само послѣдната се разработва.

Ето какъвъ е вертикалниятъ пререзъ на рудницата. Най-  
горѣ има 20—50 с.-м. черноземъ; подъ него лежи 2—3  
м. дебели леска, която въ горнитѣ части се цѣпи въ  
тънки неправилни парчета, а въ долнитѣ се намира въ  
дебели цѣли пластови. Тѣзи леска отгорѣ е сивкасто-  
жълта, а отдолу възжелта и сивкаста. Първия слой на



въглищата е подъ лескаря, тънакъ е 5—10 с.-м. и богатъ на симпоръ. Подъ него има пакъ такъвъ слой битуминозна черно-сива глина. Втория въглищенъ слой, дебелъ до 20 с.-м., съдържа конкреции отъ черна глина съ въглища. Подъ този слѣдва неправиленъ пластъ, само 60 с.-м., състоящъ отъ опалива черна глина (Brandschiefer). Послѣ слѣдва въглищенъ слой, богатъ на симпоръ, но незначителенъ — 20 с.-м. И така, преди да стигнемъ главната жила, ний срецаме много такива тънки слоеви съ черна глина и въглища, които се малко различаватъ по дебелината си. Тънкитѣ пластови кам. въглища, по-надълбоко биватъ се по-добри и по-чисти отъ симпоръ. Главната жила има доста добри въглища, но и въ нея се намиратъ симпоръ, който съдѣйствува най-много за сдробеннето на въглищата. Тя не състои непрекъснато само отъ въглища; въ нея се виждатъ и тънки пластови отъ битуминозна глина. Дебелината на главната жила варира; тя се мѣнява отъ 80 с.-м. до 1·20 м. Подъ нея се откриватъ други тънки до 40 с.-м. въглищни жили, които по чистотата си надминаватъ сичкитѣ горни въглища. Послѣднитѣ въглища съдържатъ твърдѣ малко или никакъ симпоръ и даватъ 2—5% чистъ бѣлъ пепелъ. Въ много отношения тѣзи се приближаватъ къмъ чернитѣ битуминозни въглища и могатъ безъ никаква повреда да се употребятъ въ желаната индустрия.

Отъ голѣма важностъ би било за насъ, ако се запознаехме и съ количеството на кам. въглища въ Княжество. Азъ желаяхъ и това да изложѣ тука, поне за Моришкото корито, което най-добрѣ ми е познато; но, щомъ да чинѣ, когато се лишавамъ отъ нѣкои пуждни данни, необходими при изчислението. Нека остане по настоящемъ въпроса за количеството на въглищата висящъ; той може най-лесно да се разрѣши тогава, когато се изслѣдватъ дълбочината на въглищнитѣ корита. А за сега нека зна

българската публика, че извънредно богатство отъ каменни въглища нѣмаме.

**Забѣлка.** Въ една отъ слѣдующитѣ книжки на Пер. Списание, ще разгледаме новитѣ руди, които сполучихъ да открия въ послѣднитѣ си екскурзии по България. За сега считамъ само за должностъ да ги спомѣна, като допълнение на горнята листа. Тѣ сѣ: *Баритъ* (Baryte), *Борнитъ* (Bornite), *Каолинитъ* (Kaolinite), *Манганокалцитъ* (Manganocalcite), *Мелантеритъ* (Mélantérite), *Рутилъ* (Rutile), *Салитра* (Salpêtre), *Смектитъ* (Smectite), *Сфалеритъ* (Sphalerite) [?] и *Турисенъ Кварцъ* (Quartz enfumé). И тъй числото на рудитѣ въ България възлиза, по настоящемъ, на 45.

Съставителъ: Д-ръ В. В. В. В.

## ЗАПИСЪ ОТЪ ОХРИДСКИЙ ПАТРИАРХЪ ПРОХОРЪ.

Отъ М. Дриновъ.

До прѣди десетина годинъ отъ дѣятелността на патриарха Прохора се знаѣхъ токо двѣ нѣща: 1) че по негова заповѣдь въ 1542 год. е написанъ единъ словѣнски ръкописъ, въ който се съдържаватъ съчпненията на Дионисия Ареопагита, Иоанна Дамаскина и пр.<sup>1)</sup> 2) че той около 1536 г. несполучливо се е *давосвалъ* прѣдъ Турското правителство съ Вселенский патриархъ Иеремия I, който неправедно държалъ подъ своя власть една отъ Охридскитѣ епархии, именно *Веррийската*.<sup>2)</sup> Въ послѣдне врѣме, обаче, нашата църковна история се обогати съ нѣколко нови открития, които хвъргатъ голѣма свѣтлина на врѣмето, въ което е светителствовалъ Прохоръ и отъ които се види, че той е единъ отъ най-личнитѣ Охридски светителие.

На 1869 год., съ помощта на профессора Макушева, ние сполучихме да добиемъ изъ Италианскитѣ архиви нѣколко документи, които показватъ, че въ врѣмето на Прохора, и благодарение на неговитѣ старания, православнитѣ жители въ южна, срѣдна и сѣверна Италия, както и въ Далматинскитѣ Венециански владѣния сж се подчинили на Охридската патриаршия.<sup>3)</sup> Въ 1876 год. профессорътъ

<sup>1)</sup> Григоровичъ: „Очеркъ путешествія по Европейской Турціи“ (2-ро издание. Москва, 1877 г., стр. 156. — „Časopis Českého muzeu“ 1847 стр. 514, 515.

<sup>2)</sup> Глед. въ нашия „Исторически прѣгледъ на Бѣлг. църква“ стр. 133, 134.

<sup>3)</sup> Съ съдържанието на тие документи ние мислимъ въ скоро врѣме да запознаемъ читателетѣ на „Периодическо Списание.“

ни каноническото право въ Московский университетъ, А. С. Павловъ, откри въ Московский публиченъ музей грамота, дадена въ 1531 год. патриарху Прохору отъ Вселенский патриархъ Иеремия, грамота, въ която се говори, че въ врѣмето на Прохора сърбската (Печската) патриаршия не била съществувала и че нейнитѣ епархии били присъединени, или по-право да кажемъ, били повърнати на Охридската патриаршия, на която принадлежѣхъ прѣди основанieto на сърбското патриаршество.<sup>1)</sup> Въ тая грамота, между друго, се говори: „Така наречената Печска архиепископия негдѣрво е била подчинена на (Прохоровата) църква, сир. на Охридската, послѣ чрѣзъ нѣкакво си насилие е била грабната отъ неж (ἡρπάγη μὲν ἀπ' αὐτῆς) и поставена въ автономно състояние, *въ което обаче не е останала и до сега* τὸ μὲν δὲ καὶ ἕως τοῦ παρόντος οὕτω διέμεινεν), но изново е присъединена къмъ църквата (на Прохора) и пакъ станала зависима отъ неж . . . . . Наше смирение (ἡ μετριότης ἡμεῶν) чрѣзъ съборно рѣшение опрѣдѣлява и постановява, ꙗко *Печь* и всичката сърбска областъ да бждѣтъ подъ рѣката на светѣйшата архиепископия Охридска, както сж били отъ начало и до сега“ (καὶ ἕως τοῦ νῦν). Тия свидѣтельства на новонайдената гърцка грамота, колкото сж чудни по важността си, толко щѣхъ да бждѣтъ и не вѣроятни, ако да не се потвърждавахъ съ записа, който обнародваме по-долу и който такожде се отnosi къмъ новонайденитѣ наметници за патриарха Прохора.<sup>2)</sup> Той е написанъ на края на едно голѣмо (in folio) ръкописно евангелие, което сега се намира въ библиотеката на познатий по своето

<sup>1)</sup> Г-нъ Павловъ е обнародвалъ тая грамота въ „Чтенія въ Императорскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей при Московскомъ Университетѣ.“ Москва, 1876, Книга 4.

<sup>2)</sup> До колкото знаемъ, на него до сега не е обърщалъ внимание никой отъ ученитѣ, които сж се занимавали съ църковната ни история, не е знаялъ за него н-ръ Павловъ.

книголюбие Московски гражданинъ А. И. Худовъ.<sup>1)</sup> Подъ записа, който патриархъ Прохоръ е писалъ, види се, съ своя рѣка, зеленѣе се и патриаршескии подписъ, писанъ съ зелено мастило и съ увързано писмо, както изобщо съ се подписвали Охридскитѣ патриарси.<sup>2)</sup> Напечатването на подписа, отъ който ние сме си извадили върна копия, оставяме за другъ път, когато мислимъ да напечатамъ още нѣколко патриаршески подписи. Тука обнародваме току записа<sup>3)</sup>.

Прохор милостію Божію Архїепископ ѿ-ε<sup>4)</sup> іѡстиніа-  
ніе всѣмъ Българомъ, сръблемъ и прочимъ.

Смѣреніе мое піше, понѣже<sup>5)</sup> да се  
зиѣтъ, како прїидохъ въ богохранїмое  
мѣсто Іѡнїево при въсвещенномъ мїтропо-  
літе крѣ Нїканоре,<sup>6)</sup> и прїиде къ намъ  
крѣ Петръ терзіи<sup>7)</sup> и приложи сію книгѣ

1) Това евангелие, което състои отъ 359 лїстѣе, заедно съ нѣколко други южнославянски ръкописи г-нъ Худовъ е купилъ отъ покойний Гилбердингъ.

2) Глед. „Исторически прѣгледъ на Българската църква,“ стр. 125 (белѣжката) и „Периодическо Списание на Бълг. Кн. Дружество“ I, 40.

3) Копията, по които печатаме, ние своеобразно сме си прѣписали отъ оригинала още въ 1871 г. и мислимъ да сме ѣ прѣписали върно. Нѣ-скоро слѣдъ това Прохоровии записъ биде напечатанъ отъ А. Попова въ „Описание рукописей и каталогъ книгъ церковной печати библіотеки А. И. Худоя.“ Москва 1872, стр. 20. 21. Но ако сждимъ по нашата копия, Поповъ при напечатването на тоя паметникъ е направилъ нѣколко погрѣшки, на които ние ще покажемъ въ белѣжкитѣ си подъ текста.

4) ѿ — ε = прѣкъе.

5) Думата понѣже е пропусната въ изданието на Попова. Намъ се чини. ч тая дума тука има значението на частичката за въ съюза-за да.

6) Думитѣ, които сж писани съ титли и съкращения ние изобщо печатаме развѣрвани. Съкращенията оставяме само въ оние думи, за които незнаемъ навѣрно какъ трѣба да се развѣржатъ. На примѣръ за скратено написаната дума крѣ ние не знаемъ на върно, какъ би ѣ написалъ Патриархъ Прохоръ: крѣ ли, или крѣъ, или пакъ крѣъ.

7) Първата буква на тая дума е написана така, дѣто може да се чете и като т, и като г. Ако да не бѣше тукъ крайното х (подъ титлата), ние бихме рекли, ч тая дума е: терзіи. Въ изданието на Попова е напечатано: герзіи.

тѣтроевѣліе църкве архістрати҃гу Миха-  
илѣ и Гакріилѣ ꙗ Палаканичкѣ махалѣ.

И да си иматъ вишереченна църква сію книгъ  
никимъ неотемлемъ.<sup>1)</sup> И на се ꙗко кѣистъ сіѣ на-  
ше писаніе въ всако съхраненіе и стверъ-  
женіе въ лѣтъ 7515 (7056—1548) апрѣліа дѣ днѣ.

Въ сѣщцото евангеліе, на първото му листо се на-  
мѣрва другъ единъ записъ, който е писанъ въ 1749 год.  
Привождаме и него.

Сина сѣла и божественна кнѣга глѣмоу евангѣ-  
лїе, тако да се нма знати, прѣложи азъ име-  
немъ Ии҃нѣсла отъ градъ Тетово сина книгъ еуѣліе  
да сѣлжи въ храмъ сѣаго архіепископа мириле-  
нискаго чѣдотворѣца Ніколаа за свою дѣшъ и  
его родители оца Ниселинъ, мати Кито, Крѣсте.  
Въ лето господне 7515 (1749).

Отъ тоя записъ се види, че книгата, която споредъ  
распорѣжданъето на патриарха Прохора трѣбваше да си  
има неотемлемо Яневската църква, слѣдъ двѣстѣ годинъ  
не е вече принадлежала на тая църква и е била прѣне-  
сена въ друга църква, именно въ църквата св. Никола,  
която се е намирала, види се, въ Тетово. Обърщаме вни-  
маніе на тоя фактъ, защото, както ще видимъ по-долу, той  
тука има значеніе.

Янево, което се намира близу до Прищина, къмъ юго-  
истокъ отъ неѣ, сега е малка паланчица или село съ 192  
жѣци,<sup>2)</sup> отъ които 42 сѣ мусульмански (албански и циган-

<sup>1)</sup> Въ наданието на Попова въ тая дума е напечатана и намѣсто ѡ. (Сѣщата погрѣшка се повтаря и въ думата: съхраненіе.

<sup>2)</sup> Толкова поне сѣ били въ 1858 г., когато е пѣтувалъ учений Австрийски консулъ Ханъ, отъ когото заемаме белѣжкитѣ си за сегашното състояние на Янево.  
Глед. I. G. von Hahn: „Reise von Belgrad nach Salonik.“ Wien 1868, 135—141.

ски), а 150 християнски. Християнското население състои отъ 1720 души, които сж все католици и говорятъ сърбски. Има тамъ сега токо една католическа църква, която не е яко стара, — правена е около 1858 год. Православна църква нѣма, както нѣма и православни жители. Но това на сегашно врѣме малко и бѣдно село въ срѣднитѣ вѣкове е билъ доста голѣмъ и богатъ градецъ, прочутъ по своитѣ срѣбърни рудници. Единъ католически свещеникъ. Стефанъ Гаспари, който въ 1671 год. е обхождалъ бившата Скопийска, сега Призрѣнска, католическа епархия. та е дохаждалъ и въ Янево, казва, че още и на онова врѣме Янево е било едно отъ най-главнитѣ мѣста (*luoghi principali*) на тая епархия и че тамъ и тогава още сж работили много срѣбърни рудници, половината отъ прихода на които е вземалъ Султанътъ (*abonda delle miniere d'argento, tirando il gran Turco la metà*). Сжщия Стефанъ Гаспари казва, че когато той е дохаждалъ въ Янево, въ 1671 год., тамъ се е намирала столицата на Скопекскій католическый архиепископъ. Имало е тогава въ Янево католическа църква, св. Никола, която и била катедралната църква на архиепископа.<sup>1)</sup> Отъ тия извѣстия на Стефана Гаспари види се, че още и въ XV<sup>II</sup> вѣкъ Янево е било и доста богатъ, и доста населенъ градецъ.

Католическа община въ Янево е сжществувала отдавна: тя се споменува още въ 1328 година.<sup>2)</sup> Нѣма съмнѣние, че тамъ отдавна е имало и православна община, но за нея въ познатитѣ исторически паметници, токо речи, нищо не се споменуваше. Сега отъ записа на патриарха Прохорание се научаваме, че православната община въ Янево е

<sup>1)</sup> Тия извѣстия ние вземаме изъ едно ръкописно списание на Стефана Гаспари, отъ което единъ прѣписъ се намира у насъ. Глед. „Период. Списание на Българското Книжовно Дружество“ I, 54, 55.

<sup>2)</sup> *Иречекъ*: „Die Handelstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien.“ Prag 1879, 57.

существовала още и въ XVI вѣкъ и е била, види се, доста многобройна. Въ патриаршеский записъ се споменува токо една православна църква, св. Архангели, въ *Плаканичката магала*. Но, види се, че тая православна църква не е била единичка въ Янево,<sup>1)</sup> — въ противенъ случай патриархъ Прохоръ нѣмаше да забѣлѣжва и махалата, въ която тя се е намирала. Това забѣлѣжване ни дава да мислимъ, че въ другитѣ Яневски махали е имало още нѣколко православни църкви. Яневската църква св. Архангели, види се, е разсипана прѣди 1749 год., когато принадлежавшието ѝ прѣстолно евангелие се е намирало вече въ други църкви и въ другъ градъ (Тетово). Има причини да се мисли, че разсипването на тая църква е свързано съ изчезновението на православната община въ Янево, а това по всички вѣроятности е станало прѣзъ Австрийско-Турската война въ 1683—1699. Въ врѣмето на тая война Австрийцитѣ прѣзъ Косово поле, дѣто се намира Янево, достигахъ чакъ до Скопие. Християнското население на тия мѣста не само ги посрѣщаше съчувствено, като избавители, но и всякакъ поддържаше тѣхнитѣ военни дѣйствиия противъ Турцитѣ. Особно много опълченци се придружили тогава къмъ Австрийската войска изъ Прѣзрѣнската и Прищинска области.<sup>2)</sup> Но прѣзъ есеньта на 1689 г., Турцитѣ, на които *късметътъ* пакъ бѣше захваналъ да работи, сполучихъ да разбиятъ, на знаменитото Косово поле, Австрийската войска, и ѝ накараха да се очисти отъ тия мѣста.

<sup>1)</sup> Покойний Гилъердинъ, който е минавалъ въ 1857 г. по край Янево, го-  
вора, че единъ свещеникъ отъ съседното село Липлянъ му разсказвалъ, „какъ ка-  
тѣлици въ 1856 год. заняли и перестроили тамъ (въ Янево) для себя большую, за-  
четивную православную церковь *св. Николая*, и уничтожили на стѣнахъ ея древ-  
нія иконы и старинную славянскую надпись золотыми буквами.“ „Поѣздка по Гер-  
цеговинѣ, Боснія и Старо-Сербиѣ“ въ „Запискахъ Русскаго Географ. Общества“ XIII,  
234, 235. Нѣма съмнѣние, че и тука е рѣчьта за новата католическа църква, за  
която говори и Ханъ и ако това прѣдаване бѣде истинно, то съ него се потвърждава  
прѣдположението ни.

<sup>2)</sup> Ханъ: „Geschichte des osmanischen Reiches“ Pest 1830. VI, 549.



Тамошното християнско население, което бѣше се вече скомпрометиrowало толко явно, боещи се отъ турскитѣ неистовства, напусна бащиното си огнище и се изсели повечето въ Австрия заедно съ Печскій патриархъ Арсеній Черноевичъ. Ето кога и по какви причини, види се, е станжло испадванъето на градеца Янево и изчезновението на православната му община заедно съ православнитѣ ѳ храмове. Тогава, види се, е разсипана и католическата църква, която Стефанъ Гаспари е видвалъ въ Янево въ 1661 год. и отъ която сега нищо не е остало.

Недалече отъ Янево, около единъ или два часа, се намѣрва село Липлянъ.<sup>1)</sup> Тукъ въ старо врѣме е билъ градъ Липенъ, или Липлянъ (Ulpiana, Justiniana Secunda), сѣдалището на старобългарската Липенска епархия.<sup>2)</sup> Градъ Липенъ, по свидѣтелството на Анна Комнина, въ XII-и вѣкъ, когато България се намѣрваше подъ Византийска власть, е билъ пограниченъ градъ между Българската земя и Сърбската. Около 1320 год., Сърбскій кралъ Милутинъ построи край Липлянъ познатий Грачаницки манастиръ, дѣто около това врѣме е била прѣнесена столицата на Липлянскій митрополитъ, който оттогава е захванжлъ да се нарича *Грачаницкйй*. Нѣма никакво съмнѣние, че градецътъ *Янево*, който се е намиралъ до самата столица на Грачаницката епархия, е влязалъ въ състава на послѣдната. Не може да се мисли, че слѣдъ Турското завоевание, когато живѣянъето въ грачаницкия манастиръ не е било яко безопасно,<sup>3)</sup> грачаницкитѣ митрополити често сж дохождали да живѣжтъ въ Янево. Ето защо намъ не се видятъ чудни

<sup>1)</sup> Гильбердингъ: „Поѣздка“ и пр. стр. 234. Иречекъ: „Die Handelstrassen.“

<sup>2)</sup> Глед. въ „Периодическо Списание на Бѣлг. Книжовно Дружество“, кн. 7 (грамотитѣ отъ Императора Василія II) стр. 19, 20. Тамъ, въ бѣлжка 12-та, но по погрѣшка сме казали, че градътъ Липенъ (Липляна) „се е намиралъ на мѣстотъ на сегашна Митровица“

<sup>3)</sup> По едно врѣме Грачаницкйй манастиръ и съвсѣмъ е запустявалъ. Гледъ Гильбердингъ: „Поѣздка“ и пр., стр. 235.

сѣдующитѣ думи въ Прохоровий записъ: **прѣидохъ въ . . . Янево при . . . митрополите кнр Ніканоре.** Тие думи може би да показватъ само, че въ 1548 год., когато Прохоръ е дохождалъ въ Янево, сѣдалището на грачаницкий митрополитъ се е намѣрвало приврѣменно въ тоя градецъ.<sup>1)</sup> Но насъ ни учудваше друго нѣщо въ записа на патриарха Прохора. Както вече споменѣхме по-горѣ, Грачаницката (Липевската) епархия въ старо врѣме (въ 10, 11, 12 вѣкове) е зависѣла отъ Българското патриаршество (Прѣславско-Охридско). Но въ XIV вѣкъ, когато Стефанъ Душанъ основа Печската патриаршия, ние вече намираме тая епархия подвластна на новоучрѣденото сѣрбско патриаршество. Изобщо се мислѣше, че тя оттогава и до самото ѣ уничтожение<sup>2)</sup> *неотемлено* е принадлежала на Печската патриаршия, за която такожде никой не се съмнѣваше, че е сѣществувала постоянно, *непреривно*, отъ самото ѣ основаніе. въ 1346 год., и до уничтожението ѣ въ 1766 г. Поради това ние се въздвигаме, когато прочетохме пѣрвъ пѣтъ, въ 1871 год., Прохоровий записъ, въ който така ясно се говори, че Охридский патриархъ дохождалъ въ 1548 г. въ *Янево*, сиречь въ Грачаницката епархия и се распорѣждалъ тамъ, като въ своя областъ. За такъво удивленіе сега не остава вече мѣсто обнародваната отъ профессора Павлова гърцка грамота, въ която се казва, че по врѣмето на патриарха Прохора Печската патриаршия била

<sup>1)</sup> Види се, че Грачаницкий митрополити слѣдъ Турското завоеваніе нѣколко бѣли сѣ прѣнасяли сѣдалището си отъ мѣсто на мѣсто. По едно врѣме въ XVI вѣкѣ тѣ сѣ наричали *Новобердски* (*Голубинскій*): „Краткій очеркъ Православныхъ епархій Болгарской, Сербской и Румынской“ Москва 1871, стр. 492). Отъ това може да се мисли, че по онова врѣме сѣдалището имъ се е намирало въ *Новобърдо*, което бѣло единъ отъ най-главнитѣ градове на Грачаницката епархия.

<sup>2)</sup> Кога и какъ е станало уничтожението на несѣществующата сега Грачаницка (Липевская) епархия, това не се знае. Знае се само, че въ 1766, когато се уничтожило Печското патриаршество, тя не е вече сѣществувала и че по-главнитѣ ѣ градове (Прищина и Новобърдо) сѣ се намирали тогава въ границитѣ на Печската епархия. Глед. издадената въ 1869 г. въ Цариградъ книжка: „Тѣ хатѣ тѣс архивно-копи“ *Ἀρχιεπίσκοπος καὶ Πατριάρχης* 64.

уничтожена (приврѣменно) и присъединена къмъ Охридската. Свидѣтелствата на тая новонайдена грамота, които ни развѣщаватъ реченното недоумѣние, въ сѣщото врѣме и сами намѣрватъ фактическо потвърждение въ Прохоровий записъ, който отъ къмъ тая си страна може да се сматра, като единъ доста важенъ исторически документъ.

Харковъ, Юлій 1882.

### Бѣлѣжка.

За историята на Янево и Грачаница въ това врѣме може да се прибави и този любопитенъ фактъ, че тогава, около 1539 год., въ Грачаницкий мѣнастирь е сѣществувала книгопечатница за църковни книги, въ която подѣржководството на споменжтий отъ г-на Дринова митрополитъ Грачаницкий или Новобѣрдскій Никаноръ е работилъ единъ монахъ Димитрій. То бѣше най-отдалечената къмъ югоистокъ отъ ония сѣрбски мѣнастирски печатници които сѣ произвели въ пѣрвата половина на XVI столѣтие цѣлъ единъ редъ черковни издания, тѣй интересни за историята на словѣнското печатарство и днеска тѣй рѣдки. Печатахъ се книги въ Черна Гора на Ободъ 1493—5, въ Херцеговскитѣ мѣнастири Горажда 1531 и Милешева 1544 въ сѣрбскитѣ (въ ужичко окрѣжие) мѣнастири Руянъ 1531 и Мръкшина Църква, въ самиятъ Бѣлградъ 1552 и даже въ Скадъръ 1563. Отъ Грачаницката типография познати е до сега само една книга, единъ октоихъ печатанъ въ 1539 год. Намѣри и описа го Г-нъ Стоянъ Новаковичъ въ книжката: „Сархеолошке изложбе у Кијеву 2—21 Април 1874.“ (У Београду 1874), споредъ единъ единичкий листъ и то пѣрвий листъ съ надписътъ на книгата, който въ Кијевското археологическо изложение между други старон

итни книги билъ изложенъ отъ Кіевскій владика Порфирій.

Въ България сполучихъ да намѣря единъ пълненъ екземпляръ на този Грачаницкій октоихъ, и то въ Рилскій манастиръ. Брои 28 коли, всѣка по 8 листа, венчко 224 листа, въ стара дървена подвързия. На първата страница се чете: **Покелѣніємъ въсесокещеннаго Никанора митрополита Нокобрѣдскаго трѣдихъ се о сѣмъ въ митрополїи Градуаници азъ Христъ рабъ Димитріе. Въ лѣто 7.3.м.3. (7047—1539).** Другата страница на първий листъ е изпълнена съ единъ много драгоцененъ дърворезъ, който представлява Грачаницката черква, както се види отъ надписа: **Митрополїа градуаница.** Черквата има едно голѣмо кубе и три малки, долу отпреди единъ отворенъ портикъ съ стълбове и на страна една четвероѡгълна кула, сѣщо отворена, въ която се виждатъ окачени два звона отъ любопитна древна форма, единъ по-тъсенъ, другий по-широкъ. Подъ черквата сж помѣстени ликове на три светии, св. Іосифъ, св. Дамаскинъ съ маслинница и св. Косма, и подъ тѣхъ чете се надписъ съ извити букви: **Смѣренїи Никанѡр Нокобрѣдскы митрополитъ.** Въ печатания текстъ има между черното и червени начални букви. Езикътъ на самия „осмогласникъ“ е безъ юсове, сѣрѣчь старословѣнскій по сѣрбска рецензия. Писмени бѣлѣжки или записи по краеветѣ на книгата нѣма.

Д-ръ Конст. Иречекъ.

## ПРИНОСЪ КЪМЪ ВЪПРОСА ЗА БЪЛГАРСКИТЪ НОСОВКИ.

Нѣколко думи и словни бѣлѣжки на професора Дринова въ „Периодическо Списание“ I. кн. 11—12, Браила 1876, стр. 163—164, за извѣстни спорадически упазени носни звукове въ говора на Македонцитѣ въ Костурско. дадохъ поводъ на проф. В. Ягича въ 1877 г. да събере въ общъ прегледъ въ „Archiv für slavische Philologie“ II. 399. досегашнитѣ материали по този прѣдмѣтъ подъ насловъ: „Къмъ въпроса за ринезма въ новобългарския езикъ“. и да посочи на славиститѣ великата важность на по-нататашни издирвания за освѣтление това бѣлѣжито явление. Къмъ тѣхъ отдѣлни сборки отъ слова съ „носовки“, както се срѣщатъ у В. И. Григоровича, „Очеркъ путешествія по Европейской Турціи, Казань 1848, у проф. М. Хаталя. „O bugarskih nosnih samoglasih“, Književnik II, Zagreb 1865. стр. 471—474, у П. Р. Славейкова, „Читалище“ 1873, бр. 11. стр. 1028, у Д-ръ К. Иречека, „Starobulharské nosovky“. Časopis Českého Musea 1875, стр. 325—330, — имамъ надежда да пригудѣя нинѣ още нѣкои-други подобни слова. съ основателна просьба, да се допълнятъ отъ по-добритѣ и по-вѣститѣ познавачи на извора имъ.

Въ село Брацигово, сега въ Пенцѣрска околина, Татарскъ-Пазарджишки департаментъ, населението говори помежду си особно нарѣчие, прѣнесено въ половинната на минжолото столѣтие изъ Македония и напълно еднакво съ говора на съседнитѣ села Пателеница и Срънча, що сѣ е заселили

всѣ по него врѣме въ Тракия, като бѣжанци отъ турски злѣдѣйства. По него нарѣчне Брациговци употрѣбаватъ значителенъ брой думи съ явни бѣдези отъ староврѣменско носово произношение (*rhinesmus*), които обаче въ разговоръ съ по-горни отъ себе лица, или съ „книжовни“ людие, тѣ гледатъ всѣкояче да избѣгватъ, защото братята имъ тракийци остро ги подиграватъ поради това. Съвсѣмъ особно въ домашното нарѣчне на дюлгерския еснафъ на село Брацигово. Но моята цѣль тука е обѣрижта само върху занимателнитѣ особености на това нарѣчне, както си го говорятъ всрѣдъ домашното си общество, най-много въ кръга на старитѣ и женитѣ заедно съ дѣцата. Споредъ тоя сѣщински и чистъ Брациговски говоръ забѣлѣжаваме слѣднитѣ староврѣменски особености откъмъ носнитѣ звукове въ отдѣлни слова:

*зѣмба*<sup>1)</sup>, *дѣмб* мн. ч. *дѣмби* (въ Македония село *Дѣмбене*), *зѣмби* — тази чўна иѣма бѣш *зѣмби*, — *кѣндѣля*, *зѣмбота* (в.яш. *sâmbata*), *зѣлѣмби*; *чѣндо*, *прѣнде* — нашта бѣба *прѣнде* чѣно, — *оглендѣло* (в.яш. *oglinda*), *глѣндо*, *грѣмбло*, *грѣнде* — сѣлен дош върна, ке *грѣнде вѣда*, — *нѣндесе*, *дѣвѣндесе*, *рѣндѣве* ед. ч. *рѣд* (в.яш. *řind*<sup>2)</sup>); при това *срѣнда*, *громбѣнча*, *громбѣве* ед. ч. *гроб*<sup>3)</sup>.

Въ нѣкои отъ тѣзи приведени слова на първъ погледъ те представятъ като неправилности:

1. Срѣщу *дѣмб* (и *зѣмб*) видиме само *рѣд*, покрай мн. ч. *рѣндѣве* (*гроб* — *громбѣве*);

2. За старобълг. *срѣда* намираме *срѣнда* (а за *колада*, в.яш. *colinda*, само *коледа*); и

3. Въ Брацигово се казва само *мудро*, когато въ Котурско, споредъ г. Дринова, се чува *мѣдро*.

<sup>1)</sup> Брациговския изговоръ на старобългарското ж. изразявама чрѣзъ *зи*.

<sup>2)</sup> Тълкуваньето на в.яшкитѣ грамматици, че *řind* било произхождало отъ в.яш. *rona*, *rondik*, не е вѣроятно.

<sup>3)</sup> Тѣзи слова ми бидоха устно съобщени отъ г. В. Юркова, Българинъ отъ Брацигово, студентъ въ Пражската политехника.

Но тѣ мнѣми неправилности скупомъ се оправдаватъ, досущъ отъ звукословнитѣ правила на днешния български езикъ, ако вземемъ още въ съображение особнитѣ свойства на разнитѣ нарѣчия въ нашия езикъ.

1. Групи отъ съгласни звукове, каквато е напр. *нд* по рода си, въ края на думитѣ у насъ не могатъ да се удържатъ *цѣли*, най-едингътъ имъ елементъ винаги отпада, за да се възвърне изново при благоприятенъ случай; *дш. нош, нѣл* — мн. ч. *дѣждове, ношѣти, нѣли*: отъ крайнитѣ групи *жд* (*сѣдѣ* ассимиляция *шт*), *шт, ли* отпадатъ крайнитѣ елементи *д, ш, н*, като си заивматъ мѣстото пакъ въ сръдословнитѣ позиции. Сжщо такава „необикнжата“ група ще да е за Брациговци *нд* (спроти „обикнжтата“ *мб*: *зѣмб* въ края на словото *ренд*, отъ което въ ед. ч. отпада носниятъ елементъ, като физиологически по-слабъ, неусъвършенъ звукъ, а въ мн. ч. се явява *цѣлъ* въ сръдата на формата *рендѣве*. Сравни освѣнъ това *прѣндж* — *прѣндох* — *прѣл* вмѣсто *прѣн(д)л* мн. ч. *прѣли*: отъ двѣтѣ плавни *нл* въ *пралл* — *прѣлли* станжала по ассимиляция само една *л*: *сѣглѣндам* — *глѣндах* — *глѣндал*.

2. Какъ сж си получили Брациговци формата *срендѣ* и защо сж приели исключително *кѣледа*, — за сега не може лесно и вѣрно да се опрѣдѣли, понеже липсува потребниятъ за това материялъ. Менѣ ми се чини, че въ първото слово е смѣстено *ен* за стб. *ѣ* по аналогия съ други слова отъ подобно естество, които сж въ по-голѣмо количество съ упазено стб. *ѣ*, отколко съ *ж* (по аналогия съ *тѣхъ* и *гробѣве, громбѣишча*); колкото за второто слово *кѣледа* можъ каза приблизително, че то ще да е или заемено въ тази си форма отъ тракийскитѣ Българе, или просто така донесено изъ Македония, тъй като и тамъ покрай правилното *коленде* въ Магарово (виж. Милад. 523) живѣе обновено *коледе* въ Кукушъ (всѣт. 521).

3. За *мудро* вмѣсто *мзидро* бихъ далъ това обяснение: *мъндро* покрай *среда* у Македонцитѣ свидѣтельствува, че тѣ обичатъ групитѣ *ндр* и *стр*; Брациговци напротивъ, съгласно съ *среда* упазили *мудро* само въ тоя му видъ, и то още докато сж били въ Македония.

*Прага.*

**А. Т.**

---



## ИСТОРИЧЕСКИ МАТЕРИЯЛИ ПО НОВОВЪЗРАЖДА- НИЕТО НА БЪЛГАРСКИЙ НАРОДЪ.

---

Отъ В. Д. Стоянова.

Подъ тойзи насловъ излагаме тукъ нѣколко исторически документи, които хвъргатъ доста свѣтлина върху критическото врѣме на пробужданieto и нововъзражданieto на нашия народъ въ течение на текжций вѣкъ. Първий документъ е едно възвание отъ приснопамятнаго Софония, епископъ Вратчанский въ Букурещъ къмъ нѣколко български родолюбци изъ Влашко и Богданско; другитѣ документи сж двѣ писма отъ пламенний нашъ поборникъ и блаженъ мъченикъ, Архимандритъ Неофитъ Бозвелията отъ Св. Гора до неговий отличенъ сътрудникъ покойний священникъ Андрея Д. Робовъ въ Елена.

*Софрониевото възвание*, както ще видятъ по-долу читателитѣ ни, е писано на 29 Априлия въ г. 1805. То свидетелствува най-краснорѣчиво, при какви мъчни врѣмена и съ какви голѣми тежкотии се е започенъло възражданieto на българската нова книжнина; отъ това възвание ний виждаме още, какъвъ горещъ родолюбецъ и самоотвърженъ иерархъ български е билъ *Софроний* въ своето врѣме. Извѣстно е, че Софроний е онзи български книжовникъ, който пръвъ е приготвилъ и извадилъ въ печатъ българска книга въ г. 1806 подъ названиее „Kyріакъ

дроміонъ. сиречь Недѣльникъ, поученіе на всѣхъ недѣлахъ въ православнихъ церквахъ прочитаемаа евангеліа въ всего лѣта съ толкованіемъ и справоученіе, и на великихъ господскихъ праздницѣхъ. и на святыхъ празднуемыхъ сказаніе дүшеполезное. Преписанный отъ словенскаго и отъ греческаго гл҃убочайшаго азѣка на болгарскій простый азѣкъ отъ Братчанскаго епископа Софроніа, къ разумѣнію простому народу. Позволеніемъ Досіеа Митрополита үггровлахійскаго, помощію же епископовъ и благочестивыхъ христіанъ. Нынѣ издаде сѧ въ типографіи ү Рымнической епископін, при епископѣ Нектаріи. Въ лѣто ̅᠗᠔᠖̅ (-1806). Напечата сѧ и право описа сѧ отъ Дімитріа Міхано Поповича и отъ Георгіа сына его.“

Гореспоменѣтото възвание се отнася именно за издаването на тая книга, която, отъ началото на сегашний вѣкъ и до сега, принесла е безкрайна полза на нашия благочестивъ народъ, като се е распространила на сѣдѣ по българскитѣ земи въ трикратно препечатвание, и поради това отъ народа тя е приела название „Софроний“, по името на издателя ѳ.

Автобиографията на Софрония е единъ такожде отъ най-важнитѣ наши исторически документи, особенно за изучаваніе вжтрешното състояние на българскій народъ презъ втората половина на минжлото столѣтіе и въобще за изучаваніе състоянието на турската държава презъ това врѣме.

Иалишно е на дълго да повтаряме и тукъ, че отъ втората половина на минжлий вѣкъ Софроний се появи достоинъ ученикъ и вѣренъ послѣдователъ на *Паисия*, основателятъ на българската нова книжнина и пѣрвий пробудителъ на потъпканата и забравена българска народность. Цѣлий XVIII в., и особенно втората му половина до истичанието на пѣрвитѣ десетъ години отъ това столѣтіе, бѣше най-грозний периодъ отъ минжлий животъ на българското плѣме подъ свѣтската власть на Турцитѣ и подъ духов-

ната власт на Гръцитѣ. Въ тойзи периодъ, когато Българетѣ като народъ съвършено бѣхж затѣпени и тѣхнитѣ вѣковни врагове мислѣхж, че той и българското отечество за винѣги вече не съществуватъ, именно въ тойзи периодъ появяватъ се богоизбрани святители, Паисій Софроний и други, да въскрѣсятъ нашия народъ; и тѣ като посветяватъ отъ всички душа и сърце цѣлий си животъ въ непрестанна и неуморна дѣятелностъ за въскрѣсванието на своя народъ, успѣватъ най-сетнѣ да положатъ твърдата основа на освобождението България отъ народоубийственната свѣтска и духовна власт на омразнитѣ чужденци.

Въ тойзи периодъ, до появението на Паисия и Софрония, у Българетѣ почти съвършено бѣше изчезло въспоменанието за тѣхний минѣлъ животъ, за тѣхното царствование, и пр. До тогава Българетѣ не само вече не знаяха нищо за минѣлий свой народенъ и държавенъ животъ, но тѣ бѣхж изгубили и всѣка надѣжба за подобрене на своята участъ, и на противъ тѣ вѣрвахж, че всичкото нѣтъ съществование на тойзи свѣтъ е за винѣги предназначено само да робуватъ!... Но, отъ като излѣзохж на свѣтъ Паисиевата българска история и Софрониевий Недѣльникъ, най-първо пробуди се въ нашитѣ бащи и дѣди народното чувство къмъ българщината: българската забравена, призрѣна книга хванж да се обиква; въ училищата изъ България хванж постепенно да се увежда българско учение и гръцкитѣ книги въ черковитѣ да се замѣстятъ съ български. Слѣдъ това, чрезъ българската история отъ Паисия пробуди се още по-вече народний духъ на всички Българе, които бѣхж честити да прочитѣтъ и чуѣтъ наиздателната и животворна рѣчь на Паисия въ историята му: сърцата на всички се покъртихж, пламнѣхж и всѣкий поченж да мисли и да мисѣе за по-добра участъ на българскій народъ. А Софроній чрезъ своятъ Недѣльникъ, който

е облеченъ въ простъ и вразумителенъ езикъ, даде възможност на българскитѣ священници и на всички наши мирене, едвамъ знаещи да прочитатъ българска книга, да отмахнатъ дотогавашното си отчаянно безнадеждие за по-добро бъдеще: въ сърцата на всички запознати съ Недѣлница поникна хвърленото благословено сѣме за пълна вѣра и надежда въ Бога, че, както всички злочести по своя или по чужда вина, така и Българетѣ Той (Богъ), чрезъ своята безкрайна доброта и милостъ, ще ги благослови да станатъ пакъ честити и да се радватъ и тѣ съ Неговитѣ добрини.

Ето по кой начинъ Паисий и Софроний посѣхъ плодотворното сѣме въ измъчената и на смъртъ отсѣдена душа на българскій народъ за съвършенното негово въскръсване, което ний бѣхме честити да дочекаме и вече да се наслаждаваме отъ него.

На желаещитѣ да се запознаятъ по-отблизо съ живота и безсмъртнитѣ заслуги на Отца Паисия за българскій народъ препоръчваме прекрасната статия отъ г. проф. Дринова по тойзи предмѣтъ, която е помѣстена въ кн. IV на Период. Списание, г. 1871 (виж. стр. 1—26). А за славитѣ дѣяния и животъ на приспомятний Софрония ний сме писали доста обширно презъ г. 1872 въ Пер. Списание (виж. кн. V и VI, стр. 1—103), и любознателнитѣ ни читатели могатъ отъ тамо да удовлетворятъ достатъчно желанието си, за да се запознаятъ още по-добрѣ съ многолюбивата и плодотворна дѣятелностъ на Софрония. Въ заключение ще кажемъ само, че Софроний, който е роденъ въ Котелъ на 1739 и умрълъ въ Букурещъ около 1815 г., въ течение на цѣль половинъ вѣкъ се е посвятилъ въ непрестанни и неуморни трудове за общото народно благо, изпърво като учителъ, священникъ, послѣ като епископъ и най-сетнѣ като писателъ.

Най-сетнѣ ще прибавимъ още, че Софроний отъ мъжка старна е дѣдо на покойний князь Стефана (Стояна) Бого-

риди, бащата на Негово Сиятелство князя А. Богориди. сегашний главенъ управителъ на Источна Румелия.\*)

*Архимандритъ Неофитъ Петровъ Хилендарский*, родомъ такожде Котленецъ, е онзи най-мжжественний и най-доблественний нашъ родолюбецъ, който, слѣдъ Адрианополскій миръ, въ г. 1830 заченъ първъ открито и най-ревностно да дѣйствува посрѣдъ самий народъ за придобиване правата на българската народна иерархия. Съ тая священная цѣль той пропжтува България на смѣхъ, и съ пламенната си рѣчь съживи и насърчи народа да си търси и придобие по най-законенъ начинъ черковнитѣ правдини, които бѣ грабнѣла гръцката цариграшка патриаршия. Тази послѣдната, чрезъ най-коварно предателство и уклеветяване предъ В. Порта, успѣ да се заточи Неофита въ г. 1843 на Св. Гора, дѣто въ течение на цѣли 6 години подъ голѣми неволи подложенъ, най-сетнѣ почина мѣченически въ 1849 година.

Заедно съ него биде на сжщото мѣсто заточенъ и неговий вѣренъ и достоинъ другаръ, Високопреосвященный

\*) Тукъ не можемъ да не забѣлѣжимъ, че вече е врѣме да се надѣе биографията и на Негово Сиятелство покойний князь Ст. Богориди. Неговата висока способностъ и достойнство, неговото чистосърдечно родолюбие и благородство на характера, както и неговий високъ чинъ, който бѣ стигналъ още преди половинъ вѣкъ въ турската държава; и, отъ друга старна, неговитѣ велики заслуги за нашия народъ, особени чрезъ съдѣйствиата му по организуването и закрѣпването на българскій народенъ центръ въ Цариградъ за придобиване правдинитѣ на българската народна иерархия, ний ги считаме народна гордость за всѣки Българинъ. И други пѣтъ (още преди 10 години) сме споменували и частно сме писали комуто трѣба за издаване биографията на старий князь Богориди. Ще прибавимъ само толкова, че тази работа никой не може извърши тъй добръ, както нашия ученъ едноронецъ, г. Гаврилъ Кръстьевичъ, директорътъ на вътрешнитѣ работи въ Источна Румелия, не само защото е той Богоридовъ въспитаникъ, но и поради това още, защото отъ образованитѣ и еднородци, ний още живущи, никой не е ималъ толкова близекъ и дълговрѣменъ достъпъ при кн. Богориди колкото г. Кръстьевичъ.

Заради това ний се надѣваме, че негова милость не ще захвѣне да отдели малко отъ сегашнитѣ си многобройни и важни занятия по службата си, и съ душевно удоволетвие ще пристѣпи да зарадва всинца ни съ извършването на тоякъ почтенъ и драгоцѣненъ трудъ за всички Българе.

Иларионъ Стояновичъ Макариополский, тогава перомонахъ Хилендарский, който бѣ честитъ да дочака и види пълното увѣнчаване на тѣхното свято дѣло — придобиванieto на черковнитѣ ни правдини. Ил. Макариополский можѣ да се избави отъ това си първо заточение въ г. 1848 само чрезъ всечелюстивото високо посрѣдничество и ходатайство предъ В. Порта отъ старна на Негово Императорско Височество Великий князь Константинъ Николаевичъ, който въ сжщата 1848 г. бѣше ходилъ да посѣти Свята Гора, и при тоя случай Макариополский, като най-интелигентенъ и най-образованъ между тогавашнитѣ монаси при Хилендарский мѣнастирь, бѣ честитъ да представи на Негово Им. Височество мѣнастирското братство.\*\*)

\*\*) Тѣй сжщо ще забѣлѣжимъ, че е твърдѣ желателно да се състави и издаде отъ вѣща рѣка биографията на Високопреосвященный *Иларионъ Стояновичъ Макариополский*. Да не забравяме, че, поради честнѣйшия си характеръ и безкрайно родолюбие, между другитѣ му невабравими заслуги за народа, той биде цѣли 20 години (1849—1869), тѣй да кажемъ, душата на народнитѣ дѣйци по черковний български въпросъ и неустрашимий богоизбранъ ратникъ-хранителъ на святата праотеческа наша православна вѣра и народностъ, дордѣто се свърши и окончателно рѣши този въпросъ въ наша полза. Кой отъ насъ не знае още, че Макариополский е тоже съзавателя на първото българско духовно заведение въ Петро-павловский мѣнастирь при Царскоселъ, още преди освобождението ни.

Единъ отъ първитѣ ученици на Макариополский е сегашний доростоло-черковенский митрополитъ, Високопреосвященный Григорий, на когото въ рѣцѣтъ се навѣрвало, както се научаваме, най-много материяли за славната биография на Макариополский. Ний се надѣваме, че Негово Високопреосвященство ще положи всичкитѣ си просѣтени грижи да състави и издаде тази биография или самъ или посрѣдствомъ други. Бъл. Книж. Дружество съ най-големо удоволствие би приело да се извърши чрезъ него тази работа, като му се възложи тя и му се дадѣхъ всичкитѣ за неѣкъ леснения.

Извѣстно е, че биографитѣ на оние велики люде, които, подобно като Макариополский, сж се отличили по честността на характера си, по великитѣ си способности и добрини за народитѣ и челоувѣчеството, иматъ отъ памети-вѣка и вѣчно ще иматъ най-силно и най-благоотворно влияние върху всѣкого да се настрѣчва и да се уклѣтва къмъ напредѣкъ и къмъ всички добрини. Заради това издаването биографията на Макариополский въ днешно врѣме ний особенно считаме за твърдѣ полезно, защото, отъ като сме се освободили, хората у насъ почти всички, сж и по-многого ни книжовници и мислителни иматъ, правичко да си го кажемъ, най-големъ грижа на тосъ часъ, какъ да поспечелятъ повечко парици, само и само да да живѣятъ най-охотно, и твърдѣ малцина сж останали хора помежду насъ, които

Ето факта, който даде поводъ да се заточятъ на Св. Гора Неофитъ Хилендарский и Иларионъ Стояновичъ. Въ год. 1843 нѣкои по-първи и по-събудени Българе отъ Велико Търново и отъ околността му подадохъ прошение на гръцката патриаршия въ Цариградъ, за да имъ се проводи Българинъ-владика за Търновската епархия. Тази постъпка на поменжитѣ Българе се показала до толкова дерзка и възмутелна на цариграшката патриаршия, щото тя побърза тутакси да представи тази работа на Портата твърдѣ беззаконна и даже размирна, като прибави още, че главатаритѣ на това опасно за държавата движение и достаусидително размирство на Българетѣ въ Търновско сж Неофитъ Хилендарский отъ Котелъ и неромонахъ Иларионъ Стояновичъ (Макариополский) отъ Елена. Послѣдствие на тая сатанска клевета и предателство отъ старна на гръко-фанариотското духовно сонмище въ Цариградъ, се заточихъ тогава поменжитѣ двоица наши народни поборници на Св. Гора, отъ които подирниятъ, както рекохме по-горѣ, успѣ да се избави отъ това заточение слѣдъ петъ години, когато първиятъ на шестата година починѣ на Св. Гора съ мъченически вѣнецъ на чело въ тъмни и влажни зѣмници!

Неофитъ Хилендарский, тойзи неустрашимъ народенъ нашъ поборникъ, презъ втората часть отъ първата половина на нашия вѣкъ се е отличилъ не малко и на българското книжовно поле. Той е съставилъ и издалъ на

---

да поразмислюватъ и се погрижватъ колко-годѣ и за правилното умствено и нравственно развитие и образование на българското младо поколение, безъ които едва ли можемъ да се надѣваме за по-честита народна бѣднина. Това е горчива но вѣрна истина, които безъ всѣко стѣснение ний исповѣдваме печатно въ журнала си, за да се стресватъ всички наши людие, особено които най-много сж упоени отъ подарената ни готова свобода, но които не трѣба никога да забравятъ, че само чрезъ правилно народно и православно възпитание и чрезъ истинско научно образование можемъ навѣрно да очакваме по-голѣми, нови и дълготрайни добродѣтели за народа и отечеството си, посрѣдъ другитѣ велики и силни народи на свѣта.

свѣтъ въ г. 1835 единъ цѣлъ редъ книжки, въ свое врѣме твърдѣ полезни за народа, у когото невѣжеството по онова врѣме, както е извѣстно, е било въ твърдѣ голѣми размѣри.

Ето наименованията на книжките: *Священный краткий Катихизисъ, въ Крагуевцѣ 1835; Краткая св. история и св. катихизисъ, Бѣлградъ 1835.* Освѣнъ тия книжки издалъ е заедно съ покойний *Емануила Васкидовича* още една малка енциклопедия за първоначално учение, състояща отъ шестъ части или книжки: 1) *Букварь*; 2) *Разниа Правоучения*; 3) *Грамматика*; 4) *Аритметика*; 5) *География*; и 6) *Предручиии Послателникъ*. Общото название на тая енциклопедия е слѣдъщото: „*Славеноболгарское дѣтководство за малкиѣ дѣца. Напечатано съ удодръніемъ Его Свѣтлости князя Сербскаго Милоша Теодоровича Обреновича, благословеніемъ же Преосвященнѣйшаго Сербіи митрополита Господина Петра. Собрано отъ различни списатели и сочинено на шестъ часици за шестъ ученичии чини: первомъ преведено отъ еллино-греческаго діалекта на славено-болгарскаго и издано отъ Неофита архимандрита Хилendarца, родомже Котляница и Емануила Васкидовича, еллино-греческаго Сицковскаго училища учителя. Въ Крагуевцѣ, у княжеско-сербской типографіи. 1835.* Освѣнъ тия издадени книжки и „*Мати-Болгария*“, (която е помѣстена въ първото течение на „Пер. Списание“ въ кн. IX и X.), има и други разни съчинения отъ Неофита на брой до 25, които до сега още не сж издадени.

Отъ Неофитовата енциклопедия най-важното за насъ е географическата ѝ часть за България, придружена съ една малка харта за европейска Турция, и тази харта е първа на български езикъ издадена за нашето отечество.

Въ първото течение на „Пер. Списание“ (въ г. 1872 Браца) въ кн. V и VI, на стр. 43 и 44, ний споменуваме твърдѣ на кратко за Неофита, за неговото достойнство и значение, за неговитѣ велики заслуги, които е сторилъ на милии си народъ и отечество. Но, въ кн. IX и X, на стр.



1—13 отъ същото течение на „Пер. Списание,“ почтенитѣ ни читатели ще срѣшнатъ доста обширно и най-сполучливо оцѣнение върху Неофитовитѣ велики заслуги за народа ни отъ гениалното перо на първия днесъ български белетристъ, г. Василъ Николаевича Друмьова, (нинѣ Пресвященный Климентъ Браницкій). Ний прочее приканваме всѣкого да прочете съ надлежно внимание това оцѣнение, за да получи пълно понятие за безсмъртнитѣ дѣла, които е извършилъ Неофитъ за доброто на народа и отечеството си. Неофитъ, съ твърдия си, рѣшителенъ и честенъ характеръ, съ богатата си душа и сърце, съ безкрайната си любовъ, постоянство и самопожертвование за нашето общенародно благо, може да служи за най-насърчителенъ и навидателенъ примѣръ на сегашнитѣ и бѣдъщи наши поколения въ тѣхнитѣ благи желания и стремления като граждани и общественни служители на своята татковина.

Долуизложеннитѣ Неофитови двѣ писма сѣ писани една-двѣ години преди смъртта му. Отъ тѣхъ читателитѣ ще видятъ, въ какво горко състояние се е намѣрвалъ нашия народъ въ духовно отношение, каква пламенна любовъ е ималъ славния нашъ Неофитъ къмъ своя народъ и отечество, какъ неуморно е работилъ за придобиванне черковнитѣ правдини на българскій народъ, какъ дълбоко е билъ увѣренъ той, че само чрезъ просвѣщение, чрезъ народно просвѣщение ще се избавимъ отъ вѣковнитѣ си злочестини и теглела, и ще станемъ честити, и пр.

Ето възхитителнитѣ думи, съ които Неофитъ изказва своята дълбока утѣха и блага надѣжба отъ распространение „безсмъртното и благодатно просвѣщение“ помежду нашия народъ.

„Другий лѣкъ нѣма, освѣнь достойная память на преминлихтѣ просвѣщенъ умъ за настоящихтѣ и благоразсуденъ разумъ за будущихтѣ..... Слава Всевишнему, че по блакости Своей благодатно вдохниж на нѣколцина и изъ нашихтѣ младежи, чи кои въ Россія, кои въ Парисъ, кои въ Сербія отидохъ по училища, семинарии, гим-

нази, академии, да се учатъ и просвѣщаватъ. Повразуми и нѣколица въ България доброжелателни любородци, че понаправихъ по всякъждѣ училища и надстояватъ за общенародното, безсмертно и благодатно просвѣщение. Надѣмъ се, чи по малко врѣме щѣтъ да начѣтъ и нашихтѣ едноплемянници да слѣдоватъ чловѣчески, както и другитѣ просвѣщенни народи, и щѣтъ да попознахтѣ сами себе и Творца своего и народности своея. Подари Боже!

То убо ми е мило и драго, както и вамъ Г. П. Андрее, и Максиму!! Та съ несумнѣнна надежда да ся поуѣшимъ и посоживимъ, и на смертния си часъ радостно, весело съ громкий гласъ, щемъ да извикаме: Ето катъ слишиме, че изъ нашихтѣ едноплеменни ся просвѣщаватъ, и полезни за народа Болгарскаго и за отечеството си ставатъ; нинѣ изънова ся раждаме, ако и на оний свѣтъ да отхождаме! Сподоби ни то, Милостивий Господи!"

Неофитъ въ писмата си споменува одного отъ вѣрнитѣ си другари на име „Максимъ.“ Ето коя личность трѣба да разбиратъ читателитѣ ни подъ това име.

*Максимъ Райковичъ*, игуминъ на Лѣсковский мѣнастирь св. Петъръ и Павелъ близо при Велико Търново, родомъ отъ Дръново, слѣдъ Неофита Бозвелията, е билъ единъ отъ първитѣ народни поборници за въздвиганieto потъпканата българска народность чрезъ просвѣщение и придобиванне черковнитѣ наши правдини. Когато Максимъ успѣлъ да изгони народоубийственний грѣцизмъ отъ черковитѣ и училищата на Лѣсковецъ, Търновский митрополитъ Неофитъ, родомъ Гръкъ, счелъ тая Максимова постъпка за „антиканоническа,“ и не се забавилъ да издѣйствува около г. 1849 ферманъ чрезъ грѣцката патриаршия въ Цариградъ за да се проводи Максимъ въ заточение на Св. Гора. Отъ тамъ го освободили нѣкои родолюбиви Свищовчане, и го умесили да забѣгне отъ-вѣдъ Дунавъ на Влашко. Тукъ Максимъ съ сжщата ревность и неуморность се е трудилъ за доброто на България цѣли 25 години, сирѣчь до самата си смъртъ. По-голѣмата му дѣятелность отъ-вѣдъ Дунавъ е била, преди всичко да пробужда и подързва българщината чрезъ въздигване народни училища и черкови, осо-

бенно въ Галацъ, Браила, Букурещъ, Гюргюво, и пр. При това, той чрезъ усърдно съдѣйствиe и чрезъ своята щедра десница никого отъ своитѣ еднородци не е лишилъ отъ помощъ. и най-паче е помагалъ на всички бѣдни млади Българчета, които сж отивали отъ България да придобиятъ учение въ Влашко или въ Русия. Максимъ е починалъ въ Галацъ на г. 1874.

Всичкия си движимъ имотъ, състоящъ отъ 25,000 лева, и тойзи нашъ отличенъ святителъ завѣща исключително на България за черковни и училищни нужди.

Колкото за священника *Андрея Д. Робова* въ Елена, до когото сж писани долуизложенитѣ Неофитови писма, ний за сега можемъ да споменемъ само нѣколко думи, защото нѣмаме доста свѣдѣния за него. Но отъ сжщитѣ писма може положително да се каже, че св. Андрей е билъ тоже единъ отъ вѣрнитѣ и достойни другари на Неофита. Той, дордѣто билъ мѣренинъ, наричалъ се *Дѣчо*, а баща му — *Дойно*. Най-първо получилъ книжно учение при двоица родолюбиви български монаси на име Никандръ и Игнатий, които подиръ избухването на завѣрата били забѣгнали около г. 1822 отъ Св. Гора въ Елена, отъ дѣто сж се завърнали пакъ на Св. Гора едвамъ кждѣ 1827 г. Нѣколко мѣсеца презъ г. 1832 е ходилъ Дѣчо на Свищовъ заедно съ Н. Михайловски да се усвѣршенствуватъ въ „грамматиката“ при тамкашния учитель Христякъ Павловича. Послѣ, като се завърналъ на Елена, учителствувалъ е тамъ 5-6 години наредъ, и тогава името му вървѣло *даскалъ Дѣчо*; като се упоилъ, нарекли го *Андрей*. Той е билъ духовитъ, способенъ и твърдѣ распаленъ родолюбецъ; и, защото е ималъ характеръ много буенъ, прекаралъ е презъ живота си много примесждия и злочестини. Починалъ въ г. 1859.\*

\*) Свѣдѣнията за покойниѣ священникъ А. Робовъ както и ония по-горе, които се отнасятъ върху заточението на Неофита Холендарски и иеромонаха Иларионъ (Макариополски) въ г. 1843 на Св. Гора, има добрината да ни даде г. Н. Михайловски

Бл҃городнѣиши и честнѣиши тѣрговци дѣховныа нашѣа чѣда  
 хуцѣи курѣ пѣтко, курѣ иѡвко, курѣ сѣвва, курѣ на҃голъ, курѣ ди-  
 митре карловчи, курѣ и҃скрю съвовичѣ, курѣ пѣвелѣ дѣодоровичѣ,  
 курѣ а҃лѣи, и курѣ радолѣ и прочіи всѣи хр҃тіани цю са нахѣждате  
 по влѣхобогданіа лювѣзнаа чѣда нашѣмѣ смирѣнію, благодать вѣди  
 вамѣ и мирѣ ѿ г҃да в҃га, ѿ насѣ же мѣтва и вл҃гвеніе. Бѣше ми-  
 лостивоѣ нрѣвіе и великодѣшное достѣиство, цѣѣ е слѣвно имѣа вѣше  
 по далѣчнаа мѣста, то повдѣгнало ѡстѣ мѣне да пиша до вѣшей че-  
 стности лювѣзнаа чѣда моа. и а҃ко нѣсмѣ имѣа цѣстїе да вѣда  
 честнаа лицѣа вѣша, и да ѡвзнаа вл҃городіе вѣше, но дѣлженѣ ѡсмѣ  
 да почитамѣ всѣакоги вѣшеѣ достѣиство и похвалное имѣа цю гв  
 имѣае ѡу вѣсѣ доволно, и тогв рѣди дерзѣю дапишѣ до вѣшеѣ вл҃-  
 городіе. како азѣ смирѣнный сосѣ вѣжіа стѣаа вѣла подканихѣа и  
 исписахѣ повсѣхѣ недѣлахѣ четѣмаа ѡвн҃геліа съ толкованіе ис-  
 правѣченіе и҃хѣ. и на всѣхѣ стѣхѣ г҃днихѣ праздницѣхѣ, и ве-  
 ликихѣ стѣхѣ жїтїе и чѣдеса на всего лѣта ѿсловѣнскїи и грѣче-  
 скїи глѣбѣкїи азѣкъ на вѣлгарскїи прѣстѣи азѣкъ да сѣ прочїта  
 на всѣхѣ недѣлахѣ по цр҃квите като да развѣмѣватѣ и прѣстни  
 недѣнни члѣцѣи и женѣи и дѣца законѣ вѣжіи, понеже нашѣа  
 книга по славѣнскїи старѣи азѣкъ написана ѡстѣ а неразвѣмѣватѣ  
 прѣстїи члѣцѣи законѣ вѣжіи, много и сѣїенницѣи неразвѣмѣватѣ.  
 того ради потрѣдихѣ азѣ грѣшнїи и прѣписахѣ таа книга дѣше-  
 ползнаа на прѣстїи вѣлгарскїи азѣкъ каквото хоратимѣ нѣи.  
 ѣто проваждамѣ вамѣ и прѣдислѣвіе на таа кнїга да го вѣдите.  
 потѣвѣ сегѣ дадѣхѣме таа кнїга на стѣмѣа сирѣчь на печатѣ да са  
 напечататѣ хїлѣаа кнїги, и всѣа кнїга по трїста лїста цѣ вѣдѣ.  
 но сосѣ много хѣрѣчѣ вѣыва тоа печатѣ. цю и҃датѣ до десѣтѣ хї-  
 лѣааи грѣша. а азѣ нѣимамѣ толико хѣлѣ. того ради молю вѣсѣ.  
 знаа понеже имѣае вѣи милѣстїевѣю дѣшѣ и дѣвротѣорное сердце.  
 и лювїте да ѡуцїиите дѣвѣрѣ; почто е тоа дѣвѣрѣ ѡбѣцѣе за всѣгѣѣ  
 вѣлгарскагв нарѣда. да помѣгните на тоа, молю вѣсѣ, почто тоа  
 е пѣдѣвѣрѣ и ѿ хуцїлѣкъ и ѿ стѣаа гѣра, понѣже на хїлѣаа цр҃кви  
 цѣ са помѣнѣватѣ имѣна вѣшеа, доклѣ свѣтѣ стоїи, и ѿ тоа по-  
 сѣненіе колико члѣцѣи цѣ наствѣватѣ сеѣа на пѣтѣ прѣвѣи. и спрѣти

това колко полза ще има тъй члѣкъ на дѣшъ свою, кои помѣни за таа кнѣга да са тѣпоса, що досегѣ такаваа кнѣга по болгарскѣмъ простѣмъ азѣкъ на свѣтѣ не е бѣла, такива кнѣги по простѣмъ азѣкъ иматъ и грецѣите, и сербѣите, и владѣите, и рѣсите, и дрѣгѣи вѣрѣи. тѣмъко нашѣте вѣдѣнии болгарѣи нѣиматъ такѣмъ дѣръ, затѣва са потемнѣни съсъ незнаѣнѣе. но да са потрѣдимъ да извѣдимъ таа сегѣ насвѣто, веднашъ да стѣне начѣло, и послѣ слѣдъ насъ на дѣлаа много такѣмъ простѣмъ кнѣги да испишатъ, на работѣ естъ ведношъ да бѣде начѣло. но молимъ ви, послѣшанѣе сегѣ менѣ смиреннаго архѣереа, що смѣ ѿ вашегѣо болгарскаго рѣда и помогнѣте на таа дѣшполѣзнаа работѣ всѣкѣи спрѣтѣ силѣта своѣа, и потѣва гдѣ бѣтъ хочѣ да заплатѣ вамъ за еднѣто хѣлаа и на томъ свѣтѣ и на онѣмъ, еже желѣю вамъ полѣчѣти, аминѣ. 1805: апрѣль: кд:

Смиреннѣи Гюфрѣнѣа Епископѣ Братчанскѣи.

Езѣкътъ и самото правописанѣе на това възѣванѣе глѣдали сме да упазимъ, до колкото е възѣможно, тѣмъ какѣто е намъ доставѣно. По нѣкои признаци и съображенѣи обаче, нѣи мислимъ, че рѣкописѣтъ на възѣваниѣто не е оригиналенъ а простѣ препѣсъ.

Тукъ съ удовѣлствие ще забѣлѣжимъ, че рѣкописѣтъ на това възѣванѣе се подарѣ това лѣто на Бѣл. Кн. Дружѣство ѿ г. *Петра Ст. Джамджѣева* въ Велико Тѣрново за коѣто душевно му благодаримъ ѿ старна на Дружѣството.

## ПЪРВО ПИСМО.

Въ Елена.

*Благоговѣнѣишии Священникъ. Ревнителѣишии общѣнародниа полѣзѣ добротѣ рачѣтель, Г. П. Андрей П. Дѣиновъ-Рѣбовъ!*

Благодарно приѣхъ вашѣто честное и привѣтливѣе писмо, ѿ коѣто не могъ ви исказа, какѣва неизрѣченна утѣха, отрада и сожѣвление въ неприѣятѣишихѣ мои обстояѣтельства и въ достопаѣченнѣо ми состоянѣе, чувствуѣа прѣскорбнѣата ми до смѣрти душа и полумартѣвеннѣо ми лѣтъ-уязѣлено сѣрдѣе! Слаѣа Вишнѣму Всеблагѣму всѣхъ за ѣся промишляѣщему Прѣмѣслу!

Извѣстно, че правдата е на всичкихъ добродѣтели владчица и парица; нейната свѣтлость е превелика; чрезъ нея ставатъ чловѣцитѣ добродѣтелни, називаватъ се праведни и святи. — Ако и отъ безсовѣстникхъ се гони, та се истончава, но не се скъсва, та въ превиспеннихъ предъ престола величествия слави предстоява, и никогажъ, никакъ коихто я любатъ, да погибнатъ неоставя, и отъ всяки скорби, бѣди и напасти чудеснѣ избавлява, къ спасению наставлява, и во вѣчное блаженство, благодатнѣ удостоивши водворява! Блаженни убо любящии ю, и въ терпении своемъ душу свою стяжавшии.

Ако злобствующии безсовѣстници, Господа слави на крестъ распяли, намъ же грѣшнимъ что останж?... Дерзай брате! дерзай!.... Гдѣто съществува завистъ, злоба, самолюбие, насилство, сребролюбие и прочая: тамо законъ, вѣра, благочестие и правосудие нѣматъ мѣста.... Тамо за интересъ, клевети, навади, обиди, предателство и прочая. Всеблагий Богъ всѣкиго, васъ и насъ, и едноплеменникхъ въ благодатнѣ да избавить.... Подари Милостивий Боже! че душата ми совсѣмъ вече изнеможе!.... както и вашата душа..... до кога?

Духъ бодръ, милودрагий ми любимиче и състрадалниче! народности ради, но плоть немощна.... отъ единия страни дряхлая старость, отъ другия — немощъ болѣзни! отъ третия крайная нужда и нищета ме прехлупили! отъ всѣкъждѣ изнаоколо скорби, бѣди, напасти и сожалеия мя обиколили, както и васъ!... гдѣ въ страдателное заточение! уви! ми сми знаяли туй, което трѣбвало да се надѣме, а не сми помисляли за онуй, отъ което надлежало да се устраниавами..... Драгий брате Андрей, да дерзае и братъ нашъ Максимъ\*),.... О Боже ужасний, но праведний во своихъ совѣти и судьби за чловѣческихъ чада!

Неожидайте, молимъ ви, милودрагий ми любимиче Г. П. Андрее Рубовъ! за да би ви азъ подробно открилъ благощастливото народно въ Цариградъ случайное, на вадното предателство, ласкателното измѣняне, тайноосудителното въ заточение проваждане, и въ Вешкой лаури, отровното, смертоносно и несносное наше страдание? което стана достопащечное и чудесное на Ангелитѣ и на чловѣцитѣ позорище! Вѣчная память вѣрѣ и благочестию; — удивление и недоумѣние на всичкихъ вѣри и народи; ужасъ и трепетъ Болгарскому ни народу; радость и веселие на злобствующихъ ни; угода и на-

\*) Това е сщщий оианъ Архимандритъ Максимъ Рибковичъ, за когото споменуваме по-горѣ въ настоящата си статия.

слаждение на завистливците ни! и проч. Законъ святъ, вѣра благочестива, судъ праведенъ, чинъ и звание изящни и преподобни! но токмо словомъ, а дѣломъ? — „Покажи ми вѣру твою отъ дѣлъ твоихъ“, говори Апостолъ; и Спаситель мѣра: „всякое древо отъ плода, и всякий плодъ отъ вкуса се познавать....“ И до толкова умѣж, ревнителнѣйшии общенародния ползи Г. О. Андрее...., че обстоятелнѣ да ви предложж не смѣж.

Какво да реж вече не знаж, съвсѣмъ ми се съвѣста замая! Не вѣжество и суевѣрие усилившиися въ горка България! Споредъ справедливости съсъ воздишане говорж вамъ брате, Андрее многострадалне!: „Тма обемлетъ кругъ земний и мракъ народатъ! Омуталъ се въ марчевината, и търкаля се въ темнината!“ — Дерзайте Андрее! да дерзаетъ и Максимъ! — говорѣте, орѣте — винограда Господень, съ врѣме и безъ врѣме! — Богъ насъ ще награди въ будеще! — Дерзайте! — И радваме се, дѣто сте сторили туй и онуй. срещу злоствующия Грекъ митрополитъ!..... Драго ми е!.....

Знаете, добро безъ познания неможеетъ да биде добро... Не съ очи въ марчевината, нето безъ очи на видѣлото въ свѣтлината могатъ да се разпознажтъ шаровете; за то се, милодрагий ми любичко, сострадалче, „достойний за недостоенъ и недостойний за достоенъ“ предпочита. Правото криво, кривото право; бѣлото черно и червото бѣло; равното стѣрмно, и стѣрмното равно,“ и проч. — се вмѣняватъ, — за то е испадналъ горкиятъ ни народъ въ туй жално състояние въ туй зло положение!

Трѣбва прочее, трѣбва, чрезъ здраваго разума всякогажъ за всякакво право да разсуждаваме; кждѣ, кога, кому зашто, колко. щедроти челоуѣколюбия общенароднѣ милостъ да учиняваме и спомощъ да даваме съ врѣме и безъ врѣме..... „Нестъ добро отгяти хлѣба чадомъ, и поврещи псамъ“, говори Спаситель мѣра. То ми съчини, че нашихтѣ едноплеменни го струватъ: отнематъ отъ чадата си отъ съсѣднихтѣ и отъ едноплемяннихтѣ си испаднжали хлѣбати и го хварлятъ на людскитѣ псета, за да ги лажтъ повече и каятъ си щжтъ да ги хапятъ, и когато се обядатъ, бѣенующе да ги давятъ! Не съсипва гората топоратъ, но топорнишката. Съ нашихтѣ камене главитѣ ни пробивать..... кой ни е кривъ?.....

Богоприятното благопроизволное изъ богохранимаго ви отечества Елена, отъ любороднихтѣ ви Еленчани, въ туй ми бѣднонападно състояние, щедроти челоуѣколюбия, общенародное ми учинено благодарѣние, което мя утѣши и соживи, нещемъ забуравя мисходъ души моя; увѣренъ, че Всеблагий Мздувоздаватель, тѣснѣно

кратко ще имъ въ настоящее и будущее заплати. Познахъ, чи чрезъ Васъ, любимиче мой, не ни са забуравили — коихто и молимъ, п тѣ молимъ, Андрее многострадалне и ревнителнѣйшии священниче общенародния ползи и добротѣ рачитель! всякогажъ всячески и мужески да ги увѣщавашъ, никогашъ да ни незабуравятъ и да не ни лишаватъ отъ общенародния си щедроти, милости и челоуѣколюбия, и кадѣто е сходно и сгодноблагоразумно и усердно да надстояватъ и да ся молятъ за насъ, за дано по-скоричко ни извадятъ итлака, че ни се дови и додѣя.... Да живѣжтъ Еленчани, че тѣ сж днесъ нѣй будни за туй дѣло отъ другихтѣ ни соплеменници Болгари!\*)..... Потомцитѣ ще уцѣняватъ послѣ подвигитѣ имъ, и подвиги наши и ваши и Максимови! Дерзай Андрее, любимиче мой! и всегда ще будатъ приснопамятни!

Прочее, Всеблагий по блакости своей благодатнѣ и чудеснѣ да ни сподоби живимъ гласомъ и всѣхъ и за вся да си исприкажеме, за кое съ добра надѣжда ожидамъ, оставамъ и есмь

Въ Хилendarъ Монастирь, Декемврина 1-го 1847 год.

Вашего Благоговѣйнства

† Арх. Н. Петровъ Кот. и Хиленд.

(Архимандритъ Неофитъ Петровъ, Котленинъ и Хилендарецъ).  
Доброжелающий.

Такожде молимъ священнаго Монастиря Елено-Капинскаго Игумена, Г. Пансна отъ моя страна нарочно привѣтствувайте, любимиче мой Андрее, кого и молимъ, да мя не заборава и да мя не лишѣ своея щедроти, милости и челоуѣколюбия въ настоящее ми достоулачевное състояние!

Истий.

Ето и адреса на писмото:

Его Благоговѣйнству

Честнѣйшему Г. Сакеларію П. Андрею, П. Доймову Иконоловицу Ровову

привѣтственнѣ

ВЪ ЕЛЕНА.

\*) Отъ тѣхъ Неофитови похвални и благодарственни думи за Еленчане, както и отъ ония, що се намѣрватъ въ края на второто му писмо, се вижда, че по онова врѣме доста много въ Елена е имало пробудени Българе, които сж умѣли малко много да почитатъ велегаслуживитѣ дѣла на тогавашнитѣ български народни водители, и спомагали сж имъ до колкото имъ е било възможно. Всичко това очевидно доказана, че Елена е било едно отъ първитѣ нѣй-аначителни огнища, отъ дѣто се е разпространявало пробужданieto на българскій народъ въ настоящий вѣкъ.



## ВТОРО ПИСМО.

*Ваше Благоговѣйство, Г. П. Андрее П. Д. Икономовичъ Р. — искренолюбивѣ приветствуя!*

въ Елена.

Ако и въ неприятнѣйша обстоятелства, въ приватни случаи, и въ достопащевно состояние ся нахождамъ, но отъ едноплѣмянникѣ си общества справедливости ревностникъ доброжелателей и просвѣщения рачителей, еще не ся отвождамъ; ако и злобствующи хитростно, коварно и лестително, непрѣстанно покушаются, козньствующи, повседневно измишлявать на насъ и на васъ и на милодрагаго ни народа различни, ядовни, клеветни бѣдственни туне бѣди! и ги разсѣивать по свѣтатъ . . . . . Полагающи и правлението въ сумнѣние! . . . . . Мислимъ, че и то не спи, но съ колата заеци лови; но и които теглятъ, они сами знажтъ. —

То вече, което стана на видимите и на невидимите, разумни, вещественни и невестественни по свѣтатъ направи дивно и чудно позорище, което извѣстно показва народното онеправданне! Нашето несправедливо отсуждение! Най-вече благочестивия вѣри, Священно-благовѣстнаго Закона, Святитя-Апостолскаго чина и звания наследственникхте предсѣдатели судителното изречение: Судъ! Святость и Правда . . . . . ? ! — То ако е проведено или не, то нека свѣтатъ суди!

Едно тайнство прочее пребивае за да управлява нѣкой свѣтатъ, да е силенъ, защото въ силата не ся вмѣщава нито лестъ, нито мечтание; Гола е истината . . . . . Драгий ми Андрее, ревнителнѣйшии общенародния ползи! дерзай . . . . . говори . . . . . настоя . . . . . ори . . . . . сѣй . . . . . има, кои да женатъ сеидбитѣ ни . . . . . дерзай . . . . . Богъ ще питаеъ и хранить твой домъ, а не човѣкъ . . . . . отъ Бога вся, а отъ човѣка ницесо . . . . . само клевети и бѣдственни туне бѣди! Дерзай! . . . . .

А за да благодѣлствува нѣкой човѣчеството, подобаеъ първомъ да му има трепетатъ . . . . . мислимъ, въ настоящее нѣка положимъ една минута минимия справедливости. Говорѣжъ, какво е една рѣчь безъ смисла, защото гдѣто силата прави справедливоста, слѣдствието ся измѣнява съ причината; каквото всякая сила, каждѣт надвие една другая, наследова и пейната справедливостъ. И понеже по-силния има всякогажъ правдата, подлогътъ е, да е нѣкой по-силенъ. Но каква справедливостъ е онуй, което ся изгубва, когато силата са лиши? — Ако подобава нѣкой да са повинуетъ отъ нужди

нѣма потрѣба да са повинуетъ и по должности, и ако не е принуденъ да ся повинува, не е вече нето одолженъ.

Прочее, Милودрагий ми любимиче св. Андрее! нѣка исповѣдаме какво нуждата не прави справедливоста, освѣнъ законникхѣ правила . . . . . То тако се слави; но земниитѣ князи что ли говорятъ? —

Воистинну, законатъ е согласие на сичкихте совокупленни сили въ едно — неговата сила е спротецанне на сичкихтѣ сили на жителството, което има отъ себе си тия сѣщи сили за да раздѣли, отсѣди, свързи, укори, или да бие, да затваря, и проч. — Извѣстно, че той суди, а не чловѣкъ . . . . . За то какъ ли смишляватъ и н разсуждаватъ гражданскихте и церковникхте правления, опредѣлени и чрезъ закона отрядени и положени судии? —

То е убо по-ясно отъ солнечния свѣтлости, какво всякий е презъ законатъ, подъ законатъ, и сосъ законатъ по чину и званию своему обязанъ законноправилно да си исполнява священникхте должности, а инакъ бива закону, природѣ, вѣрѣ, чину и званию своему противенъ и общенародному жителству тягостенъ, несносенъ и същипателенъ, каквото лукавихте Гречи, ненаситимихте волци! и нѣкоп отъ нашихте идноплемянни намъ предатели и недоброжелателни любородци отечеству своему! уви! уви!

Принадлежить правлението да е съгласно, за да бже и крѣпко; трѣбва и всякий народъ да единомудруствува, за да ся распростиратъ силитѣ му на членовихте му къ единото сѣщо негово намѣрение, за да принесетъ нужните жертви къ незбъркването на колитото е придобило . . . . . и прочая. — Никогажъ жителнѣе съставление не спосишествува, до кадъ не се съгласни рѣчитѣ сосъ нѣщата . . . . . и прочая то убо, то! то дали се исполнява, или не? —

Законъ святъ, вѣра благочестива, вѣра бащина, чинъ и звание пзачни и преподобни словомъ, но дѣломъ? . . . . . Правила же св. духомъ въдуhovenни, соборно положени! Въ настоящее токмо стоятъ написани, а не дѣйствителни! . . . „покажи ми вѣру твою отъ дѣл твоихъ“ говори св. Ап.; а Спаситель Мира: „всякое древо отъ плода, и всякий плодъ отъ вкуса ся познавать“. И като се помрачи свѣтината, koliko най-вече темнината?“ — и прочая. —

Извѣстно е прочее, чи дѣто владичествуватъ гордости, зависти, злоби, самолюбия, славолубия, ненаситнаго интереснаго сребролюбия, пристрастия, страсти; тамо законникхте правила отнюдъ неиматъ мѣста . . . . . Тамо друго нема, освѣнъ лъжи, коварни, ковладни и клеветни, тунебѣдни набѣжданите катъ насъ и катъ васъ, и катъ Максима, и прочикихтѣ наши сподвижници, и двигатели, и поборници,

и дѣлатели, и сѣятели въ винограда господень и народень! . . . .  
 Освѣтъ гонения, предателства, святопродажби и святокупуванията,  
 обиди, онеправдования и угнетения! . . . . Языкъ святъ, Царское  
 священие! и прочая . . . . Да ли слѣдова по Благовѣстному заѣ-  
 щанию, гласящу: „туне приясте, туне дадите?“ или св. Ап. „сребро  
 и злато да бждѣтъ съ тебе въ погибели?“ „И во Христа нѣсть Пү-  
 деинъ, ни Еллинъ, ниже Скитъ, ниже Варваринъ“ и прочая. — Но  
 какъ ли мудруватъ върховнитѣ църковни предсѣдатели? — Да ли  
 полагатъ душитѣ си за сосѣ пречистата животворяща кровь Хри-  
 стова стада, искуплени овци? — Да ли ги пасатъ на Божествен-  
 наго, Благовѣстваго и Спасителнаго злака? — Да ли разбиратъ  
 овцетѣ и они нихниятъ гласъ! . . . . Тяжко и горко! уви!

Воистину, въ настоящее достоплачевното въ горка България  
 состояние! Станжло безчестно позарище на чловѣчеството, противно  
 на священнитѣ закони, стидъ и срамъ на държавата, омраза на на-  
 рода ни, ужасъ на подобнитѣ и присмѣхъ на свѣта! и пр.

Невѣжество и суевѣрие, усилившия въ горка България!  
 По справедливости съ воздишане говорѣжъ вамъ, подобний мнѣ по рев-  
 ности общенародния ползи, Андрее любимиче, тия жалостни рѣчи:  
 „тма обемлетъ кругъ Болгарския земли и мракъ народатъ! Умү-  
 тался въ марчивината, и се таркаля въ темнината! . . . . Отъ чадата  
 си отъ нема хлѣбать, и го хвърля на людскитѣ пцета, непрестанно  
 да го лажтъ, да го гризятъ и хапятъ всячески! . . . . Неисцѣлпмая  
 съ друго болѣе, освенъ благодатнаго просвѣщения, ще да си получи  
 всекрайняго суггубаго исцѣления! Инакъ другаго средства не има . . .

Непостижимая и правосудящая судьба!

Ужасная міра сего диавола и плоти борба!

Кедри Ливанстии надъ облаци верши возвисили!

Дуби Моавитстии клони простерше, надвисили!

Судби щастие тако дозволило,

За то и свѣтовное сонмище изволило . . .

Тяжко и несносно е бремя!

Но безначално и безконечно е врѣме!

Съ искренната любовь любовь питажъ;

За народатъ ни, сърдце ми кат воскъ и стая!

Всячески, кат теб, Андрее, за доброта му са старажъ,

Просвѣщението му винжги и всегда желажъ! . . .

Но добро лесно не ся насаждава;

Нето при злоба се водворява . . . . .

Правлението не дреми, не спи, нето заборава . . .

Позорствува . . . благоразумно управи, и такъ не оставя . . .

Злобствующитѣ, щатъ нещатъ да престанатъ . . .

За обществото ни страдалицитѣ тако нещатъ да останатъ,

Дерзай любимче Андрее!

Сичко народно ще успѣе.

И защото ти си Болгарский Ахилесъ,

За то говори, настой, ори и сѣй днесъ . . . . .

Да благодаримъ Вишнему; правилнозаконното благоразумно Държавно правление бѣснующето карджалийство, яничерство и аянство совсѣмъ искорени, глобитѣ и насилствата махнѣ, и проч. . . .

Въ настоящее на Богодарованното златаго вѣка Султанъ Абдулъ Меджитово благоденственно, мирно и благополучно врѣме, всички, колкото се нахождатъ въ Държавството му народи, всякий споредъ вѣрата си равно си прия и общенародното си по достойние всеполезное добро! И день отъ дня приуспѣваютьъ чрезъ и по языкатъ си и съ просвѣтителное поучение и учение, украшающи наравихте си съ искусство словесности, живущи и жителствующи сжщо челоѣчески, то воистинну и Болгарския ни народъ като си прия, но не всецѣло, като другийтѣ . . . За что ли? Причината е явна. Нека убо я судятъ и разсуждаватъ благоразумнитѣ!

Премилая горка мати Болария!

Въ дворъ ти са вселила усойна змия!

Изъ устата ѳ притворно ядъ катъ захаръ капи!

Милитѣ ти искренни рожби, смертелно хапи! . . .

Тѣ сж сжщи Гърци,

И грабятъ кат Вълци.

За туй работи мой Ахилъ,

И въ нищо небивай унилъ . . .

Имашъ Максима помощникъ,

Кой е народний поборникъ,

Дерзайте и говорѣте,

Отъ никога са небойте.

Азъ окаяний самъ затворенъ! . . .

Но пакъ е въ меня духъ храборенъ! . . .

Но вие дерзайте, говорѣте!

Гърци изъ Болгария испадете!

И дерзайте небойтеся,

Помнѣте мои словеса . . .

Рекохми, че никогажъ непоспѣшествува, както и вие ми пишете, народъ безъ братолюбнаго съгласия. — Да ли се нахожда по

между нашитѣ? . . . Гледаме, едини Петрови, други Аполосови: а Христови кои ли сж? — Они нека са наковладени, предадени и продадени . . . За что? За интересъ . . . Сохрани Боже, всякого потурченнаго Влаха, и отъ погреченаго Болгарина, говорятъ старитѣ — да ли прилича изъ Търново на . . . знаеме, знаете го и вие. — не трѣбва име, въ Цариградъ да предава Търновската Епархия на оногова законоправилно испаденнаго М. Неофита, който въ гробъ не влита, и който коварнолъжовно наклевети, набѣди горкитѣ ни Болгари на правлението, и го положи въ сумнѣние, та страдажъ и страдажтъ за правда любородните доброжелатели, и до нинѣ немогътъ да ги измолятъ? Грекоманство! Да ли имъ сж роби Българитѣ, и могатъ да ги продаватъ и купуватъ? . . .

Дови ми са вече и додѣя,  
И да говорѣхъ право не смѣхъ . . .

Любимиче Андрее!  
Любонародний герос! . . .

Речи, кажи и на Максима,  
Да не дава Греку таксима . . .

Троего и моего другаря,  
За да него пуца и въ алтаря . . .

Билъ кой да билъ, на ли е Грекъ,  
Да пукне и изсчезне въ вѣкъ . . .

Прочее, Всеслагий Свѣтоподатель по благости своя всякого и насъ и васъ благодѣтиѣ да просвѣщава, вразумѣва, научава и наставлява на полезная — и на любородцитѣ сърдцата за насъ да смѣлява, за да ни не заборавайтъ, да не изгнѣме въ заточение! и да ни нелѣшатъ отъ общенародния си милости . . . да живѣйтъ Еленчани . . . и Дано чудеснѣ ни свободеше Милостивий Богъ, и да ни сподоби да се видиме лично, за кое благонадежно ожидамъ, оставамъ и есмь

Вашего Благоговѣйнства

† Архиманд. Н. Петровъ Котлен.

Доброжелающни.

Въ *Хилендарь Монастирь*, 16 Мартъ 1848 год.

Въ езика на Неофитовитѣ писма не промѣнихме нищо: само въ правописанието му буквитѣ *и*, *і* замѣнихме съ *и*: тукъ тамъ положихме още *ж*, дѣто погрѣшо стоеше просто *и*.

Тия писма сж подарени на Бъл. Ки. Дружество въ Браила на 23 Майя 1874 отъ покойний Стояна П. А. Робова, синъ на священника Андрея п. Д. Робовъ, до когото сж били тѣ проводени отъ Неофита.

## СТИХОТВОРЕНИЯ.

---

### УМЪ, ВКУСЪ, ЧЕСТНОСТЪ, СВОБОДА.

Frei will ich sein im Denken und im Dichten;  
Im Handeln schränkt die Welt genug uns ein.  
Goethe. Torquato Tasso.

#### *Умътъ.*

Менъ ме не вържи никоя сила,  
Нигдѣ за мене нѣма межда,  
Въ цѣла вселенна, кѣтъ милъ съсъ мила,  
Ходиме леко съ мойта мечта.  
Сичко що долу земята крие,  
Все що се движи въ синиятъ сводъ  
Булото трѣба менъ да отвие,  
Волно да собирамъ здравиятъ плодъ.

#### *Вкусътъ.*

Славейтъ съ пѣсенъ  
Розата пали;  
Розата съ прѣсенъ дѣждецъ небесенъ  
Славейтъ гали;  
Съ цвѣте и съ птиче вѣдно момиче  
Прозорци кичи;  
Дава ти радостъ, дава ти сладостъ —  
Дава ти младостъ  
Свѣжа и вѣчна;  
Твоята кѣща  
Въ долъ безконечна, медна и млѣчна  
Вкусътъ обръща.

*Честността.*

Хубаво, полезно,  
 Справедливостъ, трудъ,  
 Другувать любезно  
 Въ моятъ свилень скутъ.  
 На деньтъ съмъ слънце,  
 На цвѣте роса,  
 Кътъ бисерно зрънце  
 До руса коса;  
 Благостъ на окото,  
 На съвѣста миръ,  
 Ясностъ на челото, —  
 На душата пиръ.

*Свободата.*

Не само чисто съмъ азъ огледало  
 Дѣто се вижда мало и голѣмо  
 Въ своята права лика на лицето,  
 Но менъ кътъ чедо търсятъ ме небесно:  
 На менъ сж сички едно на сърдцето,  
 Споредъ дѣлата плащанъето лесно;  
 Напрѣдъкътъ е мой синъ, съ него ази  
 Дѣ още казвамъ намѣтникътъ лази.

*Заедно.*

Четири само  
 Ний сме на брой,  
 Но рамо съ рамо  
 Дѣто въ строй  
 Стжпиме здраво,  
 Тръгнемъ наредъ  
 Правиме право  
 Щастие ввредъ.

ШТУТГАРТЪ, 14 Августъ 1882.

Хр. Бѣлчовъ.

1.

## ЗАКЖСНЪЛА НИВА.

отъ

Ц. Гичова.

Ой те тебе ниво,  
Ниво златослама!  
Защо ми си, ниво,  
Останжала сама?

---

Окол' тебе, ниво,  
Пожънжто сичко,  
А ти само, ниво,  
Стопшъ си едничка!...

---

Вѣтъръ ли повѣе —  
Зърното ти пилѣе;  
Дъждъ ли се пролѣе —  
Класа ти чърнѣе!...

---

Отговаря нива,  
Нива закжсяъла:  
„Не съмъ ази крива:  
Ступанка умрѣла!“

---

„Умрѣ тя горчица:  
Отъ врага загинж,  
Остави дѣчица  
Дребна сиротиня!...“

---

„Ступанъ ми отиде  
На бой да се бие  
И никой не знае,  
Дѣ паднж горкия!“

---



## 2.

## ПРОЩАВАНЬЕ НА СЛАВЯ.

Пролѣтта заминѣ,  
Лѣтото дойде  
И то се преминѣ,  
Скоро отлѣте!

---

Листьята жълтѣѣтъ,  
Тръвата линѣй,  
Горитѣ чърпѣѣтъ,  
Хладенѣ вѣтрѣ вѣй!...

---

Славя в' градина  
Вече не пѣе,  
Въ чървена калина  
Гнѣздо не вие!...

---

Листьята жълтѣѣтъ,  
И пр.

---

Той се готви вече  
Далечѣ да лѣти;  
На пращане рече:  
„Прости ме, прости!...“

---

Листьята жълтѣѣтъ,  
И пр.

---

„Прости ме, дѣвойко,  
Дѣто ти търлахъ  
Росната градинка,  
И цвѣтове ровихъ!“

---

Листьята жълтѣѣтъ,  
И пр.

---

„Ой, прости ме горо,  
Дѣто те будихъ;  
Прости студена водо,  
Що лѣтосъ те пихъ!“

---

Листъята жълтъжтъ;  
И пр.

---

„Простѣте градини,  
Лозя и шумакъ;  
Простѣте долини,  
Ниви, повитакъ!“

---

Листъята жълтъжтъ,  
И пр.

---

„Прости ме, юначе,  
Дѣто те будихъ  
И сивото стадо,  
Дѣто ти сърдихъ!“

---

Листъята жълтъжтъ,  
И пр.

---

„Азъ отивамъ вече  
Отъ тука далечъ;  
Слънце слабо грѣе:  
Доди есенъ вечъ!...“

---

Листъята жълтъжтъ,  
Трѣвата линѣй,  
Горитѣ чърнѣжтъ,  
Хладенъ вѣтъръ вѣй!...

---

„Нѣма вечъ за мене  
Тука топалъ день:  
Щѣ идѣ да пѣж  
Тамъ — на полудень!...“

---

## 3.

## ЛЪЖЛИВО МОМЧЕ.

„Съ лъжката можешъ,  
Свѣта да обърнешъ,  
Нъ не ще можешъ,  
Да се завърнешъ!“

По ливади, по грамади  
Пасло момче стадо,  
И лъгало сѣ що види, —  
И старо и младо.  
Сутрѣнь, вечеръ и по пладнѣ  
Викало лъжливо:  
„Вълка, вълка овца грабнѣ  
„Отъ стадо ми сиво!“  
„Елате братя, помогнѣте,  
„Че сам'си не можѣ, —  
Стадото ми отървѣте,  
Моля ви за-Бога!“

Доджтъ, видятъ, — нищо нѣма, —  
Назадъ си отиджтъ.  
Тѣй идвали двама, трима,  
Сѣ да му помагжтъ;  
Нъ нещешъ-ли, на злѣ врага,  
Веднѣжъ се случило,  
Наистина дошелъ вълка,  
И по пладня било.

Пакъ викнѣло, запищѣло:  
„Елате на помощъ!“  
Гърлото си силно драдо:  
„Помощъ, братя, помощъ!...“  
Нъ орачи и овчари  
Рѣкли: „то пакъ лъжи...“  
Никой не отишелъ, —  
Вълци го изѣли!

# НАРОДНИ ПРИКАЗКИ.

Записани отъ

И. ГИЖОВА.

## 1.

### Какъ сж станжли лѣковититѣ билки.

Едно врѣме, когато направилъ Дѣдо Господь чилѣшкото тѣло отъ калъ, оставилъ го да пренощува, и на сутрѣнта щѣлъ да му духне душа. Презъ нощта, дошълъ дяволо и, съ една тояга, надупкалъ сичкото тѣло на рѣшето. На сутрѣнта дошълъ Дѣдо Господь и видѣлъ, че чилѣшкото тѣло сѣ дупки. „Хж, това е направилъ дяволо“ рѣкълъ той, „да ме кара да правѣ друго тѣло! Ето пакъ азъ що ще направѣ“, и зель да бере трѣва наоколо; кжсълъ трѣва, — ту отъ тая, ту отъ оная, — и тулилъ дупкитѣ; кжсълъ и тулилъ, до гдѣ най-послѣ истулилъ сичкитѣ, и зель та ги замазълъ и загладилъ. Подиръ това духнѣлъ на чилѣка душа, чилѣка уживѣлъ и Дѣдо Господь му казалъ: „като те заболи негдѣ тѣлото, да берешъ отъ тия трѣви и да се цѣришъ съ тѣхъ, отъ тѣхъ да пнешъ, съ тѣхъ да се поливашъ, съ тѣхъ да се пушишъ, и съ тѣхъ да вързишъ ранитѣ“. Първия чилѣкъ познавалъ тия билки; познавали ги и неговитѣ синове, внуци и правнуци, нѣ послѣ, полѣка-лѣка, вели да ги забравятъ. Лѣковититѣ билки сж много, нѣ чилѣкъ не ги знай; за туй казватъ: „за пара цѣръ има, кой го знае“.

## 2.

### Дрънкалката или крѣчеталката на воденицата<sup>1)</sup>

Се въ онова врѣме, когато ходѣлъ дѣдо Господь по земята, научилъ чилѣка да направи на вода воденица. Чилѣка ж направилъ, воденицата се завъртѣла! насипалъ ѣ жито, замѣла, нѣ житото не можало да пада самѣ отъ скореца<sup>2)</sup> въ гърлото на камъка. Дѣдо

<sup>1)</sup> Въ Търновско казватъ *дрънкалка*, а въ Врачанско *крѣчеталка*.

<sup>2)</sup> Въ Търновско *шурецъ*, а въ Орѣховско и Врачанско *скорецъ*.

## НАРОДНИ ПЪСНИ.

1.

### ИЛИЯ СМИЛЪДАНИНЪ И БАНЕ БУТАРИНЕ.

---

- 1 Продава се коня *Капетана*<sup>1)</sup>  
Продава го була удовица.  
Цана цанятъ за неделя дена,  
Да се шета по гора зелъена,  
5 Да си лови тая дива лова,  
Што лоф фане, се за конь да даде.  
. . . . .  
Па си ойде у гора зелъена  
Три дни се ie по горица вило,  
Па не може лова да улови.  
10 Па на коня потих' отговара:  
„Бок те убилъ коня капетана!  
Да ми беше коня дебеляна,  
Еве стана три дни и три нощи,  
До сек' сабля кърви да ie пила,  
15 До сек' сабля месо да ie яла,  
А със тебе лова не улових.“  
Проговори коня капетана:  
„Вала тебе, *Бане Бугарине!*  
Айде д'име у Будина града;  
20 Пот Будина две бели чешми,  
Пот чешмите бугарка девойка,  
Што си носи коси наопако;  
Ти чеш нея лова да уловиш.“

---

<sup>1)</sup> При означеното повишение на вѣткои слокове и въ двѣтъ пѣсни, пѣвицата попитана: защо така подвижнува въ реденъето на думитѣ? Отговори: „па не ли така се *срича* у пѣсжнта!“

- Послуша го Бане Бугарине,  
 25 Та отиде у Будина града  
 Пот Будина на две бели чешми,  
 На чешмите бугарка девойкя.  
 Проговори Бане Бугарине:  
 „Ей тизека бугарко девойкьо!  
 30 Че те питам, право да ми кажеш:  
 Зашто носиш коси наопако?“  
 Проговори бугарка девойкя:  
 „Ей тизека Бане Бугарине!  
 Не ли питаш, право да ти кажем:  
 35 Посили се *Илия Смильданин*,  
 Посили се по Будина града,  
 Та си зима тешки женидбини:  
 На момите петстотин петади,  
 На момчета шестотин дукати,  
 40 Та не дава млади да се женят.“  
 Проговори Бане Бугарине:  
 „Ей тизека бугарко девойкьо!  
 Дека седи Илия Смильданин?“  
 Девойкя му потих' отговара:  
 45 „Я се шетни низ Будина града;  
 Двори са му лични та обични,  
 Дуваре му от човешки кости,  
*Опере*<sup>1)</sup> му деца млечничета,  
*Потпоре*<sup>2)</sup> му от јунашки нозе,  
 50 Портите му две млади невести,  
 Прет портите до две бели чешми.“  
 Послуша я Бане Бугарине,  
 Та си шетна по Будина града,  
 Та си најде Илиови двори,  
 55 Рамни двори лични та обични;  
 Дуваре му от човешки кости,  
 Опере му деца млечничета,  
 Потпоре му от јунашки нозе,  
 Портите му две млади невести  
 60 Прет портите две бели чешми,

1) Траповане.

2) Диреци.

- Па улъезна у негови двори.  
 Излъезнало Илиово либе.  
 Проговори Бане Бугарине:  
 „Ей тиека Илиово либе!  
 65 Да камо ти Илия Смильданин?  
 Проговори Илиово либе:  
 „Е го горе на високи чардак,  
 Дека си је лепи сѣн заспало.“  
 Проговори Бане Бугарине:  
 70 „Ей тиека Илиово либе!  
 Я го дигни от свилно лъегало  
 Да излъезне у свои дворове.“  
 Послуша го Илиово либе,  
 Искачи се на високи чардак  
 75 На Илия потих' отговара:  
 „Стани, стани Илия Смильданин,  
 Да излъезнеш у свои дворове.“  
 Стана Смильдан у двори излъезна.  
 Проговори Бане Бугарине:  
 80 „Ей тиека Илия Смильданин!  
 Повърни ми тешки женидбини;  
 Че отсечем твоя руса глава,  
 Че залибим твое първно либе,  
 Че заробим твоя стара майкя,  
 85 Стара майкя за стара робиня,  
 Мъшко дете диван да ми стои.“  
 Послуша го Илия Смильданин,  
 Па изнесе тешки женидбини,  
 Изнесе ги стреле рамни двори,  
 90 Па си простре тоя мораф кожух  
 Та преброи тешки женидбини:  
 На момите петстотин петаци,  
 На момчета шестотин дукати.  
 Па ги взе Бане Бугарине,  
 95 Та си шетна низ Будина града,  
 Та разнесе тешки женидбини  
 На момите петстотин петаци,  
 На момчета шестотин дукати,  
 Та фанале млади да се женят.  
 100 Па отиде пот Будина града

Пот Будина на две бели чешми,  
 На чешмите бугарка девойка,  
 Што си носи коси наопако,  
 Та си жали тешки женидбини.  
 105 Залиби я Бане Бугарине,  
 Заведе я на свои дворове.

## 2.

## СТОЯНЪ И МАЙКА МУ.

1 Майка Стояна лъуляла,  
 Лъуляла и му пеяла:  
 „Нани ми, сине Стояне,  
 Та голъем да ми порастеш,  
 5 Царстото да си отървеш  
 От тия ръце душмански;  
 Царстото ти ie баштино,  
*Банството ти e майчино.*“  
 Стоян на майка говори:  
 10 „Малъе лъе стара майчице!  
 Като ми, малъе, продума  
 Клъето ми сърце нарани.  
 Камо ми сабля френгия,  
 И чифте кабур пиштолъе,  
 15 И тънка пушка бойлия?“  
 А майка си му говори:  
 „Нани ми, сине Стояне,  
 Ти голъем да ми порастеш  
 'Се ти ie, сине, готово:  
 20 Готова сабля френгия,  
 И тънка пушка бойлия  
 И чифте кабур пиштолъе.  
 Тизе ми, сине, пораста,  
 От збор дружина набери,  
 25 Заведи гора зелъена,



По планини ги нареди,  
Запри си царски друмове,  
Не давай пилѣ да мине,  
А камо ли азна царска.<sup>1)</sup>

## ИЗЪ СБОРНИКА НА Г. П. БОЯДЖИОВА.

(По говора отъ Велешко).

### I.

1 Грабил Богдан хубава девойка  
Дур я<sup>2)</sup> грабил, дур я прстенѹял,<sup>3)</sup>  
Три дни бегал преку три планини,

<sup>1)</sup> Сравни пѣсенъ 81 на стр. 113 Бълг. Нар. Пѣсни. Братия Миладиновци. Загребъ 1861. 3. ред.

Горѣналожениитѣ двѣ пѣсни има добрината да ни прати дописний членъ на Дружеството г. И. Ковачовъ съ слѣдната бѣлѣжка:

„Тѣѣ пѣсни съмъ прѣписалъ въ село Юкари-Баня (Софийско) още прѣтъ 1879 год. отъ устата на една тамошна мома, по име *Йорданка Пенева*, която тогава се славеше помѣжду другачкитѣ си за най-вѣща пѣвица и таячка; ней принадлѣжжѣт и обясненията, които сж и овначени подъ текста.“

Ние душевно благодаримъ г. Ковачову, че, при записването на тия пѣсни, той е достатъчно уважилъ нужнитѣ условия, които се изискватъ за събирание народнитѣ умотворения. Безъ пълното уважение на тия условия събирането на такива драгоценни материяли става току речи бевполезно. Заради това ние обръщаме и при тоя случай вниманието на почетенитѣ наши еднородци, да изучаватъ и добръ да правятъ тия условия за събиране на такива народни умотворства. Освѣтъ въ мададенитѣ книжки на Период. Спис., за тия условия обширно е писано въ в. „Право“ презъ г. 1869 и въ „Лѣтоструй“ отъ г. 1870.

**Редакцията.**

<sup>2)</sup> „Буква *я*, бѣлѣжи г. Боядживъ, у речъ *я* (лич. мѣст. 3-то лице, жен. р. вин. пад.) и у 'сите друви сборови со край (окончание) *я*, во нашиятъ (Велешки) разговоръ се произнесуе и како *а*; на прим.: тая, антерия, се произнесуе: тая, антерия и пр. *А* у песните, кога се пеятъ по свойотъ гласъ, 'се се слуша *я* на крайотъ на такива речови. Видж. по-долѣ въ сжщата пѣсня:

Дури не не попови *венчаатъ*, вмѣсто: *венчаятъ*.“

<sup>3)</sup> *Мѣневалъ прстенъ, сеодѣвалъ се за нея*. Тукъ буквата *р* се чуе като *самъ* да искаваа глухъ и бървъ звукъ на *з*, като у Сърбитѣ. Сжщото произношение има и въ рѣчитѣ: крѣтъ, трѣтъ, крѣтъ, сердце, црѣтъ и пр. Прѣдъ буква *у* въ тая рѣчъ стои ѣ за смѣкчение на звука *у*, който въ такъвъ случай прилича на французески *u=ntil, usuel, usirger* и пр. Това смѣкчение си има мѣстото, когато сжществителното отъ което е ставжлъ глаголътъ, окончава съ мѣкъ звукъ: *прстенъ, прстенъ, прстенъ*.

- А четири — преку матна<sup>1)</sup> вода.  
 5 Веке му со<sup>2)</sup> конѝ постана<sup>3)</sup> ле:  
 Кой за вода, кой за росна трава.  
 Паднал Богдан зелена ливада,  
 Распел Богдан три бели чадъре:  
 Први чадър китеном<sup>4)</sup> сватови,  
 10 Втори<sup>5)</sup> чадър кумот, старосватот,  
 Треки чадър — Богдан со невеста,  
 Со невеста два млади девери.  
 Догледале црвен, бел трендафил,  
 Йотидоха<sup>6)</sup> трендафил да берат;  
 15 Сам йостана Богдан со невеста.

<sup>1)</sup> Въ Велешко и въ по-големата частъ на Македония звукътъ ж почти всѣ-кога се чуе като а: *рѣка, мѣка, мѣж*, изговарятъ се: *рака, мака, маж*. Сѣщото произношение има и въ нѣкои села отъ Орханийско, Софийско, Кюстендилско, Дуп-нишко и Етрополско. Въ Тетевене тоя звукъ е нѣщо сръднѣно мѣжду а и е или под-вѣдѣше на французското *é ouvert* (съ *accent grave*): *рѣка, мѣка, мѣж*.

<sup>2)</sup> *Со* = *сж*, наст. вр. 3-то л., м. ч. отъ из. накл. на глагола *сѣм*. Тукъ бу-квата ж е съхранила до негдѣ старото си произношение, което се чуе въ по-вече случаи въ нѣкои мѣста на западна Македония: *рѣнка, мѣнка, мѣнж* = *рѣка, мѣка, мѣж*. Въ Румѣнския языкъ въ рѣчи, взети отъ българския, тая буква се произнася като *жн*: *мѣндру* = *мѣдъръ* и пр.

<sup>3)</sup> Въ по-вечето мѣста на Македония звукътъ ц, когато нѣма ударение върху негъ, въ множествено число на дѣйствиелното причастие отъ заминѣло врѣме, за-мѣтува се съ е: *вѣѣсто постанѣли, ходили, правили, сѣдѣли*, бива: *постанѣле, ходиле, правиле, сѣдѣле*.

<sup>4)</sup> Дат. пад.: Кому распелъ чадъри? — На китенитѣ сватове. Сравни. 33-та пѣсня отъ Сборника на Бояджиева:

*Дали ке ме скапо продадеш?*

*Ели ке ме цару нешких дадеш?*

<sup>5)</sup> Въ втори чадър... Въ по-вечето подобни случаи прѣдлогътъ *въ* се подра-сѣтва: *паднал Богдан зелена ливада; треки чадър—Богдан со невеста*, вмѣсто: *въ зелена ливада, въ треки чадър—Богдан со невеста*. Такво оставанье на предло-гътъ *во* и *въ* се забележуе, пише г. Бояджиевъ, во много отъ нашите песни, како и въ разговорниотъ языкъ на нашето место.

<sup>6)</sup> Г. Бояджиевъ бѣлѣжи: „Предлозите *отъ, у, о* (така и речъ *уше*), кога со-брани или собрани со некоя речъ, при пеењето на песните, зимаатъ предъ себе едно *и*; това *и* се губи, кога се прикажуяатъ или читаатъ овия песни. Ние у овая и у неколко по нея що идатъ песни, тия речи ги пишахме со *и*, за да се разбере тојрно како се пеятъ (на гласъ). — Се види оти това правило ке има и исклю-чение“.

Богдан ли<sup>1)</sup> и тихо говореше:  
 „Е, невесто, добро непознайно!  
 Не ie законъ да се погледнеме,  
 А камо ли збор<sup>2)</sup> да зборуиеме,  
 20 Дури не не<sup>3)</sup> попови венчаат,  
 Дури не не кумови простуют!  
 Кога к' идеш<sup>4)</sup> у мои дворови,  
 Кс излезе моя стара майка, —  
 Не ie майка, туку<sup>5)</sup> ie макея —  
 25 Ке изнесе чаша руйно вино,  
 I-У чашата — билie и отрува!

<sup>1)</sup> Съювятъ ли въ тоя и въ много други случае въ пѣснитѣ по Велешкия, и така сѣщо и по други говори въ Македония, има значение като раздѣлителенъ, а не като въпросителенъ. Глед. по долѣ 2-ра пѣсня:

*Прсти криш, слзи рони; —  
 Догледала го Безимка,  
 Безимка ли му тихо говори: . . .*

<sup>2)</sup> Тукъ думата *збор* има значение на разговоръ, хоротуване, а не на съборъ, събрание, сходъ. На втората съответствува старогръцкото *βυλος, βυλια*, Ионически *βυλιη*: *Σοφίς βυλὼν κ' αὐτὸς ἐκβύησιν σοφός* = който се събира съ мъдритѣ, и той става мъдъръ. Въ сегашния обаче Гърcki языкъ тая дума има метафорическо значение: *δὲν ἀγαπᾷ να βυλῇ* = не обича да говори. Тая метафора е прѣминжала и въ Българския языкъ, особено въ по-големата частъ на Македония и западна България. *Я ми зборувамъ за негово добро, а онъ веля ме не чуе* (въ Кюстендилско): *Азъ му говоря за негово добро, а той нито ме слуша*.

<sup>3)</sup> Лично мѣст., 1-во лиц., мн. ч., вин. пад. вмѣсто: *дури не ни попови венчаатъ*. Сѣщото мѣстоимѣние отъ 2-ро лице, мн. ч. вин. п. (Ви) изговаря се често *ве*. *Кога ке ве видамъ, ке ви додамъ книгата*. Това произношение се чуе и въ нѣкои мѣста въ България и Тракия, особено въ Търновско. Тукъ звукътъ е замѣнява старобългарското *ѣ*: *иѣ, ѣѣ*; (въ Търновско) *иъ, въ*; разбира се, че въ тия думи звукътъ з трѣба да се чита като *тъпа*, затворена *а*, или както произнасяме з въ срѣдата на думитѣ.

<sup>4)</sup> Кога к' идеш, придаточно прѣдложение за време, употребено въ баджидо време съ спом. глаголъ *ке* = *ще*, както и главното: *ке излезе моя стара майка*. Тая форма се употребява само въ Македонския говоръ: *ко-а ке се вратимъ, ке ти платимъ*, и съответствува на французската: *quand tu iras, ma vieille mère sortira*.

<sup>5)</sup> Тая дума тука има смисълъ на противит. съювъ *но*. Тя се употребява още да покаже често повтаряне и продължение на едно дѣйствие: *туку ме пита за работи, които много пати му съмъ разказвалъ*. У г. Дринова тая дума е употребена вмѣсто нарѣчието *само*, за да ограничи или опрѣдѣли количеството на дѣйствието: „Отъ тая нова критика, която е написана отъ *ученаго* и *любородного* г-на Къртевича, авъ до сега съмъ виждалъ *токо* това, което е напечатано въ 9 и 11-ти брѣѣ на Читалицето“. (в. Период. Сп. Кн. XI и XII, стр. 197 отъ 1876 год.).

Чес<sup>1)</sup> да сториш, чаша да ѝ земеш,  
 Да я земеш, да не я испиеш!  
 Поклон дай я на по-мал девера,  
 30 По-мал девер, — на нейзини<sup>2)</sup> сина“!

II.<sup>3)</sup>

- 1 Што ми се личба<sup>4)</sup> личило  
 Низ Нови-Пазар Дорянин:  
 „Кой има сина, кой нема,  
 „Кой сина, кой мила фнука,  
 5 „'Сите<sup>5)</sup> на войска да идат“!  
 Крал Петре сина немаше,  
 Ни сина, ни мила фнука;<sup>6)</sup>  
 Сал<sup>7)</sup> си има девет керки,<sup>8)</sup>  
 Десета керка — Безимка.  
 10 Крал Петре низ двор шеташе,  
 Низ<sup>9)</sup> двор шета, прсти крши,  
 Прсти крши, слзи<sup>10)</sup> рони; —  
 Догледала го Безимка.  
 Безимка ли му тихо говори:

1) = *Честъ да сторишъ.*

2) Вмѣсто: *нейзиня синъ.*

3) Срав. Сборника на Миладинови: стр. 123 и 155, пѣсни 86 и 103.

4) Тукъ буква ч, бѣлѣжи г. Бояджиевъ, се чуе като сляно *дж* = *џ*: личба. „Що ми се личба личило = що е било обявено отъ глашатай въ Нови-Пазаръ Дорянинъ“. У Миладинови стр. 179: личба личѣтъ три млади телали и стр. 255: личба личила више Гжркина.

5) Вмѣсто: *вситѣ*, рѣчь употребена въ цѣла Македония и Западна Бѣлгария и по-близка до старобѣлгарското *весь, вѣѣа, вѣсе*, мн. ч. *вси*, неже ли *всичкий, всичка, всичко*, мн. ч. *всички*, както пишжѣтъ мновина наши еднородци.

6) Вмѣсто: *внука*. „Ивообщо звукъ *ф*, пише г. Бояджиевъ, се употребуе вместо отъ гражданите, а нашите селани го произнесуять како *в*: внука, се вана, врли кърки, Совия, (София), *весь* (вѣсь) и пр.“ Това се забѣлѣжава и въ Софийско.

7) *Сало*.

8) „Ние, бѣлѣжи г. Бояджиевъ, изговараме слоговите *ке* и *ки* како да је пишано: *кѣ, кѣи*; а во некои отъ селата на нашата област (со исклучение на спомагат. глаголъ *ке* = *ще*) ги изговарялѣт како да је пишано така: *кѣе, кѣи*. Така оны речовите *кѣрка, цвекѣе, кѣмеръ* ги произнесуять: *кѣрка, цвекѣе, кѣмеръ*. Така и слогови *кѣи* и *кѣи* у по-векѣето отъ нашите села се изречуять *кѣи* и *кѣи*: *кѣитка, лѣкѣи, макѣи, дагѣи*, а ние -- *кѣитка, лѣкѣи, макѣи, дагѣи* и пр.“

9) Вмѣсто: *иза*.

10) Тукъ буква *з* има звукъ като *дз*, или по-добре като старобѣлгарското *з*.

- 15 „Татко ле стари, Крал Петре!  
 Та што ти је, та што плачеш?  
 Да ли си азно<sup>1)</sup> доброил,  
 Да ли си чоха докроил?“  
 — „I-Убава керко, Безимко!
- 20 Ни сум<sup>2)</sup> си азно доброил,  
 Ни па сум чоха докроил.  
 Што ми се личба личеше  
 Низ Нови-Пазар Дорянин:  
 „Кой има сина, кой нема,
- 25 Кой сина, кой мила фнука,  
 'Сите на войска да идат!“  
 Ами я, што сина немам,  
 Ни сина, ни мила фнука,  
 Кого на войска да пратам!“
- 30 — „Татко ле, стари татко ле,  
 И това ли кахар<sup>3)</sup> береш?  
 Я к'идам, татко, на войска!  
 Доведи ми млади терзия,  
 Накрой ми рухо<sup>4)</sup> дслинско,<sup>5)</sup>
- 35 Купи ми самур калпака,  
 Купи ми конѡа добрега,  
 Найди ми верни дружина  
 И дай ми тайно (?) оружје; —
- 39 Я к'идам, татко, на войска!“<sup>6)</sup>

## III.

- 1 — „Стояне, сину<sup>7)</sup> Стояне!  
 Доста ходи харамия<sup>8)</sup>

<sup>1)</sup> Вмѣсто: хавно. Вѡобще, казва г. Бояджиевъ, звукътъ *х* въ началото на рѣчице не се чује: се вана, лена, лано, лбар, вала, вмѣсто: се хвана, хлѣб, хавно, хабар, хвала и пр.“

<sup>2)</sup> *Сумъ* = *сѣмъ*.

<sup>3)</sup> = *кагар*.

<sup>4)</sup> *Дрѣха*, *дрѣхн*.

<sup>5)</sup> Вмѣсто: *делийско*.

<sup>6)</sup> „Като испее песнята, каже г. Бояджиевъ, певачката ми обади да се прикажуяло, защо Безимка се отличила во войната.“

<sup>7)</sup> Зват. пад., вмѣсто *сине*.

<sup>8)</sup> Хайдутинъ.

- Ю пуста гора зелена!  
 Я мислам да те, сину, йоженам<sup>1)</sup>  
 5 Йоженам, сину, йодомам.“  
 — „Ти мислиш, майко, да ме йожениш,  
 Я мисламъ да те продадам  
 На тия клетѣ чифути  
 Или на црни Арапи  
 10 За сива конѣа чапкъна  
 Со' сино седло сребрено,  
 Со хашата позлакена,  
 Со тая узда леяна.“  
 Тогай го майка проклна:<sup>2)</sup>  
 15 „Стояне, Сину, Стояне!  
 Ако ме мене продадеш,  
 Девет града да йобидеш  
 Нигде ставяло<sup>3)</sup> да немаш!  
 Тебе ставяло, сину, да биде  
 20 Прилепска танка<sup>4)</sup> йортома<sup>5)</sup>  
 На Битолската кьуприя!“  
 Четврток<sup>6)</sup> майка продало  
 На тия клетѣ чифути,  
 Петок си конѣа купило,  
 25 Сабота на друм излегло, —  
 Излегол, карванъ бистисал! —  
 Недела ми го фанале,  
 Пренеле ми го, пренеле<sup>7)</sup>  
 Низ Битолските чаршии,<sup>8)</sup>

<sup>1)</sup> Сравни бѣл. въ първата пѣсня.

<sup>2)</sup> Както буквата *p* (в. бѣл. 2 въ първата пѣсня), така и *л* сама изскажава глухъ и бървъ звукъ на *з*: *слази, проклна* и пр.

<sup>3)</sup> = *Свърталище, подслонъ*. Тая дума не би трѣбало да се прѣнебрѣгава отъ лашитѣ списовачи, които могатъ да ѝ употребѣтъ вмѣсто *конакъ, кондисване*.

<sup>4)</sup> Вмѣсто *танка*.

<sup>5)</sup> Вмѣсто хортома, дебело, рунтаво отъ растение осукано вѣже, съ което се прѣвързватъ натоварени кола съ сѣно. Рѣчь гръцка отъ *хортонанѣш*, обрасвамъ съ треска. По български трѣстина, дума, която се чуе въ Етрополе и въ нѣкои села отъ Орханлийското Окръжие.

<sup>6)</sup> Вмѣсто въ четвъртъкъ. Сравн. бѣл. 5 въ първата пѣсня.

<sup>7)</sup> Виж. бѣл. 5 въ първата пѣсня.

<sup>8)</sup> „На край речъ, пише г. Бояджиевъ, буква *и*, кога стои по *и*, се пеие *и* (т.е.) — со произнесуение со крайотъ на јазикотъ и на небцето, или — како *й*“.

- 30 Низ чифутските сокаци.  
 Тогай си песна Стоян запеа:  
 „Излези, майко, излези  
 Да видиш сина Стояна,  
 Како го, майко, йожени,  
 35 Йожени, майко, йодоми!  
 Мене невеста, майко, ке биде  
 Прилепска танка йоргома  
 На Битолската кьуприя;  
 Мене девери ке бидат  
 40 Битолски млади сеймени;  
 Мене кум, майко, ке биде  
 42 Тия<sup>1)</sup> Битолски каймакам.“

## IV.

- 1 „Ей, Коруне, млат<sup>2)</sup> Коруне!  
 Йот'<sup>3)</sup> не идеш, Корун, како напрет,<sup>4)</sup>  
 Ката<sup>5)</sup> Петок, ель<sup>6)</sup> Сабота,  
 А по-рано ю неделя?“  
 5 — „Ой,<sup>7)</sup> невесто, бела Маро!  
 Како често, мори, да довогъам,<sup>8)</sup>  
 Како напрет што довогъах  
 Ката Петок, ель Сабота?  
 Ти<sup>9)</sup> настана, леле, машко дете,

1) Вмѣсто *тоя*.

2) Вмѣсто *младъ*.

3) *ѣти* = *защо*, че

4) Както и въ бѣл. 1 въ тая пѣсня въ края на рѣчитѣ, кога слѣдъ тѣхъ идѣ съгласна буква, звукътъ *д* се произнася като *т*. Това се забѣлѣжава и въ Българин и Тракия.

5) Ката = *каѣв* = *каѣв* *ѣмѣрав* = всѣкий, ката день.

6) = *или*.

7) „У нашите села на повикуиеніе некого, бѣлѣжи г. Бондживъ, отговора: ой! У таковъ случай оно іе еднакво со *чун*, що у Велесъ се употребуіе за отговоръ на повикуиеніе некого по име“.

8) *Доходѣмъ*. Въ Велесъ и въ нѣкои села на окрѣжнето му, когато подпрѣ буква *д* слѣдва мека гласна, *д* — то се смекчавя и се замѣнува съ *г*. Това се забѣлѣжава въ Етрополско, Котленско и другаѣ: *гѣдо*, *виѣгъ*, *клагъенец* и пр. вмѣсто *дѣдо*, *видѣх*, *кладенец*.

9) Дат. пад., лич. мѣст., 2-ро л. Тебѣ, на тебе. Въ Македонския говоръ мѣст. именното допълнение се туря прѣди допълняемата рѣчь: *го кажуѣмъ моине кинакъ*

- 10 Машко дете, ле, Димитрия.  
 Го кажуятъ мошне<sup>1)</sup> юнак, —  
 Йот татка си по-юнак!“  
 — „Ей, Коруне, млат Коруне!  
 И това ли, Корун, кахар береш,  
 15 И това ли, желек, да те учам?  
 Ке се сторам, Корун, здрава-болна,  
 Здрава-болна, Корун, йот навала;<sup>2)</sup>  
 Ке преврзам руса глава,  
 20 Ке го пратам, ю горица,  
 Ю горица, Корун, на водица  
 На кладенци лековити.  
 Ке го пратамъ, желно, без оружје;  
 А ти иди, Корун, сос оружје,  
 25 Пречекай го таму, пресечи го,  
 Пресечи му руса глава!“  
 Па се стори Мара здрава-болна,  
 Здрава-болна йот навала,  
 Преврзала руса глава.  
 30 Машко дете я распраша<sup>3)</sup>:  
 „Мори майко, стара майко!  
 Што си, майко, глава преврзала?  
 — „Машко дете, Димитрия!  
 Нешто глава, сину, ме заболя.  
 35 Я ке ти се тебе милно молам,  
 Ти да идеш, сину, ю горица,  
 Ю горица, сину, на водица  
 На кладенци лековити;  
 Да донесеш, сину, бистра вода,  
 40 Малку глава, сину, да измиям, —  
 Белки глава, сину, ке помине.“  
 А що беше машко, дете,  
 Машко дете Димитрия!  
 Си йотседла добра конѣа  
 45 И си зело зелен бардак.  
 Тогай вика, леле, машко дете:

<sup>1)</sup> *Мошне* = *твърдѣ, много*.

<sup>2)</sup> *Ограма*, *наливане, нагазване*.

<sup>3)</sup> *Распита*. Таа рѣчь се употрѣбѣва и въ Кюстендилско и въ нѣкои мѣста на Зап. България.



- „Мори майко, стара майко!  
Я подай ми, майко, оръжіето,  
Оръжіето, майко, по-малото, —  
50 Девет педи іу длжина  
И три педи іу ширина“.  
Майка ли му говореше:  
„Машко дете, Димитрия!  
А што ќе ти оръжіето?  
55 Ти не к'идеш бой да биеш.  
Ако идеш, сину, со оръжіе,  
Вода не іе лековита!“  
— „Мори майко, стара майко!  
Кога си бех, майко, малечкаво,  
60 Кога татко, майко, іумираше,  
Мене клетва ми йостави:  
„Машко дете ле, Димитрия!  
Кай<sup>1)</sup> ќе ходиш, сину, да не ходиш,  
Да не ходиш, сину, без оръжіе.“  
65 Па си зело оръжіето;  
Си йотиде іу горица,  
Іу горица за водица;  
Таму найде млат Коруна.  
Димитрия му говори:  
70 „Да лъ ме чуеш, чичо Корун?  
Наточи<sup>2)</sup> ми зелен бардак!“  
Се наведе Корун да наточи,  
Му пресече руса глава.  
Кога назат се поврати:  
75 Рамни<sup>3)</sup> двори изметени,  
Вити порти йотворени,  
Мара бело<sup>4)</sup> променета,  
Ми го чека млат Коруна!  
Кога виде бела Мара, што ќе види:  
80 Не ми било млади Корун,  
Туку било машко дете,  
Машко дете Димитрия!

<sup>1)</sup> Където.

<sup>2)</sup> Налѣй.

<sup>3)</sup> Рамни.

<sup>4)</sup> Въ бѣло ср. бѣл. 7 въ първата пѣсни.

- Тогай вика машко дете:  
„Ейди,<sup>1)</sup> майко, стара майко!  
85 Та земи си дисагите,  
Извади си зелен бардак!“  
Кога бркна в'десен дисакъ, —  
Не ми било зелен бардак,  
Туку било ле Корунова,  
90 Корунова руса глава!  
Тогай вика бела Мара:  
„Капнала ти, сину, десна рака,  
Що загуби 'ваков<sup>2)</sup> юнак!“  
Що ми беше машко дете,  
95 Машко дете Димитрия,  
Си истргна остра сабя,  
97 И<sup>3)</sup> пресече руса глава!

---

<sup>1)</sup> *Ей, ти, . . .*

<sup>2)</sup> *Вместо оваковъ, такъвъ.*

<sup>3)</sup> *Личн. мѣст., 3-то л., ж. р., ед. чис., ней или ѝ.*

# РЕЦЕНЗИИ

## РЕЦЕНЗИЯ.

Народна библиотека, книжка I. Д-ръ И. Дурдиѣвъ. — „Пазете лѣсовѣтъ.“ Прѣвелъ отъ чески и на нуждитѣ ни приспособилъ В. Атанасовъ. „Дѣло за народа.“ Прѣпечатано отъ вѣстникътъ „Свѣтъникъ.“ Пловдивъ, Областна печатница. 1882. in 16°, стр. 39.

Лѣсовѣтъ чистятъ въздуха, смаляватъ несносната жега, задържатъ влагата и привличатъ воднитѣ пари изъ въздуха; укротяватъ немилостивитѣ вѣтрове, отстраняватъ градушката, запазватъ предѣлитѣ отъ наводнения, недопускатъ на прѣста да се рони и събаря. прецѣждатъ дъждовнитѣ води въ почвата, хранятъ изворитѣ и рѣкитѣ и пр. Коренитѣ и листовѣтъ на дърветата, изсъхналитѣ пъргранки и остатки подобряватъ почвата; сухитѣ дървета доставятъ изобиленъ материялъ за правяние на домове и за разни необходими нужди за чловѣчеството сечева (орждия). Съ една рѣчь лѣсовѣтъ сѣ важни и полезни за нашия животъ, за нашето здравие, за цѣлата чловѣческа промишленность.

„Лѣсовѣтъ сѣ“ казва Карлъ Мюлеръ (Karl Müller) „регентитѣ или економитѣ на растителното правителство.“ Прѣди сичко тѣ сѣ чистилицето на въздуха, който дихаме и безъ който не можемъ да живеемъ. Дърветата на лѣсовѣтъ, като снабдени съ *листно зеленина* (Chlorophylle), подъ влиянието на свѣтлината тѣ разставятъ въглеродната киселина, която се нахожда въ въздуха, въ *кислородъ* и *въглеродъ*. Въглерода задържатъ растенията, а въ замѣна тѣ испускатъ *кислородъ*, главното условие на живота. Колкото по-голяма е зелената повърхность, толкова и по-бързо и въ по-голямъ размѣръ бива раздѣленнието на въглеродната киселина; затова и листето на дърветата, като иматъ най-голяма повърхность и най-много *хлорофилъ*, тѣ сѣ призвани да извършватъ тѣзи толкова важна задача. Така сѣ неутрализиратъ дѣйствиата на безчисленитѣ окисвания или по-добре

горения, които се случват съка минута върху земята. Какво огромно количество кислородъ се отдѣля непрестанно отъ въздуха за да се съедини съ въглерода! Какъвъ би билъ живота, ако тѣзи загуба не правнѣваха растенията?!

Лѣсоветѣ иматъ влияние върху температурата и влагата на въздуха. Многобройни наблюдения показваха, че листето на дърветата, като има широка влажна повърхностъ, испарява непрестанно водата и произвежда снижение на температурата въ гориститѣ мѣста; съ това тѣ облажаватъ топломернитѣ промѣнения и правятъ щото климатическитѣ отношения да не сж никоги нагли въ лѣсоветѣ, както това се забѣлѣзва извънъ тѣхъ. Отъ това слѣдва, че атмосферата въ лѣсоветѣ бива винаги по-влажна и по-прѣсна отъ колкото тамъ дѣто ги нѣма. Ако знаемъ слѣдователно че дъжда става отъ сгѣстяванието на воднитѣ пари, когато температурата е ниска, а въздуха препълненъ съ влага, ний ще можемъ твърдѣ лесно да проумѣемъ, какъ и на кой начинъ лѣсоветѣ привличатъ дъждоветѣ. Нѣкои учени можиха да докажатъ съ много-кратни опити, че почвата на лѣсоветѣ приема  $\frac{1}{4}$  по-вече кишна вода, отколкото почвата извънъ лѣсоветѣ.

Но, ако лѣсоветѣ привличатъ дъжда, тѣ сж въ състояние да отстранятъ градушката и да възпрѣятъ силнитѣ вѣтрове. Тѣ служатъ като естествени грѣмоотводи и иматъ доста голѣмо влияние върху сички метеорологически явления, дѣто електричеството зема участие.

Въ планинскитѣ гористи мѣста никоги се не случватъ наводнения; плодната прѣстъ си остава на мѣстото. Кишната вода, която пада въ такъвъ предѣлъ, задържа се по-вечето на листето, на гранитѣ и на стѣблата на дърветата, отъ дѣто пада капка по капка, върху земята и задържа нуждната влага за прѣуспѣвание на тревата и мѣха. Единъ дѣлъ отъ тѣзи вода употрѣбаватъ растенията за своитѣ органически нужди, останалата се процѣжда постепенно презъ земнитѣ пластови, събира се въ глинениѣ наслаги и твори подземни водни хранилища (резервоари), които въ малки или голѣми извори се явяватъ пакъ на земната повърхностъ, отъ дѣто сж щото благообращение се повтаря. А що ли бива тамъ дѣто дърветата сж изсѣчени, дѣто планината е гла? Дъжда пада немилостиво по стърчатитѣ, распуца и подровава плодородната прѣстъ, задържана още отъ коренитѣ на дърветата, повлича ъ съ сила въ низкитѣ мѣста, като остава голъ камъка, върху който се намираше прѣста. Тогава глинитѣ порои съ голѣма бързина се спущатъ къмъ низкитѣ пи-

томи мѣста, разбиватъ се съ голѣмъ шумъ срѣщу оголенитѣ скали и творятъ пустия презъ кждѣто поминатъ. За кратъкъ часъ, коритата на близкитѣ рѣки се препълватъ и произвеждатъ най-ужаснитѣ наводнения, страхотитѣ на които сж забѣлѣзани въ анализѣта на чловѣчеството.

Съ изсичанието на лѣсоветѣ пресѣхватъ и изворитѣ; населението остава жилищата си и бѣга къмъ воднитѣ мѣста; предѣла запустява. Палестина била е нѣкоги славна и цвѣтуща; отъ какъ изсѣкоха тамъ лѣсоветѣ, тя забрави на своето минало. Тя е покрита днесъ на всждъ съ голъ пѣськъ; по-вечето рѣки пресѣхнали, а отъ останалитѣ виднишъ само малки потоци; градоветѣ изгубили своя блѣсъкъ, тѣ сж днесъ само прости селца, безъ важность безъ животъ; търговията изчезналъ и сичко работно прибѣгнало къмъ воднитѣ предѣли; въ настояще врѣме, Палестина е заселена само отъ лениви Араби.

Немога да замлъча и слѣдующето. Народитѣ които живѣятъ въ предѣли дѣто нѣма лѣсове, останали сж на най-долния степенъ на развитието. Живеятъ въ подземни колиби, хранятъ се съ дивачъ или съ риба и се обличатъ съ кожитѣ на обититѣ звѣрове. Оръжията имъ сж каменни или отъ кости. Тѣ сж въ вѣчна борба съ природата, живеятъ день изъ день, незнаятъ миналото си, нито пакъ се грижатъ за бждщето си. Въ такова първобитно положение се намиратъ много черни племена въ Африка; така живеятъ Лапландцитѣ и Ескимозитѣ.

Сѣкий единъ, който е прочелъ горнитѣ редове, можилъ е мисля да се убѣди, каква важность иматъ горитѣ и отъ каква благодать сж за чловѣчеството. У насъ садението, на лѣсоветѣ не е на модата; изсичанието имъ зема отъ день на день по-голѣми размѣри. Никой това не може да откаже. Но нека добръ помнимъ, че ако въ България, която днесъ има вопиюща нужда отъ добри и яки основни за своя битъ, за своето сществование, закона, власта и най-вече самъ народа не земжтъ по-други мѣрки за спазванието на горитѣ, чловѣчеството ни ще бжде нещастно да дочѣка клетия день, въ който ще се види обезобразено и лишено отъ тия благодѣтели, и убито отъ винаги.

Съ такова интересно и поучително съдържание излъзе неотдавна въ Пловдивъ, малка една книжица, написана на чески отъ г. Д-ра П. Дурдика, а преведена на български отъ г. В. Атанасова. Ний прочетохме съ голѣма жажда тѣзи книжка, която носи хубавото заглавие „Пазете лѣсоветѣ.“ Колкото и малка да е, тя е пълна

съ интересно и поучително съдържание. Распредѣлена е сполучливо и написана съ твърдъ популаренъ езикъ. Природнитѣ явления толкува добръ сж разяснени, а примѣритѣ тѣй живо представени, щото и неукия ще може най-лесно да схване съдържанието ѝ; той ще се наоръжи съ практическо и доста полезно знание. Г. Атанасовъ, съ избора на превода си, показва, че е умѣлъ да схване една отъ най-насъщнитѣ ни всенародни нужди. Съ това, той изпълва една празнина въ нашата бедна книжнина и прави голѣма услуга на Българския народъ. А и превода не е лошъ; книжката е написана съ единъ доста гладкъ и достъпенъ езикъ за секиго; тя се чете безъ затруднение.

Сѣко явление има своитѣ причини. Сѣщото е и съ тѣзи книжка. Г. Дурдикъ дирнатъ отъ страхотийтѣ на майското наводнение въ Ческо, презъ год. 1872. написалъ е тѣзи полезна книжица, съ цѣлъ да покаже на сънародницитѣ си причината на това наводнение. Той търси извора на злото и го намира въ изсичанието на лѣсоветѣ. „Да запазваме“, казва той, „сѣществующитѣ лѣсове, а кждѣто сж изсечени да ги подновяваме . . . . Лѣсоветѣ за всѣкоя област и земя сж отъ голѣмо значение. Какъ се постига туй сръдство и въобще какво е значението на лѣсоветѣ — туй е прѣметътъ на настоящата сказка.“

Дѣлцето е распредѣлено на десетъ малки глави:

Въ 1-та се разказва, че растенията поглѣзатъ отровния газъ изъ въздуха — въгленната киселина, растварятъ ѝ въ нейнитѣ елементи, задържатъ въглерода и испущатъ въ замѣна кислорода. Това подновяване на кислорода въ въздуха, става най-повече въ гориститѣ мѣста. Лѣсоветѣ сж чистилицата на въздуха.

Въ 2-та се запознаваме съ свойствата на дѣятелния кислородъ или озона и съ неговитѣ дѣйствия противъ заразитѣ. Ний виждаме, че лѣсоветѣ съдѣйствуватъ най-вече за неговото появяване.

Въ 3-та четемъ, че горитѣ сж распоредителитѣ на топлината. Въ тѣхъ е сичко правилно распредѣлено: нощитѣ и зимитѣ не ставатъ извънредно студени а денетѣ и лѣтата — извънредно горещи, както това се случва извънъ тѣхъ.

Въ 4-та е писано, какъ въ влажно и дъждовно врѣме, планинскитѣ гористи мѣста смучатъ влагата и какъ ѝ испущатъ въ сухо врѣме; какъ тѣ расподѣлятъ равномерно дъжда и задържатъ въ еднакво състояние горскитѣ извори и водитѣ на рѣкитѣ, най-послѣ какъ пазятъ плодородната прѣстъ отъ събаряние и разнасяние.

Въ 5-та ясно е показано, какъ лѣсоветѣ пречжтъ за извънредното натрупване на воднитѣ пари въ въздуха, какъ отстраняватъ силнитѣ дъждове и запазватъ предѣла отъ градъ, бура и наводнения.

Въ 6-та се казва, че не само правителството но и частнитѣ хора, цѣлия народъ, трѣба да се погрижжтъ за запазването на лѣсоветѣ. Правителството трѣба да създаде добри правилници за горитѣ; да назначи вѣщи чиновници, които умѣятъ строго да бдятъ върху горитѣ, като поучаватъ въ сжщото врѣме и народа, какъ трѣба да постѣпва съ лѣсоветѣ.

Въ 7-та виждаме, че хубавитѣ и добрѣ запазенитѣ лѣсове, създаватъ голѣма търговия съ дърва. Ако ги имаме ще сечемъ отъ тѣхъ много дърва и изнасяме въ странство.

Въ 8-та се разказва, какъ сичкитѣ нравствено запазени и силни народи почитали лѣсоветѣ; още отъ първитѣ дене на образованието си, нѣкъкво природно чувство ги е подканяло да почитатъ тѣзи благодѣтели на чловѣчеството, като ги опредѣляли за храмове на своитѣ богове.

Въ 9-та се казва, че освенъ ползата, която черпимъ отъ тѣхъ лѣсоветѣ сж и най-доброто украшение на земята. На кого не е познато онова приятно чувство, което ни обзема когато въ горѣщитѣ лѣтни денѣе се расхождаме по горитѣ?

А въ 10-та глава на сказката четемъ: „нуждно е за туй да отдаваме по-голѣмо внимание на лѣсоветѣ и дърветата въобще. По какъвъ начинъ? — Всичкитѣ наши грижи трѣба да сж съсредоточени около тия: 1) да се ограничи сечението на лѣсоветѣ; 2) да се пазятъ строго сжществующитѣ закони за лѣсоветѣ и 3) да садимъ на праздни мѣста, а особено по рѣбрата на голитѣ планини дървета. За всичко туй нашето потомство ще ни е крайно благодарно. Както съ бащитѣ си, тѣй трѣбва и съ потомцитѣ си да се имаме като едно цѣло, едно тѣло и една кръвъ. Както слѣдъ едно столѣтие излизатъ на явѣ лошитѣ послѣдствия отъ губението на лѣсоветѣ, тѣй и слѣдъ сжщото врѣме виждаме онуй блаженно влияние и благословіята, когато пожелаваме на лѣсоветѣ си тѣхното мѣстие и отъ всичко туй нека вземаме насърчване за работата, която ни ползува отечеството ни и природата. Постоянно у насъ се говори и работи за украшение на градоветѣ и домоветѣ ни, обаче най-красното украшение е онуй, което сама природата ни добавя, само като не развалями прѣдприятіята ѳ. . . . Нека и малцина послушатъ тѣхъ поучения; тѣ обаче ще размислятъ въ душата си и ще познаятъ

истинната, та тъй ще се родятъ нови проповѣдници за лѣсоветѣ — и така нататѣкъ мисълта за истинната ще си изработи колелата, до като едно цѣло множество глави се развълнуватъ. И така ще развѣяти и нашия общи кликъ: „Пазете лѣсоветѣ!“

Кадѣ можимъ да садимъ дървета, и да ли трѣба да правимъ това вредѣ, дѣто сж изсѣчени лѣсоветѣ? Ето втория главенъ въпросъ, върху който твърдѣ малко се е обърнало внимание въ настоящата книжка на г. Дурдика. Науката най-добрѣ ни упжтва, какъ трѣба да постѣпимъ въ този случай. Тя казва: сички ония земи, съ превъсходна почва, трѣба съ предпочитание да оставимъ за засѣяване съ храни (céréales) и разни индустриални растения; останалитѣ пакъ, на които почвата е сиромашна и недава нищо, такива земи трѣба да се садятъ съ гори, защото иначе произведенията твърдѣ слабо ще наградятъ труда и врѣмето. За това не е мжчно да си състави сѣкий понятие, като какъ трѣба да се пазятъ и садятъ горитѣ. При нашитѣ сегашни обстоятелства, ний трѣба строго да се предържаме въ тѣзи правила: 1) по-високитѣ върхове и по-пространнитѣ брѣгове, трѣба да оставимъ гористи: ако сж голи да ги засадимъ съ дървета. Съ това се запазватъ сичкитѣ заселени и засѣяни предѣли, като се задържа водата, която пада най-често върху възвишенитѣ мѣста. 2) Изворитѣ потоцитѣ и рѣкитѣ трѣба да се оставятъ въ гористи мѣста или да се засадятъ съ дървета, ако сж изсечени, защото тѣзи пазятъ да се неиспарява бърже водата, да се незасипватъ изворитѣ и да се нерушятъ рѣчнитѣ брѣгове. 3) Въ камениститѣ мѣста, толкова по-строго трѣба да се забрани сечението на лѣсоветѣ, толкова по-стопански да се сади съ дървета, колкото по-вече е стърмъ предѣла.

Въ превода на г-на Атанасова не е показано като какви дървета трѣба да садимъ. Не е доволно само засажданието съ овошки. Тука е трѣбало да се обърне внимание и на други не-маловажни дървета. У насъ трѣба да засадимъ по най-вече такива дървета, които сж отъ полза за индустрията, които бързо растятъ на проста и неплодна земя и които изискватъ твърдѣ малко пазение. Само отъ себе си се разбира, че тамъ дѣто е възможно нека се засаждатъ такива дървета, които добрѣ успѣватъ въ България като: Букъ, Лабъръ, Горунъ, Церъ, Яворъ, Орѣхъ и др. Но какво трѣба да садимъ въ ония мѣста, дѣто земята е каменита и неплодна? — При условията въ които се намираме, ний можемъ да препорѣчимъ Салвѣя (Robinia Pseudo-Acacia L.), Черницата (Morus alba L.) и Паясена (Ailanthus glandulosus Desf. — Vernis du Japon, Himmelsbaum).



Сѣкиму е познато, че Салкъма расте въ сѣка земя, даже и тамъ дѣто другитѣ дървета малко или никъкъ неуспѣватъ. Желтикавото му доста твърдо дърво, може добръ да се употрѣби въ столарството и дърводѣлството, а служи и като добро гориво. Добитака обича много листето на Салкъма. Това дърво, безъ голѣми мѣки се хваща въ пѣсковититѣ наносни земи, а твърдѣ бързо расте и въ каменититѣ предѣли. Българскитѣ колонии въ Бесарабия има много да благодарятъ на Салкъма, който имъ е улѣснилъ въ много отношения домашното стопанство.

Не по-малко е важна и Черницата. Донесена прѣди два вѣка отъ Китай въ Европа, има сѣщитѣ употрѣбения както и първото дърво. Расте, тѣй сѣщо, бърже както и Салкъма и изисква само по-плодна земя; но за това е и по-полезна отъ Салкъма. Листето му служи за храна на свилената буба, а плода му за едение. Кой се не сѣща на живата търговия съ коприна у насъ въ преминалитѣ години?

Третето, по-малко познато дърво у насъ е Паясена, донесено преди сто и по-вече години въ Европа отъ Индия. Това дърво е садено най-първо на европейския континентъ само въ градинитѣ, а отпослѣ като узнаха, че важна роля играе и въ лѣсоводството, поченахъ да го сядатъ на вредѣ. Отличава се отъ другитѣ дървета по това, че твърдѣ бързо се расплодява, било отъ семе, било отъ разсадъ, расте двойно бързо отъ бука, а успѣва на сѣко мѣсто, даже и въ най-лошата земя. Има и това преимущество надъ другитѣ дървета, че нашия добитѣкъ необича да яде листето на това дърво. Поднося твърдѣ добръ нашия климатъ и може най-добръ да успѣва въ голитѣ пѣсчани и каменити мѣста. Ако се закопае есенно врѣме, въ малки ямици или плитки брезни, семе отъ Паясеново дърво, и остави на волята на природата, семенцата на пролѣтъ изникватъ, растятъ бързо и за десетъ години творятъ твърдѣ хубава горица.

Вопреки желанието ни да проговоримъ по-многожко върху този предметъ, ний сме принудени тука да спремъ, защото оквира на настоящата рецензия не ни допуща да се распростремъ по-вече; ний се ограничаваме да кажемъ само, че книжката „Пазете лѣсоветѣ“ заслужва да се прочете отъ сѣкий Българинъ, за да можемъ по-скоро да отстранимъ злото, което се е надвисило надъ младото ни отечество.

Прѣди да свършимъ, считаме за своя священная длъжностъ да обърнемъ вниманието на българската публика и върху прѣдговора

на книжката. Ний го препечатваме буквално, защото съко друго тълкование намираме излишно.

„Голѣмия недостатъкъ отъ книжки за популярно поучение и образование възбужда отъ година на самъ мѣжду нѣкои наши учени мисълъ за устрояване на една таквазъ библиотека, каквато има сега всякой образованъ народъ. Тая библиотека трѣбва да се прѣд-назначни на образованието на народа въ духътъ на обстоятелствата, въ които той се намира.

Въ днешно време, когато съ положението си не стоиме високо и когато въобще твърдѣ малко се за него грижиме; въ днешно време, когато и всичкитѣ ни съ образователна цѣль дружба (читалищата ни напр.) заспахъ, нуждата отъ новото прѣдприятие — устрояване на една библиотека за народа, успѣхитѣ отъ която лесно можемъ да видиме у другитѣ народи, е крайна нужна.

Тая нужда на народа подбужда ни въ прѣдприятието, съ което днесъ излизаме прѣдъ читателя. Като даваме начало на една доста трудна работа, ний не желаеме да си усвоиме нѣкакво право прѣдъ нашитѣ учени за частна дѣятелность на малкото ни за сега дружба; ний не искаме да бждеме сами, тъй като сами ще бждеме слаби: ний наопѣкъ съ туй начало искаме, щото оная обща мисълъ, възричана отъ година на самъ, да потикнеме къмъ реализиране.

*Народната библиотека* ще излиза на малки книжки, отъ 2—4 печатни коли състоящи, 6 пѣти на годината и по една книжка на два мѣсеца. Тя ще съдържа поучно четение съ народна цѣль, а нѣкога и книжки поучително забавителни. За да може библиотеката да бжде пристѣпна всѣкому, комитетъ ще се постараетъ по-подиръ ще по-евтино да се продаватъ книжкитѣ ѝ.

Надѣваме се че нашата просвѣтена публика нѣма да ни откаже своето участие „въ дѣлото за народа“ — кой както обича.

Както виждатъ читателитѣ, нашитѣ братия отвѣдъ Балкана съставили, въ ново врѣме, дружба съ цѣль да издаватъ и распространяватъ въ народа книжки съ популярно — научно и забавно съдържание. Предприетото дѣло е свято и отъ голѣма полза за нашия народъ. Ний го препорѣчваме отъ сърдце и душа на нашитѣ единосудци, а на предначинателитѣ желаемъ добра сполука.

Г. Н. Златарски.

## КРАТКИ ВЪСТИ ОТЪ НАУЧНИЙ И КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Българското Книжовно Дружество, това лѣто презъ мѣсець Августъ, бѣ честито да посрѣщне въ своя кръгъ въ новоосвободеното ни отечество нѣколко чужестранни учени гости. Г-нъ **Луї Лежé** (Leger), професоръ на словѣнскитѣ езици и литератури при училището за ориенталскитѣ езици (école des langues orientales vivantes) въ Парижъ, познатъ на всичкитѣ Словѣне заради цѣлъ редъ научни съчинения и едно множество статии по научнитѣ списания, съ които се потрудилъ да запознае Французитѣ съ Словѣнството, съ неговото настояще и минжло, посѣти тая година и Срѣдецъ и Пловдивъ. Той знае не само да говори руски, сърбски или хърватски и чешки, но запозналъ се е още преди пѣтуванието си доста добръ и съ нашия български езикъ и литература. Нѣма съмнѣние, че той ще посвети и на това послѣдното си пѣтувание нова една книга, която ще освѣтли френскитѣ читатели върху нашия народъ, върху неговитѣ умствени стремления и книжнина. Сжщеврѣменно дойдѣ и постоя у насъ нѣколко денѣе и **Тимоей Дмитриевичъ Флоринскій**, младий руски професоръ на Св. Владимірскій университетъ въ Киевъ, който е издалъ не отъ давна едно хубаво съчинение върху сърбската история на 14. вѣкъ. Прибиванието си тукъ употреби той най-много съ изучаване и преписване на нѣкои български ръкописи, принадлежащи на Бълг. Кн. Дружество. Освѣнъ тие дойдохъ да се запознахтъ съ природнитѣ хубости на отечеството ни и двама естествоиспитатели, почтенний старецъ професоръ Д-ръ **Иос. Панчичъ** отъ Бѣлградъ, прочутъ съ своитѣ ботанически издирвания върху флората на Сърбия и Черна Гора, придруженъ отъ нѣмскій ентомологъ **Брунеръ фонъ Батенвиль**; тѣ посѣтихъ Рилскитѣ планини и върха на Витоша, та очакваме особно отъ Г-на Панчича, скоро да ни зарадва съ нѣкой очеркъ върху ботаническитѣ особености на тия любопитни наши планински предѣли.

Научаваме се, че почтенний Професоръ **В. Г. Василевскій** въ С. Петербургъ, побуденъ и насърченъ отъ подновението дѣятелности на Бълг. Кн. Дружество, приготвява вече за печать цѣлата книга на Кекавена и Николица, отъ която той до сега е обнародвалъ токо една сбирка любопитни отломци, за които Г-нъ **Дриновъ** е извѣстилъ българскитѣ читатели въ първата книжка на тѣзгодишното „Пер. Списание“. Обнародванието на този драгоцененъ ви-

зантийски паметникъ ще бжде едно капитално обогатение на българската историография, защото съ него ще се освѣтлятъ напълно нѣкои отъ най-тъмнитѣ периоди на нашата история въ X. и XI. столѣтиѣ, особно войнитѣ на Симеона, на Самуила, възстанieto на Деляна и Алузиана и пр.

Идѣщата година Словенцитѣ, сирѣчь онова словѣнско плѣме, което обитава источнитѣ подножия на Алпите въ Карантания, Крайна, сѣверна Истрия и южна Штирия (до 1 $\frac{1}{2}$  милионѣ души) и което по езика си е едно отъ най-сроднитѣ съ нашето българско плѣме, се тѣкмятъ да празнуватъ седмдесетгодишния юбилей на най-славния си ученъ мъжъ. Този мъжъ е общепознатий по цѣлото Словѣнство **Д-ръ Франьо Миклошичъ**, профессоръ на словѣнската филология при Виенский университетъ. Той се е родилъ въ 1813 година на 20 Ноемврий въ едно село близу до градеца Лютомеръ въ южна Штирия до самата хърватска граница. Училъ е въ Грацъ и Виена философия и право. Въ Виена много е дѣйствувалъ върху него съотечественникътъ му Бартоломий Копитаръ, единъ отъ основателитѣ на словѣнската филология въ началото на нашия вѣкъ, същия който е упожилъ сърбский писателъ Вука Караджича за събиранieto народни пѣсни, приказки, пословици, гатанки и пр. Той го подканилъ да се залови за научни издирвания върху словѣнски езици. Първото съчинение на Миклошича излѣзе въ 1845 год. върху коренитѣ на думитѣ въ словѣнскій езикъ. Отъ тогава той неуморимо събиралъ, съставялъ и издавалъ всѣка год. материали; пълненъ единъ списъкъ на всичкитѣ му книги и статии ще може да изпълни нѣколко страници. Най-славното му съчинение е сравнителна граматика на словѣнскитѣ езици въ четири голѣми томове, издадена въ 1852—1876 година, и най-общепознатата му книга е словарь старословѣнскій (старобългарскій) съ тѣлкувание латинско и гърцко *Lexicon palaeoslovenicum*. Виена 1862—5, 1171 страници въ голѣмъ форматъ). Освѣнъ това, той е обнародвалъ цѣлъ редъ статии върху най-различнитѣ въпроси на словѣнското езиковѣдение, за разни нарѣчия (като напр. за паметници, запазени отъ езика на старитѣ Българи въ Трансилвания), за народнитѣ пѣсни (напр. за хърватскитѣ стари юнашки пѣсни), за чужестраннитѣ думи въ словѣнскитѣ езици, за словѣнскитѣ думи въ съседнитѣ езици като въ албанскитѣ и въ ромѣнскитѣ; единъ анализъ на езика на Циганетѣ, разплатѣни по цѣла Европа, и пр. и пр. Многобройни сж неговитѣ

издания на разни стари паметници, на древнеруската хроника на Нестора, единъ сборникъ на старо-сърбскитѣ грамоти, сѣщо единъ голѣмъ сборникъ на гърцкитѣ грамоти отъ византийскитѣ царѣ и патриярси (заедно съ проф. Миллера, 4 тома), старословѣнскитѣ жития на св. Кирила и Методия, гърцкото житие на св. Климента Охридскій, и пр. Като профессоръ Миклошичъ е ималъ много ученици, които личатъ между южнословѣнскитѣ филолози, Сърбинъ Даничичъ и Хърватинъ Ягичъ. Тържеството, което приготвяватъ Словенцитѣ, ще се празнува въ Лютомеръ. Приготвява се сѣщо изданието на една биография на стареца отъ ученика му проф. Григора Крека, профессора на словѣнската филология при университета въ Грацъ и сътрудника на словѣнскій журналъ „Kres“.

Ний сме увѣрени, че и наший народъ, отъ нинѣ нататъкъ като има пълна възможность да не пропуска вече такива случаи, ще да вземе чрезъ своитѣ скромни книжовници прилично участие на връме въ това и въ други такива възвишенни тържества, които сѣ живо-творно изражение на въздигването трайната честь и слава на цѣлото Словѣнство предъ всичкий ученъ свѣтъ.

За съставенъето „Историята на Българската Армия“ обявява Военното Министерство слѣдущето.

**НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО** като признава за необходимо и полезно да се запази въ памятьта на бѣдѣщитѣ поколения началото на образованието Българската войска, така сѣщо и участието, което първитѣ български дружини взехъ въ редоветѣ на Русската Армия, въ връме на борбата за освобождение своята си татковина отъ турския яремъ, благоволи да заповѣда да се пристѣпи при Военното Министерство къмъ съставяние историята на Българската Армия.

Примѣра на по-старитѣ братя, които изпълнихъ честно своя дългъ въ минѣлата война, предаденъ отъ историята безпристрастно. ще въодушеви младата Българска войска, и ще послужи за залогъ на бѣдѣщата ѣ слава. Увѣрността въ съчувствието на всичкитѣ г-да офицери, които сѣ служили и служатъ въ Българската Армия и опълчението, къмъ предстоящия трудъ дава надѣжда, че всѣки отъ тѣхъ ще смѣта за своя света длъжность да внесе въ него своя драгоцененъ вносъ, като събщи всичкитѣ, каквито има документи, кроки на позиции, лични въспоминания, описания на отдѣлни епизоди и пр., съ което ще се даде възможность да се възпроизведе на страницитѣ на историята, съ пълна точность и ясность, както труд-

ната работа при началото на организацията опълчението въ Кишиневъ, така и славната боева дѣятелностъ на първитѣ дружини при Ески-Загра, на Шипка, при Шейново и пр.

Документитѣ и т. п., умолява се всѣки да си ги адресува на името на Военния Министръ, отъ Генералния Штабъ Генералъ Майоръ Барона Каулбарса въ София, и при това да съобщи, ако желае нѣкой да му се запази името въ секретъ.

Като се свърши необходимостта, всичко, което се получи, ще се възвърне на владѣцитѣ съ най-дълбока признателностъ.

---

## ВИСОЧАЙШЕ ВЪЗВАНИЕ КЪМЪ БЪЛГАРСКИЙ НАРОДЪ.

Най-отличний вещественъ знакъ на вѣчна благодар-  
ность и споменъ за приснопамятнаго Царя-Освободителя и  
за братскій намъ руски народъ отъ старна на Българетѣ  
ще бжде именно Съборний Храмъ Св. Александръ Невскій,  
който, по общото горещо желание на благочестивий нашъ  
народъ, има да се въздигне въ престолний градъ Срѣдецъ.

Още въ начало на минжлата 1881 година, *Негово Ви-  
сочество*, възлюбенний нашъ Господаръ, чрезъ нарочно  
Височайше възвание къмъ народа, благоволи тържественно  
да изяви Свото най-сърдечно одобрение и съдѣйствие за  
достойното изпълнение на това всенародно свято дѣло, като  
въ поменжтото възвание се приканва всеѣки Българинъ да  
спомогне споредъ силата си за въздиганieto Храмътъ.  
Това Височайше възвание, което и по форма и по съдър-  
жание е прекрасно, ний считаме за единъ отъ най-важнитѣ  
исторически документи за новата история на българскій  
народъ, и заради това, съ най-дълбока почитъ, препечат-  
ваме го въ журнала си несамо за да остане то на вѣчно  
хранение и споменъ въ списанията и на Бъл. Кн. Друже-  
ство, но и чрезъ това да наумимъ на просвѣтената наша  
публика къмъ по-горѣщо и по-бързо съдѣйствие за на-  
длежащото усъществяване на това славно наше всенародно  
предприятие.

По сжщото побуждение ний съ пълно удоволствие  
препечатваме по-долу и възванието къмъ нашитѣ едно-  
родци отъ старна на комитета при централната комисия,  
ръководяща дѣлата по въздиганieto Съборната църква Св.  
Александръ Невскі въ Срѣдецъ.

Редакцията.

## Възлюбленный Ми Народе!

Народното Събрание отъ своя страна изяви желание да въздигне въ Столицата Ми великолѣпенъ Храмъ въ името на Св. Александра Невски, въ който да се възнасятъ молитви къмъ Всевишния за благоденствието на Царя-Освободителя и Неговия Народъ и за упокоение душитъ на падналитъ за освобождението на България герои.

На днешний день, въ честития празникъ за въцаряването на НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО, като Българинъ и Азъ, който напълно сподѣлямъ високото чувство на признателность, което въодушевява Българския Народъ, намирамъ момента най-сгоденъ да пригласяъ предназначението за да се приведе въ изпълнение общото народно желание.

Отправлямъ се прочее къмъ тебе, вожделенный Ми народе, и пригласявамъ всѣкого отъ васъ да принесе своята лепта за съоруждение на честния този Храмъ, който ще бѣде и паметникъ на признателность на Българския народъ къмъ Царя-Освободителя.

За тази висока Цѣль, всякое даяние благо.

София, 19-ий Февруауний 1881 год.

АЛЕКСАНДРЪ.



Отъ Комитета при централната комисия, ръководяща дѣлата по въздиганieto Катедрална Църква Св. Александръ Невски въ г. Софiя.

### *Братъя Българе!*

Всѣки сега отъ насъ знае, че нашия Български народъ въ едно врѣме е билъ многоброенъ народъ, ималъ е силно и славно царство; но по неиспитанитѣ Божии сѣдби, това наше нѣкога славно царство се унищожи, нашия многоброенъ и знаменитъ народъ се пороби, нашитѣ крѣпки градове се разрушихъ, нашитѣ святини се потѣпкахъ и дебела и непроницаема завѣса покри нашето народно сѣществование. Въ единъ почти отъ 5 вѣка дълъгъ периодъ, когато въ свободния християнски свѣтъ се устроявахъ царства, развиваше се и цѣвтѣше науката, народитѣ се просвѣтлявахъ и градѣхъ нравственното и вещественното си благосѣстояние, тогава нашия народъ лежеше въ тъмнина и смъртна сѣнка, задушенъ, съсипанъ и затуленъ отъ всѣка животворяща лъча на свѣтлината. Подпаднахъ подъ двойно робство, политическо и духовно, подвъргнахъ на тежки и безпримѣрни испитания отъ немилостивни и жестокосърди вражески сили, които се стрѣмяхъ, едни да отнематъ съвършенно народното му самосѣзнание, други, да отнематъ языка му и да го претопятъ въ друга народностъ, трети пакъ, да го отклоня отъ святото Христово православно учение: нашия народъ не се подаде, а непоколебимо устоя срѣщо всичкитѣ тия угрожающи испитания. Силата, съ която ги преодолѣ и осуети всичкитѣ убийствени покушения върху неговия народенъ животъ, се състоеше въ твърдото пазенъе на святата си праотеческа вѣра. Въ нежъ той черпеше вдѣхновение и подкрѣпление. Тя го утвърдяваше въ надѣждата, че спасителната нейна сила най-послѣ ще вѣсторжествува, и оковитѣ на двойното робство ще паднатъ. Притиснатъ отъ всѣкъдѣ, нашия народъ се събираше въ подземни църквици, въ затулени отъ вражеско око священи мѣста и манастири; тамъ той свонодно подигаше сълзивитѣ си очи къмъ небесния Отецъ и Го молѣше за милость и избавление.

Богъ не забрави нашия народъ, Той услиша молбата му. Кръвта на убитиятъ и бѣсенитѣ наши братя викаше къмъ небето за правосъдие, и Богъ се преклони на милостъ. Той съ Всемогъщата Си Дѣсница укрѣпяваше оная държава, въ която живѣе единовѣрния и единоплеменния намъ Русски народъ, и го приготвяше да го направи орѣдие на Своего Провидѣние, за нашето избавление. Погледитѣ на дѣдитѣ и бацитѣ ни се обърнаха къмъ тая Богохранима държава, къмъ благочестивитѣ нейни царѣ и къмъ братския намъ Русски народъ. Всѣки съ благоговѣние произнасяше имената на дѣда Ивана, или дѣда Никола, и се утвърдяваше въ надѣждата си, че отъ тамъ ще ни бѣде спасението. Съ разширяването си и укрѣпяването си Святая майка Россия отвори любвеобилнитѣ си обятия, и не малко Български синове получаха тамъ даромъ образованието си, и се върнаха въ отечеството си, та подпалиха искрата на народното самосъзнание и подкрѣпиха братята си въ борбата имъ за съхранението на праотческата вѣра и езикъ. Едничката тая наша благодѣтелка — Россия, въ лицето на своитѣ благочестиви монарси, не само че много пѣти е подигала гласътъ си къмъ Европейскитѣ християнски сили, да подбуди състраданието имъ къмъ нашитѣ хѣли и неволи, да иска съвокупното имъ дѣйствие за премахването на неспосното наше робство; но е и проливала драгоцѣнна кръвъ на любезнитѣ си синове за нашето освобождение. Най-послѣ, Благодѣтелнѣйшия отъ Християнскитѣ самодържци, въ Божѣ почившия Императоръ Александръ Николаевичъ II и незабвения за насъ и братския намъ Русски народъ царъ-освободителъ, подбуденъ отъ благоутробно чувство и състрадание, съ крѣпка вѣра въ помощта на Всемогъщата Божия Дѣсница, поведе вѣрнитѣ и храбритѣ си синове, прѣминъ съ тѣхъ широки моря и рѣки, — непреходими гори и планини, пролѣ толкова драгоцѣнна кръвъ, жъртвова безбройни блага, и така, святото негово освободително дѣло се увѣнча съ пълна сполука. Вѣковния нашъ врагъ и мѣчителъ се порази, въстърже-ствува Кръстътъ надъ полумѣсецътъ, строшиха се оковитѣ на робството, и нашия народъ се роди отъ ново и се яви на бѣлъ свѣтъ.

Народъ, който знае що е свобода, знае да почита освободителитѣ си, — да отѣнява принесенитѣ за свободата му изкупителни жъртви, той е и достоенъ за нежъ. Безъ двоумѣние можемъ да кажемъ, че нашия народъ е глѣбоко проникнатъ отъ това благородно чувство. Той очакваше освобождението си отъ своята по племе и вѣра сестра Россия, отъ нежъ го и получи. Всѣки Българинъ знае сега кому дължи свободата си. Името на царя-освободителя и на братуш-

китѣ Руси се споменува съ благоговѣние въ всѣки Български домъ. Името на царя-освободителя е станжло священо на всѣки Българинъ; то ще се предава отъ бащи на синове и внуци, като най-скъпоцѣнно наслѣдие отъ родъ въ родъ до вѣка.

Глѣбоко проникнхъ отъ чувство на горѣща благодарностъ и признателностъ къмъ освободителѣ си, за получената чрезъ тѣхъ свобода, нашия народъ чрезъ представителѣ си въ първото Народно Учредително Събрание въ Търново единодушно и единогласно заяви, че трѣба да покаже и вещественъ знакъ на тая си благодарностъ, да направи паметникъ, който краснорѣчиво да посочва на грядущитѣ поколения, да имъ напомнюва великото дѣло на нашитѣ освободители, и съ туй да увѣковѣчи и неизмѣнно да съхрани на шата къмъ тѣхъ признателностъ. За осъществлението на това народно желание, представителѣ намѣрихъ за най-цѣлесходно, да се въздвигне въ столицата на нашето отечество единъ великолѣпенъ храмъ въ името на Св. Александръ Невскій.

Святій Александръ Невскій е онзи Християнски Русскій герой, който прѣзъ живота си се е борилъ и побѣждавалъ враговетѣ на Россия и на Святото православие, и когото Богъ подиръ смъртта е прославилъ съ благодатна дарба на чудодѣйствія. Святитѣ неговни останки днесъ се намиратъ въ столицата на Русската държава; тѣ сж пренесени тамъ отъ знаменития Руски самодържецъ и преобразователь Петра Великій. Св. Александръ Невскій се славѣ и почита за патронъ и покровитель, както на царствующия градъ, тъй и на цѣлата Руска имперія.

Въ старо врѣме, приснопаметнитѣ наши царѣ-братѣя, Петъръ и Асенъ, прѣди да вдигнхъ знамето на освобождението ни отъ Гръцитѣ, въздвигнхъ въ старата Българска столица Търново храмъ на Св. Великомъченикъ Димитрій Солунскій. Както тогава съ тоя храмъ се свързваше историята на нашето освобождение, така и сегашъ въздвигането храмъ въ България въ името на Св. Александръ Невскій, се свързва историята на освободеното ни отечество съ тая на освободителката ни Россия. Съ посветяването на тоя храмъ въ името на тоя святія, ние осветяваме паметта и името на тезоименния неговъ славенъ преемникъ и нашъ царъ-освободителъ Александаръ II. Св. Александръ Невскій става и нашъ патронъ и покровитель, неговото достославимо име ще свързва на вѣчно врѣме съ неразривна свръзка Россия съ България, Петербургъ съ София. Въ тоя Св. Храмъ ще се възнасятъ къмъ Бога молитвитѣ на благодарния Български народъ за успокоението душата на блаженнопочинлия царъ

освободителъ и на всичкитѣ наши братя Русси, които пролѣхъ драгоцѣнната си кръвъ за нашето освобождение. Да, велико и многозначително значение има за насъ тоя Храмъ: той ще бѣде центростремнителната сила, която ще привлича Българския народъ къмъ съединение, той ще бѣде най-священното мѣсто на всѣки истински Българинъ.

Избранникътъ на Българския народъ, Негово Височество любимия нашъ князь Александъръ I, призванъ отъ Божието провидѣние да наслѣди престола на славнитѣ Български царѣ: Симеона, Самуила и Асѣневцитѣ, който и самъ лично взе участие въ дѣлото на нашето освобождение, като сподѣля напълно благодарнитѣ чувства на любимия си народъ, взе въ внимание горещото му желание, изказано отъ представителитѣ му за въздиганieto на тоя священь паметникъ, и съ най-благочестиво усердие взема върху си грижата за изпълнението на това общенародно желание. Негово Височество се обвърна съ възванието си къмъ Боговъвѣренія му Български народъ и го приканва да принесе помощитѣ си за това свято дѣло. Съ това си Височайше възвание нашия любимъ Господаръ апелира на патристическитѣ и тъй тържественно изказанитѣ благодарни чувства на всѣки Българинъ, като е напълно увѣренъ, че всѣка Българска душа дълбоко ще се покърти, всѣка страсть ще замълчи, всѣко сърдце ще се смѣгчи и всѣки съ готовностъ ще се притече да даде лептата си, за по скорото въздиганіе на священия този Храмъ и за благолѣпното негово украшение.

Ръководенъето и грижата за събиранъето помощитѣ и пожертвуванията по Височайша заповѣдъ се възложи върху насъ. Съзнаваме че работата е громадна и се изисква усиленъ трудъ. Но като се основаваме на това, че народа ни живо усѣща необходимостта за неотложното въздиганіе на тоя священь паметникъ, ние на драго сърдце се рѣшихме да посветимъ слабитѣ си сили за изпълнението на Височайшата воля, и да послужимъ на народа си въ това богоугодно дѣло.

### *Братя Българе!*

Като вѣрваме въ вашата християнска ревностъ и благочестіе, съ които винаги сте се отличавали въ подобни дѣла, ние се обръщаме съ настоящето си къмъ васъ стари и млади, богати и сиромаси, малки и голѣми, къмъ всички васъ гдѣто и да живѣете вие, и братски ви поканваме, да се притечете и съ ревностно усердіе и

готовность да принесете щедро помощитѣ си. Като вѣрваме, че всѣки Българинъ се счита длъженъ да отдаде данокътъ на благодарението си, надѣваме се, че всѣки ще се счита днесъ за честитъ, дѣто му се е падналъ такъвъ наврѣмененъ и благоприятенъ случай, да принесе лептата си за това достопохвално и свято дѣло. Нѣма по-сгоденъ случай отъ този, въ който вие ще покажете най-краснорѣчиво предъ цѣлъ свѣтъ, че знаете да оценявате достойно полученитѣ благодарѣния. За насъ ще бѣде най-голъма награда, като видимъ, че нашия братски гласъ намѣри въ сърдцата ви съчувствителенъ отзивъ.

София, 1 Юлій 1882 година.

Врѣменний Предсѣдатель: Икономъ П. Теодоръ.

|          |   |               |
|----------|---|---------------|
| Членове: | { | Д. Д. Агура.  |
|          |   | Д. Храновъ.   |
|          |   | А. Ивановъ.   |
|          |   | Я. Трудненко. |

|                    |   |             |
|--------------------|---|-------------|
| Членове Секретари: | { | П. Вълковъ. |
|                    |   | С. Теневъ.  |

Членъ Кассиеръ: А. Войниковъ.

---



## Гюро Даничичъ.

Когато книжката ни вече имаше да излѣзе отъ печатницата, стигнахъ ни едно извѣстие, което на сждѣ между балканскитѣ Словѣне ще се посрѣщне съ дълбока искрена скърбъ и жалость. Въ Загребъ на 16/4 Ноемврий вечерята умрѣлъ славний сърбскій филологъ и литературний историкъ Гюро Даничичъ. Не бѣше още стигналъ напълно 60 годишна възраст. Смъртъта го завари почти срѣдъ работата му; до послѣдний день той се занимавалъ съ книжовнитѣ си трудове и заспалъ за всѣкоги, тъй да кажемъ, съ перото въ рѣка. Многобройни сж статиитѣ, книгитѣ и изданията му. Родомъ отъ Нови Садъ, Даничичъ се училъ въ Пресбургъ и Виена, гдѣто се запозналъ съ направлението и методата на модерната наука, та подкачилъ литературната си дѣятелность въ 1847 год. съ книжката „Рат (война) за српски језик и правопис“. Неговата малка сърбска грамматика (1850), една книжка ясна и популярна, излѣзла е въ премного издания и турила е редъ въ книжовниятъ езикъ. „Сърбската синтакса“ (1858) даде на Даничича едно почетно мѣсто между изслѣдователитѣ на словѣнскитѣ езици, но още по-вече той се прочу съ „Рјечник из книжевних старина српских“ (1863), който въ три тома съдържава не само думитѣ на старитѣ паметници но и цѣлий исторически и географически материалъ, колкото го има въ старитѣ списания и грамоти, всичко съ надлѣжно обяснение, — едно монументално съчинение, което за всѣкога ще служи за образецъ. Единъ трудъ още по-славенъ, който е възвисилъ сърбско-хърватската филология къмъ върха на модерната наука, е Даничичовата история на сърбско-хърватскій езикъ до края на 17 вѣкъ (3 книги 1874—77). Не ни е възможно да исчислимъ тука всичкитѣ статии на Даничича, написани въ течение на една 35 годишна непрекъсната дѣятелность и да изброимъ всичкитѣ издания на стари паметници, обнародвани отъ него въ особни книги,

въ томоветѣ на „Гласник српског ученог друштва“ и въ „Старина“ на югословѣнската академия въ Загребѣ. Много отъ тѣхъ се отнасятъ и до нашата старобългарска книжнина и нашето народно минѣло. Ще споменемъ само това: Даничитъ преведе на чистий и правилний сърбскій езикъ и цѣлото св. писание, освѣнъ Новий Завѣтъ, истълкуванъ вече отъ Вука Караджича, учителя на Даничича и основателя на новата сърбска книжнина. Но Даничитъ не се ограничаваше само съ литературни трудове; той работилъ за просвѣщението и напредъка на своитѣ съотечественици и съ жива рѣчь като въодушевенъ учител, когато бѣше профессоръ на сърбскій езикъ и сърбската книжовность при Вѣлградската висока школа. Въ 1866 год. той се пренесе въ Загребъ, гдѣто станъ секретаръ и единъ отъ най-ревностнитѣ сътрудници на новооснованата югословѣнска академия. Въ 1873 г. пакъ се върнѣ на старото си мѣсто въ Вѣлградъ, но сърбското правителство слѣдъ двѣ три години му разрѣши да се пресели въ Загребъ, за да приеме редакцията на огромний рѣчникъ, който се приготвяваше отъ академията и който ще обнеме всичкитѣ богатства на старий и нинѣшний сърбскій и хърватскій езикъ. На този трудъ, отъ който първитѣ свѣрзки сѣ вече излѣзали, отъ тогава бѣхъ посветени всичкитѣ сили на Даничича, но неуморимата многогодишна работа е подкопала силитѣ му и не му е дала да се радва на довършванието на този великолѣпенъ паметникъ.

Даничитъ бѣше една личностъ твърдѣ симпатическа: любезенъ къмъ всѣкого, особено къмъ учащитѣ се младежи, и нададенъ съ една поетическа, идеална душа, която се въсхищаваше за всичко благородно и възвишено. Скроменъ и тихъ, той непознаваше друго освѣнъ работата си и бѣше единъ живъ примѣръ на книжовното трудолюбие. Всичко, каквото е писано, е ясно и основателно. Последенъ пътъ го видѣхме въ самата наша Софiя, която той посети въ Августъ мѣсець 1880 г. заедно съ хърватскій географъ Матковичъ и съ сърбскій писателъ и педагогъ Миличевичъ, но само на единъ день, като допълнение къмъ едно пѣтешествие, което бѣше предприелъ въ новитѣ части на сърбската държава. Памятъта на този скроменъ и тихъ труженикъ за всѣкога ще блѣсти съ съчиненията му, и бъдещитѣ поколения още по-добре ще знаатъ да оценѣятъ заслугитѣ, които той си е спечелилъ за напредъка на словѣнската наука.

## КНИГОПИСЪ.

Въ Редакцията на Периодическото Списание на Българското Книжовно Дружество получилихъ се съ голѣмо благодарение слѣдующитѣ книги:

### I. Отъ Книжарницата на г. Хр. Г. Дановъ въ Пловдивъ:

1) *Братки Практически Наставления* за какъ трѣбва да се прѣподаватъ уроци въ начални училища. Нагодилъ по *Д. Г. Петридеса* за ръководство на Българскитѣ начални учители *Д. Т. Душановъ*. Пловдивъ, издание и печатъ на Христо Г. Дановъ 1882. Първо издание. Цѣна фр. 1. Стр. 60.

2) *Третья Книжка Читанка* за ученѣе въ Трете Отдѣление отъ Народнитѣ Основни Училища по методата на ческій Педагогъ *Амосъ Боменскій* съставилъ *Кр. Ив. Мирскій*. Прѣгледана и одобрена за учебникъ отъ Дирекцията на Народното Просвѣщение. Съ 65 образи и четръ. 1882. Издание и печатъ на Хр. Г. Дановъ въ Пловдивъ. Първо издание. Цѣна 80 стот. Стр. 122.

3) *Първа Книжка за Смѣтане* за първо отдѣление отъ началнитѣ училища. Съставилъ *Д-ръ Фр. Рицаръ Мочникъ*. Смѣтане съ числа отъ 1 до 20. Прѣвелъ *Г. Д. Караджовъ*. Одобрена отъ Дирекцията на Народното Просвѣщение за учебникъ въ I-то Отдѣление на Начални училища. За какъ да прѣподаватъ учителитѣ по тая книжка има особно ръководство. 1882. Издание и печатъ на Христо Г. Дановъ, Пловдивъ. Първо издание. Цѣна 15 стот. Стр. 35.

4) *Естествознание* то естъ *Физика и Химия*. За Начални училища, написалъ *Ианъ Д. Панирекъ*. Първий стъпенъ (отъ второ преработено издание). Прѣвелъ *Г. Бѣлчевъ*. Одобрено отъ Дирекцията на Народното Просвѣщение за учебникъ въ второстъпенний курсъ отъ начални училища и въ дѣвически срѣдни училища. Съ 96 образи. 1882. Издание и печатъ на Хр. Г. Дановъ въ Пловдивъ. Първо издание. Цѣна 1 лвъ. Стр. 93.

### II. Отъ Дим. Ив. Паневъ:

1) *Божий святъ*. Нова читанка за второ отдѣление отъ *Н. Живковъ*. Съ 62 изображения. Второ издание преработено и допълнено.



Наградена отъ Министерството на Народното Просвѣщение съ указъ No. 1023. Въ Виена. Издалъ *Дим. Ив. Паневъ*. — Печатница на П. Н. Вернай. 1882. Цѣна 80 ст. Стр. 104.

### Ш. Отъ г. Тодоръ К. Коджовъ:

1) *Рѣчникъ*, който съдържа 4000 чужды думы, които са употребяватъ въ Българския езикъ. Съставилъ и издава *Т. К. Коджовъ*. Часть първа. Печатница Прошекова въ Софія. — 1880. Цѣна 60 копѣйки (размѣнно сребро). Стр. 203.

2) *Рѣчникъ*, който съдържа 4000 чужды думы, които са употребяватъ въ Българския езикъ. Съставилъ и издалъ *Т. К. Коджовъ*. Часть втора. Софія, Държавна Печатница. 1882. Цѣна 1 левъ и 60 стотинки. Стр. 189.

### IV. Отъ Д. Х. Бръзиковъ:

1) *Щастие-то въ игра-та*. Приказка отъ *Ернестъ Хофманъ*. Прѣведе отъ френски *Д. Х. Бръзиковъ*. Сливенъ, печатница на в. „Българско Знаме“, 1882. Цѣна 30 стотинки (60 пар.). Стр. 31.

### V. Отъ Ев. Ст. Визиревъ:

1) *Земния животъ на Господа нашего Иисуса Христа* споредъ кийгитѣ на четиритѣхъ Евангелисти, Матѳея, Марка, Лука и Іоанна. Съставилъ *Ив. Ст. Визиревъ*. (Собствено издание). Русчукъ, Скоропечатница на В. „Славянинъ“. 1881. Цѣна 2 фр. (10 гр.). Стр. 272.

2) *Нѣколко Думи за Умственото, физическо и нравствено съмоиспитание*. Съвѣти за и къмъ младѣжитѣ, които встъпихъ въ живота и желаятъ да се приготвятъ сериозно за научна и обществена дѣятелность. Съчинение *Дж. Ст. Блекки*. Прѣвелъ *Ив. Ст. Визиревъ*. (Второ издание). Русчукъ, Скоропечатница на в. „Славянинъ“. 1881. Цѣна 1 фр. Стр. 96.

### VI. Отъ Иванъ П. Славейковъ:

1) *Юлий Цезарь*. Трагедия въ петъ дѣйствия отъ *Вилхелмъ Шейкспиръ*. Превелъ отъ Английски *Иванъ П. Славейковъ*. Пловдивъ, Централна печатница на Ед. Дионне. 1882. Цѣна 2 франка. Стр. 92.

### VII. Отъ Атанасъ Мишевъ:

1) *Бойтъ около Брацигово въ 1876*. Написалъ *Атанасъ Мишевъ*. 1881. Бързотискна-Печатница и Лит. на Христо Г. Дановъ въ Пловдивъ. Стр. 80.

### VIII. Отъ Богуславъ Грегора:

1) *Дванадесетъ Български народни пѣсни* за мъжско квартето. Съставилъ *Богуславъ Грегоръ*, учителъ при Царибродското трикласно държавно училище. (Одобрено отъ Министерството на Народното Про

съобщение въ София. Прага, въ Печатницата на Ем. Старн. 1882 г. Брой I. Цѣна 1.50 лѣва. Стр. 23.

**IX. Отъ Негово Преосвященство Епископа Климента Бранитский:**

1) *Духовенъ Прочитъ* (излиза всѣки мѣсець). Едно годишно тече-  
ние отъ I—XII кн. Отговорникъ *Архимандритъ Стефанъ*. Търново  
1881. Печатницата К. Тулешкова.

**X. Отъ Д-ръ Василя X. Стоянова-Беронъ:**

1) *Първа Българско-Френска Грамматика*, съ едно изложение  
за Българско-то Правописаніе. Съчинена отъ *Василя X. Стоянова-  
Беронъ*, Доктора Медицини и Хирургій. Букурещъ, въ печатницата  
на Иосифа Раманова и съдруж. 1859. Стр. 476.

2) *Българско-Френски Букваръ*, като приготвителна книжка на  
Българско-Френската Грамматика. Составилъ *В. Б. Болградъ*. 1865.  
Стр. 48.

3) *Първа Българско-Нѣмска Грамматика*. Съчинена отъ *Василя  
X. Стоянова-Беронъ*, Доктора Медицини и Хирургій. Болградъ, въ  
печатница-та при Центр. Училище. 1868. Стр. 408.

4) *Логика*. Първи пѣтъ на Български изложена отъ *Василя  
X. Стоянова-Беронъ*, Доктора Медицини и Хирургій. Изданіе първо.  
Віена, въ печатницата на Л. Соммера. 1861. Цѣна само 2 цванца.  
Стр. 207.

5) *Естествена История* първы пѣтъ на Български системати-  
чески изложена съ приложны забѣлѣжки и практически изводи.  
Часть първа Зоологія. Класъ първи. Млѣкоподающи животни. Раз-  
рядъ първи: *Человѣкъ въ сравненіе съ други-тъ животни*. Съчинена  
отъ *Василя X. Стоянова-Беронъ*, Доктора Медицини и Хирургій.  
Болградъ, въ печатницата на Централно-то училище. 1870. Цѣна 10  
ѣванка. Стр. 152.

6) *Естествена Исторія*. Часть първа. Зоологія. Продълженіе  
на тая часть слѣдъ издадено-то ни Съчиненіе „*Человѣкъ въ сравненіе  
съ животни-тъ*“. Отъ *Василя X. Стоянова-Беронъ*, Д-ръ Медицини  
и Хирургій. Русчукъ, Печатница на Н. К. Жейнова. 1880. Цѣна 6  
лѣва. Стр. 256.

**XI. Отъ Комитета за устрояване една библиотека за народа:**

*Народна Библиотека*, книжка I. Д-ръ И. Дурдикъ. Пазете лѣсо-  
ветѣ. Прѣвелъ отъ чески и на нуждитѣ ни приспособилъ *В. Ата-  
мисовъ*. „Дѣло за народа“. Препечатано отъ вѣстникътъ „Свѣтъникъ“,  
Пловдивъ, Областна Печатница. 1882. Стр. 39.

Освѣтъ горѣозначенитѣ книги, редакцията на „Пер. Списане“ на Бълг. Кн. Дружество получава въ замѣна и слѣдующитѣ вѣстници и журналы:

I. *Марица*. Издание и печать на *Хр. Г. Дановъ* въ Пловдивъ. Излиза дваждѣ въ седмицата: въ Вторникъ и въ Петѣкъ. Цѣна въ Пловдивъ: за 1 година 7 рубли нови, за  $\frac{1}{2}$  година 4 рубли нови. Въ цѣло Българско (България, Тракия и Македония) 8 руб. н., за  $\frac{1}{2}$  година 4 $\frac{1}{2}$  р. н. Извѣтъ по цѣла Европа, Азия, Африка и Америка: 30 фр. златни за една година, а за  $\frac{1}{2}$  година 18 фр. златни.

II. *Български Гласъ. Политическо-Литературенъ вѣстникъ*. Издава Дружеството на „Български Гласъ“ въ София. Отговорникъ *Ст. Д. Минчевъ*. Излѣзва всѣка сръда и сѣбота. Цѣна въ Сѣверна и Южна България за година 20 фр., за шесть мѣсеца 10 фр.

III. *Работа. Русско-Българский вѣстникъ*. Редакторъ: *Докторъ Анастасия Головина* въ София. Излѣзва всѣки четвъртъкъ и недѣля. Цѣна въ България, Тракия и Македония за 1 година 12 лева, за  $\frac{1}{2}$  година 6 лева за  $\frac{1}{4}$  година 3 лева. Въ други славянски земи: за 1 година 16 лева,  $\frac{1}{2}$  година 8 лева,  $\frac{1}{4}$  година 4 лева. Въ всичкитѣ други държави: за 1 година 20 лева, за  $\frac{1}{2}$  година 10 лева за  $\frac{1}{4}$  година 5 лева.

IV. *Журналъ Русскаго Физико-Химическаго Общества* при Императорскомъ С.-Петербургскомъ Университетѣ. С.-Петербургъ. Тип. В. Демакова. Новый пер., д. No. 7. 1880. Цѣна съ пересилкой и доставкой пять рублей въ годъ. Отвѣтственный Редакторъ *Н. Меншуткинъ*.

V. *Редъ*, двѣ-недѣленъ вѣстникъ. Издатель-отговорникъ *Д. Г. Пчеловъ*. Въ печатницата на в. „Редъ“ въ Пловдивъ. Цѣна за источна Румелия 3 $\frac{1}{2}$  руб. ср., а вънъ отъ Румелия 4 руб. ср.

Освѣтъ горѣизложенитѣ получава редакцията още:

VI. *Смѣхъ*. Вѣстникъ хумористический, сатирический, политический и литературный. Отговорникъ-издатель *Ив. Дочковъ*. Излиза всяка сѣбота. Редакцията и Администрацията ся намѣрватъ въ печатницата на в. „Българско знаме“ въ Сливенъ. Цѣна: въ Южна България 2 рубли нови, въ Сѣверна България 2 $\frac{1}{2}$  руб. нови. За 6 мѣсеци: За отсамъ Балкана 5 франка. За отатѣкъ Балкана 6 лева. Така и за другитѣ Българи, които сж извѣтъ отъ нашия сѣнуръ

## Къмъ Българскитѣ Книгоиздатели и съчинители.

---

„Българското Книжовно Дружество“, споредъ устава си (виж. алинея 2, чл. 5 тамъ) трѣбува постепенно да си набавва за библиотеката „и по едно тѣло най-малко отъ всичкитѣ книги, вѣстници и пр., които сж излѣзли до сега и излизатъ на български“. Приходитѣ на Дружеството като сж още твърдѣ незначителни, приврѣмненнй управителенъ комитетъ приканва и почтително умолява всички български наши книгоиздатели и съчинители да благоволятъ да обдарятъ библиотеката на Дружеството съ по едно тѣло отъ своитѣ съчинени, издадени и издаваеми книги и други списания, или понѣ да му ги отстъпятъ съ една най-умѣренна цѣна. Въ послѣдний случай желателно е да прибързатъ да представятъ на Дружеството списъка на списанията си наедно съ обозначение на най-добритѣ имъ цѣни, по които би ги отстъпили на Дружеството.

Отъ приврѣмненнй управителенъ комитетъ на Дружеството.

## Нѣколко печатни погрѣшки.

| Страница | редъ | б | на  | въмѣсто | измѣжду | чети | измѣжду |
|----------|------|---|-----|---------|---------|------|---------|
| "        | 85   | " | 15  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 88   | " | 11  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 88   | " | 20  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 89   | " | 1-2 | "       | "       | "    | "       |
| "        | 92   | " | 17  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 92   | " | 18  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 104  | " | 12  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 147  | " | 3   | "       | "       | "    | "       |
| "        | 149  | " | 17  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 149  | " | 29  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 150  | " | 14  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 152  | " | 8   | "       | "       | "    | "       |
| "        | 153  | " | 13  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 153  | " | 16  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 257  | " | 27  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 158  | " | 8   | "       | "       | "    | "       |
| "        | 163  | " | 26  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 164  | " | 11  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 164  | " | 14  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 164  | " | 22  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 164  | " | 35  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 166  | " | 3   | "       | "       | "    | "       |
| "        | 175  | " | 3   | "       | "       | "    | "       |
| "        | 175  | " | 4   | "       | "       | "    | "       |
| "        | 182  | " | 19  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 185  | " | 29  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 185  | " | 39  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 186  | " | 27  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 188  | " | 40  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 190  | " | 6   | "       | "       | "    | "       |
| "        | 190  | " | 15  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 190  | " | 23  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 190  | " | 27  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 192  | " | 14  | "       | "       | "    | "       |
| "        | 192  | " | 27  | "       | "       | "    | "       |

Заб. На стр. 98, редъ 10 испуснато е слѣдующето цѣло предложение: Н. мѣста до толкова е измѣнена съ пѣсъкъ, щото твори твърдѣ кораби съ голѣми рѣдки пори, сиво-черни камъни. Въ тѣзи пори и пр.

**Поправка.** Въ втората книжка на „Периодическото Списание“ (год. III, стр. 24, редъ 8 неволна но важна погрѣшка се е вмѣкнула. Рѣчта *phylloxera* трѣба да се замѣни съ *Erisiphe Tuckeri*. Тази паразитна гъба, названа най-първо *Oidium Tuckeri* Berk., произвежда твърдѣ опустошителна болестъ въ лозата. Съ своитѣ разгнаниви конци, тя обвема гроздовитѣ върха, ватвърдява епидермата (кожицата) и като въспре развитието на вътрѣшната ткань, пуква послѣдната и упропастява гроздето. Тази болестъ може лесно да се премахне съ симпоръ. Симпора, подъ влиянието на слънчевата топлина, окисва се въ въдуха (въ *acide sulfureux*) и запречва по натишането развитие споритѣ (*spores*) на тѣзи гъба.